

proust



«Proust nu poate avea nici disperarea de vagabond a lui Rimbaud, nici inconștiența alcoolică a lui Verlaine, nici cinismul de estet al lui Wilde, nici liniștea gravă, responsabilă, a lui Gide. Singurul lucru care îl poate face pentru salvarea lui este să ascundă, să dezmintă, să dezaprobe. **Sodoma și Gomora** n-au avut vreodată un observator mai lucid, mai aspru, mai neînduplecat decât pe acest locuitor al lor.»

MIHAIL SEBASTIAN (1939)

545



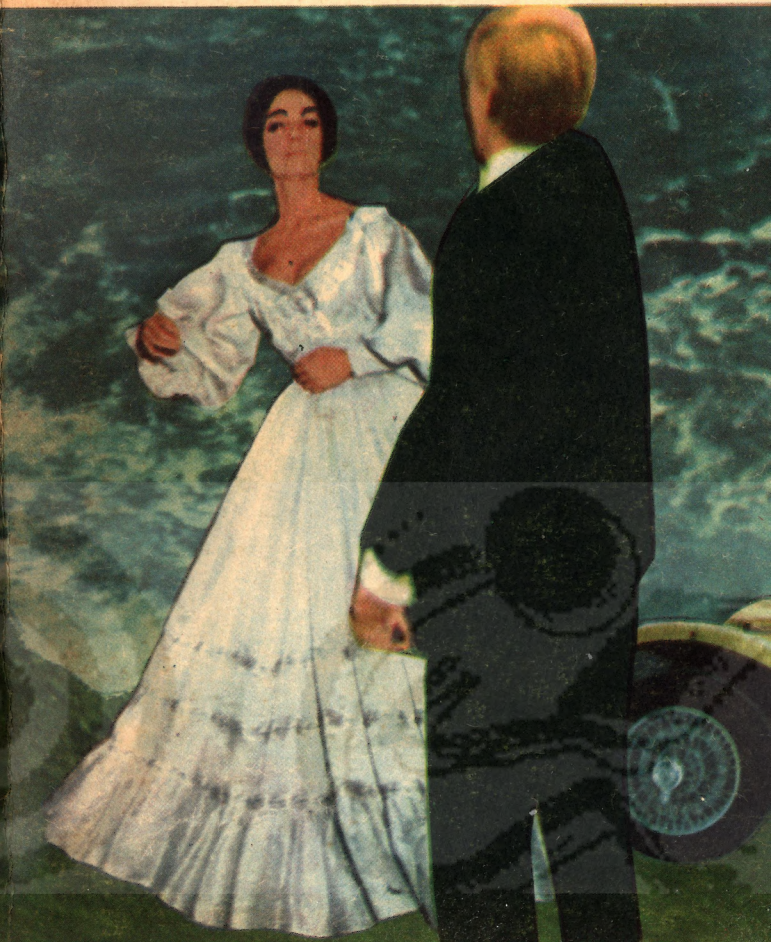
proust

sodoma și gomora

★

(În căutarea timpului pierdut VII)

proust



Vol. I-II, Lei 10

editura minerva



Ilustrația copertei : *Petre Vulcănescu*

marcel proust

sodoma și gomora

★

(în căutarea timpului pierdut, VII)

TRADUCERE DE
RADU CIOCULESCU

1970

EDITURA MINERVA

Volumele de față au fost pregătite pentru tipar
de soția traducătorului, Eugenia Cioculescu

Confruntarea volumelor s-a efectuat după :

MARCEL PROUST

A la recherche du temps perdu

Bibliothèque de la Pléiade, N.R.F., vol. II, Paris, 1954

PARTEA ÎNȚII

*La femme aura Gomorrhe
et l'homme aura Sodome*¹
ALFRED DE VIGNY

*Prima apariție a bărbaților-femei, coboritori
din acei locuitori ai Sodomei care au fost
cruțați de focul din cer*

Se știe că încă cu mult înainte de a mă fi dus în ziua aceea (ziua în care avusese loc serata principesei de Guermantes) să fac ducelui și ducesei vizita pe care am povestit-o, pîndisem întoarcerea lor și, în timpul cît stătusem la pîndă, am făcut o descoperire care-l privea îndeosebi pe domnul de Charlus, dar o descoperire atît de importantă în ea însăși, încît am amînat povestirea ei pînă în momentul cînd am putut să-i dau locul și întinderea cuvenite. După cum am spus, părăsisem observatorul minunat, instalat atît de confortabil în partea superioară a casei, de unde cuprinzi pantele accidentate care urcă pînă la palatul Bréquigny și care sînt decorate în stil italianesc de campanila

¹ *Femeia va avea Gomora
și bărbatul va avea Sodoma (fr.).*

trandafirie a remizei care aparține marchizului de Frécourt. Găsisem că e mai practic să mă postez pe scară, cînd m-am gîndit că ducele și ducesa sînt pe punctul să se întoarcă. Am regretat întrucîtva locul pe care-l părăsisem. Dar la ora aceasta, îndată după prînz, nu aveam prea mult de regretat, căci n-aș fi putut să văd, așa cum vedeam dimineța, lacheii din palatele Bréquigny care, în depărtare, se transformau în minuscule personaje de tablouri, urcînd încet povirnișul repede, cu un pămătuf în mînă, între foile largi de mică transparentă care se desprindeau atît de plăcut de pe contraforții roșii. În lipsa contemplației geologului, mi se oferea cel puțin contemplația botanistului și priveam, printre jaluzelele scării, micul arbust al ducesei și planta prețioasă expuse în curte, cu stăruința pe care o pui ca să hotărăști niște tineri logodnici să se ducă la plimbare, și mă întrebam dacă printr-o întîmplare providențială, insecta improbabilă va veni să viziteze pistilul oferit și părăsit. Împins puțin cîte puțin de curiozitatea care-mi dădea cîtezanță, am coborît pînă la fereastra parterului, și ea deschisă și cu jaluzelele împinse pe jumătate. Am auzit deslușit cum se pregătea de plecare Jupien, care nu mă putea descoperi în dosul storului meu, unde am stat nemișcat pînă cînd m-am dat brusc în lături de teamă să nu fiu văzut de domnul de Charlus, pîntecos, îmbătrînit în lumina zilei, albit, care, ducîndu-se la doamna de Villeparisis, străbătea încet curtea. O indispoziție a doamnei de Villeparisis (urmare a bolii marchizului de Fierbois cu care, personal, era certat de moarte), l-a îndemnat pe domnul de Charlus, poate pentru înția oară în viața lui, să facă o vizită la această oră. Căci, din pricina acestei ciudățenii a Guerman-

țiilor care, în loc să se conformeze vieții mondene o modificau după obiceiurile lor personale (obiceiuri nemondene, credeau ei, și prin urmare demne să umilească în ochii lor mondenitatea, acest lucru lipsit de valoare — astfel încît doamna de Marsantes n-avea zi de primire, ci-și primea prietenele în fiecare zi, de la ora zece pînă la prînz) baronul, rezervînd acest timp pentru lectură, căutare de bibelouri vechi etc., făcea totdeauna vizite numai între orele patru și șase seara. La ora șase se ducea la Jokey Club sau se plimba la Bois. O clipă mai tîrziu, m-am dat iar înapoi, ca să nu fiu văzut de Jupien ; se apropia ora plecării lui la birou, de unde se întorcea numai pentru cină. și nici nu mai venea regulat de o săptămînă, de cînd nepoata lui, împreună cu ucenicele ei, se dusesse la țară, să termine rochia unei cliente. Apoi, dîndu-mi seama că nu puteam fi văzut de nimeni, am hotărît să nu mă mai deranjez de teamă să nu scap, dacă minunea avea să se producă, sosirea aproape imposibil de nădăjduit (din pricina atîtor piedici cauzate de distanță, de riscurile potrivnice, de primejdii) a insectei trimise de la o depărtare atît de mare în calitate de ambasador, fecioarei care își prelungea de mult timp așteptarea. Știam că această așteptare nu era mai pasivă decît la floarea bărbătească, ale cărei stamine se întorceau spontan, pentru ca insecta să le poată primi mai lesne ; dacă insecta ar veni, floarea femeiască de aici și-ar arcui de asemenea cu eleganță „stilurile“ și, ca să fie mai bine pătrunsă de ea, ar face pe nevăzute jumătate din drum, ca o fetișcană ipocrită, dar înfocată. Însăși legile lumii vegetale sînt conduse de idei din ce în ce mai înalte. Dacă vizita unei insecte, adică aportul seminței din altă floare, este de obicei necesară pentru a fecunda

o floare, aceasta se întâmplă pentru că autofecundarea, fecundarea florii prin ea însăși, ca și căsătoriile repetate în aceeași familie, ar avea drept urmare degenerarea și sterilitatea, în timp ce încrucișarea între insecte dă generațiilor următoare din aceeași specie o vigoare necunoscută înaintașilor ei. Totuși, acest avînt poate fi excesiv, specia dezvoltîndu-se peste măsură ; atunci, după cum o anti-toxină apără împotriva bolii, după cum corpul tiroid reglează împlinirea trupului, după cum înfrîngerea pedepsește trufia, oboseala-plăcerea, iar somnul, la rîndul său, odihnește de oboseală, tot astfel un act ieșit din comun de autofecundare își produce efectul, frînează la timp, făcînd ca floarea care iese în mod exagerat din normă, să intre din nou în rînduială. Reflecțiile mele urmaseră o pantă pe care o voi descrie mai tîrziu și apucasem să trag din șiretlicul aparent al florilor, o consecință asupra unei laturi inconștiente a operei literare, cînd l-am văzut pe domnul de Charlus ieșind de la marchiză. Trecuseră numai cîteva clipe de la intrarea lui. Poate că aflate chiar de la bătrîna sa rudă sau numai de la un servitor, îmbunătățirea sau mai degrabă însănătoșirea desăvîrșită a ceea ce fusese numai o indispoziție a doamnei de Villeparisis. În clipa aceasta, cînd nu se credea privit de nimeni, domnul de Charlus, cu pleoapele plecate ca să se apere de lumina soarelui, relaxase pe fața lui acea tensiune, amortizase acea vitalitate artificială pe care o întrețineau în el însuflețirea în discuție și tăria voinței. Palid ca marmura, cu nasul mare, trăsăturile sale fine fără privirea-i voluntară, nu mai aveau o semnificație deosebită, care să altereze frumusețea modelării lor ; doar un simplu Guermantes, părea sculptat, el, Palamède al XV-lea, în capela de la

Combray. Dar aceste trăsături generale ale unei întregi familii dobîndeau totuși pe fața domnului de Charlus o finețe mai spiritualizată, mai gingașă. Regretam pentru el că falsifica de obicei cu atîtea violențe, cu ciudățenii neplăcute, cu clevetiri, asprime, susceptibilitate și aroganță, că ascundea sub brutalitatea sa prefăcută blîndețea, — gingășia pe care am văzut-o așternîndu-se cu atîta naivitate pe fața lui, în clipa în care ieșea de la doamna de Villeparisis. Clipind din ochi ca să se ferească de lumina soarelui, părăind aproape că surîde, am găsit că fața sa astfel în repaus și aproape naturală avea o expresie atît de afectuoasă, atît de dezarmată, încît nu m-am putut abține să nu mă gîndesc cît de supărat ar fi fost domnul de Charlus dacă ar fi știut că cineva îl privește ; căci acest bărbat, atît de îndrăgostit de virilitatea sa, cu care se lăuda atîta, căruia toată lumea i se părea efeminată peste măsură, m-a făcut să mă gîndesc pe neașteptate la o femeie, atît de mult avea, în chip trecător, trăsăturile, expresia și surîsul unei femei.

Eram să-mi schimb iarăși locul ca să nu mă poată vedea ; n-am avut nici timpul, nici nevoia. Ce am văzut ! Față în față în curtea aceasta în care, desigur, nu se întîlniseră niciodată (domnul de Charlus venind în casa Guermanților numai după-amiaza, la orele la care Jupien era la biroul său), baronul, holbînd brusc ochii pe jumătate închiși, privea cu o atenție extraordinară pe fostul croitor, în pragul prăvăliei sale, în timp ce acesta, țintuit pe neașteptate locului în fața domnului de Charlus, înrădăcinat ca o plantă, contempla cu un aer minunat pîntecul baronului, care îmbătrînea. Dar, lucru încă și mai uimitor, domnul de Charlus schimbîndu-și atitudinea, ținuta lui Ju-

pien se armoniză îndată cu a lui, urmînd parcă legile unei arte secrete. Baronul, străduindu-se să ascundă acum senzația pe care o încercase, dar care, cu toată indiferența-i simulată, parcă se îndepărta cu regret, se fîșia, privea în gol într-un fel în care gîndea că-și pune cît mai mult în valoare frumusețea ochilor, lua un aer închipuit, neglijent, ridicol. Iar Jupien, căruia îi dispăruse aerul umil și bun pe care i-l cunoscusem totdeauna — în simetrie perfectă cu baronul — își îndreptase capul, își luase o ținută avantajoasă, își înfipse cu o obrăznicie grotescă pumnul în șold, își scoase în relief posteriorul, și-și dădu ifose cu aceeași cochetărie pe care ar fi putut s-o manifeste orhideea față de bondarul ce s-ar fi ivit providențial. Nu știam că ar fi putut să aibă un aer atît de antipatic. Ignoram, de asemenea, că ar fi în stare să-și improvizeze rolul în această scenă între doi muți, pe care (deși se afla pentru întîia oară în prezența domnului de Charlus) parcă o repetase timp îndelungat; nu ajungi, în chip spontan, la această perfecție, decît atunci cînd întilnești în străinătate un compatriot, cu care înțelegerea se face de la sine, tîlmăcirea fiind identică, deși nu l-ai văzut niciodată și scena n-a fost pregătită.

De altminteri, scena aceasta nu era la drept vorbind comică, ci purta pecetea a ceva straniu sau, dacă vrei, a unui lucru firesc, a cărei frumusețe mergea crescînd. În zadar lua domnul de Charlus un aer detașat, plecîndu-și distrat pleoapele, căci și le ridica din cînd în cînd, aruncînd o privire atentă asupra lui Jupien. Dar (socotind că asemenea scenă nu se poate prelungi la infinit în acest loc, fie din motive care se vor înțelege mai tîrziu, fie poate din sentimentul că orice lucru

fiind trecător, dorești ca fiecare lovitură să-și nimerescă ținta, ceea ce face ca orice spectacol de dragoste să fie atît de emoționant), ori de cîte ori domnul de Charlus îl contempla pe Jupien, potrivea astfel lucrurile, ca privirea lui să fie însoțită de un cuvînt, ceea ce o făcea să se deosebească peste măsură de privirile îndreptate obișnuit asupra cuiva pe care îl cunoști puțin sau de loc; îl privea pe Jupien cu deosebita stăruință a celui ce-ți spune: „Iertați-mi indiscreția, dar un fir lung și alb vă atîrnă pe spate“, sau: „Nu cred să mă înșel, și dumneavoastră trebuie să fiți din Zürich, mi se pare că v-am întîlnit adesea la negustorul de antichități“. Astfel, din două în două minute, parcă aceeași întrebare era intens adresată lui Jupien de ochiadele domnului de Charlus, ca acele fraze interrogative ale lui Beethoven, repetate mereu la intervale egale și menite să aducă — cu un lux exagerat de pregătiri — un motiv nou, o schimbare de tonalitate, o „revenire“. Dar dimpotrivă frumusețea privirilor domnului de Charlus și ale lui Jupien se întemeia tocmai pe faptul că, cel puțin pentru moment, parcă nu aveau scopul să ducă la un rezultat. Vedeam pentru întîia oară pe baron și pe Jupien manifestînd această frumusețe. În ochii lor nu se oglindea cerul din Zürich, ci al unei cetăți orientale al cărei nume nu-l ghicisem încă. Oricare ar fi fost punctul care i-ar fi putut reține, acordul lor parcă se încheiase, și aceste priviri inutile nu erau decît preludii rituale, ca și petrecerile ce au loc înaintea unei căsătorii hotărîte. Încă și mai aproape de natură — și însăși mulțimea acestor comparații este cu atît mai firească, cu cît același bărbat, dacă-l privești cîteva minute, pare, rînd pe rînd, un bărbat, un bărbat-pasăre, un bărbat-pește, un

bărbat-insectă, — ai fi spus că sînt două păsări, bărbatul și femela, bărbatul încercînd să înainteze, iar femela — Jupien — nemairăspunzînd prin nici un semn acestui șiretlic, își privește noul prieten fără uimire, cu o neatentă statornicie, pe care, fără îndoială, o consideră mai tulburătoare și singura folositoare, din moment ce bărbatul a făcut primii pași, și se mulțumește să-și netezească penele. În sfîrșit, parcă domnul de Charlus nu se mai mulțumi cu nepăsarea lui Jupien ; de siguranța de a-l fi cucerit, pînă a se lăsa urmărit și dorit nu-l mai despărțea decît un pas, și Jupien, hotărîndu-se să plece la lucru, ieși pe poartă. După ce întoarse capul de două sau de trei ori, dispăru în strada în care baronul, tremurînd de teama că-i va pierde urma (fluierînd cu un aer fanfaron, și strigînd „la revedere“ portarului, care nici nu-l auzi, deoarece era pe jumătate beat și-și trata invitații în fundul bucătăriei), se avîntă repede ca să-l ajungă. În aceeași clipă în care domnul de Charlus ieșise pe poartă fluierînd ca un bondar uriaș, în curte intra alt bondar, acesta autentic. Cine știe dacă nu era bondarul pe care orhideea îl aștepta de atîta timp și care venea să-i aducă polenul atît de rar, fără de care ar rămîne virgină ? Am fost însă distras de la zbenguielile insectei, căci după cîteva minute, solicitîndu-mi și mai puternic atenția, Jupien s-a întors urmat de baron (fie ca să ia un pachet pe care l-a luat mai tîrziu și pe care, în emoția pricinuită de apariția domnului de Charlus, îl uitase, fie dintr-o pricină și mai firească), hotărî să grăbească lucrurile ceru un foc croitorului, adăugînd îndată : „Vă solicit un foc, dar văd că mi-am uitat țigările“. Legile ospitalității au biruit legile cochetăriei : „Intrați, vă voi da tot ce doriți“, spuse croitorul,

pe fața căruia bucuria înlocui disprețul. Ușa prăvăliei s-a închis după ei și nu am mai putut auzi nimic. Pierdusem din vedere bondarul, nu știam dacă era insecta de care orhideea avea nevoie, dar nu mă îndoiam de posibilitatea împreunării unei insecte foarte rare cu o floare captivă, de vreme ce domnul de Charlus (simplă comparație cu întâmplările providențiale, oricare ar fi ele, și fără vreo pretenție științifică de a face o apropiere între unele legi ale botanicii și ceea ce se numește uneori, în chip foarte nepotrivit, homosexualitate) care nu venea de ani de zile în această casă decât la orele la care Jupien era absent, întâlнисе, grație unei indispoziții a doamnei de Villeparisis, pe croitor și o dată cu el norocul hărăzit unor bărbați ca baronul de unul din acei indivizi care, se va vedea, pot fi cu mult mai tineri decât Jupien și mai frumoși, bărbatul predestinat ca aceștia să-și aibă partea lor de voluptate pe pământ: bărbatul căruia nu-i plac decât domnii bătrâni.

Însușirea de a fi nevăzut aderă în asemenea măsură la realitate, pînă ce o împrejurare o despoaie de ea, încît nu aveam să înțeleg decât peste cîteva minute ceea ce de altminteri am spus aici. În orice caz, pentru moment, eram foarte plictisit că nu mai auzeam conversația dintre fostul croitor și baron. Am zărit atunci prăvălia care era de închiriat, despărțită numai printr-un perete foarte subțire de prăvălia lui Jupien. Ca să ajung la ea, n-aveam decât să urc în apartamentul nostru, să mă duc în bucătărie, să cobor scara de serviciu pînă la pivniță, să merg de-a lungul ei pe toată lungimea curții și, ajungînd în locul din subsol unde tîmplarul își strîngea acum cîteva luni lemnația și unde Jupien avea de gînd să-și pună cărbunii, să urc cele cîteva trepte care duc în inte-

riorul prăvăliei. Aș fi străbătut astfel tot drumul acoperit și nu m-ar fi văzut nimeni. Era mijlocul cel mai prevăzător pe care totuși nu l-am adoptat, ci strecurându-mă de-a lungul zidurilor, am ocolit, în aer liber, curtea, încercînd să nu fiu văzut. Cred că dătoresc mai degrabă întîmplării decît înțelepciunii mele, faptul că nu am fost văzut. Și trei motive posibile, presupunînd că ar fi unul, pot să-mi justifice hotărîrea atît de imprudentă, cînd drumul prin pivniță ar fi fost mai sigur. Nerăbdarea mea, mai întîi. Apoi, poate o amintire depărtată a scenei de la Montjouvain, cînd stam ascuns în fața ferestrei domnișoarei Vinteuil. De fapt, întîmplările de acest soi la care am asistat au avut totdeauna, în punerea lor în scenă, caracterul cel mai nehibzuit, și cel mai puțin verosimil, că și cum s-ar fi convenit ca asemenea des-tăinuiri să fie numai răsplata unui act plin de riscuri, deși în parte clandestin. În sfîrșit, de-abia îndrăznesc din pricina caracterului său copilăros, să mărturisesc al treilea motiv, care, cred, că în chip inconștient a fost hotărîtor. De cînd urmă-risem în amănunt războaiele burilor¹, ca să analizez — și să văd cum se dezmint — principiile militare ale lui Saint-Loup, am ajuns să recitesc vechile descrieri de explorări, de călătorii. Aceste povestiri mă pasionează și le aplicam în viața curentă ca să-mi fac mai mult curaj. Cînd crizele mă forțau să stau mai multe zile și mai multe nopți în șir, nu numai fără să dorm, dar fără să mă întind, fără să beau și fără să mănînc, în clipa în care mă simțeam atît de sleit și sufeream atît de cumplit încît îmi spuneam că nu voi mai

¹ Coloni olandezi din Africa de sud, care timp de aproape trei ani (1899—1902) au dus o luptă eroică pentru independență, împotriva Angliei.

scăpa, mă gîndeam la cutare călător aruncat pe țarm, otrăvit de ierburi vătămătoare, tremurînd de frig în hainele sale udate de apa mării și care totuși se simțea mai bine peste două zile, își relua la întîmplare drumul, în căutarea unor locuitori, care poate aveau să fie niște antropofagi. Pilda lor mă întărea, îmi redădea nădejde și mă rușinam că fusesem o clipă descurajat. Gîndindu-mă la burii care, avînd în fața lor armatele engleze, nu se temeau să-și pună viața în primejdie în clipa în care, înainte de a se ascunde într-un desiș de pădure, trebuiau să străbată vreun cîmp deschis, îmi spuneam : „Ar fi nostim ca eu, care m-am bătut fără teamă de mai multe ori în duel în timpul afacerii Dreyfus, să fiu atît de mic la suflet, cînd teatrul de operațiuni nu e decît curtea noastră și cînd singurul tăiș de care m-aș putea teme este privirea vecinilor, care au altceva de făcut decît să se uite în curte“.

Cînd am ajuns însă în prăvălie, evitînd cel mai imperceptibil scîrțîit al podelei, dîndu-mi seama că cel mai mic zgomot în prăvălia lui Jupien se auzea într-a mea, m-am gîndit cît de nesocotiți fuseseră domnul de Charlus și Jupien și cît de mult îi ajutase norocul.

N-am îndrăznit să mă mișc. Rîndașul Guermanților, profitînd fără îndoială de lipsa stăpînilor săi, dusesese în prăvălia în care mă afluam o scară, ce se păstra pînă atunci în remiză. Dacă m-aș fi suit pe ea, aș fi putut să deschid ferestruica și să aud, ca și cum aș fi fost chiar în prăvălia lui Jupien. Dar mă temeam să nu fac zgomot. De altminteri, nu era necesar. Nici n-am avut ocazia să regret că am ajuns numai după cîteva minute în prăvălia mea. Căci după cele ce am auzit în primele momente în prăvălia lui Jupien, și care

au fost numai niște sunete nearticulate, presupun că s-au rostit puține cuvinte. E adevărat că sunetele acestea erau atît de violente, încît dacă nu ar fi fost reluate mereu cu o octavă mai sus de un geamăt paralel, aş fi putut crede că unul îl gîtuia pe celălalt lîngă mine şi că apoi ucigaşul şi victima sa în viaţă făceau baie, ca să şteargă urmele crimei. Am conchis mai tîrziu că voluptatea este tot atît de zgomotoasă ca şi suferinţa, mai ales cînd — lipsită de teama de a prinde rod, ceea ce cu toată pilda doveditoare a *Legendei de Aur*¹, nu putea fi cazul aici — e însoţită de preocupări imediate de curăţenie. În sfîrşit, după vreo jumătate de oră (în care timp mă urcasem tiptil pe scară, ca să privesc prin ferestruica pe care n-am deschis-o) s-a angajat o conversaţie. Jupien refuza cu tărie banii pe care domnul de Charlus voia să-i dea.

După o jumătate de oră, domnul de Charlus a ieşit din nou.

— De ce aveţi barba rasă, spuse el baronului pe un ton de dezmiardare. O barbă frumoasă e un lucru atît de minunat.

— Ce spui e dezgustător, răspunse baronul.

Cu toate acestea, întîrzia în pragul uşii, cerîndu-i lui Jupien informaţii asupra cartierului.

— Nu ştii nimic despre negustorul de castane din colţ, nu cel din stînga, care e îngrozitor, ci cel de pe partea cu soţ, un vlăjgan înalt, negru ? Dar farmacistul din faţă ? Are un biciclist foarte drăguţ care-i transportă medicamentele.

Fără îndoială că aceste întrebări l-au jignit pe Jupien, care s-a îndreptat înciudat, ca o mare cochetă, înşelată răspunzînd :

¹ Nume dat în secolul al XV-lea unei culegeri de *Vieţi alese* alcătuită de Jacques Voragines.

— Văd că aveți o inimă cu multe compartimente.

Domnul de Charlus a fost, fără îndoială, foarte sensibil la această învinuire, rostită pe un ton dureros, glacial și manierat și, ca să șteargă impresia proastă produsă de curiozitatea sa, adresă lui Jupien o rugămintă rostită pe un ton prea jos ca să-i fi deslușit prea bine cuvintele, rugămintă care ar necesita, fără îndoială, prelungirea șederii lor în prăvălie, și care emoționează destul de puternic pe croitor, reușind să-i risipească suferința, căci examinează fața baronului, **grasă și congestionată** sub părul cărunț, cu aerul fericit al omului al cărui amor-propriu a fost adânc măgulit, și hotărându-se să-i acorde domnului de Charlus ceea ce îi ceruse acesta, după observații lipsite de distincție ca : „Văd că aveți cur, nu glumă !” spuse baronului cu un aer surizător, emoționat, superior și recunoscător :

— Da, copil prost, ce ești !

— Revin asupra conducătorului de tramvai, continuă domnul de Charlus cu îndărătnicie pentru că, pe lângă altele, ar putea prezenta un interes la întoarcere. Mi se întâmplă, într-adevăr, ca și califului care cutreiera Bagdadul și era luat drept un simplu negustor, să condescind să urmăresc vreo făptură neînsemnată și ciudată, a cărei siluetă să mă fi amuzat.

Am făcut aici aceeași observație pe care o făcusem cu privire la Bergotte. Dacă ar trebui să se dezvinovățească vreodată în fața unui tribunal, nu ar recurge la fraze menite să convingă pe judecători, ci la frazele bergottești pe care talentul său literar deosebit i le sugera în chip firesc și în a căror folosire afla plăcere. În același chip, domnul de Charlus folosea cu croitorul același limbaj pe

care l-ar fi folosit cu oamenii de lume din coteria sa, exagerîndu-și pînă și ticurile, fie că sfiala împotriva căreia se străduia să lupte îl împingea spre o trufie exagerată, sau împiedicîndu-l să se stăpînească (fiindcă ești mai tulburat în prezența cuiva care nu e din mediul tău), îl forța să-și dezvăluie firea care era într-adevăr orgolioasă și cam nebună, după cum spunea doamna de Guer-mantes.

— Ca să nu-i pierd urma, adăuga el, sar ca un belfer, ca un medic tînar și frumos, în același tramvai în care s-a urcat persoana în chestie, despre care nu vorbim la feminin decît pentru a fi în regulă (așa cum se spune cînd e vorba de un principe : alteța sa e sănătoasă ?). Dacă persoana în chestie schimbă tramvaiul, iau poate împreună cu microbii ciumei și lucrul de necrezut căruia i se spune „corespondență“, un număr care deci mi se înmînează *mie*, și care nu e totdeauna nr. 1 ! Schimb astfel de vreo trei sau patru ori „vagonul“. Mă pomenesc uneori la unsprezece noaptea la gara Orléans și sînt nevoit să mă întorc ! Dacă nu ar fi decît gara Orléans ! O dată, de pildă, neputînd intra în vorbă, m-am dus pînă la Orléans, într-unul din acele îngrozitoare vagoane în care, printre niște triumphiuri lucrate de mînă cărora li se spune „filet“, ți se oferă ca vedere fotografia principalelor capodopere de arhitectură din cuprinsul rețelii. Nu era decît un singur loc liber, aveam în față, ca monument istoric, o „vedere“ a catedralei din Orléans care e cea mai urîță din Franța și, prin urmare, tot atît de obositoare la privit, fără voia mea, ca și cum aș fi fost forțat să-i fixeze turnurile în globul le sticlă al focurilor optice care te îmbolnăvesc de oftal-

mie. Am coborît la Aubrais în același timp cu tî-năra mea persoană care, din păcate, era așteptată de familie pe peron (îi presupuneam toate cusurile, cu excepția aceluia că ar avea familie). Așteptînd trenul cu care să mă întorc la Paris, nu am avut altă consolare decît casa Diane de Poitiers care deși a fermecat pe unii din strămoșii mei regali, eu aș fi preferat o frumusețe mai vie. De aceea, aș dori să cunosc un chelner de la vagon-lits, un conductor de autobuz, ca să înlătur plictiseala acestor întoarceri singuraticice. De altminteri, nu trebuie să fii scandalizat, încheie baronul, toate astea sînt numai chestiuni de procedeu. De pildă, nu simt niciodată dorința să posed fizicește tineri din lumea bună, dar nu mă liniștesc decît după ce i-am atins, nu vreau să spun material, ci după ce i-am atins la coarda simțitoare. Dacă în loc să-mi lase scrisorile fără răspuns, un tînr nu încetează să-mi scrie, dacă e la dispoziția mea morală, sînt, sau cel puțin aș fi potolit, dacă nu m-ar cuprinde în curînd grija de altul. E destul de ciudat, nu-i așa ? Fiindcă veni vorba de tineri din lumea bună, cunoști vreunul din aceia care vin aici ?

— Nu, bebeule. Ba da ! unul brun, foarte înalt, cu monoclu care rîde totdeauna și întoarce capul.

— Nu văd la cine faci aluzie.

Jupien desăvîrși portretul. Domnul de Charlus nu era în stare să ghicească despre cine era vorba, pentru că ignora că fostul croitor făcea parte dintre aceia, mai numeroși decît s-ar crede, care nu-și amintesc culoarea-părului persoanelor pe care nu le cunosc îndeajuns. În ceea ce mă privește, cunoscînd acest cusur al lui Jupien și înlocuind brun prin blond, mi s-a părut că portretul se potrivea întocmai cu ducele de Châtellerault.

— Ca să ne întoarcem la tinerii care nu sînt din popor, continuă baronul, acum mi-a sucit capul un băiat ciudat, un mic burghez inteligent, care-mi arată o lipsă de cuviință nemărginită. N-are cîtuși de puțin noțiunea personajului prodigios care sînt eu și a vibrionului minuscul pe care-l reprezintă. La urma urmelor, ce interesează, acest măgăruș n-are decît să ragă cît va pofti în fața augustei mele robe de episcop

— Episcop ! exclamă Jupien, care nu înțelesese nimic din ultimele cuvinte pe care le rostise domnul de Charlus, dar fusese uluit de cuvîntul episcop. Dar asta nu se potrivește cu credința, spuse el.

— Am trei papi în familie, răspunse domnul de Charlus, și dreptul de a purta doliu roșu, din cauza unui titlu de cardinal, căci nepoata cardinalului, unchiul meu, a adus bunicului meu titlul de duce, care l-a înlocuit pe acele de cardinal. Văd că metaforele, adăugă el, te lasă surd și istoria Franței nepăsător. De altminteri, atracția pe care o exercită asupra-mi tinerii care fug de mine, de teamă bineînțeles, căci numai respectul le închide gura ca să nu strige că mă iubesc, reclamă din partea lor un rang social eminent. Iar simularea indiferenței lor poate produce, cu toate acestea, tocmai efectul contrariu. Prelungită proteste, mă dezgustă. Ca să iau un exemplu dintr-o clasă care-ți este mai cunoscută, cînd s-a reparat casa mea, ca să nu fac geloase toate ducesele care-și disputau cîntea de a mă găzdui, m-am dus să stau cîteva zile la „hotel“, cum se spune. Cunoșteam pe unul din feciorii de la etaj, i-am indicat un comisionar tînăr și ciudat, care închidea ușile, și care fusese refractar la propunerile mele. În cele din urmă, exasperat, ca să-i dovedesc că intențiile mele sînt curate, am pus să i se ofere o sumă

foarte mare, numai ca să urce în odaia mea și să stea cinci minute de vorbă cu mine. L-am așteptat în zadar. M-a dezgustat într-atît, încît ieșeam pe ușa de serviciu, numai ca să nu-i văd mutra de caraghios. Am aflat mai tîrziu că nu primise nicio-dată vreuna din scrisorile mele, care fuseseră interceptate, prima de feciorul de la etaj care era invidios, cea de-a doua de portarul de zi, care era virtuos, cea de-a treia de portarul de noapte care-l iubea și dormea cu el la ora la care Diana se trezea. Dar dezgustul meu a continuat să stăruiască, și chiar dacă mi s-ar oferi acum, ca un simplu vînat pe o tavă de argint, l-aș respinge cu greață. Ce nenorocire, am vorbit de lucruri serioase și acum s-a sfîrșit între noi tot ceea ce nădăjduim. Ai putea totuși să-mi faci mari servicii, să faci pe mijlocitorul ; dar nu, însăși gîndul acesta mă înviorează și simt că nu s-a sfîrșit nimic.

Încă de la începutul acestei scene, mi-am dat seama că în domnul de Charlus se petrecuse o revoluție atît de cumplită, atît de imediată, ca și cum ar fi fost atins cu o baghetă magică. Pînă atunci, pentru că nu înțelegeam, nu văzusem nimic. Orice om e însoțit de viciul său (întrebuițăm acest limbaj pentru comoditatea sa), ca și de geniul pe care lumea nu-l observă, atît timp cît îi ignorează prezența. Bunătatea, mișelia, numele, legăturile mondene nu se lasă dezvăluite și le porți ascunse. Pînă și Ulysse nu o recunoștea la început pe Atena. Dar zeii sînt îndată percepuți de zei, semenii sînt tot atît de repede perceptibili semenilor lor, așa cum Jupien îl simțise pe domnul de Charlus. Pînă acum stăteam în fața domnului de Charlus așa cum stă un om distrat în fața unei femei însărcinate, fără să-i observe talia îngroșată, în timp ce ea îi repetă surîzînd : „Da, sînt puțin

obosită în acest moment“, și se încapățînează să o întrebe indiscret : „Dar ce aveți ?“ Dar dacă i se spune : „E însărcinată“, zărește deodată pîntecele și îl va vedea numai pe el. Rațiunea ne deschide ochii ; o eroare risipită ne dă un simț în plus.

Cei cărora, întru exemplificarea acestei legi, nu le place să se ducă cu gîndul la vreun de Charlus din rîndul cunoscuților lor, pe care nu l-au bănuțit mult timp, pînă în ziua în care, pe suprafața netedă a unui individ la fel ca și ceilalți, au apărut, însemnate cu o cerneală pînă acum invizibilă, literele ce alcătuiesc cuvîntul scump vechilor greci, n-au decît să-și aducă aminte de cîte ori li s-a întîmplat să fie pe punctul de a săvîrși o gafă, ca să se convingă că lumea care îi înconjoară le apare mai întîi goală, despuțiată de mii de podoabe pe care le oferă unora mai învățați. Nimic nu putea să-i facă să presupună pe figura lipsită de semne caracteristice a cutărui sau a cutărui bărbat, că era tocmai fratele, sau logodnicul, sau amantul unei femei despre care erau cît pe-acı să afirme : „Ce cămilă !“ Dar atunci, din fericire, cuvîntul șoptit de un vecin face să încremenească pe buzele lor cuvîntul fatal. Îndată se ivesc ca un *Mane, Thekel, Phares*¹ cuvintele : e logodnicul, sau e fratele, sau e amantul femeii despre care nu se cade să spui față de el : „Cămilă“. Și numai această noțiune nouă va opera o întreagă regroupare, retragerea sau avansul fracțiunii de noțiuni, de acum completate, pe care le posedai asupra restului familiei. Și cu toate că domnul de Charlus era dublat de altă ființă

¹ Numărat, cîntărit, împărțit. Amenințare profetică scrisă de o mină nevăzută pe peretele sălii în care Balthazar făcea ultima orgie — în momentul în care Cyrus pătrundea în Babilon.

care-l deosebea de alți oameni, așa cum se deosebește calul de centaur, această făptură făcea în zadar trup comun cu baronul, nu o zărisem nicio dată. Acum lucrul abstract se materializase, ființa pe care în sfârșit o pătrunsesem își pierduse numai-decît puterea de a rămîne nevăzută, și transmutarea domnului de Charlus într-o făptură nouă era atît de desăvîrșită, încît nu numai contrastele feței, vocii sale, dar retrospectiv chiar tot ceea ce era mai nobil și mai josnic în legăturile lui cu mine, tot ceea ce mi se păruse pînă atunci incoerent, devenea inteligibil, se înfățișa evident, după cum o frază care nu oferă nici un înțeles atîta timp cît este descompusă în litere rînduite la întîmplare, exprimă o gîndire pe care nu mai ești în stare s-o uiți, dacă literele sînt puse la locul lor, în ordinea cuvenită.

Ceva mai mult, acum înțelegeam de ce, mai adineauri, cînd îl văzusem ieșind de la doamna de Villeparisis, mi se păruse că domnul de Charlus avea aerul unei femei; era femeie! Aparținea rasei acelor ființe mai puțin contradictorii decît se pare, al căror ideal e viril, tocmai pentru că temperamentul le e feminin și care, în viața de toate zilele, sînt numai în aparență deopotrivă cu ceilalți bărbați; acolo unde fiecare poartă înscrise în ochii prin care vede toate lucrurile din univers, o siluetă săpată în pupilă, la ei nu e silueta unei nimfe, ci a unui efeb. Rasă asupra căreia apasă un blestem și care trebuie să trăiască în minciună și sperjur, pentru că știe că dorința ei care înseamnă pentru orice făptură suprema bucurie de a trăi, este considerată demnă de pedeapsă și rușinoasă, de nemărturisit; care trebuie să-l renege pe Dumnezeu, chiar dacă sînt creștini, deoarece cînd apar la bara tribunalului ca acuzați,

trebuie să se apere, în fața lui Cristos și în numele său, ca de o calomnie, de ceea ce este însăși viața lor ; fii fără mamă, pe care sînt nevoiți să o mintă toată viața și chiar în clipa în care sînt chemați să-i închidă ochii ; prieteni fără prietenii, în ciuda tuturor acelor pe care le inspiră farmecul lor adesea recunoscut și pe care le-ar resimți inima lor adesea bună ; dar putem numi prietenii legăturile care veștează numai grație unei minciuni, căci primul avînt de încredere și sinceritate pe care ar fi inspirați să-l aibă i-ar face să fie respinși cu scîrbă, afară numai dacă ar avea de-a face cu o minte nepărtinitoare sau simpatică, dar care, fiind atunci indusă în eroare cu privire la ei, de o psihologie convențională, va face ca însăși afecțiunea de care e foarte străină să izvorască din viciul mărturisit, după cum unii judecători presupun și scuză mai lesne asasinatul la invertiți și trădarea la evrei, din motive ce decurg din păcatul original și din fatalitatea rasei. În sfîrșit — cel puțin potrivit primei teorii pe care am schițat-o atunci și care se va modifica mai tîrziu, și în temeiul căreia s-ar fi supărat, dacă această contrazicere n-ar fi fost învăluită în ochii lor de însăși iluzia care-i face să vadă și să trăiască — amanți cărora le e aproape închisă posibilitatea acestei dragoste a cărei nădejde le dă putere să îndure atîtea riscuri și singurătăți, deoarece sînt îndrăgostiți tocmai de un bărbat care nu are nimic dintr-o femeie, de un bărbat care nu ar fi invertit și care, prin urmare, nu poate să-i iubească astfel încît nu și-ar putea astîmpăra niciodată dorința, dacă banii nu le-ar furniza bărbați autentici și dacă imaginația nu i-ar face să considere drept bărbați autentici, invertiții care s-au prostituat.

Numai cu o cinste precară, numai cu o libertate provizorie pînă la descoperirea crimei, numai cu o situație nestatornică, întocmai ca și poetul sărbătorit în ajun în toate saloanele, aplaudat în toate teatrele Londrei, izgonit a doua zi din toate hotelurile fără să poată găsi un căpătîi pe care să-și odihnească o vreme capul, învîrtind moara sa ca Samson și spunînd ca el : „Ambele sexe vor muri fiecare de partea sa“ ; afară de zilele de mare nenorocire în care majoritatea se raliază victimei, așa cum s-au raliat evreii în jurul lui Dreyfus, excluși chiar de la simpatia — uneori a societății — semenilor lor, cărora le inspiră dezgustul de a vedea ce sînt, dezgust zugrăvit într-o oglindă care, nemaimăgulindu-i, trădează toate tarele pe care nu mai voiau să le observe la ei înșiși și care-i face să înțeleagă că ceea ce numesc dragoste (și în acest sens, alterînd înțelesul cuvîntului, ei anexează prin simț social tot ceea ce poezia, muzica, pictura, cavalerismul, ascetismul, au fost în stare să adauge dragostei) nu izvorăște dintr-un ideal de frumusețe ales de ei, ci dintr-o boală fără leac ; fugind ca și evreii (cu excepția unora care vor să frecventeze numai oameni de rasa lor și au totdeauna pe buze cuvinte rituale și glume consacrate) unii de alții, căutînd tovărășia celor ce le sînt cît mai opuși și nu vor să audă de ei, le iartă grosolăniile și se îmbată de bunăvoința lor ; și la un loc cu semenii lor din pricina ostracismului care-i lovește, a rușinii în care au căzut, sfîrșesc prin a dobîndi, din pricina unei persecuții asemănătoare cu aceea a lui Israel, caracterele fizice și morale ale unei rase, uneori, frumoase, adesea îngrozitoare, încercînd (în ciuda tuturor zeflemelelor cu care cel mai metisat, cel mai bine asimilat cu rasa potrivnică

este, în aparență și relativ, cel mai puțin invertit și copleșește pe cel ce a rămas mai invertit) o destindere în frecventarea semenilor și chiar un sprijin în existența lor, astfel încît, deși neagă că ar alcătui o rasă (al cărei nume e injuria cea mai gravă), cei ce izbutesc să ascundă că fac parte din ea îi demască lesne pe ceilalți, nu cu gîndul ca să-i vatăme, ceea ce nu le displace, ci ca să se scuze și, după cum un medic caută originea apendicitei, și ei caută inversiunea în istorie, amintind cu predilecție că Socrate era de-ai lor, așa cum spun israeliții despre Isus că era evreu, fără să-și dea seama că pe timpul cînd homosexualitatea era normală nu existau anormali, după cum nu existau dușmani ai creștinismului înaintea lui Cristos, căci vina purcede numai din oprobriu, pentru că acesta n-a lăsat să dăinuiască decît pe cei ce erau refractari oricărui sfat, oricărei pilde, oricărei pedepse, în virtutea unei deosebite înclinări innăscute care repugnă mai mult celorlalți oameni (deși poate fi însoțită de înalte calități morale) decît unele vicii care o contrazic, ca furtul, cruzimea, reaua credință, mai bine înțelese, deci mai scuzate de oamenii de rînd ; alcătuind o franc-masonerie mult mai întinsă, mai eficace, mai puțin bănuită decît aceea a lojilor, căci se întemeiază pe o identitate de gusturi, de nevoi, de obiceiuri, de primejdii, de ucenicie; de știință, de cîștig, de vocabular, în care înșiși membrii care nu doresc să se cunoască se recunosc îndată prin semne firești sau convenționale, involuntare sau voite, care semnalează cerșetorului un semen în marele senior căruia îi închide ușa trăsurii, tatălui în logodnicul fiicei sale, aceluia care voise să se vindece, să se spovedească, să se apere, în medicul, în preotul, în avocatul pe care s-a dus să-l consulte ; siliți cu

toții să-și apere secretul, avînd însă partea lor din secretul altora, pe care restul omenirii nu-l bănuiește și din care pricină romanele de aventuri cele mai neverosimile li se par adevărate ; căci, în această viață de un romantism depășit ambasadorul e prieten cu ocnașul, principele, cu o anumită libertate în mișcări pe care o dă educația aristocratică și pe care un mic burghez, tremurînd, n-ar avea-o, cînd iese de la ducesă se duce să se întrețină cu apașul ; categoria osîndită a colectivității omenеști, bănuită acolo unde nu există, lăfăită, obraznică, nepedepsită, acolo unde nu este ghicită ; numărînd aderenți pretutindeni, în popor, în armată, în templu, în ocna, pe tron ; trăind, în sfîrșit, cel puțin în bună parte, într-o intimitate mîngîietoare și primejdioasă cu oameni de celalaltă rasă, provocîndu-i, jucîndu-se cu ei și vorbindu-le de viciul lor, ca și cum nu ar fi al lor, joc ușurat prin orbirea sau falsitatea celorlalți și care se poate prelungi mulți ani, pînă în ziua scandalului ; pînă atunci sînt nevoiți să-și ascundă viața, să-și întoarcă privirea de acolo unde ar vrea să și-o pironească, s-o atintească asupra acelor de la care ar vrea să și-o întoarcă, să schimbe genul multor adjective din vocabularul lor, constrîngere socială ușoară alături de constrîngerea interioară pe care viciul lor, sau ceea ce se numește impropriu astfel, nu le-o impune numai cu privire la alții, ci și lor înșiși, astfel încît să nu li se pară nici lor că este un viciu. Dar unii mai practici, mai grăbiți, care nu au timp să facă tirguieli și să renunțe la simplificarea vieții și la cîștigul de timp care poate rezulta din cooperare, și-au alcătuit două societăți, cea de-a doua fiind formată exclusiv din ființe asemenea lor.

Lucrul acesta te izbește la cei săraci care au

venit din provincie fără legături, numai cu ambiția de a fi cîndva medic sau avocat celebru, cu mintea încă lipsită de păreri, un trup lipsit de maniere și pe care socotesc să-l împodobească repede, așa cum ar cumpăra mobile pentru odăița lor din Cartierul Latin, după cele ce vor fi băgat de seamă și după ce vor fi imitat pe cei ce „au și ajuns“ la profesiunea folositoare și serioasă în care doresc să se avînte și să devină celebri ; la aceștia poate că gustul lor deosebit, moștenit fără voia lor, ca înclinațiile pentru desen, muzică sau pierderea vederii e singura ciudățenie persistentă și despotică — și care în unele seri îi obligă să piardă cutare întrunire folositoare carierii lor, cu oameni al căror fel de a vorbi, de a gîndi, de a se îmbrăca, de a se pieptăna, îl adoptă îndeobște. În cartierul lor, în care frecventează de altminteri numai colegi, maeștri sau vreun compatriot ajuns și ocrotitor, ei descoperă repede alți tineri pe care același gust deosebit îi apropie de ei, după cum se împrietenesc într-un oraș, profesorul de liceu și notarul, fiindcă le plac la amîndoi muzica de cameră și obiectele de fildeș din Evul Mediu ; atribuind obiectului distracțiilor lor același instinct utilitar, același spirit profesional care-i călăuzește în cariera lor, îi întîlnesc la ședințele la care nici un profan nu e admis, ca și la acelea care întrunesc pe amatorii de tabacheri vechi, de stampe japoneze, de flori rare și unde, datorită plăcerii de a se instrui, a utilității schimbului și a temei de rivalității, domnesc laolaltă, ca într-o bursă de timbre, înțelegerea strînsă a specialiștilor și rivalitățile feroce ale colecționarilor. De altfel în cafeneaua unde își iau masa, nu știe nimeni ce fel de întrunire e aceasta, dacă e reuniunea unei societăți de pescuit, a unor secretari de redacție sau a băștina-

șilor din Indra, atît de cuviincioasă le e ținuta, aerul reținut și rece, și nu îndrăznesc să se uite decît pe furiș la tinerii la modă, la tinerii „lei“ care, la o depărtare de cîțiva metri, fac mare zgomot cu amantele lor și printre care cei care-i admiră fără să îndrăznească să-și ridice ochii vor afla de abia peste douăzeci de ani, cînd unii vor fi în ajun de a intra la vreo academie iar ceilalți niște oameni bătrîni de club, că cel mai seducător, acum un Charlus gras și încărunțit, în realitate era exact ca ei, dar aiurea, în altă lume, sub alte simboluri exterioare, cu semne străine, a căror diferență i-a indus în eroare. Dar grupările sînt mai mult sau mai puțin înaintate; și după cum „Uniunea stîngii“ se deosebește de „Federația socialistă“, și cutare societate muzicală mendelsohniană de Schola Cantorum, în unele seri la altă masă se află extremiștii care-și strecoară o brătară pe sub manșetă, uneori un colier în gulerul evazat și care, din pricina privirilor lor stăruitoare, a cloncănitului, a rîsetelor, a mîngîierilor între ei, pun pe fugă o bandă de liceeni și sînt serviți, cu o politețe sub care colcăie indignarea, de un chelner căruia, ca și în serile cînd servește niște dreyfusarzi, i-ar face plăcere să se ducă să cheme poliția, dacă n-ar găsi că este mai avantajos să-și încaseze bacșișurile.

Mintea opune acestor organizații profesionale gustul singuraticilor, fără prea multă prefăcătorie din partea lor, pentru că în această privință nu fac decît să imite chiar pe singuratici care cred că nimic nu se deosebește mai mult de viciul organizat decît ceea ce li se pare că este o dragoste neînțeleasă, cu oarecare artificiu totuși, deoarece în aceeași măsură în care răspunde unor tipuri psihologice deosebite, aceste clase diferite cores-

pund și unor momente succesive dintr-o evoluție patologică sau numai socială. Și într-adevăr, rareori se întâmplă ca solitarii să nu se alăture într-o bună zi cutărei organizații, uneori numai din oboseală, din comoditate (după cum cei mai mari dușmani ai telefonului sfârșesc prin a-l instala la ei acasă, prin a-i primi pe Léna sau prin a țîrgui de la Potin). De altminteri, sînt cîteodată destul de prost primiți aici, căci în viața lor relativ pură, lipsită de experiență, saturația prin reverie la care sînt reduși, a subliniat mai puternic în ei aceste trăsături deosebite de efeminare pe care profesioniștii au încercat să le șteargă. Și trebuie să mărturisim că la unii din noii veniți, femeia este nu numai îmbinată interior cu bărbatul, dar vizibilă în chip hidos, mai ales cînd sînt agitați într-un spasm isteric, de un rîs pătrunzător care le zvîrcolește genunchii și mîinile, și nu mai seamănă cu oamenii normali după cum nu seamănă nici maimuțele cu ochii melancolici și cerniți, cu picioarele aduse, care se îmbracă în smoking și poartă o cravată neagră ; astfel încît unii mai puțin caști consideră totuși frecventarea acestor noi veniți mai compromițătoare și admiterea lor dificilă ; totuși sînt primiți, și atunci ei beneficiază de acele facilități prin care comerțul, marile întreprinderi, au transformat viața indivizilor, făcîndu-le accesibile mărfurile pînă atunci prea costisitoare și chiar greu de găsit, și care acum îi copleșesc cu belșugul a ceea ce n-au putut găsi, cînd erau singuri, în cele mai mari mulțimi.

Dar, chiar cu aceste numeroase derivative, constrîngerea socială e încă prea grea pentru unii care se recrutează mai ales dintre aceia la care constrîngerea mintală nu s-a mai exercitat și care consideră genul lor de dragoste încă și mai rar de-

cît este. Deocamdată să lăsăm la o parte pe acei care din pricina caracterului excepțional al înclinațiilor lor disprețuiesc femeile crezîndu-se superiori acestora, făcînd din homosexualitate privilegiul marilor genii și al epocilor glorioase și care, cînd încearcă să-și împărtășească gustul, se adresează mai greu acelor care le par predispuși la aceasta, așa cum purcede morfinomanul cu morfină, decît celor care le par demni, prin rîvnă de apostolat, după cum alții propovăduiesc sionismul, refuzul serviciului militar, saint-simonismul, vegetarismul și anarhia. Unii dacă îi surprinzi dimineața cînd sînt încă în pat, au un cap admirabil de femeie, într-atît de generală este expresia și simbolizează tot sexul; pînă și părul lor îl afirmă; inflexiunea lui — despletit, căzut atît de firesc pe față, în coșite — e atît de feminină, încît te minunezi că tînăra femeie, fata, Galateea care abia se trezește în inconștientul acestui trup de bărbat în care e închisă, a știut să profite de la sine și fără s-o fi învățat cineva, cu atîta ingeniozitate, de cele mai mici ieșiri din închisoarea ei și să găsească ceea ce era necesar pentru viața ei. Desigur că tînărul cu acest cap încîntător nu spune: „Sînt o femeie“. Chiar dacă — din atîtea motive cu puțință — trăiește cu o femeie, poate să-i nege că ar fi femeie, să-i jure că nu a avut niciodată legături cu bărbați. Ea n-are decît să-l privească așa cum l-am înfățișat, culcat în patul său, în pijama, cu brațele goale, cu gîtul gol sub părul său negru; pijamaua a ajuns un camizol de femeie, iar capul e un cap de spaniolă frumoasă. Amanta se îngrozește de aceste destăinuiri făcute privirilor ei, mai sincere decît cuvintele, chiar decît faptele și pe care însăși faptele dacă nu le-au adevărit încă, nu vor putea întîrzia să le confirme,

căci orice ființă își urmărește plăcerea și, dacă nu e prea vicioasă, o caută în sexul opus sexului sau. Viciul invertitului nu începe cînd se împrietește (căci prea multe motive pot impune prietenia), ci cînd își satisface voluptatea cu femeii. Tînărul al cărui portret am încercat să-l facem este în mod atît de vădit femeie, încît femeile care-l privesc cu voluptate sînt sortite (afară de cazul unui gust special) aceleiași decepții ca și acelea care, în comediile lui Shakespeare, sînt dezamăgite de o fată deghizată care încearcă să treacă drept băiat. Înșelăciunea e aceeași, chiar invertitul o știe, ghicește decepția pe care o va încerca femeia cînd travestiul va fi lepădat, și-și dă seama în ce măsură această eroare de sex este un izvor de poezie fantezistă. De altminteri, chiar dacă nu ar mărturisii amantei sale exigente (în cazul cînd aceasta nu e gomoreană) : „Sînt femeie“, totuși, cu ce violenții, cu ce îndemînare, cu ce încăpăținare de plantă agățătoare, femeia inconștientă și invizibilă din el caută organul masculin ! N-ai decît să-i privești părul creț pe perna albă ca să înțelegi că seara, cînd tînărul scapă de supravegherea părinților fără voia lui, fără să vrea, nu se va duce să se întâlnească cu femeii. Amanta lui poate să-l pedepsească, să-l închidă, a doua zi bărbatul-femeie va găsi mijlocul să se lipească de un bărbat după cum planta căreia i se spune volubilis își aruncă vrejurile acolo unde dă de o sapă, de o greblă. Admirînd pe fața acestui bărbat trăsături gingașe care ne emoționează, o grație, o amabilitate plină de naturalețe, cum nu se găsește la bărbați, de ce vom fi decepționați aflînd că tînărul caută să se întâlnească cu boxeri ? Sînt înfățișările diferite ale uneia și aceleiași realități. Iar cel ce ne scirbește este exemplarul cel mai emoțio-

nant, chiar mai emoționant decît orice gingășie, căci înfățișează o sfortare minunată și inconștientă a firii : recunoașterea sexului prin el însuși ; în ciuda înșelăciunilor sexului, apare încercarea nemărturisită de a evada spre ceea ce o eroare inițială a societății a așezat departe de el. Unii, cei ce au avut fără îndoială cea mai sfioasă copilărie, nu se preocupă nicidecum de natura materială a voluptății pe care o primesc, cu condiția să reușească să o pună în legătură cu o față masculină. În timp ce alții, avînd fără îndoială simțurile mai violente, dau plăcerii lor materiale localizări imperioase. Aceștia ar jigni, poate prin mărturisirile lor, majoritatea oamenilor. Ei nu trăiesc exclusiv sub satelitul lui Saturn, căci nu exclud cu desăvîrsire femeile așa cum le exclud ceilalți pentru care ele nici n-ar exista, dacă n-ar fi conversația, cochetăria, dragostea cerebrală. Dar aceștia din urmă caută femeile care iubesc femei și care sînt în stare să le procure un tînăr, să le sporească plăcerea pe care o încearcă în tovărășia lui ; mai mult, sînt în stare să încerce cu ele, în același chip, aceeași plăcere ca și cu un bărbat. De aceea, gelozia celor ce iubesc bărbați din prima categorie e stîrnită numai de plăcerea pe care aceștia ar putea-o încerca cu un bărbat, și numai ea li se pare o trădare, pentru că nu iau parte la dragostea femeilor, nu au practicat-o decît ca un obicei și pentru a-și rezerva puțința unei căsătorii, reprezentîndu-și atît de imperfect plăcerea pe care ei sînt în stare să o dea, încît nu pot îndura ca acela pe care îl iubesc să o guste ; în timp ce bărbații din cealaltă categorie inspiră adesea gelozie, prin amorurile lor cu femei. Căci în legăturile lor cu ele, ei joacă față de femeia căreia îi plac femeile rolul altei femei, iar femeia le oferă, în același timp, apro-

ximativ, ceea ce ei găsesc la bărbat, astfel încît prietenul gelos suferă cînd simte că cel pe care-l iubește s-a lipit de femeia care e pentru el aproape un bărbat, și în același timp își dă seama că e cît pe aci să-i scape, pentru că trece în ochii acestor femei drept ceea ce el nu cunoaște, drept un soi de femeie. Să nu mai vorbim nici de tinerii nebuni care, dintr-un soi de copilărie, se înverșunează în alegerea unor veșminte care seamănă cu rochiile, își roșesc buzele și își înnegresc ochii ca să-și cicălească prietenii și să-și supere părinții ; să-i neglijăm, căci tot pe ei îi vom regăsi cînd vor fi purtați cu prea multă cruzime vina prefăcătoriei lor, trudindu-se în zadar o viață întreagă să dreagă, printr-o ținută severă, protestantă, răul pe care și l-au făcut, cînd erau mînați de același demon care îndeamnă femeile tinere din foburgul Saint-Germain să trăiască într-un chip scandalos, să rupă cu toate obiceiurile, să-și batjocorească familia, pînă în ziua în care încearcă cu stăruință și fără succes să urce panta care li se păruse atît de amuzant de coborît sau mai degrabă pe care nu s-au putut abține s-o coboare. Să lăsăm în sfîrșit, pentru mai tîrziu, pe cei ce au încheiat un pact cu Gomora. Vom vorbi despre ei cînd domnul de Charlus le va face cunoștință. Să-i lăsăm pe toți aceia, de un soi sau de altul, care se vor ivi la rîndul lor și ca să sfîrșim această expunere, să spunem un cuvînt numai despre cei de care începusem să vorbim adineauri, despre singuratici. Considerîndu-și viciul mai excepțional decît este, s-au dus să trăiască singuri din ziua în care l-au descoperit, după ce l-au purtat multă vreme fără să-l fi cunoscut, mai mult încă decît alții. Căci nimeni nu știe de la început că este invertit, sau poet, sau snob, sau om rău. Cutare

licean care învăța versuri de dragoste sau privea imagini obscene, dacă se înghesuia într-un camarad, nu-și închipuia decît că împărtășește cu el aceeași dorință a femeii. Cum să nu creadă că este la fel cu ceilalți, cînd recunoaște substanța a ceea ce simte citindu-i pe doamna de Lafayette, pe Racine, Baudelaire, Walter Scott, atunci cînd nu e încă în stare să se observe pe sine însuși ca să-și dea seama de ceea ce adaugă de la el, iar dacă sentimentul este același, obiectivul diferă, și că-l dorește pe Rob Roy și nu pe Diana Vernon? Dintr-o prevedere defensivă a instinctului care precede vederea mai limpede a inteligenții, oglinda și pereții odăii multora dispar sub cromolitografii înfățișînd actrițe; unii fac versuri ca acestea „*Je n'aime que Chloé au monde, elle est divine, elle est blonde, et d'amour mon coeur s'inonde*”¹. Să presupunem deci la începutul acestor vieți un gust pe care nu-l vom găsi mai tîrziu la ele, ca acei cîrlionți aurii de copii care urmează să se înnegrească cu timpul? Cine știe dacă fotografiile acestor femei nu sînt un început de ipocrizie, dar și un început de groază față de ceilalți invertiți? Ipocrizia este însă dureroasă tocmai pentru singuratici. Poate că pilda evreilor, dintr-o colonie diferită, nu este chiar destul de puternică să explice cît de mică e influența educației asupra lor, și cu cîtă artă ajung să se reîntoarcă, poate că nu la un lucru atît de îngrozitor de simplu ca sinuciderea (la care nebunii, orice precauție ai lua, revin și o dată ce au fost salvați din apa în care s-au aruncat, se otrăvesc, își fac rost de un revolver etc.) dar la o viață pe care oamenii de cealaltă rasă nu numai că nu o înțeleg, nu și-o

¹ În lumea asta n-o iubesc decît pe Cloe, e divină, e blondă, inima mi se umple de dragoste (fr.).

închipuiesc, și ale căror plăceri necesare le urăsc, dar mai ales a cărei primejdie permanentă și rușine neîncetată i-ar îngrozi. Poate că pentru a-i descrie, n-ar trebui să ne gândim la animale care nu se domesticesc, la puii de lei despre care se spune că au fost îmblinziți dar care au rămas lei, ci la negri, pe care existența confortabilă a albilor îi exasperează și care preferă lipsurile vieții sălbatice și bucuriile ei de neînțeles. Când vine ziua în care descoperă că sînt incapabili să mintă pe alții și să se mintă pe ei înșiși, se duc să trăiască la țară, fugind de semenii lor (pe care-i cred puțin numeroși), îngroziți de monstruozitatea sau de teama ispitei, și de restul omenirii, de rușine. Neajungînd niciodată la adevărata maturitate, căzînd în melancolie, din cînd în cînd, într-o duminică fără lună, se duc să se plimbe pe o poalecă pînă la o răscruce, unde fără să-și fi spus un cuvînt, a venit să-i aștepte unul din prietenii lor din copilărie, care locuiește într-un castel vecin. Și jocurile de altădată reîncep, pe iarbă, noaptea, fără să schimbe vreun cuvînt. În timpul săptămînii, se văd la ei acasă, vorbesc cîte-n lună și-n stele, fără nici o aluzie la ceea ce s-a întîmplat, ca și cum n-ar fi făcut nimic și n-ar mai face din nou, afară de faptul că în legăturile lor s-a strecurat puțină răceală, ironie, instabilitate și pizmă, uneori ură. Apoi vecinul pleacă într-o călătorie lungă, călare, și urcă pe catîr piscuri, doarme în zăpadă; prietenul său care-și identifică propriu-i viciu cu o slăbiciune de temperament, cu o viață casnică și sfioasă, înțelege că viciul nu va mai putea dăinui în prietenul său emancipat. la atîția mii de metri deasupra nivelului mării. Și, într-adevăr, celălalt se însoară. Cel părăsit nu se vindecă totuși (în ciuda cazurilor în care se va vedea că inversiunea

se poate tămădui). Are pretenția ca el însuși să primească dimineața, în bucătăria sa, smîntîna proaspătă din mîinile lăptarului și, în serile în care dorințele îl frămîntă din cale-afară, rătăcește pe drumuri, ajungînd să călăuzească un bețiv, să potrivească bluza unui orb. Fără îndoială, viața unor invertiți pare să se schimbe uneori, viciul (cum se spune) nu mai apare în obiceiurile lor ; dar nimic nu se pierde ; un giuvaer pierdut se regăsește ; cînd cantitatea de urină a unui bolnav scade, e semn că transpiră mai mult, dar e totuși necesar ca excreția să se producă. Într-o zi moare un tînăr văr al acestui homosexual și, după durerile sa inconsolabilă, înțelegi că în această dragoste, poate castă și care mai degrabă ținea să păstreze stima decît să dobîndească posesia, dorințele au trecut prin virament, așa cum într-un buget, fără să schimbi totalul, unele cheltuieli sînt raportate asupra altui exercițiu. Așa cum o criză de urticarie face să dispară pentru o vreme indispozițiile obișnuite ale unor bolnavi, dragostea pură pentru o rudă tînără pare că a înlocuit pentru moment, la un invertit, prin metastază, obiceiuri care, într-o zi sau alta, vor relua locul bolii suplinite sau vindecate.

Între timp, vecinul însurat al singuraticului s-a întors ; în fața frumuseții tinerei soții și a dragostei pe care soțul ei i-o manifestă, în ziua în care prietenul e nevoit să-l invite la cină, îi e rușine de trecut. Soția sa fiind într-o poziție interesantă, trebuie să se întoarcă acasă devreme, lăsîndu-și soțul în tovărășia singuraticului ; cînd sosește ora plecării, acesta roagă să fie condus de prietenul său, pe care nu-l bănuiește de nimic, dar care, la răscruce, se trezește răsturnat pe iarbă fără nici un cuvînt, de alpinistul care va fi

curînd tată. Și întîlnirile reîncep, pînă în ziua în care se instalează în apropiere un văr al tinerei soții, cu care acum soțul se plimbă mereu. Și dacă cel părăsit vine să-l vadă și încearcă să se apropie de dînsul, acesta, furios, îl respinge indignat că n-a avut tactul să presimtă dezgustul pe care i-l inspiră de acum înainte. Într-o zi totuși se înfățișează un necunoscut trimis de vecinul necredincios ; dar fiind prea ocupat, părăsitul nu-l poate primi și de abia mai tîrziu înțelege scopul în care venise străinul.

Atunci singuraticul lîncezește singur. Nu-i rămîne decît plăcerea să se ducă pînă în localitatea vecină de băi de mare, ca să ceară o informație unui funcționar de la căile ferate. Dar acesta a fost avansat și transferat la celălalt capăt al Franței ; singuraticul nu se va mai putea duce să-l întrebe de orarul trenurilor, de prețul biletelor și, înainte de a se întoarce să viseze iarăși în turnul său, ca Grisélidis¹, întîrzie pe plajă, ca o Andromedă² ciudată pe care nici un Argonaut nu va veni s-o scape, ca o meduză stearpă care va pieri pe nisip, sau trîndăvește înainte de plecarea trenului, pe peron, aruncînd călătorilor o privire care va părea indiferentă, disprețuitoare sau distrată celor de altă rasă, dar care, asemenea sclipirii luminoase cu care se împodobesc unele insecte ca să atragă altele de aceeași specie, sau ca nectarul pe care-l oferă unele flori ca să atragă insectele ce le vor fecunda, nu va înșela pe amatorul aproape de negăsit al unei plăceri prea ciudate, prea greu de plasat, care îi este oferită, pe con-

¹ Eroină a unei vechi legende franceze, datînd din secolul al XI-lea.

² Flică a regelui Etiopiei, care, înlănțuită de o stîncă, a fost scăpată de Perseu.

fratele cu care specialistul nostru ar putea să vorbească limba neobișnuită ; cel mult vreun zdrențaros de pe peron ar simula că se interesează de ea, dar numai în scopul unui câștig material, ca cei ce se duc să urmeze cursul la Collège de France, în sala în care profesorul de sanscrită vorbește fără auditoriu, numai ca să se încălzească. Meduză ! Orhidee ! când îmi urmam numai instinctul, meduza mă scîrbea la Balbec ; dar dacă știam s-o privesc ca Michelet, din punct de vedere al istoriei naturale și al esteticii, vedeam un fermecător sfeșnic de azur cu mai multe brațe. Cu catifeaua transparentă a petalelor lor, meduzele nu sînt oare ca niște orhidee mov ale mării ? Ca atîtea făpturi ale regnului animal și ale regnului vegetal, ca planta care produce vanilia, dar care, pentru că are organul bărbătesc despărțit printr-un perete de organul feminin, rămîne stearpă dacă păsările-muscă sau unele albine mici nu transportă polenul de pe unele pe altele sau dacă omul nu le fecundează artificial (și aici cuvîntul fecundație trebuie luat în înțelesul moral, deoarece în înțelesul fizic, unirea bărbatului cu bărbatul e stearpă, dar nu e indiferent ca individul să poată întîlni singura plăcere pe care e susceptibil să o guste și ca „pe lume orice ființă” să poată da cuiva „muzica, flacăra și parful ei”). Domnul de Charlus era dintre bărbații care se pot numi excepționali pentru că, oricît de numeroși ar fi, satisfacerea nevoilor sexuale, atît de ușoară la alții, depinde de coincidența multor condiții și prea greu de întîlnit. Pentru oameni ca domnul de Charlus (și sub rezerva aranjamentelor care se vor ivi puțin cîte puțin și pe care le-am putut presimți, cerute de nevoia plăcerii care se resemnează la jumătăți de consimțăminte), dragos-

tea mutuală, în afară de greutatea atît de mari, uneori de neînvins, pe care le întîmpină la oamenii obișnuiți, le adaugă greutatea atît de deosebite, încît ceea ce e totdeauna foarte rar pentru toată lumea devine aproape cu neputință cînd e vorba de ei, și dacă li se întîmplă să aibă o întîlnire cu adevărat fericită, sau firea lor le-o face să apară ca atare, fericirea lor, cu mult mai vîrtos decît aceea a îndrăgostiților normali, are ceva extraordinar, selecționat, adînc necesar. Ura între familia Capulet și familia Montaignu nu reprezenta nimic față de piedicile de tot soiul care fuseseră înlăturate, față de eliminările speciale la care natura a trebuit să supună întîmplările puțin obișnuite care sînt aducătoare de dragoste, înainte ca un fost croitor, care avea de gînd să se ducă liniștit la biroul său, să se fi împleticit, uluit, în fața unui quincagenar pîntecos ; acest Romeo și această Julieta pot crede, pe bună dreptate, că dragostea lor nu e capriciul unei clipe, ci o adevărată predestinare pregătită de armoniile temperamentului lor, nu numai a temperamentului lor propriu, ci și al ascendenților lor, prin ereditatea lor cea mai îndepărtată, astfel încît ființa care se împerechează cu ei le aparține înainte de naștere, i-a atras cu o putere comparabilă aceleia care conduce universul în care ne-am petrecut viețile noastre anterioare. Domnul de Charlus mă abătuse de la posibilitatea de a vedea dacă bondarul aduce orhideei polenul pe care-l aștepta de atîta timp, pe care nu avea norocul să-l primească decît grație unei întîmplări atît de improbabile, încît se putea spune că era un soi de minune. Dar ceea ce văzusem era de asemenea un miracol, aproape de același fel și nu mai puțin uluitor. Din clipa în care am privit această întîlnire din acest punct de vedere, mi s-a

părut că totul purta pecetea frumuseții. Vicleșugurile cele mai extraordinare pe care le-a inventat natura pentru a sili insectele să asigure fecundarea florilor, care nu ar putea fi fecundate fără intervenția lor deoarece floarea bărbătească e prea departe de cea femeiască, sau care, dacă lasă pe seama vîntului transportul polenului, îl face să se desprindă mult mai ușor de pe floarea bărbătească, deci cu mult mai lesnicios de prins, în trecere, de floarea femeiască, suprimînd secreția nectarului care nu mai e folositoare, pentru că nu mai e nevoie ca insectele să fie atrase aici de el și nici de strălucirea corolelor, și vicleșugul prin care pentru ca floarea să fie păstrată polenului de care are nevoie și care nu poate rodi decît în ea, o face să secreteze un lichid care o imunizează împotriva altor polenuri. — mi se păreau mai minunate decît existența subvarietății invertiților meniți să asigure existența dragostei invertitului care îmbătrînește : bărbații care nu sînt atrași de toți bărbații, ci — printr-un fenomen de corespondență și de armonie comparabil cu acela care rînduiește fecundarea florilor heterostilate trimorfe ca *Lythrum salicaria* — numai de bărbații mai vîrstnici ca ei. Jupien îmi oferea o pildă mai puțin izbitoare decît altele din această subvarietate, pe care, cu toată raritatea lor, orice erborizator omenesc, orice botanist moral o va putea observa și care le va înfățișa un tînăr firav ce așteaptă avansurile unui quincagenar zdravăn și pîntecos, rămînînd nepăsător la avansurile altor tineri, așa cum rămîn sterpe florile hermafrodite cu stil scurt de *Primula veris* atît timp cît sînt fecundate numai de alte flori de *Primula veris* tot cu stilul scurt, în timp ce primesc bucuros polenul *Primulelor veris* cu stiluri lungi. În ceea

ce îl privea pe domnul de Charlus, mi-am dat mai târziu seama că pentru el existau mai multe feluri de împerecheri, dintre care unele, prin multiplicitatea, prin instantaneitatea lor de abia vizibilă și mai ales prin lipsa de contact direct dintre cei doi actori, aduceau însă și mai mult cu florile fecundate într-o grădină de polenul unei flori vecine, de care nu se vor atinge niciodată. Erau într-adevăr unii tineri pe care era de ajuns să-i aducă la el acasă, să-i țină câteva ore sub robia cuvîntului său, pentru ca dorința lui, care se aprinsese în vreo altă întîlnire, să fie potolită. Împerecherea se realiza numai prin cuvinte, tot atît de simplu cum se poate produce la infuzori. Uneori, așa cum fără îndoială i se întîmplase cu mine în seara în care fusesem chemat la el după cina de la Guernanți, potolirea urma unei muștrări violente cu care baronul își împroșca vizitatorul, cum unele flori, grație unui resort, stropesc la distanță insecta, complice inconștient și care și-a pierdut cumpătul. Ajungînd din stăpînit stăpînitor, domnul de Charlus se simțea eliberat de neliniștea sa, și potolit, concedia pe vizitator care încetase îndată să-i mai pară demn de dorit. În sfîrșit, inversiunea, datorindu-se ea însăși faptului că invertitul se aseamănă prea mult cu femeia ca să poată avea raporturi folositoare cu ea, se leagă prin aceasta de o lege mai înaltă, aceea care face ca atîtea flori hermafrodite să rămîină sterpe, adică de sterilitatea autofecundației. E adevărat că, în căutarea unui bărbat, invertiții se mulțumesc adesea cu un invertit tot atît de efeminat ca ei. Dar este de ajuns că nu aparțin sexului feminin din care dețin în ei un embrion de care nu pot profita; ceea ce se întîmplă cu atîtea flori hermafrodite și chiar cu unele animale

hermafrodite ca melcul, ce nu pot fi fecundate de ele însele, ci numai de alte hermafrodite. Prin aceasta invertiții, care se leagă bucuros de Orientul antic sau de epoca de aur a Greciei, s-ar întoarce și mai înapoi la epocile de dibuire, fiind nu existau încă florile dioice¹, nici animalele unisexuate, la acel hermafroditism inițial, ale cărui urme pare că le mai păstrează unele rudimente de organe bărbătești în anatomia femeii și unele rudimente de organe femeiești în anatomia bărbatului. Nu am putut înțelege la început mimica lui Jupien și a domnului de Charlus, tot atât de ciudată ca și gesturile ispititoare adresate insectelor, nu numai de florile din familia compozeelor care, după Darwin, își ridică semi-florile capitulelor lor ca să fie văzute cât mai de departe, ci și ca unele heterostilate care-și întorc staminele și le încovoie ca să facă drum insectelor sau care le oferă o baie, și chiar ca parfumul nectarului și strălucirea corolelor care atrăgeau în acea clipă insectele în curte. Cu începere din ziua aceea, domnul de Charlus schimbă ora la care avea să o viziteze pe doamna de Villeparisis, nu pentru că nu l-ar fi putut vedea pe Jupien în altă parte și mai comod, dar și din pricină că soarele de după-amiază și florile arbustului erau fără îndoială legate de amintirea lui ca și de a mea. De altminteri, nu se mulțumi să recomande familia Jupien doamnei de Villeparisis, ducesei de Guermantes, unei întregi clientele strălucite care era cu atât mai sirguincioasă față de tînăra brodeză, cu cât doamnele care rezistaseră sau doar întîrziaseră au fost obiectul unor represalii îngrozitoare din partea baronului, fie ca să slujească drept pildă, fie că-i

¹ Plante care au florile masculine și feminine pe tulpini separate.

stîrniseră furia și se ridicaseră împotriva încercărilor sale de stăpînire. Grație lui, slujba lui Jupien ajunsese din ce în ce mai lucrativă pînă ce îl luă definitiv ca secretar și-l căpătuî în condițiile pe care le vom vedea mai tîrziu. „Ah ! Jupien ăsta, iată un om fericit“, spunea Françoise care avea o tendință să împruțineze sau să exagereze bunătatea, după cum i se adresa ei sau celorlalți. De altminteri, în cazul acesta, n-avea nevoie să exagereze, nici nu simțea de altfel pofta să exagereze, dat fiindcă-l iubea sincer pe Jupien. „Ah ! baronul e un om atît de bun, adăuga ea, atît de bine, atît de evlavios, atît de cumsecade. Dacă aș avea o fată de măritat și dacă aș fi din lumea bogată i-aș da-o baronului cu ochii închiși.“

— Dar Françoise, spunea mama cu blîndețe, mulți bărbați ar mai avea-o pe fata dumitale. Adu-ți aminte că ai făgăduit-o lui Jupien.

— Ah ! Doamne, răspundea Françoise, iată încă unul care ar face o femeie foarte fericită. Deși există bogați și săraci, asta n-are nici o importanță pentru firea omului. Baronul și Jupien sînt același soi de oameni.

De altfel, în fața acestei dintii revelații, exageram atunci caracterul electiv al unei împreunări atît de selectate. Firește, orice om identic cu domnul de Charlus este o făptură extraordinară, pentru că, dacă nu face concesiuni posibilităților vieții, caută mai ales dragostea unui bărbat de cealaltă rasă, adică a unui bărbat care iubește femeile (și care prin urmare nu-l va putea iubi) ; spre deosebire de ceea ce credeam în curtea în care-l văzusem pe Jupien dînd tîrcoale domnului de Charlus, după cum orhídeea face avansuri bondarului, aceste ființe excepționale pe care le plîngem, alcătuiesc o mulțime, așa cum se va vedea

în cursul acestei lucrări, pentru un motiv care nu va fi dezvăluit decît la sfîrșit, și ei înșiși se plîng că sînt mai degrabă prea numeroși decît prea puțini. Căci, cei doi îngeri care fuseseră așezați la poarta Sodomei, spune Geneza, ca să afle dacă locuitorii săvîrșiseră cu adevărat toate faptele al căror zvon se înălțase pînă la Dumnezeu, fuseseră foarte prost aleși, lucru care ne poate bucura, de Atotputernic, care nu ar fi trebuit să încredințeze această sarcină decît unui sodomist, pe care scuzele : „Tată a șase copii, am două amante etc.“, nu l-ar fi făcut să plece de bunăvoie sabia de foc și să îndulcească pedepsele, căci ar fi răspuns : „Da, și soția ta suferă de chinurile geloziei. Chiar dacă aceste femei n-au fost alese de tine la Gomora, îți petreci nopțile cu un păstor de pe Hebron.“ Și l-ar fi pus îndată să se întoarcă din drum spre orașul pe care avea să-l distrugă ploaia de foc și de pucioasă. Dimpotrivă, toți sodomiștii rușinați au fost lăsați să scape, chiar dacă zărind un băiat întorceau capul după el, ca soția lui Loth, fără să fie prefăcuți ca ea în stane de sare. Astfel încît au avut numeroși urmași la care gestul acesta a rămas obișnuit ca și acela al femeilor desfrîinate care, avînd aerul că privesc un galantar cu încălțămînte din dosul unei vitrine, întorc capul după un student. Acești urmași ai sodomiștilor, atît de numeroși, încît li se poate aplica celălalt verset al Genezei : „Dacă cineva poate număra praful de pe pămînt va putea număra și acești urmași“, s-au statornicit pe întreg pămîntul, au avut acces în toate profesiunile și intră tot atît de lesne în cluburile cele mai închise încît, cînd un sodomist nu e primit în ele, bilele negre sînt în majoritate tot ale sodomiștilor, dar care au grijă să învinuiască sodomia, fiindcă au moștenit

minciuna care le-a îngăduit strămoșilor lor să părăsească orașul blestemat. Este posibil să se reîntoarcă odată acolo. Firește, alcătuiesc în toate țările o colonie orientală, cultivată, muzicală, clevetitoare, cu însușiri fermecătoare și cusururi in-suportabile. Îi vom vedea mai cu de-amănuntul în paginile care vor urma ; dar am vrut să prevenim deocamdată eroarea care, după cum s-a încurajat o mișcare sionistă, ar consta în crearea unei mișcări sodomiste și în reclădirea Sodomei. Acolo sodomistii de abia sosiți, ar părăsi orașul ca să nu aibă aerul că sînt sodomști, s-ar însura, ar întreține femei în alte cetăți unde ar afla de altminteri toate distracțiile convenabile, și nu s-ar duce la Sodoma decît în zilele de supremă necesitate, cînd orașul lor ar fi gol, atunci cînd foametea gonește lupii din pădure, adică totul s-ar petrece în fond ca la Londra, Berlin, Roma, Petrograd sau Paris.

În orice caz, în ziua aceea, înainte de a mă fi dus în vizită la ducesă, gîndul nu m-a purtat atît de departe și eram dezolat că, din pricina atenției pe care o dădusem împerecherii Jupien-Charlus, poate că scăpasem spectacolul fecundării florii de bondar.

PARTEA A DOUA

CAPITOLUL INTII

Domnul de Charlus în lume. — Un medic. — Fața caracteristică a doamnei de Vaugoubert. — Doamna D'Arpajon, fântina lui Hubert Robert și veselia marelui duce Vladimir. — Doamna d'Amoncourt, doamna de Citri, doamna de Saint-Euverte etc. — Conversație ciudată între Swann și principele de Guermantes. — Albertine la telefon. — Vizite în așteptarea celei de-a doua și ultimei mele șederi la Balbec. — Sosirea la Balbec. — Gelozia provocată de Albertine. — Intermittențele inimii.

Cum nu eram grăbit să ajung la acea serată a Guermantilor la care nu eram sigur că sînt invitat, hoinăream prin oraș ; dar ziua de vară parcă nu se zorea mai mult decît mine să se urnească din loc. Deși trecuse de ora nouă, tot ea dădea, în Place de la Concorde, obeliscului din Luxor un aer de halviță roz. Apoi îi preschimbă culoarea, transformîndu-l într-o substanță metalică, astfel încît obeliscul nu numai că ajunsese mai prețios, dar părea subțiat și aproape flexibil. Îți închipuiai că l-ai fi putut răsuci, că acest giuvaier fusese poate puțin strîmbat. Luna era acum pe cer ca o felie

de portocală cojită cu grijă, deși cam crestată. Dar avea să devină ceva mai târziu, din aurul cel mai rezistent. Ghemuită singurică înapoia ei, o biată stelută avea să slujească drept unică tovarășă lunei singuratice, în timp ce aceasta, ocrotindu-și prietena, dar mai îndrăzneată și înaintînd, avea să-și învîrtească întocmai ca o armă irezistibilă și ca un simbol oriental, cornu-i îmbelșugat și minunat de aur.

În fața palatului principesei de Guermantes, m-am întîlnit cu ducele de Châtellerault; nu-mi mai aminteam că acum o jumătate de oră mă persecuta încă teama — ce avea să mă cuprindă din nou curînd — de a mă duce la serată, fără să fi fost invitat. Te cuprinde neliniștea, și uneori, după ce a trecut ora primejdiei pe care ai uitat-o din distracție îți aduci aminte de neliniștea ta. Am dat bună ziua tînărului duce și am pătruns în palat. Dar aici trebuie să consemnez mai întîi o împrejurare lipsită de însemnătate care va îngădui înțelegerea unui fapt ce va urma numai decît.

În seara aceea, ca și în cele precedente, cineva se gîndea mult la ducele de Châtellerault, fără să bănuiască cine era acesta și anume ușierul (cărui i se spunea în acel timp „clăntăul”) doamnei de Guermantes. Domnul de Châtellerault, departe de a fi unul din intimii ei — fiind unul din verii principesei — era primit întîia oară în salonul acesteia. Părinții lui, certați cu ea de zece ani, se împăcaseră de vreo cincisprezece zile, și lipsind în seara aceea din Paris, îl însărcinaseră pe fiul lor să-i reprezinte. Dar cu cîteva zile mai înainte, ușierul principesei întîlnise pe Champs-Élysées un tînăr pe care-l găsise fermecător, dar a cărui identitate nu reușise s-o stabilească. Nu se putea spune că tînărul nu se arătase tot atît de amabil

pe cît de generos. Ușierul primise, dimpotrivă, toate favorurile pe care-și închipuise că ar fi trebuit să le acorde unui domn atît de tînăr. Dar domnul de Châtellerault era tot atît de fricos pe cît de imprudent ; era cu atît mai hotărît să nu-și dezvăluiească incognito-ul cu cît ignora cu cine avea de a face ; l-ar fi cuprins o teamă și mai mare — deși nedreptățită — dacă ar fi știut. Se mărginise să treacă drept englez și la toate întrebările pasionate ale ușierului, dornic să mai întîlnească pe cineva căruia să-i datoreze atîta voluptate și generozitate, ducele se mărginise să răspundă de-a lungul acelei Avenue Gabriel :

— *I do not speak french.*¹

Deși, la urma urmei — din pricina originii dinspre partea mamei vărului său — ducele de Guermantes se prefăcea că găsește ceva ce ține de Courvoisier în salonul principesei de Guermantes-Bavière, spiritul de inițiativă și superioritatea intelectuală a acestei doamne erau judecate îndeobște după o inovație care nu se mai întîlnea nicăieri în afară de acest mediu. După cină, și oricare ar fi fost însemnătatea petrecerii care avea să urmeze, scaunele erau astfel așezate la principesa de Guermantes, încît se alcătuiau mici grupuri care, la nevoie, își întorceau spatele. Principesa își vădea atunci înțelesul social ducîndu-se să ia loc, ca din preferință, într-unul din ele. Nu se sfia de altminteri să aleagă și să atragă pe un membru din alt grup. Dacă, de pildă, atrăsese atenția domnului Detaille, care firește că-i dăduse dreptate, asupra gîtului frumos al doamnei de Villemur care, făcînd parte din alt grup, putea fi văzută din spate, principesa nu șovăia să ridice vocea :

¹ Nu vorbesc franțuzește (engl.).

— Doamnă de Villemur, domnul Detaille, care e mare pictor, tocmai vă admiră gîtul.

Doamna de Villemur își dădea seama că asta este o invitație directă la conversație ; cu îndemînarea pe care o dă călăria, își rotea încet scaunul într-un arc de trei sferturi de cerc și, fără să-și deranjeze cîtuși de puțin vecinii, se trezea în fața principesei.

— Nu-l cunoașteți pe domnul Detaille ? întreba amfitrioana, care nu se mulțumea cu întoarcerea îndemînatecă și pudică a invitatei sale.

— Nu-l cunosc, dar îi cunosc operele, răspundea doamna de Villemur, cu un aer respectuos, îmbietor și cu un apropo pe care mulți îl invidiau, în timp ce adresa un salut imperceptibil pictorului celebru, căruia interpelarea nu-i mijlocise o prezentare formală.

— Domnule Detaille, spunea principesa, vă voi prezenta doamnei de Villemur.

Aceasta dădea atunci dovadă de tot atîta ingeniozitate ca să facă loc autorului *Visului* ca și adineaori, cînd se întorsese înspre el. Iar principesa împingea un scaun pentru ea; se adresase de fapt doamnei de Villemur numai ca să aibă un pretext de a părăsi primul grup, cu care petrecuse cele zece minute rglementare, și să acorde o prezență de o durată egală celui de-al doilea. În trei sferturi de oră, toate grupurile primiseră vizita ei, care parcă fusese călăuzită de fiecare dată numai de neprevăzut și de predilecții, dar avea mai cu seamă scopul să scoată în evidență naturalețea cu care „o cucoană mare știe să primească“. Dar acum invitații la serată începeau să sosească și amfitrioana se postase nu departe de intrare — dreaptă și mîndră, în majestatea ei aproape regească, ochii sclipindu-i prin propria lor incandescență — între

două altețe lipsite de frumusețe și ambasadoarea Spaniei.

Făceam coadă în spatele unor invitați care sosiseră mai devreme decît mine. În fața mea era principesa a cărei frumusețe, printre atîtea altețe, nu e fără îndoială singura care-mi trezește amintirea acestei petreceri. Dar fața amfitrioanei era atît de desăvîrșită, bătută ca o medalie atît de frumoasă, încît a păstrat în ochii mei o însușire comemorativă. Principesa avea obiceiul să spună invitaților ei, cînd îi întâlnea cu cîteva zile înaintea unei serate organizate la ea : „Veniți, nu-i așa ?“ ca și cum ar fi dorit nespun să stea de vorbă cu ei. Dar acum, dimpotrivă, n-avea să le spună nimic, îndată ce ajungeau în fața ei, ea se mulțumea, fără să se ridice de pe scaun, să-și întreprună o clipă conversația inutilă cu cele două altețe și cu ambasadoarea și să mulțumească, spunînd : „E foarte drăguț din partea dumneavoastră că ați venit“, nu pentru că ar fi fost de părere că invitatul a dat dovadă de gentilețe venind, dar ca să și-o sporească și mai mult pe a ei ; apoi, îndepărîndu-l îndată, adăuga : „Domnul de Guermantes este la intrarea în grădină“, astfel încît porneau într-acolo și o lăsai în pace. Unora nu le spunea nimic, mulțumindu-se să le arate ochii-i minunați de onyx, ca și cum ai fi venit doar la o expoziție de pietre prețioase.

Primul musafir care urma să treacă înaintea mea era ducele de Châtellerault.

Trebuind să răspundă tuturor surîsurilor, tuturor salutarilor cu mîna care-l întîmpinau din salon, nu-l zărise pe ușier, care-l recunoscuse încă din primul moment și care avea să cunoască într-o clipă identitatea pe care dorise atît de mult s-o afle. Întrebîndu-l pe „englezul“ său de alal-

tăieri pe cine trebuia să anunțe, ușierul nu era numai emoționat, dar se considera indiscret, nedelicat. I se părea că va desvălui tuturor (care nu vor avea totuși habar de nimic), o taină pe care era vinovat să o surprindă astfel și să o înfățișeze în public. Auzind răspunsul invitatului : „Ducele de Châtellerault“, se simți tulburat de un orgoliu atît de mare, încît o clipă amuți. Ducele îl privi, îl recunôscu, se văzu pierdut, în timp ce servitorul care-și redobîndise cumpătul și-și cunoștea destul de bine armorialul ca să completeze de la sine o titulatură prea modestă, urlă cu energia profesională care se catifela cu o gingășie intimă : „Alteța-sa monseniorul duce de Châtellerault !“ Dar acum îmi venise mie rîndul să fiu anunțat. Cufundat în contemplarea amfitrioanei care nu mă văzuse încă, nu mă gîndisem la funcțiile teribile în ceea ce mă privește — deși în alt chip decît atunci cînd era vorba de domnul de Châtellerault — ale acestui ușier îmbrăcat în negru, ca un călău, înconjurat de o trupă de lachei în livrele cît se poate de vii, vlăjgani zdraveni, gata să înșface un nepoftit și să-l dea pe ușă afară. Ușierul mă întrebă cum mă chiamă, i-am spus numele meu, tot atît de mașinal, cum se lasă legat de butuc un condamnat la moarte. Ridică îndată capul cu majestăte și, înainte să-l fi rugat să mă anunțe cu jumătate de voce ca să-mi cruce amorul propriu, în cazul cînd nu eram invitat, și pe cel al principesei de Guermantes, dacă eram, urlă silabele îngrijorătoare cu o putere în stare să zguduie bolta palatului.

Vestitul Huxley (al cărui nepot ocupă actualmente un loc de frunte în literatura engleză), povestește că una din bolnavele lui nu îndrăznea să

se ducă în lume, pentru că vedea adesea, chiar în fotoliul care i se arăta cu un gest curtenitor, stînd un domn bătrîn. Era foarte sigură că, fie gestul celui ce-o invitase, fie prezența domnului bătrîn, erau o halucinație, căci altfel n-ar fi fost poftită pe un fotoliu deja ocupat. Și cînd Huxley ca să o vindece, o sili să se întoarcă la serată, ea avu o clipă de șovăire penibilă, întrebîndu-se dacă semnul amabil care i se face este un lucru real, sau dacă avea să se așeze în public pe genunchii unui domn în carne și oase, ca să dea ascultare unei viziuni inexistente. Scurta ei nesiguranță fu cumplită. Poate mai puțin cumplită decît a mea. Din clipa cînd am auzit tunetul numelui meu, ca zgomotul unui cataclism posibil, a trebuit să înaintez spre principesă cu un aer hotărît, ca să pledez în orice caz buna mea credință și ca și cum nu m-ar fi chinuit nici o îndoială.

Principesa mă zări cînd eram la cîtiva pași de ea și, ceea ce nu-mi lăsă nici o îndoială că fusesem victima unei uneltiri, în loc să stea pe scaun, cum proceda cu ceilalți invitați, se ridică și veni în întîmpinarea mea. După o clipă am putut răsufla ușurat ca bolnava lui Huxley, cînd, hotărîndu-se să ia loc în fotoliu, îl găsi liber și înțelese că domnul bătrîn era o halucinație. Principesa îmi întinse mîna surîzînd. Stătu cîteva clipe în picioare cu acea grație deosebită a stanței lui Malherbe¹ care sfîrșește astfel :

*Et pour leur faire honneur les anges se levèrent.*²

Se scuză că ducesa încă nu sosise, ca și cum ar fi trebuit să mă plictisesc fără ea. Ca să-mi dea bună ziua, execută în jurul meu, ținîndu-mă de

¹ François Malherbe (1555—1628), poet liric francez.

² Și ca să le facă cinste îngerii se sculară (fr.).

mină, o învîrtire plină de grație în al cărei vîrtej mă simțeam tîrît. Mă așteptam cît pe-acî să-mi încredințeze, ca o conducătoare de cotilion, un baston cu cioc de fildeș sau un ceas cu brătară. La drept vorbind, nu-mi dădu nimic din toate astea și ca și cum în loc să danseze bostonul ar fi ascultat mai de grabă un cuatour sacrosanct de Beethoven ale cărui accente sublime s-ar fi temut să le tulbure, curmă conversația aici, sau mai de grabă n-o începu și, încă radioasă că mă văzuse intrînd, îmi făcu cunoscut numai locul unde se afla principele.

M-am îndepărtat și n-am mai îndrăznit să mă mai apropiu de ea, simțind că n-avea să-mi spună absolut nimic și că, în nemărginita ei bunăvoință, această femeie minunată de înaltă și de frumoasă, nobilă așa cum erau atîtea cucoane mari care s-au urcat cu atîta mîndrie pe eșafod, neîndrăznind să-mi ofere apă de melisă, n-ar fi putut decît să-mi repete ceea ce-mi spusese de două ori : „Principele este în grădină“. Dar a mă duce să-l caut pe principe, însemna să încerc, sub altă formă, în-doielele mele.

În orice caz, trebuia să găsesc pe cineva care să mă prezinte lui. Se auzea, dominînd toate conversațiile, trîncăneala neconținută a domnului de Charlus care discuta cu excelența-sa ducele de Sidonia cu care tocmăi făcuse cunoștință. Oamenii își ghicesc atît profesiunea cît și viciul. Domnul de Charlus și domnul de Sidonia mirosiseră îndată unul viciul celuilalt și care era la amîndoi acela de-a fi monologhiști în lume, astfel încît nu îndurau nici o întrerupere. Dîndu-și numaidecît seama că boala este fără leac, cum spune un vestit sonet, nu se hotărîseră să tacă, ci să vorbească fiecare, fără să se ocupe de ce ar spune celălalt. Ceea ce

dăduse naștere acelui zgomot confuz produs în comediile lui Molière de mai multe persoane care vorbesc deodată lucruri diferite. Baronul, cu vocea-i răsunătoare, era sigur că învinge, că acoperă vocea slabă a domnului de Sidonia, totuși, fără să-l descurajeze, căci ori de câte ori domnul de Charlus răsufla o clipă, intervalul era umplut de murmurul grandelui de Spania care continuase să vorbească imperturbabil. L-aș fi rugat pe domnul de Charlus să mă prezinte principelui de Guermantes, dar mă temeam (cu destul temei) că ar fi supărat pe mine. Mă purtasem cu el în chipul cel mai ingrat, căci nu răspunsesem a doua oară ofertelor lui și nu-i dădusem nici un semn de viață, din seara cînd mă condusesese atît de afectuos acasă. Totuși, n-aveam nicidecum drept scuză anticipată scena la care asistasem chiar în această după-amiază și care se petrecuse între Jupien și el. Nu bănuiam de loc așezarea lucrului. E adevărat că de mult, cum părinții mă învinuiau că sînt leneș și că n-avusesem grijă să-i scriu domnului de Charlus, le-am imputat violent că vor să mă facă să accept niște propuneri indecente. Dar numai minia, dorința de a găsi fraza care le putea displace cel mai mult, îmi dictaseră acest răspuns mincinos. În realitate, nu-mi închipuisem nimic senzual, nici chiar sentimental, în oferta baronului. Dădusem acest răspuns părinților mei numai din curată nebunie. Dar uneori viitorul sălășluiește în noi fără să știm acest lucru și cuvintele noastre care cred că mint desenează o realitate viitoare.

Domnul de Charlus mi-ar fi iertat fără îndoială nerecunoștința. Dar îl înfuria prezența mea astăseară la principesa de Guermantes, precum și de cîtva timp aceea la vara lui, pentru că n-ar fi ținut seama de declarația solemnă: „În aceste

saloane se intră numai prin mine“. Greșeală grea, crimă poate de neispășit, nu urmasem calea ierarhică. Domnul de Charlus știa că trăsnetele pe care le îndrepta împotriva celor ce nu se supuneau ordinelor lui sau pe care prinsese ură, începeau să treacă, după părerea multora, oricâtă furie ar fi pus în ele, drept trăsnete de carton, și nu mai aveau puterea de a goni pe oricine de oriunde. Dar credea poate că puterea lui imputănată, încă mare, stăruia neatinsă în ochii unor novici ca mine. De aceea, n-am crezut că e prea nimerit să-i cer un serviciu la o petrecere unde singură prezența mea era parcă o dezmințire ironică a pretențiilor lui.

În clipa aceea mă opri un om destul de vulgar, profesorul E..., mirat că mă vede la Guermanti. Nu eram mai puțin surprins să-l găsesc aici, căci nu se văzuse niciodată și nici nu s-a mai văzut în urmă, un personaj ca el la principesă. Tocmai îl vindecase pe principe, care primise și împărțășania, de o pneumonie infecțioasă și, din pricina recunoștinței deosebite pe care i-o purta domnul de Guermantes, se călcase obiceiul și fusese invitat. Cum nu cunoștea absolut pe nimeni în aceste saloane și nu putea da tîrcoale prin ele la nesfîrșit, singur, ca un ministru al morții, recunoscîndu-mă, își dăduse seama prima oară în viața lui, că are să-mi spună o infinitate de lucruri, ceea ce-i îngăduia să ia un aer decis și din această pricină se îndreptase spre mine. Mai avea una. Avea mare grijă să nu săvîrșească niciodată vreo eroare de diagnostic. Dar corespondența lui era atît de numeroasă, încît nu-și aducea totdeauna bine aminte, cînd văzuse numai o dată bolnavul, dacă boala își urma cursul pe care i-l hotărîse. Poate nu s-a uitat faptul că, în momentul cînd bu-

nica avusese un atac o dusesem la el, în seara cînd pusese să i se coase puzderia de decorații. De atunci trecuse atîta timp, încît nu-și mai aducea aminte de anunțul mortuar al bunicii, care-i fusese trimis.

— Doamna, bunica dumneavoastră, a murit, nu-i așa ? îmi spuse el cu o voce în care o quasi-siguranță potolea o ușoară aprehensiune. Ah ! Într-adevăr De altminteri încă din prima clipă cînd am văzut-o, diagnosticul meu fusese totuși destul de pesimist, îmi amintesc prea bine.

Astfel profesorul E... află, sau află din nou moartea bunicii, și trebuie să spun spre lauda lui, care e și aceea a întregului corp medical, fără să manifeste, poate fără să încerce vreo satisfacție. Erorile medicilor sînt nenumărate. Păcătuiesc de obicei prin optimism cînd e vorba de desnodămînt. „Vinul ? În cantitate moderată nu poate să vă facă rău, în fond e un tonic... Voluptatea fizică ? La urma urmei, e o funcție. Vi-o îngădui, fără abuz, vă rog să mă înțelegeți bine. Excesul în orice domeniu e un cusur.“ Ce ispită pentru un bolnav să renunțe momentan la aceste două leacuri : apa și castitatea ! În schimb, dacă ai ceva la inimă, albumină etc. nu mai ai mult de trăit. Tulburările grave, dar funcționale, sînt lesne atribuite unui cancer închipuit. E inutil să continui cu vizitele care nu ar putea pune capăt bolii de neînlăturat. Dacă bolnavul, lăsat pe seama lui, își impune atunci un regim neînduplecat și se vindecă în urmă sau cel mult supraviețuiește, medicul, pe care acela îl salută pe Avenue de l'Opéra, cînd îl credea de mult la Père-Lachaise¹, va vedea în acest salut un gest de obrăznicie răutăcioasă. O plimbare

¹ Cimitir din Paris.

nevinovată efectuată sub nasul său și sub ochii săi n-ar prilejui mai multă minie președintelui Curții cu Jurați care, cu doi ani în urmă, pronunțase o condamnare la moarte împotriva unui vagabond care parcă nu se temea de nimic. Medicii (bineînțeles, nu e vorba de toți și nu omitem, mintal, excepțiile admirabile) sînt îndeobște mai nemulțumiți, mai iritați de infirmarea verdictului lor pe cît sînt de bucuroși de executarea lui. De aceea, profesorul E... oricîtă satisfacție intelectuală ar fi încercat fără îndoială, văzînd că nu se înșelase, știu să-mi vorbească numai cu tristețe de nenorocirea care ne lovise. Nu ținea să scurteze conversația care-i oferea o ținută și un motiv de a rămîne. Îmi vorbi de căldura mare a acestor zile, dar deși era cultivat și s-ar fi putut exprima într-o franceză corectă, îmi spuse : „Nu suferiți de pe urma acestei hipertermii ?” Căci de la Molière, medicina a făcut unele mici progrese în cunoștințele ei, dar nici unul în vocabularul său. Interlocutorul meu adăugă : „E necesar să evitați sudațiile pe care timpul acesta le pricinuieste, mai cu seamă în saloanele supraîncălzite. Le puteți combate prin căldură cînd vă întoarceți acasă și vă este sete (ceea ce însemna firește prin băuturi calde).

Subiectul mă interesa din cauza felului în care murise bunica, și citisem de curînd în cartea unui mare savant că transpirația nu face bine rinichilor, căci evacuează prin piele sudoarea, a cărei ieșire este aiurea. Am deplins acele zile caniculare în care murise bunica și eram cît pe-acum să dau vina pe ele. Nu i-am vorbit de aceasta doctorului E... dar el însuși mi-a spus : „Avantajul acestui timp cald, în care transpirația e foarte

abundentă, e că datorită ei rinichii sînt ușurați". Medicina nu este o știință exactă.

Profesorul E... care se agățase de mine, nu voia să-mi mai dea drumul. Dar îl zărisem pe marchizul de Vaugoubert care-i făcea principesei de Guermantes niște temenele la dreapta și la stînga, după ce se dăduse un pas înapoi. Domnul de Norpois îmi făcuse în ultimul timp cunoștință cu el, și nădăjduiam că voi găsi în el persoana în stare să mă prezinte amfitrionului. Proporțiile acestei lucrări nu-mi îngăduie să explic aici în urma căror incidente din tinerețe, domnul de Vaugoubert era unul din singurii oameni (poate singurul) care, după cum se spune la Sodoma, era „în confidență” cu domnul de Charlus. Dar dacă ministrul nostru acreditat pe lîngă regele Théodose avea unele din cusururile baronului, le avea numai în stare de reflex foarte palid. Înfățișa numai sub o formă infinit îndulcită, sentimentală și neghioabă, acele alternanțe de simpatie și ură, prin care dorința de a fermeca și apoi teama — la fel de imaginară — de a fi, dacă nu disprețuit, cel puțin descoperit, îl făcea să-l întreacă pe baron. Domnul de Vaugoubert prezenta totuși aceste alternanțe, ridiculizate printr-o castitate, printr-un „platonism” (cărora, ca un mare ambițios ce era, le sacrificase încă de la vîrsta concursului, orice plăcere), mai ales prin nulitatea lui intelectuală. Dar cită vreme domnul de Charlus debita laudele nemăsurate cu o autentică strălucire de elocvență, și le dregea cu glumele cele mai subțiri, cele mai mușcătoare care însemnau pe veci pe cel căruia îi erau adresate, domnul de Vaugoubert, dimpotrivă, exprima simpatia cu banalitatea unui om de ultimul rang, unui om din lumea mare și a unui funcționar, nemulțumirile (născocite înde-

obște pe de-a întregul, ca la baron) printr-o rea voință fără răgaz, dar fără spirit, și care te jignează cu atît mai mult cu cît era de obicei în contradicție cu cuvintele pe care le spusese ministrul cu șase luni mai înainte și pe care le va spune poate din nou peste cîtva timp: regularitate în schimbare care conferea o poezie aproape astromonică diferitelor faze ale vieții domnului Vaugoubert, cu toate că și așa nimeni altul mai puțin decît el nu te făcea să te gîndești la o stea.

Felul în care-mi răspunse la salut nu semăna întru nimic cu acela al domnului de Charlus, căci în afară de nenumăratele mofturi pe care le credeau ale lumii și ale diplomației, domnul de Vaugoubert dădea salutului său un aer degajat, zglobiu, surîzător, ca să pară, pe de o parte, încîntat de viața existentă — în timp ce mesteca în el amărăciunile unei cariere fără avansare și amenințată de o scoatere la pensie — pe de altă parte, tînăr, viril și încîntător, în timp ce vedea și nici nu mai îndrăzneau să se ducă să se privească în oglinda lui, cum i se învîrtoșau zbîrciturile pe obrazul pe care ar fi vrut să-l păstreze plin de seducțiune. Nu că ar fi dorit să facă cuceriri efective, căci numai gîndul lor îl speria și îi era teamă de ce va spune lumea, de scandaluri, de șantajuri. Trecînd de la o desfrînare aproape infantilă la abstenența asbolută din ziua cînd se gîndise la Quai d'Orsay¹ și voise să facă o mare carieră, avea aerul unui animal în cușcă, aruncînd în toate direcțiile niște priviri care exprimau teamă, poftă și stupiditate. Era atît de stupid, încît nu se gîndea că lichelele din adolescența lui nu mai erau copii și cînd un vînzător de ziare îi

¹ Ministerul de externe.

striga în față : *La Presse !* tremura îngrozit, crezîndu-se recunoscut și descoperit.

Dar în lipsa plăcerilor sacrificate nerecunoștinței Quai-ului d'Orsay, domnul de Vaugoubert avea avînturi brusce ale inimii și, de aceea, ar mai fi vrut să placă. Numai Dumnezeu știe cu cîte scrisori sîcîia ministerul, la ce șiretlicuri personale recurgea, cît cheltuia din creditul doamnei de Vaugoubert (despre care, din pricina corpolenței sale, a neamului mare din care se trăgea, a aerului ei masculin și mai ales a mediocrității soțului ei, se credea că este înzestrată cu însușiri eminente și că îndeplinește adevăratele funcțiuni de ministru) ca să introducă fără vreun motiv valabil, în personalul legației vreun tînăr lipsit de orice merit. E adevărat că, peste cîteva luni, peste cîteva ani, dacă atașatul insignifiant părea că dă, fără umbra vreunei rele intenții semne de răceală șefului său, acesta, crezînd că e disprețuit sau trădat, îl pedepsea cu aceeași rîvnă isterică cu care-l copleșise odinioară. Răscolea cerul și pămîntul ca acesta să fie rechemat și directorul Afacerilor politice primea zilnic o scrisoare : „*Ce așteptați ca să mă scăpați de acest golan ? Dați-i o lecție în propriul său interes. I-ar prinde bine să îndure puțină foame.*“ De aceea, postul de atașat acreditat pe lîngă regele Théodose era puțin plăcut. Dar în ce privește restul, grație desăvîrșitului lui bun simț de om de lume, domnul de Vaugoubert era unul din cei mai buni agenți francezi în străinătate. Cînd fu înlocuit mai tîrziu cu un om pretins superior, un iacobin, un savant în toate, războiul dintre Franța și țara în care domnea regele nu întîrzie să izbucnească.

Ca și domnului de Charlus, domnului de Vau-

goubert nu-i plăcea să salute cel dintîi. Și unul și altul preferau „să răspundă“, temîndu-se totdeauna de clevetirile pe care cel căruia i-ar fi întins mîna le-ar fi putut auzi pe seama lor de cînd nu-l mai văzuseră. În ce mă privește, domnul de Vaugoubert nu trebui să-și facă vreo problemă, mă dusesem într-adevăr cel dintîi să-l salut, dacă n-ar fi fost decît din pricina deosebirii de vîrstă. Îmi răspunse cu un aer uimit și încîntat, ochii lui continuînd să se agite ca și cum ar fi avut să pască de ambele laturi lucernă interzisă. M-am gîndit că se cade să-l rog să mă prezinte doamnei de Vaugoubert înainte de a mă prezenta principelui, dorință pe care aveam de gînd să i-o împărtășesc mai tîrziu. Ideea de a mă pune în legătură cu soția lui parcă-l umplu de bucurie atît în cel privea pe el cît și pe ea și mă călăuzi cu un pas hotărît spre marchiză. Ajungînd în fața ei, mă arăta cu mîna și cu privirea, cu toate semnele posibile de considerație, dar rămase totuși mut și se retrase după cîteva secunde cu un aer neastîmpărat, ca să mă lase singur cu soția lui. Aceasta-mi întinsese îndată mîna, dar fără să știe cui adresează acest semn de amabilitate, căci am înțeles că domnul de Vaugoubert uitase cum mă cheamă, poate nici nu mă recunoscuse, și, nevrînd să-mi mărturisească acest lucru din politețe, potrivise astfel lucrurile ca prezentarea să consistă într-o simplă pantomimă. Dar nici eu nu progresasem mai mult; cum să mă prezinte amfitrionului o femeie care nu-mi cunoștea numele? Ba mai mult, mă vedeam silit să mai stau cîteva clipe de vorbă cu doamna de Vaugoubert, ceea ce mă plictisea din două puncte de vedere. Țineam să nu mă eternizez la această petrecere, căci mă înțelesesem cu Albertine (îi dădusem o lojă la *Fedra*) să vină să mă vadă

înainte de miezul nopții. Firește, nu eram de loc îndrăgostit de ea ; chemînd-o astăseară, ascultam de o dorință cu totul senzuală, deși era în acea epocă dogoritoare a anului cînd senzualitatea eliberată vizitează mai bucuros organele gustului și caută mai degrabă răcoarea. Îi e mai curînd sete de o oranjadă, de o baie, chiar de contemplarea lunii cojite și zemoase care desalterează cerul, decît de sărutarea unei fete. Socoteam totuși să scap în tovărășia Albertinei — care, de altminteri, îmi amintea răcoarea valului — de regretele pe care n-ar pregeta să mi le lase multe chipuri fermecătoare (căci principesa dădea o serată de fete și doamne). Pe de altă parte, acela al impunătoarei doamne de Vaugoubert, burbonian și posac, n-avea nimic atrăgător.

Se spunea fără urmă de răutate, la minister, că în căsnicia lor bărbatul purta fustă și femeia pantaloni, ceea ce conținea mai mult adevăr decît se credea. Doamna de Vaugoubert era cu adevărat un bărbat. Puțin importă dacă fusese totdeauna astfel sau ajunsese așa cum o vedeam, căci și într-unul și în cealălalt caz ai de-a face cu una din minunile cele mai emoționante ale naturii și care, în cel de-al doilea caz mai ales, fac ca regnul uman să semene cu regnul florilor. În cea dintîi ipoteză — dacă viitoarea doamnă de Vaugoubert avusese totdeauna apucături atît de greoaie de bărbat — natura, printr-un șiretlic drăcesc și binefăcător, dă fetei înfățișarea înșelătoare a unui bărbat. Și adolescentul căruia nu-i plac femeile și vrea să se vindece, găsește bucuros acest subterfugiu de a descoperi o logodnică ce-i înfățișează un vlăjgan din hale. În cazul contrariu, dacă femeia n-a avut de la început caracterele masculine, le adoptă încetul cu încetul ca să placă soțului, chiar

inconștient, prin acel soi le mimetism datorită căruia unele iau înfățișarea insectelor pe care vor să le atragă. Regretul de a nu fi iubită, de a nu fi bărbat, o virilizează. Chiar în afară de cazul care ne interesează, cine n-a băgat de seamă în ce măsură perechile cele mai normale sfârșesc prin a semăna, uneori chiar prin a schimba între ele însușirile lor? Un fost cancelar german, principesa de Bülow se căsătorise cu o italiancă. Cu timpul, s-a observat în Pincio¹ măsura în care soțul germanic adoptase finețea italiană, iar principesa italiană asprimea germană. Ca să ajungem pînă la un punct excentric al legilor pe care le înfățișăm, toată lumea cunoaște un diplomat francez a cărui origină o amintește doar numele său, unul din cele mai ilustre din Orient. Pe măsură ce se maturiza, ce îmbătrînea, s-a manifestat în el orientalul pe care nu-l bănuia niciodată, și văzîndu-l, regreți lipsa fesului care l-ar desăvîrși.

Ca să ne întoarcem la apucăturile foarte obscure ale ambadorului a cărui siluetă ancestral îngroșată am evocat-o, doamna de Vaugoubert realiza tipul dobîndit sau predestinat, a cărui imagine nemuritoare e principesa palatină, totdeauna în costum de călărie, și care luînd de la soțul ei mai mult decît virilitatea, adoptînd cusururile bărbaților cărora nu le plac femeile, denunță în scrisorile ei de mahalagioaică, legăturile pe care le întrețin între ei marii seniori de la curtea lui Ludovic al XIV-lea. Una din cauzele care sporesc și mai mult aerul masculin al femeilor ca doamna de Vaugoubert este că, fiind părăsite de soții lor, rușinea pe care o încearcă de pe urma acestui fapt vestejește încetul cu încetul tot ce este femeie în ele. Sfîrșesc prin a adopta însușirile și cusururile pe

¹ Parc vestit din Roma.

care soțul nu le are. Pe măsură ce el devine mai ușuratec, mai efeminat, mai indiscret, ele ajung parcă imaginea lipsită de farmec a virtuților pe care soțul ar trebui să le practice.

Urmele de rușine, de plictiseală, de indignare întunecau fața regulată a doamnei de Vaugoubert. Din păcate, simțeam că mă privea cu interes și curiozitate ca pe unul din tinerii care-i plac domnului de Vaugoubert și în locul cărora ar fi vrut atît de mult să fie, acum, cînd soțul ei îmbătrînind, prefera tinerețea. Mă privea cu luarea aminte a acelor provinciale care copiază din catalogul unui magazin cu noutăți rochia-tailleur care-i stă atît de bine persoanei desenate (în realitate aceeași în toate paginile, dar multiplicată iluzoriu în făpturi deosebite, grație deosebirii pozelor și a varietății toaletelor). Atracția vegetală care o împingea pe doamna de Vaugoubert spre mine era atît de puternică, încît merse atît de departe că mă luă de braț, ca să o conduc să bea un pahar de oranjadă. Dar m-am degajat, pretextînd că, fiind silit să plec în curînd, nu fuseseam încă prezentat amfitrionului.

Distanța care mă despărțea de intrarea în grădină unde acesta stătea de vorbă cu cîțiva indivizi nu era prea mare, dar îmi inspira mai multă teamă decît dacă ar fi trebuit să mă expun unui foc continuu ca să o străbat.

Multe femei care mi s-ar fi părut că m-ar fi putut prezenta erau în grădină, unde, deși simulau o admirație exaltată, nu prea știau ce să facă. Petrecerile de acest soi sînt îndeobște anticipate. Ele dobîndesc realitate abia a doua zi, cînd ocupă atenția celor ce n-au fost invitați. Dacă un scriitor autentic, lipsit de amorul propriu prostesc al atîtor oameni de litere, citind articolul unui mare critic

care i-a manifestat totdeauna cea mai mare admirație, vede citat numele altor autori, mediocri, dar nu pe al său, n-are răgazul să se oprească la ce ar putea alcătui pentru el un subiect de mirare : cărțile lui îl reclamă. Dar o femeie de lume n-are nimic de făcut și văzînd în *Figaro* : „Ieri, principele și principesa de Guermantes au dat o mare serată“, etc. exclamă : „Cum ! acum trei zile am stat de vorbă cu Marie-Gilbert fără să-mi spună nimic !“ și-și sparge capul ca să-și dea seama cu ce putuse greși în ochii Guermanților. În legătură cu petrecerile ce aveau loc la principesă, trebuie să spunem că mirarea invitaților era citeodată tot atît de mare ca și aceea a celor ce nu fuseseră invitați. Căci ele explodau în clipa cînd te așteptai mai puțin și făceai apel la oamenii pe care doamna de Guermantes îi uitase de mulți ani. Aproape toți oamenii de lume sînt atît de neînsemnați încît fiecare semen de-al lor adoptă, ca să-i judece, numai măsura amabilității lor : cînd sînt invitați îi îndrăgesc, cînd sînt excluși îi detestă. Principesa nu-i invita adesea pe aceștia din urmă, chiar dacă erau prietenii ei, pentru că se temea adesea să-l nemulțumească pe „Palamède“ care-i comunicase. Și puteam fi sigur că nu-i vorbise de mine domnului de Charlus, altminteri nu m-aș fi aflat aici. El se rezemase acum în fața grădinii, lîngă ambasadorul Germaniei, de rampa scării celei mari care ducea în casă, astfel încît invitații, în ciuda celor trei sau patru admiratoare care se grupaseră în jurul baronului și aproape-l ascundeau, erau siliți să vină să-i dea bună seara. Le răspundea, spunîndu-le pe nume. Auzai, rînd pe rînd : „Bună seara, domnule de Hazay, bună seara, doamnă de la Tour du Pin-Verclause, bună seara, doamnă de la Tour du Pin-Gouvernet, bună seara,

Philibert, bună seara, scumpă ambasadoare" etc., ceea ce dădea naștere unui hămăit continuu întrerupt de recomandările benevole și de întrebările (ale căror răspunsuri nu le asculta) pe care domnul de Charlus le adresa pe un ton îmblânzit, artificial, ca să manifeste indiferență, și blajini : „Băgați de seamă să nu răcească micuța, grădinile sînt totdeauna cam umede. Bună seara, doamnă de Brantes. Bună seară, doamnă de Mecklemburg. Fiica dumneavoastră a venit ? Și-a pus încîntătoare-i rochie roz ? Bună seara, Saint-Géran". Firește că această atitudine nu era lipsită de orgoliu, domnul de Charlus știa că este un Guermantes care ocupă un loc de căpetenie la această serată. Dar nu era numai orgoliu, și chiar acest cuvînt de petrecere evoca omului cu daruri estetice, înțelesul luxos, ciudat pe care l-ar fi putut avea această petrecere dacă n-ar fi fost dată la niște oameni de lume, ci într-un tablou de Carpaccio sau de Veronese. E chiar mai probabil că domnul de Charlus, fiind și principe german, trebuia să-și înfățișeze mai degrabă petrecerea ce se desfășoară în *Tannhäuser* și pe el însuși ca markgraf, rostind la intrarea Warburgului un cuvînt amabil și condescendent la adresa fiecăruia dintre invitați, în timp ce scurgerea lor în castel sau în parc e salută de fraza lungă, reluată de o sută de ori a vestitului „Marș“.

Trebuia totuși să mă hotărăsc. Recunoșteam sub copaci unele femei cu care eram mai mult sau mai puțin prieten, dar ele mi se păreau transformate, pentru că erau la principesă și nu la vară lor, și pentru că nu le vedeam stînd în fața unei farfurii de Saxa, ci sub ramurile unui castan. Eleganța mediului nu contribuia cu nimic în această privință, și chiar dacă ar fi fost infinit mai

mică decît la „Oriane“, aș fi încercat aceeași tulburare. Dacă electricitatea s-ar stinge în salonul nostru și ar trebui să o înlocuim cu lămpi de petrol, totul mi s-ar părea schimbat. Doamna de Souvré mă zmulse din nesiguranța mea. „Bună seara, îmi spuse ea, venind spre mine. N-ați mai văzut-o de mult pe principesa de Guermantes?“ Se pricepea să dea acestui soi de fraze o intonație care dovedea că nu le debita numai din prostie că oamenii care neștiind despre ce să vorbească, te întîmpină de o mie de ori citînd un prieten comun, adesea foarte vag. Avu, dimpotrivă, un fior conducător foarte fin al privirii, care însemna: „Să nu credeți că nu v-am recunoscut. Sînteți tînărul pe care l-am văzut la ducesa de Guermantes. Îmi aduc foarte bine aminte.“ Din păcate, protecția pe care o întindea asupra-mi această frază, în aparență stupidă și cu intenție gingașă, era extrem de fragilă și dispăru îndată ce am vrut să mă folosesc de ea. Cînd era vorba să susțină o solicitare pe lîngă cineva puternic, doamna de Souvré avea arta să pară totodată în ochii solicitatorului că-l recomandă și în ochii înaltului personaj că nu-l recomandă pe solicitator, astfel încît acest gest cu un îndoit înțeles îi deschidea un credit de recunoștință față de cel din urmă, fără să-i creeze o îndatorire față de celălalt. Încurajat de bunăvoința acestei doamne ca să o rog să mă prezinte domnului de Guermantes, ea profită de o clipă cînd privirile amfitrionului nu erau întoarse spre noi, mă luă matern de umeri și, surîzînd figurii întoarse a principelui care n-o putea vedea, mă împinse spre el cu o mișcare pretins ocrotitoare și voit ineficace, care mă lăsă în pană chiar la punctul meu de plecare. Atît de mare e lașitatea oamenilor de lume.

Aceea a unei doamne care veni să-mi dea bună ziua spunându-mi pe nume, fu încă și mai mare. Am încercat să-mi aduc aminte de numele ei în timp ce stăteam de vorbă cu ea; îmi aminteam prea bine că cinasem cu ea, îmi aduceam aminte de cuvintele pe care le spusese. Dar atenția mea încordată spre regiunea lăuntrică unde se găseau aceste amintiri în legătură cu ea nu-i putea descoperi numele. Era totuși acolo. Gîndul meu angajase un fel de joc cu el ca să-i prindă contururile, litera cu care începe și să-l lumineze în sfîrșit pe de-a-ntregul. În zadar, îi simțeam oarecum masa, greutatea, iar în ce privește formele, confruntîndu-l cu prizonierul întunecat care se ghemuia în noaptea lăuntrică din mine, îmi spuneam; „Nu-i ăsta“. Firește că mintea mea ar fi putut plăsmui numele cele mai grele. Din nenorocire, nu era vorba de plăsmuit, ci de reprodus. Orice acțiune a minții e lesnicioasă dacă nu e supusă realului. Aici, eram silit să mă supun lui. În sfîrșit, numele ei îmi veni pe neașteptate: „Doamna d'Arpajon“. Greșesc cînd spun că-mi veni, căci cred că nu mi s-a arătat într-un avînt pornind de la el. Nici nu cred că slabele și numeroasele amintiri în legătură cu această doamnă și cărora nu încetasem să le cer ajutor (prin îndemnuri ca de pildă: „Să vedem, doamna aceasta care e prietenă cu doamna de Souvré, care are pentru Victor Hugo o admirație atît de naivă, îmbinată cu atîta spaimă și groază“), nu cred că toate aceste amintiri care fluturau între mine și numele ei, să fi slujit să-l scoată la suprafață. În acest mare joc de-a „v-ați ascunselea“ care se desfășoară în memoria noastră cînd vrei să regăsești un nume, nu există o serie de aproximații gradate. Nu vezi nimic, apoi, deodată, răsare numele exact și foarte diferit de ceea ce credeai că ghicești. N-a venit el

la noi. Nu, cred mai degrabă că pe măsură 'ce trăim, ne petrecem timpul depărtându-ne de zona în care numele e distinct ; străpunsesem deodată semiîntunericul și văzusem limpede printr-un exercițiu al voinții și al atenției, care sporeau acuitatea privirii mele lăuntrice. În orice caz, dacă există tranziții între uitare și amintire, ele sînt inconștiente. Căci numele etapelor prin care trecem înainte de a găsi numele adevărat, sînt false, și nu ne apropie cu nimic de el. Nici nu sînt la drept vorbind nume, ci adesea simple consoane care nu se mai întîlnesc în numele regăsit. Acest travaliu al minții trecînd de la neant la realitate este de altminteri atît de misterios, încît la urma urmei se prea poate ca aceste consoane false să fie niște prăjini prealabile, întinse cu stîngăcie ca să ne ajute să ne agățăm de numele adevărat. „Toate acestea, va susține cititorul, nu ne spun nimic despre lipsa de bunăvoință a doamnei acesteia ; dar pentru că v-ați oprit atît de mult, lăsați-mă, domnule autor, să vă fac să pierdeți o clipă ca să vă spun că e întristător ca un tînăr ca dumneavoastră (sau ca eroul dumneavoastră, dacă nu sînteți una și aceeași persoană) să aibă o memorie atît de slabă încît să nu-și aducă aminte de numele unei doamne pe care o cunoaște prea bine.“ Este într-adevăr foarte supărător, domnule cititor. Și mai trist decît ați crede, cînd prin aceasta îți dai seama că se vestește timpul cînd numele și cuvintele vor dispărea din zona limpede a gîndului, și va trebui să renunți pe veci să-ți numești ție însuși numele celor pe care i-ai cunoscut foarte bine. Este, într-adevăr, supărător să recurgi încă din tinerețe la acel travaliu ca să regăsești nume pe care le cunoști bine. Dar dacă această infirmitate nu s-ar produce decît cînd e vorba de niște nume abia

cunoscute, uitate foarte firesc și cu care nu vrei să te obosești aducându-ți aminte de ele, această infirmitate n-ar fi lipsită de foloase. „Și de care, mă rog ?” Ei, domnule, fiindcă numai boala te face să observi și să înveți, și-ți îngăduie să descompui mecanismele pe care altminteri nu le-ai cunoaște. Un om care cade în fiecare seară buștean pe patul său și nu mai trăiește pînă în clipa cînd se deșteaptă și se scoală, acest om s-ar gîndi oare vreodată, dacă nu să facă mari descoperiri, cel puțin mici observații asupra somnului ? Abia știe dacă doarme. Nu strică puțină insomnie, ca să apreciezi somnul, să proiectezi oarecare lumină în acest întuneric. O memorie fără defecțiuni nu e un excitant prea puternic ca să studiezi fenomenele memoriei. „În sfîrșit, doamna d'Arpajon v-a prezentat principelui ?” Nu, dar vă rog să tăceți și să mă lăsați să-mi reiau povestirea.

Doamna d'Arpajon fu și mai lașă decît doamna de Souvré, dar lașitatea ei avea mai multe scuze. Știa că avusese totdeauna puțină trecere în societate. Trecerea ei slăbise și mai mult din pricina legăturii pe care o avusese cu ducele de Guermantes ; iar faptul că acesta o părăsise, îi dădu ultima lovitură. Proasta dispoziție pe care i-o pricinui cererea mea de a mă prezenta principelui o îndemnă la o tăcere, pe care avu naivitatea să creadă că e un fel de a nu fi înțeles ceea ce-i spusese. Nici nu-și dădu seama că mînia o făcea să-și încrunte sprîncenele. Poate, dimpotrivă, își dădu seama, contradicția n-o supără și se sluji chiar de ea pentru lecția de discreție pe care voia să mi-o dea fără prea multă mojiție, vreau să spun o lecție mută și care totuși nu era mai puțin grăitoare.

Doamna d'Arpajon era de altfel foarte nemul-

țumită ; multe priviri se îndreptaseră spre un balcon Renaissance în al cărui unghi se apleca, în locul statuiilor monumentale ce se aplicau deoseori în acea epocă, nu mai puțin sculpturală decît ele, magnifica ducesă Surgis-le-Duc, aceea care tocmai îi urmase doamnei d'Arpajon în inima lui Basin de Guermantes. Sub tiulul ușor și alb care o apăra de răcoarea nopții, vedeai trupul ei mlădios și avîntat de Victorie.

Nu mai puteam recurge decît la domnul de Charlus, care intrase într-o încăpere din josul casei ce dădea în grădină. Am avut tot răgazul (cum se prefăcea că e adîncit într-o partidă de whist simulată care-i îngăduia să n-aibă aerul că vede lumea) să admir simplitatea voită și artistică a fracului său care, prin unele nimicuri pe care numai un croitor le-ar fi putut deosebi, avea aerul unei „Armonii“ în negru și alb de Whistler; negru, alb și roșu mai degrabă, căci domnul de Charlus purta atîrnată de un cordon larg pe pieptarul fracului crucea de email alb, negru și roșu, de Cavalier al Ordinului călugăresc de Malta. În clipa aceea, partida baronului fu întreruptă de doamna de Gallardon care-și conducea nepotul, viconte de Courvoisier, tînăr cu o figură frumoasă și cu aerul impertinent : „Dragă vere, spuse doamna de Gallardon, îngăduiți-mi să vă prezint pe nepotul meu Adalbert. Adalbert, știi, e vestitul unchi Palamède, de care auzi vorbindu-se mereu.“ „Bună seara, doamnă de Gallardon“, răspunse domnul de Charlus. Și adăugă fără să se uite măcar la tînăr : „Bună seara, domnule“, cu un aer morocănos și cu o voce atît de violent nepoliticoasă, încît toată lumea fu uimită. Poate domnul de Charlus știind că doamna de Gallardon avea îndoieli în ceea ce privește apucăturile lui și nu putuse rezista o dată

plăcerii de a face aluzie la ele, ținea să curme tot ce s-ar fi putut broda asupra unei primiri amabile făcute nepotului ei, și să facă în același timp o răsunătoare profesiune de credință de indiferență față de bărbații tineri ; găsisse poate că numitul Adalbert răspunsese cuvintelor mătușii sale cu un aer suficient de respectuos ; poate că dorind să-și urmărească mai târziu scopul cu un văr atât de agreabil, voia să-și ofere avantajele unei agresiuni prealabile, ca suveranii care înainte de a porni o acțiune diplomatică, o sprijină de una militară...

Nu era atât de greu pe cât credeam ca domnul de Charlus să consimtă să dea urmare solicitării mele de a mă prezenta. Pe de o parte, în răstimpul ultimilor douăzeci de ani, acest Don Quijote se bătuse cu atâtea mori de vînt (adesea rude care, pretindea, că se purtaseră rău cu el), interzisese în atâtea rînduri „ca o persoană imposibilă de primit“ să fie invitată la cutare sau cutare Guermanți, în-cît aceștia începeau să se teamă să se certe cu toată lumea la care țineau, să se lipsească, pînă la moarte, de frecventarea unor noi veniți de care erau curioși, ca să îmbrățișeze pizma tunătoare dar de neînțeles a unui cumnat sau văr care ar fi vrut ca de dragul său să-ți părăsești soția, frațele, copiii. Mai inteligent decît ceilalți Guermanți, domnul de Charlus băgă de seamă că nu se mai ținea seama decît o dată din două de exclusivitățile lui, și, anticipînd asupra viitorului, temîndu-se că într-o zi va fi el cel de care ei se vor lipsi începuse să o lase mai moale. Mai mult, dacă avea dispoziția să facă luni de zile, ani întregi, o viață identică unei ființe pe care o detesta — n-ar fi tolerat să i se adreseze acesteia o invitație și mai degrabă s-ar fi bătut ca un hamal cu o regină,

căci nu mai ținea seama de calitatea celui' ce-
stătea în cale ; în schimb, avea prea dese explozii
de minie pentru ca acestea să nu fie destul de
fragmentare. „Imbecilul, caraghiosul neghiob ! O
să-l punem la locul lui, o să-l aruncăm în hagna
unde din nenorocire nu va fi inofensiv pentru
salubritatea orașului“, urla el chiar singur, acasă
la citirea unei scrisori pe care o considera ireve-
rențioasă sau aducându-și aminte de un cuvânt
care-i fusese repetat. Dar o nouă minie împotriva
unui al doilea imbecil o risipea pe cealaltă, și de
îndată ce primul s-ar fi arătat deferent, uita criza
pe care acesta i-o pricinuisse, căci nu durase destul
ca să întemeieze sau să clădească o ură. De aceea
— deși prost dispus față de mine — poate aș fi
reușit când l-am rugat să mă prezinte principelui,
dacă n-aș fi avut nefericita idee să adaug, din
scrupul, și ca să nu-mi fi putut presupune nedeli-
catețea de a fi intrat la întâmplare, bizuindu-mă
pe dînsul ca să facă restul :

— Știți, îi cunosc bine, prințesa a fost foarte
drăguță cu mine.

— Atunci, dacă-i cunoașteți bine, ce mai aveți
nevoie de mine ca să vă prezint ?, îmi răspunse el
pe un ton usturător și, întorcîndu-mi spatele,
își urmă partida simulată cu nunțiul, ambasadorul
Germaniei și un personaj pe care nu-l cunoșteam.

Atunci, din fundul acestor grădini în care odi-
nioară ducele d'Aiguillon creștea animale rare,
urcă spre mine, prin ușile larg deschise, zgomotul
răsufării exaltate de atîtea elegante nevoind să
lase să se piardă nici una. Zgomotul se apropia,
m-am îndreptat la întâmplare în direcția lui, astfel
încît cuvintele „bună seara“ îmi fură șoptite la
ureche de domnul de Bréauté, nu ca sunetul de
fier vechi și ciuntit al unui cuțit pe care-l dai la

ascuțit, nici ca strigătul puiului de mistreț care devastează ogoarele, ci ca vocea unui salvator posibil. Mai puțin influent decât doamna de Souvré, dar în fond mai puțin neserviabil decât ea, mult mai intim cu principele decât doamna d'Arpajon, făcându-și poate iluzii asupra situației mele în mediul Guermanților, sau poate cunoscînd-o mai bine decât mine, am întîmpinat, totuși, în primele clipe, oarecare greutate ca să-i captez atenția, căci cu aripile nasului neastîmpărate, cu nările dilatate, se sucea în toate direcțiile, zgîindu-și ciudat monoclul ca și cum s-ar fi aflat în fața a cinci sute de capodopere. Dar ascultîndu-mi rugămîntea, o întîmpină cu mulțumire, mă conduse spre principe și mă prezentă lui cu un aer pofticios, ceremonios și vulgar, ca și cum i-ar fi strecurat, recomandîndu-i-le, o farfurie cu prăjituri. Pe cît de amabilă, plină de camaraderie, cordială și familiară era, cînd voia, primirea ducelui de Guermantes, pe atît de înțepată, solemnă și semeată am găsit că era aceea a principelui. Abia surîse, și-mi spuse cu gravitate „domnule”. Îl auzisem adesea pe duce bătîndu-și joc de morga vărului său. Dar la primele cuvinte pe care mi le adresă și care, prin răceala și seriozitatea lor contrastau pe de-a-ntregul cu limbajul lui Basin, am înțeles îndată că omul funciarmente disprețuitor era ducele care ți se adresa încă de la prima vizită pe picior de egalitate și că, dintre cei doi veri, principele era cu adevărat simplu. Am deslușit în rezerva lui un simțămînt mai înalt, nu voi spune de egalitate, căci n-ar fi fost de conceput cînd era vorba de el, cel puțin de considerație, pe care o acorzi unui inferior, cum se întîmplă în toate mediile foarte ierarhizate, la Palatul de Justiție de pildă, sau într-o facultate unde un profesor sau un „decan” con-

știenți de funcția lor înaltă poate ascund mai multă simplitate reală și, cînd îi cunoști mai bine, mai multă bunătate, mai multă cordialitate în trufia lor tradițională, decît unii mai moderni în afectarea glumeață a camaraderiei. „Aveți de gînd să urmați cariera tatălui dumneavoastră?“, mă întrebă el cu un aer distant, dar cu interes. Am răspuns scurt la această întrebare, pentru că înțelesesem că nu mi-o adresase decît din bunăvoință și m-am depărtat ca să-l las să întîmpine musafiri noi.

L-am zărit pe Swann, am vrut să-i vorbesc, dar în acea clipă am văzut că principele de Guermantes, în loc să primească pe loc salutul soțului Odettei, îl tîrîse numaidecît, cu puterea unei pompe aspiratoare, în fundul grădinii, unii invitați spuneau chiar „cu gîndul să-l dea pe ușă afară“.

Eram atît de distrat în lume, încît am aflat abia a treia zi din ziare că o orchestră cehă cîntase toată seara și că, din minut în minut, se succedaseră focuri bengale, dar am regăsit oarecare urmă de atenție la gîndul că mă voi duce să văd vestita fîntînă a lui Hubert Robert.

Într-un luminîș înconjurat de copaci frumoși din care cei mai mulți erau tot atît de vechi ca și ea, o vedeai de departe, subțire, nemișcată, solidificată, lăsînd să se agite de boare numai revărsarea mai ușoară a penajului ei palid și tremurător. Veacul al XVIII-lea îi înnobilase eleganța liniilor, dar statornicind stilul țîșniturii parcă-i oprise viața în loc ; la această depărtare aveai mai degrabă impresia de un lucru de artă decît senzația apei. Însuși norul umed care se îngrămădea mereu în vîrfurile ei păstra caracterul epocii, ca acela care se adună pe cer în jurul palatului de la Versailles. Dar de aproape îți dădeai seama

că în timp ce păstrau, ca pietrele unui palat antic, desenul în prealabil indicat, erau ape mereu înnoite care, avîntîndu-se și vrînd să asculte de ordinele vechi ale arhitectului, nu le îndeplineau întocmai decît violîndu-le parcă, și numai nenumăratele lor salturi răzlețe puteau da, la distanță, impresia unui avînt unic. Acesta, în realitate, era tot atît de des întrerupt ca și risipirea căderii, în vreme ce de departe mi se păruse de neclintit, dens, de o continuitate neîntreruptă. De mai aproape vedeai că această continuitate, în aparență cu totul lineară, era asigurată în toate punctele ascensiunii apei, oriunde ar fi trebuit să se frîngă, prin intrarea în linie, prin reluarea laterală a unei țîșnituri paralele care se ridica mai sus decît cea dintîi, și era ea însăși, la o înălțime mai mare dar mai obositoare pentru ea, întrecută de o a treia. De aproape, niște picături fără putere cădeau din nou în coloana de apă, încrucișîndu-se în trecere cu surorile lor care urcau și, uneori, rupte, prinse de vârtejul de aer tulburat de această țîșnitură fără răgaz, pluteau înainte de a se prăvăli în bazin. Ele se opuneau cu șovăirile lor, cu traiectul lor în sens invers și estompau cu aburul lor molatec, ținuta dreaptă și tensiunea acestei tulpini, purtînd deasupra lor un nor lunguiet alcătuit din mii de picături, dar în aparență colorat într-un brun auriu și imuabil care se ridica, de neînfrînt, nemișcat, zvelt și rapid, ca să se adauge norilor de pe cer. Din păcate, o adiere de vînt era de ajuns ca să o trimită pieziș pe pămînt ; uneori, chiar o simplă țîșnitură neascultătoare se depărta și, dacă aceasta nu s-ar fi ținut la o distanță respectuoasă, ar fi înmuiat pînă la oase mulțimea imprudentă și contemplativă.

Unul din aceste mici accidente care nu se produceau decît în clipa în care boarea adia, fu destul de neplăcut. Cineva îi spusese doamnei d'Arpajon că ducele de Guermantes — care în realitate încă nu sosise — era cu doamna de Souvré în galeriile de marmură roz la care ajungeai prin dubla colonadă în interior ce se ridica de pe marginea soclului bazinului. Dar în clipa în care doamna d'Arpajon era să pătrundă într-una din colonade, o briză foarte puternică frînse țîșnitura de apă și o inundă atît de cumplit pe frumoasa doamnă, încît apa picurînd prin decolteu în interiorul rochiei, ea fu atît de înmuiată, ca și cînd ar fi afundat-o cineva într-o baie. Atunci, în apropierea ei, răsună un mormăit scandat cu destulă putere ca să fie auzit de o armată întreagă și totuși reluat periodic, ca și cum nu s-ar fi adresat ansamblului, ci succesiv fiecărei trupe în parte; era marele duce Vladimir care rîdea din toată inima văzînd cufundarea doamnei d'Arpajon, unul din lucrurile cele mai hazlii, cum îi plăcea să spună mai apoi la care asistase în viața lui. Cum unele persoane miloase atraseră atenția moscovitului că un cuvînt de consolare din partea-i poate ar fi meritat și ar face plăcere acestei femei care, deși trecuse de patruzeci de ani, și în timp ce se ștergea cu eșarfa, fără să ceară ajutorul nimănui, se descurca în ciuda apei care stropea fără milă marginea bazinului, marele duce care avea inimă bună, crezu că trebuie să se execute și, după ce abia își potolise ultimele bubuituri militare ale rîsului, se auzi un nou tunet mai violent decît celălalt. „Bravo, bătrînico!“ exclamă el, bătînd din palme ca la teatru. Doamna d'Arpajon nu fu sensibilă la laudele adresate îndemînării ei în dauna tinereții. Și cum cineva îi spuse, acoperit de zgomotul apei

pe care totuși o domina tunetul monseniorului : „Cred că alteța-sa imperială v-a spus ceva“, „Nu ! Nu mie, ci doamnei de Souvré“, răspunse ea.

Am străbătut grădina și am urcat din nou scara, unde lipsa principelui care dispăruse cu Swann îngroșa în jurul domnului de Charlus mulțimea invitaților, după cum, când Ludovic al XIV-lea nu era la Versailles, Domnul, fratele său, avea mai multă lume. Baronul mă opri în trecere, în timp ce în spatele meu două doamne și un tânăr se apropiau să-i dea bună ziua.

„E drăguț din partea dumneavoastră că ați venit“, îmi spune el întinzându-mi mîna. Bună seara, doamnă de Trémoile, bună seara, scumpa mea Hermina.“ Dar fără îndoială că amintirea a ceea ce-mi spusese despre rolul său de șef al casei Guermantes îi dădu dorința să pară că încearcă, față de lucrul ce-l nemulțumea dar pe care nu-l putuse împiedica, o satisfacție căreia impertinența de mare senior și veselia lui de isteric îi imprimau numaidecît o formă de ironie excesivă : „E drăguț, urmă el, dar e mai cu seamă caraghios“. Și izbucni într-un rîs zgomotos care parcă vădea deopotrivă veselia lui și neputința cuvîntului omenesc de a o exprima. Pe cînd unii, știind cît era totodată de dificil de apropiat și gata să aibă „ieșiri“ necuviincioase, se apropiau cu curiozitate și apoi își luau cu o grabă aproape indecentă picioarele la spinare. „Haide, nu vă supărați, îmi spuse el, atîngîndu-mi ușor umărul, știți că țin mult la dumneavoastră. Bună seara, Antioh, bună seara, Louis-René. Ați fost să vedeți fîntîna ? mă întrebă el pe un ton mai degrabă afirmativ decît întrebător. E foarte frumoasă, nu-i așa ? E minunată. Ar putea fi și mai bine, firește, dacă s-ar înlătura unele lucruri, și atunci n-ar mai avea pereche în Franța.

Dar și așa cum este, e din lucrurile cele mai reușite. Bréauté vă va spune că nu e bine că s-au pus lampioane, încercînd să facă să se uite că ideea aceasta absurdă a fost a lui. Dar la urma urmei, n-a reușit s-o urîțească decît foarte puțin. E cu mult mai greu să strici o capodoperă decît s-o crezi. De altminteri, bănuiam oarecum că Bréauté este mai slab decît Hubert Robert.“

Am reluat șirul musafirilor care intrau în casă. „N-ați mai văzut-o de mult pe fermecătoarea mea vară Oriane ? mă întrebă principesa, care părăsise de curînd fotoliul ei de la intrare, și cu care m-am întors în saloane. Trebuie să vină astă-seară, am văzut-o după-amiază, adăugă amfitrioana. Mi-a făgăduit. Cred că cinați cu noi la regina Italiei, la ambasadă, joi. Vor fi toate altele posibile, va fi foarte intimidant.“ Ele nu erau nicidecum în stare să o intimideze pe principesa de Guermantes în ale cărei saloane mișunau reginele și care spunea : „Cobourgii mei“, ca și cum ar fi spus „cățelușii mei“. De aceea, doamna de Guermantes spuse: „Va fi foarte intimidant“, numai din prostie, care, la unii oameni de lume, întrece chiar vanitatea. Își cunoștea mai puțin propria-i genealogie decît un profesor de istorie. Iar în ce privește relațiile ei, ținea să arate că cunoaște poreclele care li se dăduseră. Întrebîndu-mă dacă voi cina săptămîna viitoare la marchiza de la Pommelière, căreia i se spunea adesea „La pomme“¹ principesa, obținînd din parte-mi un răspuns negativ, tăcu cîteva clipe. Apoi, fără alt motiv decît cel al unei expunerii voite de erudiție involuntară, de banalitate și de conformare la spiritul general, adăugă : „La Pomme e o femeie destul de plăcută“.

¹ Mărul (fr.).

În timp ce principesa stătea de vorbă cu mine, ducele și ducesa de Guermantes tocmai își făceau intrarea. Dar nu m-am putut duce la început în întâmpinarea lor, căci am fost înșfăcat, în tăcere, de ambasadoarea Turciei care, arătându-mi-o pe amfitrioană de care mă despărțisem, exclamă înhățându-mă de braț :

— Ah ! ce femeie delicioasă e principesa ! Ce ființă superioară tuturor ! Mi se pare că dacă aș fi bărbat, adăugă ea cu puțină josnicie și senzualitate orientală, mi-aș închina viața acestei făpturi cerești.

Am răspuns că mi se părea într-adevăr fermecătoare, dar că o cunoșteam mai bine pe vara ei, ducesa. „Dar n-are nimic de-a face, îmi spuse ambasadoarea. Oriane e o femeie de lume încântătoare, care-și trage spiritul de la Mémé și de la Babal, pe cînd Marie-Gilbert e *cineva*.“

Nu-mi place niciodată să mi se spună astfel ritos ce trebuie să cred de oamenii pe care-i cunosc. Și nu era nici un motiv ca ambasadoarea Turciei să fi avut o părere mai sigură decît a mea asupra valorii ducesei de Guermantes. Pe de altă parte, ceea ce explica de asemenea neplăcerea pe care mi-o pricinuia ambasadoarea, era faptul că defectele unei simple cunoștințe și chiar ale unui prieten sînt pentru noi niște otrăvuri împotriva cărora sîntem din fericire „mitridatizați“. Dar fără să recurgem la cel mai mic fast de comparație științifică și să vorbim de anafilaxie, trebuie să amintim că în sînul legăturilor noastre de prietenie sau numai mondene există o ostilitate vindecată pentru moment, dar recurentă prin accese. De obicei, suferim puțin de pe urma acestor otrăvuri atît timp cît oamenii sînt lipsiți de afectare. Spunînd „Babal“, „Mémé“, ca să desemneze niște

oameni pe care nu-i cunoștea, ambasadoarea Turciei nimicea efectele „mitridatizării“ care mi-o făcea de obicei tolerabilă. Mă plictisea, ceea ce era cu atât mai nedrept, cu cât ea nu se exprima astfel ca să te facă să înțelegi mai bine că este intimă cu „Mémé“, ci din pricina unei instruiți prea rapide care o îndemna să numească pe acești nobili seniori după cum credea ea că este obiceiul pămîntului. Trecuse prin școală numai cîteva luni și nu urmasa filiera.

Dar gîndindu-mă mai bine la această împrejurare, am găsit că neplăcerea mea de a sta lîngă ambasadoare se datora altui motiv. Aceeași personalitate diplomatică îmi spusese nu de mult, la Oriane, cu un aer motivat și serios, că principesa de Guermantes îi este de-a dreptul antipatică. Am crezut de cuviință să nu mă opresc la acest reviriment: invitația la această petrecere îl prilejuia. Ambasadoarea era perfect sinceră spunîndu-mi că principesa de Guermantes e o făptură sublimă. Crezuse totdeauna acest lucru. Dar nefiind invitată niciodată pînă acum la principesă, socotise că trebuia să dea acestui soi de neinvitație forma unei abțineri voite din principiu. Acum cînd fusese invitată și va mai fi de acum înainte, simpatia ei se putea exprima liber. Nu e necesar, pentru ca să explicăm părerile pe care le avem despre oameni, să mergem pînă la ciuda din dragoste, pînă la excluderea din puterea politică. Părerea rămîne nesigură: o invitație refuzată sau acceptată o determină. De altminteri, cum spunea ducesa de Guermantes care trecu în inspecție saloanele, împreună cu mine, ambasadoarea Turciei „făcea bine“¹. Era mai ales folositoare. Adevăratele stele ale lumii erau obosite să apară în saloane.

¹ Adică era prezentabilă.

Cel ce e curios să le vadă, trebuie să emigreze adesea într-altă emisferă, unde sînt aproape singure. Dar femeile de soiul ambasadoarei otomane, foarte recente în lume, nu pregetă să strălucească în saloane, ca să spunem așa, pretutindeni în același timp. Sînt folositoare la acele reprezentații cărora li se spune o serată, unde ar fi în stare să se lase tîrîte muribunde, mai degrabă decît să lipsească. Ele sînt figurantele pe care te poți bizui întotdeauna, arzînd să nu lipsească de la nici o petrecere. Așa încît tinerii prostuți, neștiind că sînt niște stele false, văd în ele reginele șicului, cită vreme le-ar trebui o lecție ca să li se explice în virtutea cărui motiv doamna Standish, pe care ei o ignorează, care pictează perini departe de lume, e cel puțin o cucoană tot atît de mare ca ducesa de Doudeauville.

În viața de toate zilele, ochii ducesei de Guer-mantes erau distrați și cam melancolici ; îi făcea numai să strălucească de o flacăra spirituală ori de cîte ori avea de spus bună ziua vreunui prieten, ca și cum acesta ar fi fost vreun cuvînt de spirit, vreo trăsătură plăcută, vreun ospăț pentru oameni delicați, a cărui degustare a prilejuit o expresie de finețe și de bucurie pe fața cunoscătorului. Dar cînd era vorba de seratele mari, cum avea de împărțit multe saluturi, găsea că ar fi obositor să stingă după fiecare flacăra ochilor. După cum un cunoscător în literatură, ducîndu-se la teatru să vadă o piesă nouă a unuia din maeștrii scenei își mărturisește siguranța că nu va petreceo seară proastă, avînd, în timp ce-și predă lucrurile garde-robieriei, buza ajustată pentru un surîs pătrunzător, privirea înviorată pentru o aprobare spirituală, tot la fel, încă de la sosirea ei, ducesa își aprindea privirile pentru toată seara. În timp

ce-și dezbrăca mantoul de seară, de un minunat roșu Tiepolo, care lăsa să se vadă un adevărat lanț de rubine ce-i cuprindea gâtul, după ce aruncase peste rochia ei acea ultimă privire rapidă, amănunțită și desăvârșită de croitoreasă care este privirea unei femei de lume, Oriane se încredința că ochii îi sclipesc nu mai puțin decât celelalte juvaeruri ale ei. Cîteva „inimi bune“ ca domnul de Jouville se năpustiră în zadar pe duce ca să-l împiedice să intre : „Dar nu știți că bietul Mama e pe moarte ? Tocmai l-au împărțășit.“ „Știu, știu, răspunse domnul de Guermantes, respingînd pe inoportun ca să intre. Împărțășania a produs cel mai bun efect“, adăugă el, surîzînd de plăcere, cu gîndul la balul mascat pe care era hotărît să nu-l piardă, după serata principelui. „Nu voiam să se știe că ne-am întors“, îmi spuse ducesa. Habar n-avea că principesa infirmase dinainte această afirmație, povestindu-mi că o văzuse o clipă pe vara ei, care-i făgăduise că va veni. Ducele, după o privire lungă cu care-și copleși soția vreo cinci minute, zise : „I-am povestit Orianei îndoilele dumneavoastră“. Acum cînd ducesa vedea că ele nu erau întemeiate și nu mai avea de făcut nici un demers ca să încerce să le risipească, declară că erau absurde, glumind mult timp pe socoteala mea. „Ce idee să credeți că n-ați fost invitat ! Sînteți întotdeauna invitat ! La urma urmelor, eram eu la mijloc. Credeți că n-aș fi putut să fac să fiți invitat la vara mea ?“ Trebuie să spun că a făcut în urmă lucruri cu mult mai grele pentru mine ; totuși, m-am ferit să-i tălmăcesc cuvintele în sensul că fusesem prea rezervat. Începeam să cunosc valoarea exactă a limbajului vorbit sau mut al amabilității aristocratice, amabilitate bucuroasă să verse un balsam pe senti-

mentul de inferioritate al celor față de care se exercită, dar totuși nu într-atît ca să o risipească, fiindcă în acest caz n-ar mai avea rațiune de a fi. „Doar sînteți egalul nostru, dacă nu mai mult“, păreau să spună prin toate faptele lor Guermanții ; și o spuneau în chipul cel mai plăcut pe care ți-l poți închipui, ca să fie iubiți, admirați, dar niciodată ca să fie crezuți ; dacă deslușeai caracterul fictiv al acestei amabilități, e ceea ce numeau ei să fii bine crescut ; și însemna proastă creștere să crezi că amabilitatea ar fi reală. Am primit de altminteri, curînd, o lecție care a sfîrșit prin a mă învăța, cu cea mai desăvîrșită exactitate, extinderea și limitele anumitor forme de amabilitate aristocratică. Lucrurile s-au petrecut la un matineu dat de ducesa de Montmorency în cinstea reginei Angliei ; se alcătui un soi de mic cortegiu care se îndreptă spre bufet ; în capul cortegiului mergea suverana la brațul ducelui de Guermantes. Am sosit în acel moment. Cu mîna lui liberă, ducele îmi făcu de la o depărtare de cel puțin patruzeci de metri mii de semne de chemare și de prietenie care aveau aerul să însemne că pot să mă apropii fără teamă, că nu voi fi mîncat crud în locul sandvișurilor cu cester. Dar eu, care începeam să mă perfecționez în limbajul curților, în loc să mă apropii măcar cu un pas, m-am înclinat adînc de la depărtarea mea de patruzeci de metri, dar fără să surîd, așa cum aș fi făcut în fața cuiva pe care abia l-aș fi cunoscut, apoi mi-am urmat drumul în sens opus. Dacă aș fi scris o capodoperă, Guermanții mi-ar fi apreciat-o mai puțin decît acest salut. Nu numai că salutul meu nu trecu neobservat în ochii ducelui care în ziua aceea trebuise totuși să răspundă la mai bine de cinci sute de persoane dar și în acei ai ducesei

care, întâlnind-o pe mama, i-l povesti ferindu-se să-i spună că greșisem, că ar fi trebuit să mă apropiu. Îi spuse că soțul ei fusese încântat de salutul meu, că era cu neputință să cuprinzi în el mai multe lucruri. Nu încetară să-i găsească acestui salut toate calitățile, fără să o menționeze totuși pe aceea care li se păruse cea mai de preț, anume că fusesem discret, și nici nu încetară să-mi facă complimente, din care am înțeles că erau mai puțin o răsplată pentru trecut decât o indicație pentru viitor, în chipul aceleia furnizate în mod delicat elevilor săi de directorul unui institut de educație : „Nu uitați, dragi copii, că aceste premii se adresează mai puțin vouă decât părinților voștri ca să vă trimeată și la anul“. Astfel când cineva dintr-altă lume intra în societatea ei, doamna de Marsantes lăuda în fața acestuia oamenii discreți pe care-i găsești când te duci să-i cauți și care se fac uitați în restul timpului“, așa cum spui în mod indirect unui servitor care miroase urât, că folosirea băilor este excelentă pentru sănătate.

În timp ce stam de vorbă cu doamna de Guermantes chiar înainte ca ea să fi părăsit vestibulul, am auzit o voce de un soi, pe care aveam să-l deosebesc de acum înainte fără nici o eroare. Era, în acest caz particular, vocea domnului de Vaugoubert care sta de vorbă cu domnul de Charlus. Un clinician nici n-are nevoie ca bolnavul sub observație să-și ridice cămașa, nici să-i asculte respirația, vocea e de-ajuns. De câte ori n-am fost izbit mai târziu, într-un salon, de intonația sau râsul cutărui bărbat, care totuși copia întocmai limbajul profesiei sale sau apucăturile mediului său, afectând o distincție severă sau o intimitate grosolană, dar a cărui voce falsă îi era deajuns urechii mele, exercitate ca diapazonul

unui acordor, ca să afle : „e un Charlus !“ În acel moment trecu tot personalul unei ambasade care-l salută pe domnul de Charlus. Deși descoperisem abia azi acest gen de boală (cînd îi zărisem pe domnul de Charlus și pe Jupien), ca să pun un diagnostic, n-aș fi simțit nevoia să pun întrebări, să auscult. Dar domnul de Vaugoubert stînd de vorbă cu domnul de Charlus mi s-a părut nesigur. Totuși, ar fi trebuit să știe la ce să se aștepte după îndoielile adolescenței. Invertitul se crede singurul din speța lui în univers ; abia mai tîrziu își închipuie — altă exagerare — că omul normal e unica excepție. Dar ambițios și fricos, domnul de Vaugoubert nu se mai dedase de mult timp la ceea ce ar fi fost pentru el o voluptate. Cariera diplomatică avusese asupra vieții lui efectul unei călugării. Combinată cu sîrguința, la Școala de Științe politice, ea îl închinase de la vîrsta de douăzeci de ani castității creștinismului. De aceea, cum fiecare simț își pierde din putere și intensitate, se atrofiază cînd nu mai e folosit, domnul de Vaugoubert, ca și omul civilizat care nu mai este capabil de exerciții de forță, de finețea auzului omului cavernelor, pierduse agerimea specială care rareori greșea la domnul de Charlus ; și la mesele oficiale, fie la Paris, fie în străinătate, ministrul plenipotențiar nici nu mai ajungea să recunoască pe cei deghizați în uniformă, care erau în fond semenii lui. Unele nume pe care le rosti domnul de Charlus, indignat dacă era citat din pricina înclinărilor sale, dar totdeauna amuzat să le facă cunoscute pe acelea ale altora, îi pricinuiră domnului de Vaugoubert o uimire desfătătoare. Nu pentru că s-ar fi gîndit să profite, după atîția ani, de vreun chilipir. Dar aceste destăinuiri rapide, ca și acelea care în tragediile lui Racine fac ca Athalie și

Abner să afle că Joas e din rasa lui David, că Esther „stînd pe purpură“ se înrudește cu niște „jidani“, schimbînd înfățișarea legației din X, sau cutare serviciu din Ministerul Afacerilor Străine, confereau retrospectiv acestor palate același mister care învăluia templul din Ierusalim sau sala tronului din Suse. Domnul de Vaugoubert adoptă pentru ambasada al cărui tînăr personal veni în corpore să strîngă mîna domnului de Charlus, aerul minunat al Elisei care exclama în *Esther*¹:

*Ciel ! quel nombreux essaim d'innocentes beautés
S'offre à mes yeux en foule et sort de tous côtés.
Quelle aimable pudeur sur leur visage est peinte !*²

Apoi, dornic să fie mai „informat“, aruncă surîzînd domnului de Charlus o privire neroadă, întrebătoare și concupiscentă: „Mai încape vorbă, bineînțeles“, spuse domnul de Charlus cu aerul doct al unui erudit care se adresează unui incult. Domnul de Vaugoubert (ceea ce-l plictisi mult pe domnul de Charlus) nu-și mai desprinsese ochii de pe acești tineri secretari, pe care ambasadorul din X., în Franța vechi recidivist, nu-i alesese la întîmplare. Domnul de Vaugoubert tăcea, nu-i vedeam decît privirile. Dar, fiind obișnuit încă din copilărie să atribui, chiar lucrului mut, limbajul clasiciilor, puneam ochii domnului de Vaugoubert să recite versurile prin care Esther explica Elisei că Mardohe a ținut, din zel pentru religia ei, să lase în jurul reginei numai fetele care aparțineau acelei credințe :

¹ Tragedie de Racine.

² *Doamne ! ce roi de nevinovate frumuseți.
Ni se înfățișează în mulțime și iese de pretutîndeni.
Ce sfială plăcută este zugrăvită pe chipul lor !* (Fr.)

*Cependant son amour pour notre nation
A peuplé ce palais de filles de Sion,
Jeunes et tendres fleurs par le sort agitées,
Sous un ciel étranger comme moi transplantées.
Dans un lieu séparé de profanes témoins,
Il (L'excellent ambassadeur) met à les former
son étude et ses soins.¹*

În sfîrșit domnul de Vaugoubert vorbi, altcum decît cu privirile.

— Cine știe, spuse el melancolic, dacă în țara unde rezidez, nu se petrece același lucru.

— Se prea poate, răspunse domnul de Charlus, începînd cu regele Théodose, deși nu știu nimic pozitiv în privința lui.

— Oh ! nicidecum.

— Atunci, nu-i este îngăduit să aibă în asemenea măsură aerul că este. Și mai face și mofturi. Are genul „draga mea“, gen pe care-l detest mai mult decît pe oricare. N-aș îndrăzni să mă arăt cu el pe stradă. De altmînteri, trebuie să-l știți ca atare, e cunoscut ca un cal breaz.

— Vă înșelați cu totul în privința lui. E fermecător. În ziua cînd s-a semnat acordul cu Franța, regele m-a îmbrățișat. N-am fost nicio-dată așa de emoționat.

— Era momentul să-i spuneți ce doreați.

— Oh ! Dumnezeuule, ce oroare, dacă ar fi bănuț măcar ! Dar nu mă tem de loc în această privință...“, cuvinte pe care le-am auzit, căci nu

¹ *Dar dragostea lui față de neamul nostru
A populat acest palat cu fetele Sionului,
Flori tinere și gingașe gonite de soartă,
Au fost ca și mine, răsădite în pămînt străin.
Într-un loc izolat de martori profani
El (excelentul ambasador) își consacră știința și
grija pentru a le forma. (Fr.)*

eram departe de ei și care m-au îndemnat să recit
în sinea mea :

*Le Roi jusqu'à ce jour ignore qui je suis,
Et ce secret toujours tient ma langue enchainée.¹*

Acest dialog în parte mut, în parte vorbit, dur
rase doar câteva clipe și abia făcusem cîteva pași
în saloane, cu ducesa de Guermantes, cînd
doamnă scundă și brună, extrem de frumoasă
o opri :

— Aș vrea să vă văd. D'Annunzio v-a zărit
dintr-o lojă și a scris principesei T. o scrisoare în
care spune că n-a văzut niciodată ceva mai fru-
mos. Și-ar da toată viața în schimbul unei conver-
sații de zece minute cu dumneavoastră. În orice
caz, chiar dacă nu puteți sau nu vreți, scrisoarea e
în posesia mea. Ar trebui să-mi fixați o întîlnire.
Ea cuprinde unele lucruri secrete pe care nu le
pot spune aici. Văd că nu mă recunoașteți, spus
ea adresîndu-mi-se ; v-am cunoscut la principesa
de Parma (la care nu mă dusesem niciodată).
Împăratul Rusiei ar vrea ca tatăl dumneavoastră
să fie trimis la Petersburg. Dacă puteți veni
marți, Isvoiski va fi acolo, va vorbi cu dumnea-
voastră în această privință. Am să vă fac un dar,
scumpa mea, adăugă ea întorcîndu-se spre ducesa,
și pe care nu l-aș face altcuiva decît dumnea-
voastră. Manuscrisele a trei piese de Ibsen pe care
autorul mi le-a trimis prin bătrînul său îngrijitor.
Voi păstra unul din ele și vi le voi da pe celelalte
două.

Aceste oferte nu-l încîntară pe ducele de Guer-
mantes. Nefiind sigur dacă Ibsen sau d'Annunzio
erau morți sau vii, vedea de pe acum scriitori,

¹ Regele pînă acum nu știe cine sînt
și această taină îmi încîtușează încă limba. (Fr.)

dramaturgi în vizită la soția sa și punînd-o în operele lor. Oamenii de lume își închipuie bucuros cărțile ca un soi de cub din care s-a scos o față, astfel încît autorul se grăbește să „introducă în el“ persoanele pe care le întilnește. Procedeu neleal, firește, și ei sînt doar niște oameni de nimic. Desigur că nu te-ar plictisi să-i vezi în „treacăt“, căci grație lor cînd citești o carte sau un articol, cunoști „dedesubturile cărților“, poți „da jos măștile“. Oricum, lucrul cel mai cuminte e să te mîrginești la autorii morți. Domnul de Guermantes găsea „perfect convenabil“ numai pe domnul care făcea necrologurile de *Le Gaulois*¹, care cel puțin se mulțumea să citeze numele domnului de Guermantes printre persoanele remarcabile „înaintea tuturor“ la înmormîntările la care ducele se înscriesese. Cînd acesta prefera ca numele lui să nu figureze, în loc să se înscrie, trimitea o scrisoare de condoleanțe familiei răposatului, asigurînd-o de sentimentele lui foarte îndurerate. Iar dacă familia insera în ziare „*printre scrisorile primite, cităm pe aceea a ducelui de Guermantes*“ etc., nu era greșala redactorului, ci a fiului, a fratelui, a tatălui răposatei pe care ducele îi califica drept ariviști, și cu care era de acum înainte hotărît să nu mai întrețină relații (ceea ce, necunoscînd bine înțelesul locuțiunilor, numea el „să aibă de furcă cu cineva“). În orice caz, numele lui Ibsen și al lui D'Annunzio, și supraviețuirea lor nesigură încrunțată sprîncenele ducelui care nu era destul de departe de noi, așa încît putuse auzi diferitele amabilități ale doamnei Timoléon D'Amoncourt, o femeie fermecătoare, cu un spirit, ca și frumusețea ei, încîntător, încît chiar și unul singur din

¹ Ziar de dreapta foarte monden.

— acestea două ar fi avut sorți să placă. Dar cum nu se născuse în mediul în care trăia acum, aspirînd la început numai la un salon literar, prietenă rînd pe rînd — nicidecum amantă, avea purtări foarte cinstite — și exclusiv a fiecărui mare scriitor care dădea toate manuscritele lui, scria cărți pentru ea. Întîmplarea o introdusese în foburgul Saint-Germain, unde aceste privilegii literare o slujiră. Avea acum o situație, care-i îngăduia să nu fie nevoită să împartă alte favoruri decît acelea pe care le răspîndea prezența ei. Dar obișnuită altădată cu subterfugile, cu mașinațiile, cu serviciile pe care trebuia să le facă, stăruia în ele, deși acestea nu mai erau necesare. Avea totdeauna să-ți destăinuiească un secret de stat, să-ți facă cunoștință cu un potentat, să-ți ofere acuarela unui maestru. În toate aceste atracții inutile era oarecare minciună, dar ele făceau din viața ei o comedie de o complicație scăpărătoare și era adevărat că numea prefecți și generali.

Pășind lîngă mine, ducesa de Guermantes își lăsa lumina azurie a ochilor să-i fluture în față, dar în gol, ca să evite lumea cu care nu ținea să intre în relații și a cărei primejdie amenințătoare o ghicea uneori de departe. Înainteam printr-un dublu gard de invitați, care, știind că n-o vor cunoaște niciodată pe „Oriane“, voiau cel puțin s-o arate ca pe o curiozitate soțiilor lor : „Ursula, repede, repede, vino s-o vezi pe doamna de Guermantes care stă de vorbă cu acel tînăr“. Și-ți dădeai seama că erau cît pe-acum să se urce pe scaune, ca să vadă mai bine, ca la parada de la 14 iulie sau la Marele Premiu. Nu pentru că ducesa de Guermantes ar fi avut un salon mai aristocratic decît vara ei. Pe cea dintîi o frecventau unii pe care cea de-a doua n-ar fi vrut niciodată să-i

invite, mai ales din pricina soțului ei. N-ar fi primit-o niciodată pe doamna Alphonse de Rothschild care, prietenă intimă cu doamna de la Trémouille și cu doamna de Sagan, ca și Oriane, o frecventa mult pe aceasta din urmă. Același lucru se poate spune și de baronul Hirsch pe care principele de Galles îl adusese la ducesă, dar nu la principesă căreia i-ar fi displicut, precum și despre unele mari notorietăți bonapartiste sau chiar republicane care o interesau pe principesă, dar pe care principele, regalist convins, n-ar fi vrut să le primească din principiu. Antisemitismul său care era și el din principiu, nu se înclina în fața nici unei eleganțe, oricât de acreditată ar fi fost, și-l primea pe Swann cu care era prieten de totdeauna, fiind de altminteri singurul Guermantes care-i spunea Swann și nu Charles, pentru că știind că bunica lui Swann, protestantă măritată cu un evreu, fusese amanta ducelui de Berri, încerca din când în când să creadă în legenda potrivit căreia tatăl lui Swann ar fi fost fiul natural al principe-lui. În ipoteza aceasta, care de altminteri era falsă, Swann, fiul unui catolic, la rîndul său fiul unui Bourbon și al unei catolice, era creștin sadea.

— Cum, nu cunoașteți aceste splendori? îmi spuse ducesa, vorbindu-mi de casa în care ne aflam. După ce preamărise „palatul” verișoarei sale, se grăbi să adauge că prefera de o mie de ori „umila ei cocioabă”. Aici, e admirabil de vizitat. Dar aș muri de durere dacă ar trebui să mă culc în aceste odăi unde s-au petrecut atîtea întîmplări istorice. Mi-ar face impresia că am rămas după închidere, că am fost uitată la castelul din Blois, din Fontainebleau sau chiar la Luvru, și că aș avea ca unică resursă împotriva tristeții puțința de a-mi spune că sînt în odaia în care a fost asasinat Monaldes-

chi¹. Ca mușetel e insuficient. Iat-o pe doamna de Saint-Euverte. Am cinat adineaori la ea. Cum mâine are loc marele ei tărăboi anual, credeam că s-o fi dus să se culce. Dar nu poate scăpa o petrecere. Dacă aceasta ar fi avut loc la țară, s-ar fi urcat mai degrabă într-un camion decît să nu se fi dus.

În realitate, doamna de Saint-Euverte venise astă-seară nu atît pentru plăcerea de a nu scăpa o petrecere la alții, cît pentru ca să asigure succesul petrecerii ei, să recruteze ultimii aderenți și să treacă în revistă oarecum *in extremis*, trupele care vor trebui să evolueze mâine, cu strălucire la *garden-party*-ul ei. Căci, de mai mulți ani, invitații petrecerilor doamnei de Saint-Euverte nu mai erau aceiași de altădată. Notabilitățile feminine din mediul Guermanților, atît de rare atunci, își aduseseră — copleșite de politețe de amfitrioană — puțin cîte puțin prietenele. În același timp, printr-o activitate paralel progresivă, dar în sens invers, doamna de Saint-Euverte își redusese din an în an numărul musafirilor necunoscuți lumii elegante. N-a mai fost văzut unul, apoi altul. Cîtva timp funcționează sistemul „listelor” care îngăduia, grație petrecerilor trecute sub tăcere, să chemi pe surghiuniți și să petreci între ei, ceea ce te scutea să-i inviți cu lumea bună. De ce se puteau plînge? Nu li se dădeau (*panem et circenses*) prăjituri și un frumos program muzical? De aceea, întrucîtva simetrice cu cele două ducese în exil, pe care altădată, cînd debutase salonul Saint-Euverte, le-ai fi putut vedea susținînd, ca două cariatide, piscul lui șubred, în ultimii ani nu se mai deosebeau, amestecate cu lumea bună, decît

¹ Favoritul reginei Christina a Suediei care, în 1657, a fost omorît din porunca acesteia la Fontainebleau.

două persoane eterogene : bătrîna doamnă de Cambremer și soția, cu vocea frumoasă, a unui arhitect, pe care erai adesea silit s-o rogi să cînte. Dar nemaicunoscînd pe nimeni la doamna de Saint-Euverte, plîngînd după tovarășele pierdute, dîndu-și seama că stingheresc, aveau aerul că sînt gata să moară de frig ca două rîndunele care n-au emigrat la timp. De aceea nu mai fură invitate în anul următor ; doamna de Franquetot încercă un demers în favoarea verișoarei sale, căreia-i plăcea atît de mult muzica. Dar cum nu putuse obține pentru ea un răspuns mai deslușit decît aceste cuvinte : „Dar poți intra oricînd să asculți muzică dacă îți place, nu e nici o crimă !” doamna de Cambremer nu găsi invitația destul de stăruitoare și se abținu.

După o asemenea transmutare pe care o realizase doamna de Saint-Euverte, dintr-un salon de leproși într-unul de cucoane mari (ultima formă, în aparență ultra-șic, pe care-o luase), puteai să te miri că persoana care dădea a doua zi petrecerea cea mai strălucită a sezonului, trebuise să vină în ajun să adreseze un suprem apel trupelor ei. Dar preeminența salonului Saint-Euverte exista numai în ochii celor a căror viață mondenă constă doar în a citi darea de seamă a matineurilor și a seratelor în *Gaulois* sau în *Figaro*, fără să se fi dus vreodată la vreuna. Acestor mondeni care văd lumea numai prin ziar, enumerarea ambasadelor Angliei, a Austriei etc., a duceselor d'Uzès, de la Trémoille etc., etc., le era de-ajuns ca să-și închipuiască bucuroși că salonul Saint-Euverte e cel dintîi din Paris, cîtă vreme era unul dintre ultimele. Nu se poate spune că dările de seamă erau mincinoase. Cea mai mare parte din persoanele citate fuseseră într-adevăr prezente. Dar fiecare

venise în urma unor implorări, unor politeți, unor servicii, și avînd sentimentul că o onorează nespus pe doamna de Saint-Euverte. Asemenea saloane, mai puțin căutate decît ocolite, unde te duci, ca să spui așa, în serviciu comandat, dau iluzii numai cititoarelor „mondenităților“. Ele trec repede asupra unei petreceri cu adevărat elegantă, aceea unde amfitrioana putea avea toate ducesele, care ard de nerăbdare să fie „printre cei aleși“, dar nu invită decît două sau trei, și nu publică numele invitaților în ziar. De aceea, aceste femei, necunoscînd sau disprețuind puterea pe care a dobîndit-o astăzi publicitatea, sînt elegante pentru regina Spaniei, dar nu sînt cunoscute de mulțime, pentru că cea dintîi știe, iar cea de-a doua ignoră cine sînt.

Doamna de Saint-Euverte nu era din acele femei și, în calitatea ei de bună recrutoare, venea să culeagă pentru a doua zi tot ce fusese invitat. Domnul de Charlus nu era invitat, refuzase totdeauna să se ducă la ea, dar era certat cu atîta lume, încît doamna de Saint-Euverte putea atribui asta caracterului său.

Firește, dacă n-ar fi fost acolo decît Oriane, doamna de Saint-Euverte ar fi putut să nu se deranjeze, deoarece invitația fusese făcută verbal și de altfel primită cu acea bună grație fermecătoare și înșelătoare în exercitarea căreia triumfă academicienii de la care candidatul iese înduioșat, fără să se îndoiască că se poate bizui pe votul lor. Dar nu era numai ea. Principele d'Agrigente va veni oare ? Dar doamna de Durfort ? De aceea, ca să fie cu ochii-n patru, doamna de Saint-Euverte socotise că e mai nimerit să se transporte personal ; insinuantă cu unii, imperativă cu alții, vestind tuturor, cu vorbe ocolite, divertismente de

neînchipuit care nu se mai puteau vedea a doua oară, făgăduia fiecăruia că va găsi la ea persoana pe care o dorea sau personajul pe care avea nevoie să-l întâlnească. Acest soi de funcție cu care era investită o dată pe an — ca unele magistraturi din lumea antică — de persoană care dă miine cel mai considerabil *garden-party* al sezonului, îi conferea o autoritate momentană. Listele ei erau întocmite și închise, astfel că tot parcurgînd domol saloanele principesei ca să strecoare succesiv în fiecare ureche : „N-o să mă uitați miine seară“, avea vanitatea trecătoare de a întoarce ochii continuînd să surîdă, cînd zărea o urîciune care trebuia evitată sau vreun mic nobil rural pe care o camaraderie de colegiu îl făcuse să fie admis la „Gilbert“ și a cărui prezență la *garden-party*-ul ei n-ar adăuga nimic. Prefera să nu i se adreseze, ca să poată spune în urmă : „Am făcut invitațiile verbal, dar, din nenorocire, nu v-am întîlnit“. Astfel ca, simplă Saint-Euvente, făcea cu ochii ei iscoditori un „triaj“ în alcătuirea seratei principesei. Procedînd astfel, se credea o adevărată ducasă de Guermantes.

Trebuie să spun că aceasta nu era chiar atît de liberă pe cît s-ar putea crede, să salute și să surîdă oricui ar fi vrut. Pe de o parte, fără îndoială, cînd refuza era ceva voit : „Dar mă plictisește, spunea ea, ce, o să fiu obligată să-i vorbesc o oră de serata ei ?“

Am văzut trecînd o ducasă foarte tuciurie, pe care urîtenia și prostia și unele abateri de la buna purtare, n-o exilasera din societate, ci din anumite intimități elegante. „Ah ! îngîna doamna de Guermantes, cu ochirea exactă și desamăgită a cunosătorului căruia i se arată un giuvaer fals, asta e primită aici ?“ Doamna de Guermantes măsura

valoarea mediocră a acestei serate după singura vedere a doamnei în parte decăzută și a cărei față era plină de prea multe alunițe cu păr negru. Crescuseră împreună, dar încetase orice legătură cu această doamnă; răspunse la salutul ei numai printr-un semn din cap din cele mai aspre. „Nu înțeleg, îmi spuse ea, ca și cum ar fi vrut să se scuze, cum de ne invită Marie-Gilbert cu toată drojdia asta. Se poate spune că sînt aici din toate parohiile. La Mélanie de Pourtalès petrecerile erau cu mult mai bine puse la cale. Putea să aibă la ea Sfîntul Sinod și Templul Oratoriului dacă-i plăcea, cel puțin nu ne poftea în ziua aceea“.

Dar pentru mulți, o făcea din sfială de teamă ca soțul ei care nu voia să primească artiști, să nu-i facă vreo scenă etc. (cum Marie-Gilbert ocrotea pe mulți, trebuia să fii cu băgare de seamă să nu te acosteze vreo ilustră cîntăreață germană), din oarecare teamă, de asemenea, în legătură cu naționalismul pe care, avînd ca și domnul de Charlus spiritul Guermantilor, îl disprețuia din punct de vedere monden (pentru glorificarea statului major, un general plebeu avea acum întîietatea față de unii duci), dar căruia totuși, cum se știa socotită neconformistă, îi făcea concesii largi, temîndu-se chiar că va trebui să-i întindă mîna lui Swann în acest mediu antisemit. În această privință se liniști repede, aflînd că principele nu-l lăsase pe Swann să intre și că avusese cu el „un soi de altercație“. Nu risca să se întrețină în public cu „bietul Charlus“, pe care prefera să-l îndrăgească în intimitate.

— Cine o mai fi și asta? exclamă doamna de Guermantes, văzînd o doamnă scundă, cu aerul cam ciudat, într-o rochie neagră atît de simplă încît ai fi spus o nenorocită, care, și ea și soțul ei

o salutară adînc pe ducasă. Aceasta n-o recunosc
și avînd citeodată asemenea necuviințe, se în-
dreptă ca ofensată și privi fără să răspundă :
„Cine e ființa asta, Bazin ?“ întrebă ea cu un
aer mirat, în timp ce domnul de Guermantes,
ca să dreagă nepoliteța Orianei, o salută pe
doamnă și strînge mîna domnului.

— E doamna de Chaussepierre, ai fost nepoli-
ticoasă.

— Nu știu ce-nseamnă Chaussepierre.

— Nepotul bătrînei Chanlivault.

— Nu cunosc pe nimeni cu asemenea nume.
Cine e femeia, de ce mă salută ?

— Dar o cunoști, e fiica doamnei de Charleval,
Henriette de Montmorency.

— Ah ! dar am cunoscut-o foarte bine pe mama
ei, era fermecătoare, foarte spirituală. De ce s-a
măritat cu toți oamenii ăștia pe care nu-i cunosc ?
Spui că o cheamă doamna de Chaussepierre, zise
ea silabisind acest 'din urmă cuvînt cu un aer
întrebător ca și cum s-ar fi temut să nu se înșele.
Ducele îi aruncă o privire aspră.

— Nu-i atît de caraghios pe cît ai aerul să
crezi, să te cheme Chaussepierre ! Bătrînul Chaus-
sepierre era fratele doamnei Charleval, pe care am
mai numit-o, al doamnei de Sennecour și a vicon-
tesei de Merlerault. Sînt oameni bine.

— Ah ! destul, exclamă ducesa care, asemenea
unei împlînzitoare, nu voia să aibă niciodată aerul
că se lasă intimidată de privirile nesățioase ale
fiarei. Bazin, știi că mă înveselești ? Nu știu unde
te-ai dus să descoperi aceste nume, dar te felicit.
Dacă nu știu cine este Chaussepierre, l-am citit
pe Balzac, nu ești singurul, și l-am citit chiar pe
Labiche. Apreciez pe Chanlivault, nu-l urăsc pe
Charleval, dar mărturisesc că Merlerault e o capo-

doperă. De altminteri, trebuie să mărturisim că nici Chaussepierre nu e rău. Le-ai adunat toate astea, altfel nu e cu putință. Dumneavoastră, care vreți să scriți o carte, ar trebui să rețineți pe Charleval și pe Merlerault. Nu veți putea găsi ceva mai bun.

— I se va intenta un proces și va sta la închisoare ; îi dai sfaturi foarte proaste, Oriane.

— Nădăjduiesc că are persoane mai tinere la dispoziție dacă vrea să ceară sfaturi proaste, și mai ales dacă vrea să le urmeze. Dar dacă nu vrea să facă nimic mai rău decît o carte !

La o depărtare destul de mare de noi, o femeie tînără, minunată și semeată, se desprindea ușor, într-o rochie albă, toată în diamante și tul. Doamna de Guermantes o privea cum vorbea în fața unui grup magnetizat de grația ei.

— Sora dumneavoastră e pretutindeni cea mai frumoasă ; e fermecătoare astă seară, spuse ea, în timp ce lua un scaun, principelui de Chimay care trecea. Colonelul de Froberville (nepotul generalului cu același nume), veni să ia loc lîngă noi, cît și domnul de Bréauté, în timp ce domnul de Vaugoubert, legănîndu-se (dintr-un exces de politeță pe care o păstra chiar cînd juca tenis, unde, tot cerînd voie personajelor de seamă înainte de a prinde o minge, făcea totdeauna ca partenerul său să piardă partida), se întorcea lîngă domnul de Charlus (pînă atunci aproape învăluit de fusta imensă a contesei de Molé pe care mărturisea că o admira mai presus de toate femeile) și, din întîmplare, chiar în clipa cînd mai mulți membri ai unei noi misiuni diplomatice la Paris îl salutau pe baron. La vederea unui tînăr secretar cu aerul deosebit de inteligent, domnul de Vaugoubert adresă domnului de Charlus un surîs, în care

înflorea vădit o singură întrebare. Poate că domnul de Charlus ar fi compromis bucuros pe cineva, dar îl exaspera să se simtă el compromis de un suris pornind de la altul și care nu putea avea decît un singur înțeles.

— Nu știu absolut nimic, vă rog să păstrați curiozitățile pentru dumneavoastră. Mă lasă mai mult decît rece. De altminteri, în cazul de față, sînteți de o stîngăcie fără pereche. Cred că tînărul este tocmai contrariul.

În această privință, domnul de Charlus, mînios că fusese denunțat de un prost, nu spunea adevărul. Dacă baronul ar fi spus adevărul, tînărul ar fi făcut excepție în această ambasadă care era, într-adevăr, alcătuită din personalități foarte diferite, multe extrem de mediocre, astfel încît, dacă ai fi cercetat care putuse fi motivul ce prezidase la alegerea lor, puteai descoperi inversiunea. Cel ce pusese în fruntea acestei mici Sodome diplomatice un ambasador căruia, dimpotrivă, îi plăceau femeile cu o exagerare comică de comper de revistă care-și manevra în lege batalionul de travestiți, parcă ascultase de legea contrastelor. În pofida celor ce i se înfățișau ochilor, nu credea în inversiune. Dădu numaidecît dovadă de acest lucru, măritîndu-și sora cu un însărcinat cu afaceri pe care-l credea foarte pe nedrept vînător de fuste. De atunci devenise cam supărător și fu înlocuit în curînd cu o nouă excelență care asigură omogenitatea ansamblului. Alte ambasade încercară să rivalizeze cu aceasta, dar nu fură în stare să-i dispute premiul (ca la concursul general la care un singur liceu îl ia totdeauna) și au trebuit să treacă mai bine de zece ani înainte ca niște atașați eterogeni să se fi introdus în acest tot,

atit de desăvîrșit, pentru ca alta să-i smulgă palmele funeste și să ajungă frunțașă.

Liniștită că nu mai trebuia să se teamă de a fi nevoită să stea de vorbă cu Swann, doamna de Guermantes era curioasă să afle conversația pe care acesta o avusese cu amfitrionul.

— Știți ce-or fi discutat împreună ? întrebă ducesa pe domnul de Bréauté.

— Am auzit spunîndu-se, răspunse acesta, că era vorba de o piesă într-un act pe care scriitorul Bergotte îl reprezentase la ei. Era minunat. Dar se pare că actorul își făcuse chipul lui Gilbert pe care numitul Bergotte avusese într-adevăr de gînd să-l înfățișeze.

— Ia te uită, m-ar fi amuzat să văd o imitație a lui Gilbert, spuse ducesa surîzînd visător.

— Gilbert i-a cerut explicații lui Swann, urmă domnul de Bréauté împingîndu-și înainte falca de rozător, cu privire la această mică reprezentație, iar Swann s-a mulțumit să-i răspundă, ceea ce toată lumea a găsit spiritual : „Dar nici nu poate fi vorba, nu vă seamănă de loc, sînteți cu mult mai ridicol !” Se pare urmă domnul de Bréauté, că această mică piesă este încîntătoare. Doamna de Molé, care a asistat la spectacol, s-a amuzat enorm.

— Cum, doamna de Molé se duce acolo ? întrebă ducesa mirată. Ah ! pe semne că Mémé a potrivit astfel lucrurile. Așa se-ntîmplă totdeauna cu locurile astea. Într-o bună zi toată lumea începe să le frecventeze, iar eu, care m-am exclus de bună voie, din pricipiu, sînt singură și mă plictisesc în colțul meu. Îndată ce domnul de Bréauté își termină povestirea, ducesa de Guermantes (dacă nu în ce privește salonul lui Swann, cel puțin în legătură cu ipoteza de a-l întîlni pe Swann peste

o clipă) adoptase, cum se vede, un punct de vedere nou.

— Explicația pe care ne-ați dat-o, spuse colonelul de Froberville domnului de Bréauté, este în toate privințele născocită. Am toate motivele mele să o știu. Principele i-a făcut, pur și simplu, scandal lui Swann și i-a spus pe șleau, cum spuneau părinții noștri, să nu se mai arate la el, date fiind părerile pe care le afișează. După părerea mea, unchiul meu Gilbert a avut de o mie de ori dreptate, nu numai procedînd în felul acesta, dar ar fi trebuit să-o fi isprăvit de mai bine de șase luni cu un deryfusard dovedit.

Bietul domn de Vaugoubert care ajunsese de data aceasta dintr-un prea moale jucător de tenis, o minge inertă de tenis pe care o arunci fără cruțare, fusese proiectat spre ducesa de Guermantes, căreia îi prezintă omagiile lui. Fu destul de prost primit, căci Oriane trăia cu convingerea că toți diplomații — sau oamenii politici — din lumea ei erau niște neghiobi.

Domnul de Froberville beneficiase de bună seamă de situația favorabilă creată de cîțva timp militarilor în societate. Din nenorocire, dacă femeia cu care se-nsurase era rudă foarte autentică cu Guermantii, era în schimb destul de săracă, și cum el însuși își pierduse averea, ei n-aveau de loc relații și erau oameni pe care-i lăsai la o parte cu excepția marilor ocazii, cînd aveau norocul să piardă sau să cunune o rudă. Atunci făceau cu adevărat parte din comunitatea lumii mari, ca unii catolici doar cu numele, care se apropie de altar numai o dată pe an. Starea lor materială ar fi fost chiar foarte proastă dacă doamna de Saint-Euverte credincioasă afecțiunii pe care o purtase răposatului general de Froberville, n-ar fi ajutat, în

toate chipurile, familia, dăruind toalete și oferind distracții celor două fete. Dar colonelul, care trecea drept băiat bun, n-avea suflet de om recunoscător. Era invidios pe splendorile unei binefăcătoare pe care ea însăși le celebra fără răgaz și fără măsură. *Garden-party*-ul anual era pentru el, soția și copiii lui, o mare plăcere pe care n-ar fi vrut s-o scape pentru tot aurul din lume, dar o plăcere otrăvită de ideea bucuriilor orgolioase pe care această petrecere le procura doamnei de Sainte-Euverte. Anunțul acestui *garden-party* în ziare care, apoi, după un reportaj amănunțit, adăugau machiavelic : „Vom reveni asupra acestei frumoase petreceri“, amănuntele complimentare asupra toaletelor date mai multe zile în șir, toate acestea făceau atîta inimă rea soților Froberville, încît ei, lipsiți de plăceri și știind că se pot bizui pe acelea ale acestui matineu, ajungeau să dorească în fiecare an ca vremea rea să-i stingherească reușita, să consulte barometrul și să anticipeze, cu desfătare, începutul unei furtuni care ar fi putut pricinui eșecul petrecerii.

— Nu voi discuta politică cu dumneavoastră, Froberville, spuse domnul de Guermantes, dar în ce-l privește pe Swann, pot spune sincer că purtarea lui cu noi a fost incalificabilă. Patronat odinioară de noi în lume, de ducele de Chartres, mi s-a spus că e dreyfusard pe față. N-aș fi crezut niciodată una ca asta din parte-i, un fin cunoscător al lucrurilor bune, un spirit pozitiv, un colecționar, un amator de cărți vechi, membru al Jockey-Clubului, un om care se bucură de considerația generală, un cunoscător de firme bune care ne trimitea cel mai bun porto pe care-l puteai bea, un tată de familie. Ah ! m-am înșelat amar. Nu vorbesc de mine, de acord că sînt un dobitoc

bătrîn a cărui părere n-are trecere, un soi de coate-goale, dar dacă n-ar fi decît de dragul Orianei și încă n-ar fi trebuit să facă una ca asta, ar fi trebuit să dezavueze pe față pe evrei și pe partizanii condamnatului. Da, după prietenia pe care i-a manifestat-o totdeauna soția mea, urmă ducele, care considera firește, că a-l condamna pe Dreyfus pentru înaltă trădare, orice părere ar fi avut în sine a ta în ce privește culpabilitatea lui, constituia un fel de a mulțumi pentru chipul în care fuseseră primit în foburgul Saint-Germain, și ar fi trebuit să se desolidarizeze. Căci, întrebă-ți-o pe Oriane, îi purta într-adevăr, prietenie". Ducesa socotind că un ton naiv și tihnit ar da o valoare mai dramatică și mai sinceră cuvintelor ei, spuse cu o voce de școlăriță, ca și cum ar fi lăsat ca adevărul să-i iasă pe gură și dînd numai ochilor ei o expresie cam melancolică :

— Dar e adevărat, n-am nici un motiv să ascund că aveam o sinceră afecțiune pentru Charles !

— Vedeți, n-am învățat-o să răspundă astfel. Și după asta, împinge atît de departe lipsa de recunoștință încît e dreyfusard !

— Pentru că veni vorba de dreyfusarzi, am spus, se pare că principele Von este și el dreyfusard.

— Ah ! sînt încîntat că aduceți vorba de el, exclamă domnul de Guermantes, eram să uit că mă rugase să cinez luni la el. Dar, dreyfusard sau nu, mi-e totuna, de vreme ce e străin. Puțin îmi pasă. Cînd însă e vorba de un francez, lucrurile se schimbă. E adevărat că Swann e evreu. Dar pînă mai acum — scuzați-mă, Froberville — avusesem slăbiciunea să cred că un evreu poate fi francez, înțeleg un evreu onorabil, om de lume. Or Swann era om de lume în toată puterea cuvîntului. Totuși

mă silește să recunosc că m-am înșelat, deoarece îl apără pe Dreyfus (care, vinovat sau nu, nu face de loc parte din mediul său, pe care nu l-ar fi întâlnit niciodată), împotriva unei societăți care-l adoptase, care-l tratase ca pe unul de-al ei. Nimic de spus, garantasem cu toții pentru el, așa fi răspuns de patriotismul său ca de al meu. Ah ! ne răsplătește foarte prost. Mărturisesc că nu m-aș fi așteptat la una ca asta din parte-i. Îl credeam altfel. Era deștept (în genul său, bineînțeles). Știu că săvârșise nebunia căsătoriei sale rușinoase. Știți pe cine a mîhnit-o foarte mult căsătoria lui Swann ? Pe soția mea. Oriane are adesea, ceea ce așa numi o simulare a insensibilității. Dar, în fond, o simte cu o putere extraordinară. Doamna de Guermantes, încîntată de această analiză a caracterului ei, o asculta cu un aer modest, dar nu scotea nici un cuvînt, din scrupul de a aproba elogiul, mai ales de teama de a-l întrerupe. Domnul de Guermantes ar fi putut discuta o oră despre acest subiect și ea tot n-ar fi mișcat ca și cum ar fi ascultat muzică. „Îmi aduc aminte, cînd a aflat de căsătoria lui Swann, s-a simțit jignită ; a găsit că era urît din partea cuiva căruia îi arătasem atîta prietenie. Ținea mult la Swann ; a fost foarte mîhnită. Nu-i așa Oriane ?” Doamna Guermantes socoti că trebuie să răspundă la o interpelare atît de directă, printr-un fapt care i-ar îngădui, fără să aibă aerul, să confirme laudele despre care-și dădea seama că se sfîrșiseră. Cu un ton sfios și simplu și cu un aer cu atît mai pregătît, cu cît voia să pară „simțit”, spuse cu o gingașie rezervată :

— Este adevărat, Bazin nu se-nșeală.

— Totuși, nu era același lucru. Ce vreți, dragostea e dragoste, deși, după părerea mea, trebuie să rămînă între anumite limite. Voi găsi scuze

unui tânăr, unui mucos, care se lasă înșelat de utopii. Dar Swann, un om inteligent, de o gingășie încercată, un fin cunoscător de tablouri, un intim al ducelui de Chartres, chiar al lui Gilbert ! Tonul cu care domnul de Guermantes spunea aceasta era perfect simpatic, fără urmă de vulgaritatea pe care o manifesta destul de des. Vorbea cu o tristețe ușor indignată, dar totul respira în el aceea gravitate blajină care alcătuiește farmecul onctuos și larg al unor personaje de Rembrandt, de pildă primarul din Six. Simțeau că problema purtării imorale a lui Swann în Afacere¹ nici nu se punea pentru duce, atât de puțin stîrnea îndoială ; încerca mîhnirea unui tată văzînd cum unul din copiii lui, pentru a căruia creștere făcuse cele mai mari sacrificii, ruina cu voință situația minunată pe care i-o făcuse și necinstea prin pozne, pe care principiile sau prejudecățile de familie nu le pot îngădui, un nume respectat. E adevărat că domnul de Guermantes nu manifestase altădată o mirare tot atât de adîncă și dureroasă cînd afluase că Saint-Loup e dreyfusard. Dar își considera, înaintea de toate, nepotul ca un tânăr care apucase un drum greșit și din partea căruia nu te-ar putea uimi nimic, pînă ce se va fi cumințit, cîtă vreme Swann era ceea ce domnul de Guermantes numea „un om ponderat, un om avînd o situație de mîna întîi“. Apoi și mai ales, trecuse un răstimp destul de lung pe parcursul căruia dacă, din punct de vedere istoric, evenimentele parcă îndreptățiseră teza dreyfusistă, opoziția antidreyfusardă își în-doise violențele și, din pur politică, așa cum era la început, ajunsese socială. Acum era o chestiune de militarism, de patriotism și valurile acestei

¹ Afacerea Dreyfus

furii stîrnite în societate avuseseră răgazul să dobîndească acea putere pe care nu o au niciodată la începutul unei furtuni. „Vedeți, urmă domnul de Guermantes, chiar din punctul de vedere al scumpilor săi evrei, de vreme ce ține cu tot dinadinsul să-i susțină, Swann a făcut o prostie de un nivel incalculabil. Dovedește că sînt toți uniți în taină și că sînt întrucîtva obligați să dea ajutor unuia din rasa lor, chiar dacă nu-l cunosc. E o primejdie publică. Am fost prea îngăduitori, și gafa pe care o săvîrșește Swann va avea cu atît mai mult răsunset, cu cît era stimat, chiar primit și era aproape singurul evreu pe care-l cunoșteam. Se va spune : *Ab uno disce omnes*¹. (Mulțumirea de a fi găsit tocmai la timp, în memoria lui un citat atît de oportun, luminează cu un surîs mîndru, melancolia marelui senior trădat.)

Ardeam de nerăbdare să aflu ce se petrecuse de fapt între principe și Swann și să-l văd pe acesta din urmă, dacă nu plecase încă de la serată.

— Vedeți, îmi răspunse ducesa, căreia îi împărtășisem această dorință, nu țin cu tot dinadinsul să-l văd, pentru că, după cele ce mi-a spus mai adineaori doamna de Saint-Euverte, mi se pare că ar vrea ca înainte de a muri, să fac cunoștință cu soția și fiica lui. Doamne, sînt foarte mîhnită că e bolnav, dar nădăjduiesc mai întîi că nu e atît de grav cum se crede. Și oricum, în sfîrșit, nu e un motiv, pentru că ar fi într-adevăr prea ușor. Un scriitor fără talent n-ar avea decît să spună : „Votați-mă la Academie pentru că soția mea e pe moarte și vreau să-i ofer această din urmă bucurie“. N-ar mai exista saloane, dacă am fi siliți să facem cunoștință cu toți muribunzii. Vizitiul meu

¹ După unul înveți să-i cunoști pe toți (Vergiliu, *Eneida*).

mi-ar putea spune : „Fata mea e grav bolnavă, faceți astfel ca să fiu primit la principesa de Parma“. Îl ador pe Charles, și mă mîhnește foarte mult să-l refuz, și de aceea prefer să evit să-mi ceară acest lucru. Nădăjduiesc din toată inima că nu e muribund, după cum se spune, dar dacă, într-adevăr, ar trebui să se întîmple, n-ar fi pentru mine momentul să fac cunoștință cu aceste două făpturi care m-au lipsit de cel mai plăcut prieten timp de cincisprezece ani, și pe care mi le-ar lăsa deși n-aș mai putea profita de ele ca să-l mai văd pe el, deoarece va fi murit !“

Dar domnul de Bréauté nu încetase să rumege dezmințirea pe care i-o adusese colonelului de Froberville.

— Nu pun la îndoială exactitatea povestirii dumneavoastră, scumpe prieten, spuse el, dar a mea e din izvor bun. Mi-a povestit-o principele de la Tour d'Auvergne.

— Mă mir că un savant ca dumneavoastră spune încă principele de la Tour d'Auvergne, întrerupse domnul de Guermantes, știți că nu e cîtuși de puțin La Tour d'Auvergne. Un singur membru al acestei familii mai e încă în viață : unchiul Orianei, ducele de Bouillon.

— Fratele doamnei de Villeparisis ? am întrebat, amintindu-mi că aceasta fusese născută de Bouillon.

— Întocmai. Oriane, doamna de Lambressac îți dă bună ziua.

Într-adevăr, vedeai din cînd în cînd cum se forma și trecea ca o stea căzătoare, un surîs ușor pe care ducesa de Lambressac îl destina cuiva pe care îl recunoscuse. Dar acest surîs, în loc să se precizeze într-o afirmare activă, într-un limbaj mut, dar deslușit, era înneecat îndată într-un soi

de extaz, de ideal, care nu deosebea nimic, în timp ce capul se pleca într-un gest de binecuvîntare cucernică amintind de acela pe care-l pleacă un prelat cam ramolit spre mulțimea celor ce se împărtășesc. Doamna de Lambressac nu era de loc ramolită, dar cunoșteam acest soi deosebit de distincție învechită. La Combray și la Paris, toate prietenele bunicii aveau obiceiul să salute, într-o reuniune mondenă, cu un aer serafic, ca și cum ar fi zărit vreo cunoștință la biserică, în momentul Înălțării sau la vreo înmormîntare, și-i trînteau un salut molatec, care se termina în rugăciune. Dar o frază a domnului de Guermantes avea să completeze apropierea pe care o făceam.

— L-ați văzut pe ducele de Bouillon, îmi spuse domnul de Guermantes. Tocmai ieșea din biblioteca mea cînd intrați dumneavoastră, un domn scund și cărunt.

Era cel despre care crezusem că este un mic burghez din Combray și din care desprindeam acum, reflectînd mai bine, asemănarea cu doamna de Villeparisis. Asemănarea salutarilor evanescente ale ducelui de Lambressac cu acelea ale prietenilor bunicii, începuseră să mă intereseze, arătîndu-mi că în mediile strînse și închise, fie că sînt de mică burghezie sau de mare nobilime, vechile purtări stăruiesc, îngăduindu-ne ca unui arheolog să regăsim ceea ce putea fi educația și părțica de suflet pe care o oglindește, pe timpul vicontelui d'Arlincourt și al Louisei Puget. Desăvîrșita conformitate de aparență dintre un mic-burghez din Combray de aceeași vîrstă și ducele de Bouillon îmi amintea mai bine acum (ceea ce mă izbise atît de mult cînd îl văzusem pe bunicul dinspre partea mamei al lui Saint-Loup, ducele de la Rochefoucauld, pe un daghereotip, care semăna

întocmai în ce priveşte îmbrăcămintea şi felul de a fi, cu unchiul meu) că deosebirile sociale, chiar şi individuale, se topesc la distanţă în uniformitatea unei epoci. Este adevărat că asemănarea îmbrăcăminţii şi, deasemenea, răsfîrîngerea pe faţă a spiritului epocii ocupă la fiecare un loc mult mai însemnat decît casta lui, care ocupă unul mare numai în amorul propriu al celui interesat şi în închipuirea altora, încît ca să ne dăm seama că un mare senior din timpul lui Ludovic-Filip se deosebeşte mai puţin de un burghez din timpul lui Ludovic-Filip decît de un mare senior din timpul lui Ludovic al XV-lea, nu e necesar să parcurgem galeriile Luvrului.

În acea clipă, un muzician bavarez cu părul mare protejat de principesa de Guermantes o salută pe Oriane, care răspunse plecînd capul, dar ducele, furios, văzînd că soţia lui salută pe cineva pe care nu-l cunoaşte, care avea un stil ciudat, şi după cîte credea a şti domnul de Guermantes avea o reputaţie foarte proastă, se întoarse spre soţia lui cu un aer întrebător şi teribil ca şi cum ar fi spus: „Cine o fi ostrogotul ăsta?” Biata doamnă de Guermantes era într-o situaţie destul de încurcată, şi dacă muzicianului i-ar fi fost milă de această soţie martiră, s-ar fi depărtat cît mai degrabă. Dar, fie că dorea să nu rămînă cu umilirea care i se adusese în public în mijlocul celor mai vechi prieteni de club ai ducelui, a căror prezenţă poate motiva întrucîtva înclinarea lui tăcută şi ca să arate că o salutase pe doamna de Guermantes pe bună dreptate şi nu fără să o cunoască, fie că ascultă de inspiraţia obscură şi irezistibilă a gafei care-l îndemnă — într-un moment cînd ar fi trebuit să se încreadă mai degrabă în inteligenţă — să aplice întocmai proto-

colul, muzicianul se apropie și mai mult de doamna de Guermantes și-i spuse : „Doamnă ducasă, aș vrea să solicit cinstea de a fi prezentat ducelui“. Doamna de Guermantes era foarte nenorocită. Dar, în sfârșit, deși era o soție înșelată, era totuși ducesa de Guermantes și nu putea avea aerul că este lipsită de dreptul de a prezenta soțului ei oamenii pe care-i cunoștea. „Bazin, spuse ea, îngăduie-mi să-ți prezint pe domnul d'Herveck“.

— Nu vă întreb dacă vă duceți mîine la doamna de Saint-Euverte, spuse colonelul de Froberville doamnei de Guermantes ca să risipească impresia neplăcută produsă de solicitarea nepotrivită a domnului d'Herveck. Tot Parisul se va aduna la ea.

În acest timp, întorcîndu-se dintr-o singură mișcare și ca dintr-o bucată spre muzicianul indiscret, ducele de Guermantes, înfruntîndu-l, monumental, mut, mîniat ca Jupiter tunînd, stătu astfel nemișcat cîteva clipe, cu ochii licărind de mînie, cu părul încrețit care parcă ieșea dintr-un crater. Apoi, ca în furia unei impulsuni care singură îi îngăduia să desăvîrșească politețea ce i se ceruse și după ce păruse, prin atitudinea-i sfidătoare, că arătase întregii asistențe că nu cunoaște pe muzicianul bavarez, încrucișînd la spate mîinile-i înmănușate, se plecă înainte și trase muzicianului un salut atît de adînc, plin de atîta uimire și furie, atît de neașteptat și violent, încît artistul tremurînd, se retrase înclinîndu-se ca să nu primească o formidabilă lovitură de cap în pîntece.

— Din păcate nu voi fi la Paris, răspunse ducesa colonelului de Froberville. Trebuie să vă mărturisesc (ceea ce n-ar trebui să spun), că am ajuns la vîrsta mea, fără să cunosc vitraliile de la Monfort l'Amaury. E rușinos, dar așa este. Atunci, ca să

îndrept această ignoranță, nepermisă, mi-am făgăduit să mă duc mâine, să le văd.

Domnul de Bréauté surîse fin. Înțelese într-adevăr că dacă ducesa putuse sta pînă la vîrsta ei fără să cunoască vitraliile de la Monfort l'Amaury, această vizită artistică nu căpăta subit caracterul urgent al unei intervenții „la cold” și după ce fusese amînată, fără primejdie, timp de douăzeci și cinci de ani, ar fi putut să mai fie amînată vreo douăzeci și patru de ore. Proiectul ducesei de Guermantes era doar decretul dat, în felul Guermantilor, că hotărît lucru, salonul Saint-Euverte nu este o casă cu adevărat bine, ci una unde ești invitat ca să se împodobească cu tine în darea de seamă din *Gaulois*, o casă care decerne o pecete de supremă eleganță celor, sau în orice caz aceea, dacă era numai una, pe care n-o vei întîlni acolo. Delicata desfătare a domnului de Bréauté, dublată de această plăcere poetică pe care o încercau oamenii de lume văzînd-o pe doamna de Guermantes făcînd lucruri pe care situația lor mărunță nu le îngăduia să le imite, dar a cărei vedere numai le pricinuia surîsul țăranului lipit de glia lui care vede oameni mai liberi și mai avuți trecînd peste capul său, această plăcere gingașă n-avea nici o legătură cu încîntarea ascunsă, dar nebună, pe care domnul de Froberville o încercă îndată.

Strădaniile domnului de Froberville ca să nu i se audă rîsul îl făcură să se înroșească la fel ca un cocoș și, cu toate acestea, exclamă pe un ton de compasiune, întretăindu-și cuvintele cu sughițuri de bucurie : „Oh ! biata mătușă Saint-Euverte o să se îmbolnăvească de inimă rea ! Nu ! Nenorocita nu-și va avea dūcesa ei, ce lovitură ! dar ăsta e un motiv care să o facă să plesnească !” adăugă

el, strîmbîndu-se de rîs. Iar în entuziasmul său, nu se putea împiedica să nu tropăie din picioare și să nu-și frece mîinile. Surîzînd cu un ochi și cu un singur colț al gurii domnului de Froberville, a cărui intenție amabilă o aprecia, mai puțin însă intolerabila-i plictiseală de moarte, doamna de Guermantes sfîrși prin a se hotărî să-l părăsească. „Ascultați, voi fi silită să vă spun bună seara“, îi spuse ea, ridicîndu-se cu un aer de melancolică resemnare, ca și cum ar fi fost o nenorocire pentru ea. Sub încîntarea ochilor ei albaștri, vocea-i dulce și muzicală te făcea să te gîndești la tînguirea poetică a unei zîne. „Basin vrea să mă duc să o văd puțin pe Marie.“

În realitate se săturase ascultîndu-l pe Froberville, care nu mai înceta să o invidieze că se duce la Monfort l'Amaury, cînd știa prea bine că aude vorbindu-se întîia oară de aceste vitralii și că, pe de altă parte, n-ar fi pierdut pentru nimic în lume matineul Saint-Euverte. „Adio, abia am stat de vorbă, așa se întîmplă în lume, nu te vezi, nu spui lucrurile pe care ai vrea să le spui; de altfel, pretutindeni e același lucru, în viață. Să nădăjduim că după moarte lucrurile vor fi mai bine ticluite. Cel puțin nu va fi totdeauna nevoie să ne decoltăm. Și încă cine mai știe ce? Poate ne vom expune oasele și viermii la marile petreceri. De ce nu? Ia priviți-o pe bătrîna Rampillon, găsiți că e mare deosebire între ea și un schelet în rochie decoltată? E adevărat că are tot dreptul, căci are cel puțin o sută de ani. Era unul din monștrii sfinți în fața cărora refuzam să mă înclin cînd îmi făceam debutul în lume. Credeam că a murit de mult; ceea ce ar fi singura explicație a spectacolului pe care ni-l oferă. E impresionant și liturgic. E oarecum „Campo-Santo“ ! Ducesa se despărți de

Froberville ; el se apropiase de ea : „Aș vrea să vă mai spun un cuvînt“. Ducea de Guermantes, cam plictisită : „Ce anume ?“ îi spuse ea cu trufie. Și el temîndu-se ca în ultima clipă ducea să nu se răzgîndească în ce privește Monfort l'Amaury : „Nu îndrăznisem să vă vorbeasc din pricina doamnei de Saint-Euverte, ca să n-o mîhnesc, dar de vreme ce n-aveți de gînd să vă duceți la ea, pot să vă spun că sînt fericit pentru dumneavoastră, căci în casa ei bîntuie pojarul !“ „Oh ! Dumnezeule ! spuse Oriane care se temea de boli. Dar mie nu mi-e teamă, l-am avut. Nu-l poți lua de două ori.“ „Medicii spun una ca asta ; cunosc pe unii care l-au avut de patru ori. În sfîrșit, sînteți informată.“ Dar el ar fi trebuit să aibă cu adevărat acel pojar fictiv care să-l țină în pat, ca să se resemneze să lipsească de la petrecerea Saint-Euverte pe care o așteptase de atîtea luni. Va avea plăcerea să vadă acolo atîtea eleganțe ! Plăcerea și mai mare de a constata unele lucruri anapoda și mai ales aceea de a se putea lăuda mult timp de a le fi frecventat pe cele dintîi și de a le fi compătimit pe celelalte, după ce le exagerase sau le născocise.

Am profitat de faptul că ducea își schimbă locul ca să mă ridic și eu și să mă duc să mă interesez de Swann. „Să nu credeți nici un cuvînt din cîte a spus Babal, îmi zise ea. Tînăra Molé nu s-ar fi dus niciodată să se vîre acolo. Ni se spune una ca asta, ca să ne atragă. Ei nu primesc pe nimeni și nu sînt invitați nicăieri. El însuși mărturisește : «stăm amîndoi la gura sobii» Nu spune noi, ca regele, ci pentru soția lui, așa încît eu nu mai stăruiesc. Dar sînt foarte bine informată“, adăugă ducea. Amîndoi ne-am încrucișat cu doi tineri a căror frumusețe mare și neasemănătoare își trăgea obîrșia din aceeași femeie. Erau cei doi fii ai doam-

nei de Surgis, noua amantă a ducelui de Guer-
mantes. În ei strălucea desăvîrșirea mamei lor,
dar la fiecare în altfel. Unul moștenise, unduitoare
într-un chip bărbătesc, prestața regală a doam-
nei de Surgis, și aceeași paloare aprinsă, roșcovană
și sedefie se revărsa pe obraji de marmură ai
mamei și ai fiului ; dar fratele său primise în dar
fruntea grecească, nasul desăvîrșit, gîtul de sta-
tuie, ochii nemărginiți ; alcătuită astfel din daruri
diferite pe care zeița le împărțise, îndoita lor
frumusețe oferea plăcerea abstractă de a gîndi că
obîrșia acestei frumuseți era în afară de ei ; s-ar
fi spus că însușirile de căpetenie ale mamei lor
erau întrupate în două trupuri diferite ; că unul
din tineri avea statura mamei și tenul ei, celălalt
privirea ei, după cum Marte și Venus nu erau
decît Puterea și Frumusețea lui Jupiter. Plini de
respect față de domnul de Guermantes despre
care spuneau : „E un bun prieten al părinților
noștri“, cel mai vîrstnic crezu totuși că este pru-
dent să nu se ducă să o salute pe ducesă, a cărei
dușmănie purtată mamei lui o cunoștea, fără
să-i înțeleagă poate motivul și, văzîndu-ne,
întoarse ușor capul. Mezinul, care-și imita tot-
deauna fratele, pentru că fiind stupid și afară de
asta și miop, nu îndrăznea să aibă o părere proprie,
plecă încet capul înclinîndu-l în același unghi, și
amîndoi se strecurară spre sala de joc, unul în
spatele celuilalt, ca două figuri alegorice.

În clipa cînd soseam în această sală, m-a oprit
marchiza de Citri, încă frumoasă. De neam destul
de nobil, căutase și făcuse o căsătorie strălucită
măritîndu-se cu domnul de Citri a cărui străbu-
nică fusese Aumale-Lorraine. Dar îndată ce în-
cercă această satisfacție, caracterul ei negativist o

făcuse să aibă groază de oamenii de lume, ceea ce nu excludea cu desăvîrșire viața mondenă. Nu numai că-și bătea joc de toată lumea pe la serate, dar această bătaie de joc era atît de violentă, încît nici risul nu era destul de aprig și se transforma într-o fluierătură din gît. „Ah! îmi spuse ea, arătîndu-mi-o pe ducesa de Guermantes care tocmai se despărțise de mine și care ęra mai departe, sînt uimită că poate duce viața asta.“ Aceste cuvinte erau ale unei sfinte ınfuriate care se miră că păgînii nu se convertesc ei ınșiși la adevăr, sau ale unei anarhiste lacome de măcel? Ȋn orice caz această imputare era cît se poate de puțin ındreptățită. Căci „viața pe care o ducea“ doamna de Guermantes se deosebea foarte puțin (afară de intensitatea indignării), de aceea a doamnei de Citri. Doamna de Citri era uimită că ducesa este capabilă de acest sacrificiu de moarte: să asiste la o serată a Mariei-Gilbert. Ȋn acest caz special, trebuie să spunem că doamna de Citri ținea mult la principesă, care era ındrădăvăr foarte bună, și știa că, ducîndu-se la serata ei, îi va face mare plăcere. Așa ındră, ca să vină la această petrecere, deomandase o dansatoare pe care o credea genială și care trebuia s-o inițieze ınd tainele coregrafiei rusești. Alt motiv care răpea orice valoare turbării concentrate pe care o ınderca doamna de Citri văzînd-o pe Oriane dînd bună ziua cutărui sau cutărui invitat, este că doamna de Guermantes prezenta, ındr-o stare cu mult mai puțin ındaintată, simptomele bolii care o pustia pe doamna de Citri, ai cărui germenii îi purta din naștere. Ȋn sfîrșit, mai ındeligentă decît doamna de Citri, doamna de Guermantes ar fi fost mai ındrituită decît ea la acest nihilism (care nu era doar monden), dar e adevărat că unele ındsușiri ajută mai

degrabă să înduri defectele aproapelui decît să contribuie la suferința ta de pe urma lor ; și un om de mare talent va acorda de obicei mai puțină atenție prostiei altuia decît un prost. Am descris destul de amănunțit genul de spirit al ducesei pentru a fi convins că dacă n-are nimic comun cu o mare inteligență, este cel puțin un spirit, un spirit dibaci care știe să folosească (exact ca un traducător) diferitele forme ale sintaxei. Dar nimic de felul acesta n-o îndreptățește pe doamna de Citri să disprețuiască o seamă de însușiri atît de asemănătoare cu ale ei. Găsea că toată lumea este idioată, dar în conversația, în scrisorile ei, se arăta mai degrabă inferioară celor pe care-i trata cu dispreț. Încerca de altminteri atîta nevoie de distrugere, încît cînd renunțase aproape la lume, plăcerile pe care le căuta atunci suferiră, una după alta, teribila ei putere de disoluție. După ce se lăsase de serate organizînd în schimb ședințe de muzică, începu să spună : „Vă place să ascultați muzică ? Ah ! Dumnezeu, depinde de moment. Dar ce plicticoasă poate fi ! Ah ! Beethoven, are barbă !” Cînd era vorba de Wagner, apoi de Franck, de Debussy, nici nu-și mai dădea osteneală să spună „barbă“, ci se mulțumea să-și treacă mîna ca un bărbier pe față. Curînd totul fu plicticos. „Lucrurile frumoase sînt atît de plicticoase ! Ah ! tablourile, îți vine să înnebunești. Aveți dreptate, e atît de plicticos să scrii scrisori !” În sfîrșit, ne declară că însăși viața ei era cum nu se poate mai plicticoasă, fără să înțelegem prea bine de unde-și lua termenul de comparație.

Nu știu dacă din pricina celor spuse de ducesa de Guermantes în seara dintîi cînd cinasem la ea, despre încăperea aceasta, dar sala de joc sau fumuarul, cu dușumeaua împodobită, cu trepiedele.

figurile sale de zei și de animale care te priveau, cu sfînșii alungiți de brațele fotoliilor, și mai ales cu masa imensă de marmură sau de mozaic emailată, acoperită cu semne simbolice mai mult sau mai puțin imitate după arta etruscă și egipteană, sala aceasta de joc mi-a făcut impresia unei adevărate odăi magice. Dar pe un scaun din apropierea mesei scînteietoare și augurală, domnul de Charlus fără să pună mîna pe o carte, insensibil la ce se petrecea în jurul său, incapabil să-și dea seama că intrasem, parcă era un magician care se silea din toată puterea voinții și a judecății să scoată un oroscop. Nu numai că ochii îi ieșeau din cap ca unei Pythii pe trepiedul ei, ci pentru ca nimic să nu-i distragă atenția de la travaliul care necesita încetarea mișcărilor celor mai simple, pusese (asemenea unui calculator care nu vrea să facă altceva pînă ce nu și-a rezolvat problema) lîngă el, țigara de foi pe care o ținuse mai adineauri în gură și pe care nu mai avea libertatea de spirit necesară ca s-o fumeze. Zărind cele două divinități culcate pe brațe pe fotoliul din fața lui, s-ar fi putut crede că baronul căuta să descopere enigma sfînxului, dacă n-ar fi fost mai degrabă aceea a unui Oedip tînăr și viu, așezat tocmai în acest fotoliu ca să joace. Ori, figura căreia domnul de Charlus îi aplica cu atîta încordare toate facultățile lui spirituale și care nu era la drept vorbind din acelea pe care le studiezi de obicei *more geometrico*¹, era aceea pe care i-o ofereau liniile chipului tînărului marchiz de Surgis; domnul de Charlus era atît de adînc absorbit în fața lui, încît parcă era vreun cuvînt în romb, vreo ghicitoare, vreo problemă de algebră a cărei enigmă ar fi

¹ După obiceiul geometric (lat.).

căutat s-o pătrundă sau să-i desprindă formula. În fața lui, semnele sibiline și figurile înscrise pe această Tablă a Legilor parcă erau scrisul fermecat care avea să îngăduiască bătrînului vraci să știe în ce sens se îndreaptă destinele tînărului. Deodată, își dădu seama că-l privesc, ridică încet capul ca și cum s-ar fi trezit dintr-un vis, și-mi surîse înroșindu-se. În acel moment, celălalt fiu al doamnei de Surgis veni lîngă cel ce juca și se uită în cărțile lui. Cînd i-am spus domnului de Charlus că sînt frați, fața lui nu putu ascunde admirația pe care i-o inspira o familie creatoare de capodopere atît de minunate și atît de deosebite. Și entuziasmul baronului spori aflînd că amîndoi fiii doamnei de Surgis-le-Duc nu erau numai din aceeași mamă, ci și din același tată. Copiii lui Jupiter nu seamănă, dar asta se explică prin faptul că zeul s-a căsătorit mai întîi cu Metis, a cărei ursită era să dea naștere unor copii înțelepți, apoi cu Temis și apoi cu Eurynoma, și Menemosyna, și Leto, și numai la urmă cu Junona. Dar doamna de Surgis născuse dintr-un singur tată doi fii care-i moșteniseră frumusețea, dar fiecare în alt fel.

Am avut însfîrșit plăcerea ca Swann să intre în această încăpere care era foarte mare, astfel încît la început nu mă zări. Plăcere îmbinată, cu tristețe, cu o tristețe pe care poate n-o încercau ceilalți invitați, dar care consta la ei în acel soi de fascinație pe care-o exercita formele neașteptate și ciudate ale unei morți apropiate, ale unei morți care, așa cum spune poporul, e scrisă pe față. Și cu o uimire aproape nepoliticoasă în care se îmbina o curiozitate indiscretă, o cruzime, o întoarcere totodată liniștită și grijulie spre sine însuși (amestec în același timp de *suave mari*

*magno*¹ și *de memento quia pulvis*², ar fi spus Robert), toate privirile se ațintiră pe această față cu obrajii atît de măcinați de boală, ca o lună care descrește încet-încet și, cu excepția unui unghi, acela fără îndoială sub care se privea Swann, ei erau tăiați brusc, ca un decor inconsistent căruia numai o iluzie optică îi poate adăuga aparența grosimii. Fie din pricina absenței acelor obraji care nu mai erau acolo ca să-l atenuieze, fie că arterioscleroza, care e și o intoxicație, îl înroșea ca beția, sau îl deforma ca morfina, nasul de clown al lui Swann, multă vreme resorbit într-un obraz plăcut, părea acum enorm, tumefiat, cărămiziu, mai degrabă al unui bătrîn evreu decît al unui straniu Valois. Poate că de altminteri, în aceste din urmă zile, rasa făcea să apară la el, mai acuzat, tipul fizic care o caracterizează ca și sentimentul unei solidarități morale cu ceilalți evrei, solidaritate pe care Swann părea că o uitase toată viața, și pe care, grefate unele peste altele, boala mortală, afacerea Dreyfus, propaganda antisemită, o treziseră. Sînt unii israeliți, foarte fini totuși și mondeni delicați, în care stau în rezervă și în culise, ca să-și facă intrarea la o oră anumită din viață, ca într-o piesă de teatru, un nătărău și un prooroc. Swann ajunsese la vîrsta proorocului. Firește că se schimbase mult, cu figura lui de pe care, sub acțiunea bolii, dispăruseră segmente întregi ca dintr-un bloc de gheață care se topește și din care pereți întregi au căzut. Dar nu mă puteam împiedica să fiu izbit de măsura în care se schim-

¹ Este plăcut cînd pe marea întinsă... (Lucrețiu, *De natura rerum*). Se spune astfel pentru a-ți arăta satisfacția de a fi la adăpostul unor pericole la care sînt expuși alții.

² Amintește-ți, omule, că ești pulbere (lat.).

base în ochii mei. Nu puteam reuși să înțeleg acum cum de putusem să-l înzestrez pe acest om, excellent, cult, pe care eram departe de a fi nemulțimit cînd îl întâlneam cu o taină atît de mare încît apariția lui pe Champs-Élysées să-mi pricinuiască bătaie de inimă, astfel încît mi-era rușine să mă apropiu de pelerina lui căptușită cu mătase și nu puteam suna la ușa apartamentului în care trăia asemenea făptură fără să mă cuprindă o tulburare și o spaimă infinite ; toate acestea dispăruseră nu numai din locuința, dar și din persoana lui, și ideea de a sta de vorbă cu el îmi putea fi plăcută sau nu, dar nu-mi afecta în nici un chip sistemul nervos.

Ba mai mult, cît se schimbase din acea după-amiază cînd îl întâlнисem — în fond mai acum cîteva ore — în biroul ducelui de Guermantes ! S-o fi petrecut într-adevăr între el și principe o scenă care-l răscolise ? Presupunerea nu era necesară. Cele mai mici eforturi pe care le ceri unui om foarte bolnav devin repede pentru el un surmenaj excesiv. Oricît de puțin l-ai expune cînd este obosit la căldura unei serate, înfățișarea lui se descompune și se învinețește așa cum se întîmplă în mai puțin de o zi cu o pară coaptă sau cu laptele gata să se taie. Ba mai mult, părul lui Swann se rărise pe alocuri și, cum spunea doamna de Guermantes, avea nevoie de un blănar, avea aerul că fusese tratat cu camfor și tratat prost. Tocmai era să străbat fumoarul și să vorbesc cu Swann, cînd, din nenorocire, o mină se abătu asupra umărului meu :

— Bună ziua, dragul meu, sînt la Paris pentru patruzeci și opt de ore. Am trecut pe la tine, mi

s-a spus că ești aici, astfel încît ție îți datorește mătușa mea cîntea prezenței mele la serata ei.

Era Saint-Loup. I-am spus cît de frumoasă mi se părea casa. „Da, are un aspect de monument istoric. Pe mine mă enervează. Să nu ne așezăm prea aproape de unchiul Palamède, altfel vom fi înhățați. Cum doamna de Molé (căci ea ține friul în acest moment) tocmai a plecat, parcă i s-au înecat corăbiile. Se pare că a fost un adevărat spectacol, că s-a tot ținut de ea, nu i-a dat drumul decît după ce a urcat-o în trăsură. Nu sînt supărat pe unchiul meu, găsesc doar că e caraghios ca consiliul meu de familie, care s-a arătat totdeauna atît de neînduplecat cu mine, să fie alcătuit tocmai din rudele cele mai cheflii, începînd cu cel mai chefliu, unchiul meu Charlus, care mi-e tutore, care a avut atîtea femei, care e un Don Juan și care nu se mai satură nici chiar la vîrsta lui. A fost vorba la un moment dat să mi se numească un consiliu judiciar. Mă gîndesc că atunci cînd toți acești crai bătrîni se întruneau ca să examineze chestiunea și mă chemau să-mi facă morală și să-mi spună că o mîhnesc pe mama, nu puteau să se uite unul la altul fără să rîdă. Vei examina alcătuirea consiliului, s-ar zice c-au fost aleși dinadins tocmai cei ce au ridicat cele mai multe fuste.“

Lăsîndu-l la o parte pe domnul de Charlus, față de care mirarea prietenului meu nu mi se părea mai îndreptățită, dar din alte motive, și care de altfel aveau să se modifice mai tîrziu în mintea mea, Robert greșea cînd găsea că e extraordinar ca lecțiile de cumințenie să fie date unui tînar de rudele sale care au făcut nebunii sau le mai fac încă. Atunci cînd atavismul, asemănările familiale ar fi singurele în cauză, e inevitabil ca unchiul care face morală să aibe aceleași cusururi

ca și nepotul pe care e însărcinat să-l certe. Unchiul nu recurge la nici o ipocrizie, fiind înșelat de facultatea oamenilor de a crede, în fiecare împrejurare nouă, că este vorba „de altceva”, facultate care le îngăduie să adopte erori artistice, politice etc., fără să-și dea seama că sînt aceleași pe care le-au luat drept adevăruri, cu zece ani în urmă, în legătură cu altă școală de pictură pe care o condamnău, cu altă afacere politică ce credeau că merită ura lor, asupra căreia au revenit, și pe care le îmbrățișează fără să le recunoască sub o înfățișare nouă. Dar chiar dacă greșelile unchiului se deosebesc de acelea ale nepotului, se prea poate ca totuși ereditatea să fie în oarecare măsură legea care o prilejuiește, căci efectul nu seamănă întotdeauna cu cauza, așa cum seamănă copia cu originalul, și chiar dacă greșelile unchiului sînt mai mari, el poate foarte bine să le creadă mai puțin grave.

Cînd domnul de Charlus îl dojenise cu indignare pe Robert, care de altfel, pe atunci, nu cunoștea adevăratele înclinări ale unchiului său, și chiar dacă baronul ar fi înfierat unele înclinări care îi erau proprii, ar fi putut fi perfect sincer, găsind din punctul de vedere al omului de lume că Robert este nespus mai vinovat ca el. Nu risca Robert să fie izgonit din lumea lui în momentul în care unchiul său fusese însărcinat să-l facă să înțeleagă cu binișorul? Nu era oare cît pe-acî să fie respins la Jockey-Club? Nu era oare un obiect de batjocură, din pricina cheltuielilor pe care le făcea pentru o femeie de ultima speță, a prietenilor lui cu oameni, autori, actori, evrei, din care niciunul nu era de lume, a părerilor lui care nu se deosebeau de acelea ale trădătorilor, a durerii pe care o pricinaia alor săi? În ce mă-

sură se putea compara această viață cu cea a domnului de Charlus care, pînă acum, știuse nu numai să păstreze dar să-și sporească situația lui de Guermantes, fiind în societate o ființă cu totul privilegiată, căutată, lingușită de societatea cea mai aleasă și care, însurîndu-se cu o principesă de Bourbon, femeie eminentă, știuse să o facă fericită, închinase memoriei sale un cult mai fervent, mai fidel decît se obișnuiește în lume, și fusese astfel totodată și soț și fiu bun.

— Dar ești sigur că domnul de Charlus a avut atîtea amante? l-am întrebat, firește nu cu intenția drăcească să-i destăinuiesc lui Robert secretul pe care-l surprinsesem, dar plictisit totuși auzindu-l cum susține cu atîta siguranță și suficiență o eroare. Se mulțumi să dea din umeri, răspunzînd la ceea ce credea că este o naivitate din parte-mi. „De altfel, nici nu-l învinuiesc, găsesc că a avut perfectă dreptate“. Și începu să-mi schițeze o teorie care l-ar fi îngrozit la Balbec (unde nu contenea să înfiereze pe seducători, socotind că moartea e singura pedeapsă potrivită unei astfel de crime). Pentru că atunci era încă îndrăgostit și gelos. Merse atît de departe, încît îmi făcu elogiul caselor de întîlnire. „Numai acolo îți găsești încălțăminte pe măsură, ceea ce numim noi la regiment, gabaritul tău.“ Nu mai manifestă pentru acest soi de lucruri dezgustul pe care i-l stîrnisem la Balbec cînd făceam aluzie la ele și, auzindu-l acum, i-am spus că Bloch mă făcuse să cunosc unele case, dar Robert îmi răspunse că acelea unde se ducea Bloch trebuie să fie „extrem de sărăcăcioase, raiul săracului“. „La urma urmei, depinde: unde e casa aceea!“ N-am mers mai departe, căci mi-am adus aminte că acolo se oferea pe un pol acea Rachel pe care Robert o iubise atît

de mult. „În orice caz, o să-ți prezint altele mai bune, unde sînt niște femei strașnice“. Auzindu-mă exprimîndu-mi dorința să mă conducă cît mai grabnic cu putință în casele pe care le cunoștea și care trebuiau într-adevăr să fie mult superioare casei pe care mi-o indicase Bloch, manifestă un regret sincer că nu putea s-o facă de data aceasta, pentru că pleca a doua zi. „Cu prilejul viitoare mele șederi, spuse el, vei vedea, sînt chiar fete tinere, adăugă el cu un aer misterios. E o tînără domnișoară de... cred d'Orgeville, îți voi spune exact, care e fata unor oameni cum nu se poate mai bine; mama e născută mai mult sau mai puțin La-Croix-l'Évêque, sînt oameni care fac parte din crema societății, care se cam înrudesesc, dacă nu greșesc, cu mătușa mea Oriane. De altminteri, numai dacă ai vedea-o, îți dai seama că e fată de oameni bine (simții întinzîndu-se o clipă pe vocea lui Robert umbra geniului Guermantilor care trecu ca un nor, dar la mare înălțime, și nu se opri). Are aerul minunat al unei afaceri. Părinții sînt mereu bolnavi și nu se pot ocupa de ea. Doamne, mititica se distrează și mă bizui pe tine ca să-i găsești distracții copilei!“ „Oh! cînd te întorci?“ „Nu știu, dacă nu ții neapărat la ducese (titlul de ducese fiind pentru aristocrație singurul care desemnează un rang deosebit de strălucit, așa cum s-ar spune în popor, prințesa), în alt gen, îți pot recomanda prima cameristă a doamnei Putbus.“

În acel moment doamna de Surgis intră în salon ca să-și caute fiii. Zărind-o, domnul de Charlus se îndreptă spre ea cu o amabilitate de care marchiza fu cu atît mai uimită, cu cît se aștepta la o mare indiferență din partea baronului care adoptase totdeauna atitudinea de ocrotitor al Orianei

și era singurul din familie — prea des binevoitoare față de pretențiile ducelui din pricina moștenirii sale și din gelozie pe ducesa — care ținea fără milă la distanță pe amantele fratelui său. Doamna de Surgis ar fi înțeles foarte bine motivele atitudinii de care se temea din partea baronului, dar nu le bănuia de loc pe acelea ale primirii cu totul opuse pe care i-o făcu domnul de Charlus. Îi vorbi cu admirație de portretul ei pe care Jacquet i-l făcuse altădată. Această admirație ajunsă chiar la entuziasm care, dacă era în parte interesat și o împiedică pe marchiză să se depărteze de el, ca s-o „agațe“, cum spunea Robert de armatele dușmane ale căror efective vrei să le obligi să stea angajate într-un punct, era poate totuși sinceră. Căci dacă oricui îi plăcea să admire în fiii ei portul de regină și ochii doamnei de Surgis, baronul încerca o plăcere inversă, dar tot atât de vie, regăsind aceste farmece întrunite într-un mănunchi la mama lor, ca într-un portret care nu inspiră el însuși dorinți, ci hrănește cu admirația estetică pe care o inspiră, pe acelea pe care i le trezește. Acestea dădeau, retrospectiv, un farmec voluptuos chiar portretului lui Jacquet și în acel moment baronul ar fi dorit bucuros să-l aibă pentru ca să studieze în el genealogia fiziologică a celor doi tineri Surgis.

— Vezi că n-am exagerat, îmi spuse Robert. Privește, te rog, ce prevenitor e unchiul meu cu doamna de Surgis. Și încă aici, asta mă miră. Dacă Oriane ar ști, ar fi furioasă. La drept vorbind, sînt destule femei, încît nu e necesar să te năpustești pe asta, adăugă el; își închipuia, ca toți oamenii care nu sînt îndrăgostiți, că-ți alegi persoana pe care o iubești după multă chibzuire și după felurite însușiri și conveniențe. De altmin-

teri, în timp ce se înșela asupra unchiului său pe care-l credea dedat femeilor, Robert, plin de pizmă, vorbea de domnul de Charlus cu prea multă ușurință. Nu ești totdeauna nepotul cuiva fără urmărire pentru tine, căci adesea un obicei ereditar e transmis mai de vreme sau mai târziu prin mijlocirea lui. S-ar putea întocmi astfel o întreagă galerie de portrete cu titlul comediei germane *Unchi și nepot* unde l-ai vedea pe unchi veghind cu gelozie, deși fără voia lui, ca nepotul său să sfârșească prin a-i semăna. Aș adăuga chiar că această galerie n-ar fi completă dacă n-ar fi puși să figureze în ea unchii care n-au nici o legătură de rudenie reală, fiind numai unchii soției nepotului. Domniile de Charlus sînt într-adevăr atît de convinși că sînt singurii soți buni, ba mai mult, singurii pe care o soție n-ar fi geloasă, încît în general, din dragoste pentru nepoata lor o pun să se mărite tot cu un Charlus. Ceea ce încurcă itele asemănării. Și dragostei pentru nepoată i se adaugă uneori și dragostea pentru logodnicul ei. Asemenea căsătorii nu sînt rare și adesea sînt dintre acelea ce se numesc fericite.

— Despre ce vorbeam ? Ah ! da, de blonda aceea înaltă, de camerista doamnei Putbus. Îi plac și femeile, dar cred că asta ți-e indiferent ; pot să-ți spun pe față, n-am văzut niciodată o făptură atît de frumoasă.

— Îmi închipui că e gen Giorgione ?

— Giorgione la nebunie ! Ah ! dacă aș avea timp de petrecut la Paris, cîte lucruri minunate s-ar putea face ! Apoi, treci la alta. Căci dragostea, vezi, e o glumă de care m-am lecuit !

Mi-am dat îndată seama, cu surprindere, că nu se lecuise mai puțin de literatură, căci cu prilejul ultimei noastre întîlniri mi se păruse că-l dezamă-

giseră numai literații. („Sînt aproape cu toții niște ticăloși *and Comp.*“ îmi spuse el), ceea ce se putea explica prin pizma sa îndreptățită pe care o purta unor prieteni ai Rachelei. Într-adevăr, aceștia o convinseseră că nu ar avea niciodată talent dacă l-ar lăsa pe Robert, „om de altă rasă“ să capete influență asupra-i, și-și băteau joc împreună cu ea de el, în fața lui, la cinele pe care el le dădea. Dar, în realitate, dragostea pe care o purta Robert literaturii n-avea nimic adînc, nu emana din adevărata lui fire, era numai un derivat al dragostei lui pentru Rachel, și dispăruse din aceasta, o dată cu groaza pe care i-o inspirau oamenii cheflii și respectul său religios pentru virtutea feminină.

— Ce aer ciudat au acești doi tineri! Priviți această ciudată pasiune a jocului, marchiză, spuse domnul de Charlus, arătîndu-i doamnei de Surgis pe cei doi fii ai ei, ca și cum ar fi ignorat cu desăvîrșire cine erau. Trebuie să fie doi orientali, au anumite trăsături, caracteristice, sînt poate turci, adăugă el în același timp ca să-și confirme și mai mult nevinovăția-i simulată, ca să manifeste o vagă antipatie, care, cînd va face în urmă loc amabilității, ar dovedi că aceasta s-ar adresa doar însușirii de fii ai doamnei de Surgis, căci începuse numai în clipa cînd baronul aflase cine erau. Poate că domnul de Charlus, a cărui insolență era un dar firesc de care se folosea bucuros, profita de clipa în care era presupus că ignora numele acestor doi tineri, ca să se amuze pe socoteala doamnei de Surgis și să se dedea glumelor obișnuite, după cum Scapin profită de deghizarea stăpînului său ca să-i administreze niște lovituri de baston.

— Sînt fiii mei, spuse doamna de Surgis, cu o roșeață care nu i s-ar fi ivit pe față dacă ar fi

fost mai fină, fără să fie mai virtuoasă. Căci ar fi înțeles atunci că aerul de desăvârșită indiferență sau de batjocură pe care domnul de Charlus îl arăta unui tânăr nu era sincer, după cum admirația cu totul de suprafață pe care o mărturisea unei femei nu exprima adevăratul fond al firii sale. Aceea căreia putea să-i spună la nesfârșit cele mai mari complimente ar fi putut fi geloasă pe privirea pe care, în timp ce sta de vorbă cu ea, o arunca unui bărbat pe care se prefăcea că nu-l observase. Căci această privire era alta decât acelea pe care domnul de Charlus le rezerva femeilor; o privire deosebită, izvorită din adâncuri, și care chiar la o serată nu se putea împiedica să se îndrepte cu naivitate, spre tineri, după cum privirile unui croitor îi dau de gol meseria prin felul lor imediat de a se aținti asupra hainelor.

— Oh! ce ciudat, răspunse nu fără obrăznicie domnul de Charlus, avînd aerul că-și silește gîndul să descrie un lung traiect ca să-l aducă la o realitate atît de diferită de aceea pe care simulase că o presupusese. „Dar nu-i cunosc“, adăugă el, temîndu-se că a mers prea departe în expresia de antipatie și că paralizase astfel, la marchiză, intenția de a-i face cunoștință cu ei. „Mi-ați îngădui să vi-l prezint?“ întrebă sfioasă doamna de Surgis.

— Dar, Dumnezeule! cum credeți, eu vreau, firește, poate nu sînt un personaj prea amuzant pentru niște băieți atît de tineri, psalmodie domnul de Charlus cu aerul șovăitor și indiferent al cuiva care lasă să i se smulgă o politete.

— Arnulphe, Victurnien, veniți repede, spuse doamna de Surgis. Victurnien se ridică hotărît. Arnulphe, fără să vadă mai departe decît fratele său, îl urmă ascultător.

— Iată acum rîndul fiilor, îmi spuse Robert. Îți vine să mori de rîs. Se străduiește să placă și cîinelui din casă. E cu atît mai caraghios, cu cît unchiul meu nu poate suferi vreun gigolo. Ia privește cu ce seriozitate îi ascultă. Dacă aș fi vrut să i-i prezint, ce m-ar mai fi trimis cît-colo ! Ascultă, va trebui să mă duc să-i dau bună ziua Orianei. Am atît de puțin timp de petrecut la Paris, încît voi încerca să văd aici toată lumea la care altfel ar fi trebuit să mă duc să las cărți de vizită.

— Ce aer de băieți binecrescuți, ce maniere frumoase, spunea domnul de Charlus.

— Găsiți ? răspunse doamna de Surgis încîntată.

Swann, care mă zărise, se apropiase de Saint-Loup și de mine. Veselia evreiască a lui Swann era mai puțin fină decît glumele sale de om de lume.

— Bună seara, ne spuse el. Doamne ! tustrei laolaltă, o să se creadă că e o întrunire sindicală. Acuși o să se caute unde e casa !

Nu băgase de seamă că domnul de Beaucerfeuil era în spatele lui și-l auzea. Generalul încruntă fără să vrea sprîncenele. Auzirăm vocea domnului de Charlus foarte aproape de noi : „Cum, vă cheamă Victurnien, ca în *Cabinetul de antichități*“, spunea baronul ca să prelungească conversația cu cei doi tineri. „De Balzac, da“, răspunse cel mai mare dintre Surgis care nu citise niciodată vreun rînd din acest romancier, dar căruia profesorul său îi semnalase, mai acum cîteva zile, asemănarea dintre prenumele lui și cel al lui Esgrignon. Doamna de Surgis era încîntată de strălucirea fiului ei și de domnul de Charlus extaziat în fața unei științe atît de mari.

— Se pare, din izvor cu totul sigur, că Loubert e cu totul de partea noastră, îi spuse lui Saint-Loup, dar de data aceasta cu voce mai înceată ca să nu-l audă generalul, Swann, pentru care relațiile republicane ale soției sale deveneau mai interesante de cînd afacerea Dreyfus era centrul preocupărilor lui. Vă spun acest lucru pentru că știu că mergeți pînă la capăt cu noi.

— Dar nu atît pe cît credeți ; vă înșelați cu desăvîrșire, răspunse Robert. E o treabă prost îndrumată în care regret foarte mult că m-am vîrît. N-aveam ce să caut acolo. Dacă ar fi să reîncep, m-aș ține la o parte. Sînt soldat și înainte de toate țin cu armata ! Dacă rămîi o clipă cu domnul Swann, te voi regăsi îndată, mă duc la mătușa mea.

Dar am văzut că s-a dus să stea de vorbă cu domnișoara d'Ambresac și am fost mîhnit la gîndul că m-a mințit în ce privește logodna lui posibilă. M-am înseninat cînd am aflat că el îi fusese prezentat mai acum o jumătate de oră de doamna de Marsantes care dorea această căsătorie, căci familia d'Ambresac era foarte bogată.

— În sfîrșit, spuse domnul de Charlus doamnei de Surgis, dau de un tînăr cult, care a citit, care știe cine e Balzac. Și-mi face cu atît mai mare plăcere să-l întîlnesc acolo unde lucrul aceasta a devenit cît se poate de rar la unul din egalii mei, la unul de-ai noștri, adăugă el, stăruind asupra acestor cuvinte. Guermanții deși se prefăceau că găsesc că toți oamenii sînt deopotrivă, în ocaziile mari unde erau cu oameni „de neam” și mai ales cu oameni „de neam mai puțin bun”, pe care doreau și puteau să-i măgulească, nu șovăiau să scoată la iveală vechile amintiri de familie. „Altădată, urmă baronul, aristocrat însemna cel mai

bun, grație inimii, inteligenței. Ori, iată-l pe cel dintii dintre ai noștri care văd că știe cine este Victurnien d'Esgrignon. Greșesc spunînd cel dintii. Mai sînt cîțiva, un Polignac și un Montesquiou, adăugă domnul de Charlus care, știa că această indoită asimilare nu putea decît s-o amețească pe marchiză. De altminteri, fiii dumneavoastră au cu cine semăna, bunicul lor dinspre partea mamei avea o colecție vestită din veacul al XVIII-lea. O să vă arăt colecția mea dacă vreți să-mi faceți plăcerea să veniți să prînziți într-o zi, îi spuse el tînărului Victurnien. Vă voi arăta o ediție ciudată din *Cabinet des Antiques* cu corecturi de mîna lui Balzac. Aș fi încîntat să-i pun față în față pe cei doi Victurnien.“

Nu mă puteam hotărî să mă despart de Swann. Ajunsesse în acel grad de oboseală în care trupul unui bolnav nu mai este decît retorta în care se observă niște reacțiuni chimice. Fața lui era însemnată cu mici puncte de albastru de Prusia care parcă nu mai aparțineau lumii celor vii, și de pe ea se desprindea acel soi de miros care, la liceu, după „experiențe“ face atît de neplăcută atmosfera unei ore de „Științe“. L-am întrebat dacă nu avusese o lungă conversație cu principele și dacă n-ar vrea să-mi istorisească despre ce a fost vorba.

— Ba da, îmi spuse el, dar duceți-vă mai întii un moment cu domnul de Charlus și cu doamna de Surgis, vă voi aștepta aici.

Într-adevăr, domnul de Charlus propunîndu-i doamnei de Surgis să părăsească încăperea aceasta prea caldă și să se ducă să stea cu ea o clipă într-altă cameră, nu-i rugase pe cei doi fii să vină cu mama lor, ci mă solicitase pe mine. Astfel își dădea aerul că, după ce-i momise, nu ținea

la cei doi tineri. Ba mai mult, îmi făcea o politeță ieftină, doamna de Surgis-le-Duc fiind destul de răuvăzută.

Din păcate, abia apucasem să ne așezăm într-o înfundătură și doamna de Saint-Euverte, ținta glumelor proaste ale baronului, trecu. Ca să ascundă sau ca să disprețuiască pe față sentimentele rele pe care le inspira domnului de Charlus și ca să arate mai ales că este intimă cu o doamnă care vorbește atît de familiar cu el, salută disprețuitor și amical pe vestita frumusețe, care-i răspunse, în timp ce-l privea cu coada ochiului pe domnul de Charlus cu un surîs batjocoritor. Dar înfundătura era atît de îngustă, încît cînd doamna de Saint-Euverte vruse, în spatele nostru, să continue să umble după invitații ei de mîine, se prinse în strîmtoare și nu se putu desface ușor, moment prețios de care domnul de Charlus, dornic să facă să-i strălucească verva-i necuviincioasă în ochii mamei celor doi tineri, nu se feri să profite. O întrebare neghioabă pe care i-am pus-o fără răutate îi dădu ocazia unui cuplet triumfal din care biata Saint-Euverte, aproape înțepenită în spatele nostru, nu putea pierde nici un cuvînt.

— Vă vine să credeți că acest tînăr obraznic, spuse el, arătîndu-mă doamnei de Surgis, m-a întregat, fără să-i pese cîtuși de puțin că trebuie să-ți ascunzi asemenea nevoi, dacă mă duc la doamna de Saint-Euverte, adică, după cît mi se pare, dacă m-au apucat colicele. Voi încerca în orice caz să mă ușurez de ele într-un loc mai confortabil decît la o persoană caré, dacă nu mă înșeală memoria, își sărbătorea centenarul cînd începeam să ies în lume, care va să zică în nici un caz la ea. Și cine ar putea spune lucruri mai interesante decît ea ? Ce amintiri istorice, văzute

și trăite în timpul Primului Imperiu și al Restaurăției, ce povești intime, care firește, n-au nimic „sfânt“, dar care trebuie să fie destul de „decoltate“ dacă ar fi să judeci după coapsa care s-a menținut destul de mlădioasă a venerabilei topăitoare ! Numai sensibilitatea aparatului meu olfactiv m-ar împiedica s-o descos în legătură cu acele timpuri pasionante. Apropierea doamnei e de ajuns. Îmi spun deodată: „Oh! Doamne! haznaua mea s-a înfundat“, dar m-am înșelat, e marchiza care deschide gura ca să te invite. Și înțelegi, dacă aș avea nenorocul să mă duc la ea, haznaua s-ar transforma într-o uriașă cotigă de gunoi. Poartă totuși un nume mistic care mă face totdeauna să mă gândesc cu mare bucurie, deși data jubileului ei a trecut de mult timp, la acest vers stupid, așa zis „delicvescent“ : „*Ah ! verte, combien verte était mon âme ce jour-là*“... ¹ Dar simt nevoia unei verdeți mai curate. Mi se pare că neobosita pedestrașă dă „*garden-party-uri*“ căroră le-aș spune „invitații să te plimbi prin haznale“. Vă duceți să vă murdăriți acolo ? o întrebă el pe doamna de Surgis care de data aceasta se simți jenată. Căci vrînd să simuleze față de baron că nu se duce acolo, și știind că ar da zile din propria ei viață mai degrabă decît să lipsească de la matineul doamnei de Saint-Euverte, scăpă printr-o cale de mijloc, adică nesiguranța. Această nesiguranță luă o formă de dilettantism atît de prostesc și atît de meschin, ca de croitoreasă, încît domnul de Charlus, fără să se teamă că o ofensează pe doamna de Surgis, căreia totuși dorea să-i placă, începu să rîdă ca să-i arate „că manevra ei nu prinde“.

¹ „*Ah ! tînără, cît de tînără era inima mea în ziua aceea...*“ (Fr.)

— Admir întotdeauna oamenii care fac planuri, spuse ea ; mă decomand adeseori în ultimul moment. O rochie de vară poate schimba lucrurile. Voi proceda sub inspirația momentului.

În ce mă privește, eram indignat de mîrșăvia cuvintelor domnului de Charlus. Aș fi vrut să o copleșesc cu bunuri pe organizatoarea *garden-party*-ului. Din nenorocire, în lume, ca și în lumea politică, victimele sînt atît de lașe, încît nu poți fi supărat prea mult timp pe călăi. Doamna de Saint-Euverte, care reușise să scape din fundătura a cărei intrare o astupam, îl atinse fără să vrea pe baron, în treacăt și, printr-un reflex de snobism care anula la ea orice mînie, poate chiar în nădejdea unei intrări în materie de un gen din care aceasta, pe semne, că nu era cea dintîi încercare : „Oh ! scuzați-mă, domnule de Charlus, nădăjduiesc că nu v-am lovit“, exclamă ea, ca și cum ar fi îngenunchiat în fața stăpînului ei. Acesta nu găsi de cuvîntă să răspundă decît printr-un rîs larg și ironic și concedă numai un „bună seara“, care era o insultă mai mult, ca și cum de abia acum și-ar fi dat seama de prezența marchizei, după ce ea îl salutase cea dintîi. În sfîrșit cu o platitudine supremă din pricina căreia am suferit în locul ei, doamna de Saint-Euverte se apropie de mine și, luîndu-mă la o parte, îmi spuse la ureche : „Dar ce i-am făcut domnului de Charlus ? Se spune că nu mă găsește destul de șic pentru el“, zise ea rîzînd în hohote. Eu n-am rîs. Pe de o parte găseam stupid că ea are aerul să creadă sau să vrea să se creadă că nimeni nu este într-adevăr atît de șic ca ea. Pe de alta, oamenii care rid atît de tare de ceea ce spun, și care spuse nu sînt de rîs, ne scutesc prin aceasta, asumîndu-și ilaritatea, să participăm la veselia lor.

— Alții mă încredințează că e jignit pentru că nu-l invit. Dar nu mă prea încurajează. Are aerul că e îmbufnat pe mine (expresia mi s-a părut slabă). Încercați să aflați și veniți să-mi spuneți mîine. Și dacă are remușcări și vrea să vă întovărească, să vie. Orice păcat merită îndurare. Mi-ar face chiar mare plăcere din pricina doamnei de Surgis, pe care ar plictisi-o. Vă dau depline puteri. Aveți mirosul cel mai fin pentru toate aceste lucruri și nu vreau să am aerul că mă milogesc față de invitați. În orice caz, mă bizui cu totul pe dumneavoastră.

M-am gîndit că Swann trebuie să fi obosit așteptîndu-mă. De altminteri, nu voiam să mă întorc prea tîrziu din pricina Albertinei și, luîndu-mi rămas bun de la doamna de Surgis și de la domnul de Charlus, m-am dus să-l caut pe bolnavul meu în sala de joc. L-am întrebat dacă ceea ce îi spusese principelui în conversația lor din grădină era ceea ce domnul de Bréauté (pe care nu l-am numit) ne povestise și care era în legătură cu o piesă într-act de Bergotte. Izbucni în rîs : „Nu e nimic adevărat, nici măcar un singur cuvînt, totul e o născocire și ar fi fost cu adevărat stupid. Într-adevăr, această generație spontană a eroarei e nemaipomenită. Nu vă întreb cine a spus una ca asta, dar ar fi într-adevăr curios ca într-un cadru atît de mărginit ca acesta, să purcedăm prin eliminare, ca să știm cum s-a ticluit. De altminteri, întrucît poate interesa ce mi-a spus principele ? Oamenii sînt foarte curioși. Eu n-am fost niciodată curios, afară de cazul cînd eram îndrăgostit și cînd eram gelos. Iar în ce privește cite am aflat !... „Sînteți gelos ?“ I-am spus domnului Swann că nu încercasem niciodată gelozia, că nici nu știam ce este. „Atunci vă felicit. Cînd

ești puțin gelos, nu e cu totul neplăcut, din două puncte de vedere. Pe de o parte, pentru că îngăduie celor ce nu sînt curioși să se intereseze de viața celorlalți sau cel puțin de viața altei persoane. Apoi, pentru că te face să simți îndeajuns plăcerea să posezi, să urci în trăsură cu o femeie, să n-o lași singură. Dar lucrurile acestea nu se petrec decît la primele apariții ale bolii sau cînd vindecarea e aproape deplină. Între timp, e chinul cel mai îngrozitor. De altfel, chiar cele două plăceri despre care vă vorbesc, trebuie să vă spun că le-am cunoscut puțin ; cea dintîi, din pricina firii mele care nu e capabilă de reflexiuni mai prelungite ; cea de-a doua, din pricina împrejurărilor, din vina femeii, vreau să spun a femeilor pe care am fost gelos. Dar nu face nimic. Chiar cînd nu mai ții la lucruri, nu e cu totul indiferență, cî ai ținut la ele ; pentru că ai ținut totdeauna din motive care scapă celorlalți. Simțim că amintirea acestor sentimente e numai în noi ; și trebuie să intrăm în noi ca să o privim. Să nu rîdeți de acest jargon idealist, dar vreau să vă spun că am iubit mult viața și am iubit mult artile. Iar acum, cînd sînt prea obosit ca să trăiesc cu ceilalți, aceste simțăminte de odinioară atît de personale pe care le-am avut îmi par, ceea ce este mania tuturor colecționarilor, foarte prețioase. Îmi deschid mie însumi inima ca un soi de vitrină, privesc unul cîte unul atîtea amoruri pe care alții nu le-au cunoscut. Și despre această colecție de care sînt acum mai legat decît de celelalte, îmi spun oarecum așa cum spunea Mazarin despre cărțile lui, fără nici o neliniște, că ar fi foarte neplăcut să mă despart de toate aceste lucruri. Dar ca să ne întoarcem la conversația cu principele, voi povesti numai unei singure persoane și aceasta sînteți

dumneavoastră“. Nu puteam să ascult, mă stingherea conversația pe care o prelungea la infinit domnul de Charlus care se întorsese în sala de joc și era foarte aproape de noi. „Și mai și citiți ? Ce faceți ?“ îl întrebă el pe contele Arnulphe care nici n-auzise de Balzac. Dar miopia lui, cum vedea totul redus la proporții foarte mici, îi dădea aerul că vede foarte departe, astfel încît, poezie rară într-un sculptural zeu grec, în albul ochiului său se înscriau un fel de stele depărtate și tainice.

— Dacă ne-am duce să facem cîțiva pași în grădină, domnule, i-am spus lui Swann, în timp ce contele Arnulphe cu o voce zîzîită care arăta că dezvoltarea lui mintală nu era chiar deplină, răspundea domnului de Charlus cu o precizie binevoitoare și nevinovată.

— Oh ! joc mai degrabă golf, tenis, fotbal, îmi plac cursele pe jos, mai ales polo.

Ca și Minerva care, împărțindu-se, încetase în unele cetăți să mai fie zeița Înțelepciunii și întruchipase o parte din ea însăși într-o divinitate pur sportivă, hipică : Athena-Hippia. Se ducea și la Saint-Moritz să facă ski, căci Pallas Tritogeneia frecventează piscurile înalte și-i ajunge pe călăreți.

— Ah ! răspunse domnul de Charlus cu surîsul transcendental al intelectualului care nici nu se ostenește să ascundă că-și bate joc, dar care, de altminteri, se simte atît de superior celorlalți și disprețuiește atît de mult inteligența celor mai puțin proști, încît abia îi deosebește de cei ce sînt mai proști, din moment ce pot să-i fie agreabili în alt fel. Și stînd de vorbă cu Arnulphe, domnul de Charlus găsea că-i conferă chiar prin acest fapt, o superioritate pe care toată lumea ar trebui s-o invidieze și s-o recunoască.

— Nu, răspunse Swann, sînt prea obosit, să ne

așezăm mai bine într-un colț, nu mă mai țin picioarele !

Era adevărat, și totuși faptul că începuse să stea de vorbă îi dăduse oarecare vioiciune. Pentru că în oboseala cea mai reală, mai ales la oamenii nervoși, o parte atîrnă de atenție și se păstrează numai prin memorie. Obosești pe neașteptate îndată ce te temi că ești obosit, și e de ajuns să uiți, și-ți trece oboseala. Firește, Swann nu era tocmai din acei neobosiți sleiți care, sosind desfigurați, ofiliți, abia mai ținîndu-se, se însuflețesc din nou în conversație ca o floare în apă și pot trage, timp de mai multe ore în șir, din propriile lor cuvinte puteri pe care din nenorocire nu le transmit celor ce-i ascultă și care par din ce în ce mai abătuți, pe măsură ce vorbitorul se simte mai înzdrăvenit. Dar Swann era din acea rasă evreiască puternică, la a cărei energie vitală, la a cărei rezistență la moarte indivizii înșiși parcă participă. Loviți fiecare de boli deosebite, așa cum însăși rasa e lovită de persecuție, se zbat la nesfîrșit în agonii îngrozitoare care se pot prelungi dincolo de termenul verosimil, cînd nu mai vezi decît o barbă de profet deasupra căreia se ridică un nas imens ce se dilată ca să aspire ultimele răsufări, înaintea orelor rugăciunilor rituale, și înainte de a începe defilarea punctuală a rudelor îndepărtate care înaintează cu mișcări mecanice, ca pe o friză asiriană.

Ne-am dus să ne așezăm, dar înainte de a ne depărta de grupul pe care-l alcătua domnul de Charlus cu cei doi tineri Surgis și mama lor, Swann nu se putu împiedica să nu ațintească pe corsajul acesteia priviri lungi, de cunoscător, dilatate și concupiscente. Își puse chiar monocul ca să vadă mai bine, și în timp ce-mi vorbea,

arunca din cînd în cînd o privire în direcția acestei doamne.

— Iată, cuvînt cu cuvînt, îmi spuse el după ce luasem loc, conversația mea cu principele, și dacă vă aduceți aminte de ceea ce v-am spus mai adineori, veți vedea de ce v-am ales drept confident. Apoi, și din alt motiv, pe care-l veți afla cîndva. „Scumpul meu Swann, mi-a spus principele de Guermantes, mă veți scuza dacă vi s-a părut că vă evit de cîtva timp (ceea ce nu băgasem de seamă, pentru că eram bolnav și eu însumi fugeam de lume). Mai întîi am auzit spunîndu-se și prevedeam că aveți, în Afacerea nenorocită care învrăjbește țara, păreri cu totul opuse celor ale mele. Mi-ar fi fost peste măsură de neplăcut dacă le-ați fi profestat în fața mea. Eram atît de nervos, încît principesa, auzind acum doi ani pe cumnatul ei, pe marele duce de Hesse, spunînd că Dreyfus e nevinovat, nu se mulțumise numai să-i înfrunte spusele cu vîoiciune, dar nu mi le repetase ca să nu mă contrarieze. Aproape la aceeași epocă, principele moștenitor al Suediei venise la Paris, și auzind pesemne că împărăteasa Eugenia e dreyfusistă, o confundase cu principesa (ciudată confuzie, veți mărturisi, între o femeie de rangul soției mele și o spaniolă de neam cu mult mai prost decît se spune și măritată cu un simplu Bonaparte), și-i spusese : «Principesă, sînt de două ori mai fericit să vă văd, căci știu că aveți aceleași idei ca și mine în Afacerea Dreyfus, ceea ce nu mă miră, deoarece altețea-voastră e bavarăză». Ceea ce îi atrase principelui, următorul răspuns : «Monsenior nu mai sînt decît o principesă franceză, și gîndesc ca compatrioții mei». Ori, scumpul meu Swann, acum un an și jumătate, o conversație pe care am avut-o cu generalul

de Beaucerfeuil m-a făcut să bănuiesc că nu se săvârșise o eroare, ci ilegalități grave în felul în care fusese condus procesul."

Am fost întrerupți (Swann nu ținea ca povestirea lui să fie auzită) de vocea domnului de Charlus care (fără să se sinchisească de altminteri de noi) trecea reconducînd-o pe doamna de Surgis și se opri, încercînd s-o mai rețină, fie din pricina fiilor ei, fie din dorința proprie Guermantilor de a nu vedea sfîrșindu-se clipa de față, care-i cufundă într-un soi de inerție neliniștită. Swann îmi împărtăși mai tîrziu, în această privință, ceva care răpi numelui Surgis-le-Duc toată poezia pe care i-o găsisem. Marchiza de Surgis-le-Duc avea o situație mondenă mult mai mare, legături de rude-nie cu mult mai frumoase decît vărul ei, contele de Surgis care, fiind sărac trăia pe moșiile lui. Dar cuvîntul cu care se termina titlul, „le Duc“, n-avea de loc origina pe care i-o atribuiam și care mă îndemnase să-l apropii, în închipuirea mea, cu Bourg-l'Abbé, Bois-le Roi etc... Un conte de Surgis se însurase, pur și simplu, în timpul Restaurăției, cu fiica unui industriaș foarte bogat, domnul Leduc, sau Le Duc, el însuși fiul unui fabricant de produse chimice, omul cel mai bogat din timpul său, și care era pair de Franța. Regele Carol al X-lea crease, pentru copii născuți din această căsătorie, marchizatul Surgis-le-Duc, căci marchizatul Surgis exista în familie. Adăugarea numelui burghez nu împiedicase această ramură să se încuscrească, grație marei averi, cu cele dintîi familii din regat. Iar actuala marchiză de Surgis-le-Duc, de neam mare, ar fi putut avea o situație de mîna întîi. Un demon al perversității o împinsese, disprețuind situația de-a gata făcută, să fugă din casa conjugală, să trăiască în chipul cel mai scandalos. Apoi, lumea pe care ea o dis-

prețuisese la douăzeci de ani, care era la picioarele ei, îi lipsise cumplit la treizeci, cînd, de zece ani, nimeni, cu excepția unor rare prietene credincioase, n-o mai saluta, și încercase să-și recîştige cu greutate, puțin cîte puțin ceea ce posedase cînd se născuse.

Iar pe marii seniori, rudele ei, pe care-i renegase odinioară, și care o renegaseră la rîndul lor, ea se scuza de bucuria pe care ar avea-o dacă i-ar readuce la ea invocînd unele amintiri din copilărie pe care le-ar putea evoca în tovărășia lor. Spunînd aceste lucruri ca să-și ascundă snobismul, poate mințea mai puțin decît credea. „Basin, e toată tinerețea mea !” spunea ea în ziua în care el se întorsese la ea. În fond, lucrul era întrucîtva veridic. Dar socotise greșit făcîndu-l amantul ei. Căci toate prietenele ducesei de Guermantes aveau să treacă de partea acesteia și astfel doamna de Surgis coborî a doua oară povîrnișul pe care se străduise cu atîta greutate să-l urce.

— Atunci, îi spunea domnul de Charlus care ținea să prelungească conversația, veți depune omagiile mele la picioarele unui portret frumos. Ce face ? Ce-i cu el ?

— Dar, răspunse doamna de Surgis, știți că nu-l mai am : soțul meu n-a fost mulțumit de el.

— N-a fost mulțumit de el, dar e una din capodoperele timpului nostru, deopotrivă cu ducesa de Châteauroux pictată de Nattier¹ și care, de altfel, n-avea pretenția să creieze o zeiță mai puțin maiestuoasă și ucigașă ! Oh ! gulerașul albastru ! Vreau să spun că Ver Meer n-a pictat niciodată o stofă cu mai multă măiestrie, să n-o spunem prea tare ca să nu se lege de noi Swann, ca să-și răzbune pictorul favorit, meșterul de la Delft.

¹ Celebru pictor portretist francez (1685-1766).

Marchiza, întorcîndu-se, adresă un surîs și-i întinse mîna lui Swann, care se ridicase s-o salute. Dar aproape fără prefăcătorie — căci fie că o viață destul de înaintată îi răpise voința morală, prin indiferență față de păreri, și puterea fizică prin exaltarea dorințelor și slăbirea resorturilor care ajută să le ascunzi — îndată ce Swann strîngînd mîna marchizei, îi văzu bustul de foarte aproape și de sus, își înfipse o privire atentă, serioasă, absorbită, aproape grijulie, în adîncurile corsajului, și nările lui pe care parfumul femeii le ametea, zvîcniră ca un fluture gata să se așeze pe o floare văzută în treacăt. Se smulse brusc din ameteala care-l cuprinsese și însăși doamna de Surgis, deși stîngherită, înăbuși o răsufare adîncă, atît de contagioasă poate fi cîteodată dorința.

— Pictorul s-a considerat jignit, îi spuse ea domnului de Charlus și l-a luat înapoi. Se spune că este acum la Diane de Saint-Euverte.

— N-aș crede niciodată ca o capodoperă, răspunse baronul, să aibă un asemenea prost-gust.

— Îi vorbește de portretul ei. Și eu i-aș vorbi tot atît de bine ca și Charlus, de acest portret, îmi spuse Swann afectînd un ton tărăgănat și ștrengăresc și urmărind cu privirea perechea ce se depărta. Și mi-ar face cu siguranță mai multă plăcere decît lui Charlus, adăugă el.

L-am întrebat dacă ceea ce se spune despre domnul de Charlus este adevărat, mințind astfel de două ori, căci dacă știam că nu se vorbise niciodată nimic, în schimb știam prea bine că ceea ce voiam să spun este adevărat. Swann dădu din umeri ca și cînd aș fi debitat o absurditate.

— Vreau să vă spun că e un prieten fermecător. Dar mai e necesar să adaug că e numai platonice. E mai sentimental decît alții, asta-i tot; pe de

altă parte, cum nu merge niciodată prea departe cu femeile, asta a dat un soi de crezare zvonurilor nesăbuite de care pomeniți. Poate că Charlus își iubește mult prietenii, dar puteți fi sigur că lucrurile acestea nu s-au petrecut niciodată decît în mintea și în inima lui. În sfîrșit, poate că vom avea cîteva clipe liniștite. Așadar, principele de Guermantes urmă : „Vă voi mărturisi că această idee de ilegalitate posibilă în conducerea procesului mi-era nespus de neplăcută, din pricina cultului ce-l am pentru armată ; am vorbit din nou cu generalul și, din păcate, n-am mai avut nici o îndoială în această privință. Am să vă spun sincer că, în toată această afacere, ideea că un nevinovat ar putea îndura cea mai infamantă pedeapsă nici nu-mi trecuse prin minte. Dar frămîntat de această idee de ilegalitate, am început să studiez ceea ce nu voisem să citesc, și iată că au început să mă chinuiască îndoielile, dar de data asta nu în ce privește ilegalitatea, ci nevinovăția. N-am crezut că e cazul să vorbesc cu principesa. Dumnezeu știe că a devenit tot atît de franceză ca și mine. Oricum ar fi, din ziua în care m-am însurat cu ea, am avut atîta cochetărie ca să-i arăt, în toată frumusețea ei, Franța noastră, și, ceea ce are în ochii mei mai splendid, armata ei, încît mi-era prea dureros să-i împărtășesc bănuielile mele care, e adevărat, atingeau numai cîtiva ofițeri. Dar mă trag dintr-o familie de militari, nu voiam să cred că unii ofițeri ar putea să se înșele. Am vorbit din nou cu Beausseuil, mi-a mărturisit că se urziseră niște mașinațiuni vinovate, că borderoul poate nu era scris de Dreyfus, dar că există dovada răsunătoare a vinovăției lui, anume documentul lui Henry. Și peste cîteva zile aflu că era un fals. De atunci, ascunzîndu-mă de principesă, am în-

ceput să citesc în fiecare zi *Le Siècle*, *L'Aurore*; curînd, n-am mai avut nici o îndoială, nu mai puteam dormi. Mi-am destăinuit suferințele morale abatelui Poiré, la care am întîlnit, cu uimire, aceeași convingere, și l-am pus să facă slujbe pentru Dreyfus, pentru nefericita lui soție și copiii săi. Într-o dimineață, pe cînd mă duceam la principesă, am văzut că jupîneasa îmi ascunde un lucru pe care-l ținea în mînă. Am întrebat-o, rîzînd, ce este, s-a înroșit și n-a vrut să-mi spună. Aveam cea mai mare încredere în soția mea, dar incidentul acesta m-a tulburat foarte mult (și fără îndoială că a tulburat-o și pe principesă căreia camerista pe semne i-l povestise), căci scumpa mea Marie abia mi-a vorbit în timpul prînzului care urmă. L-am întrebat în ziua aceea pe abatele Poiré dacă ar putea face a doua zi o slujbă pentru Dreyfus.“

— Asta-i bună, exclamă Swann încet, curmîndu-și vorba.

Am ridicat capul și am văzut pe ducele de Guermantes care venea spre noi.

— Iertați-mă că vă deranjez, copiii mei. Dragul meu, îmi spuse el adresîndu-mi-se, sînt delegat de Oriane. Marie și Gilbert au rugat-o să rămînă și să suzeze la masa lor, numai cu vreo cinci, șase persoane: principesa de Hesse, doamna de Ligne, doamna de Tarente, doamna de Chevreuse, ducesa d'Arenberg. Din nenorocire nu putem sta, pentru că ne ducem la un soi de mică petrecere.

Ascultam, dar de cîte ori avem de făcut ceva într-un moment determinat, însărcinăm în noi înșine un anumit personaj obișnuit cu acest soi de lucruri să fie atent la oră și să ne vestească la timp. Această slugă lăuntrică îmi aminti, așa cum o rugasem acum cîteva ore, că Albertine, care era

în acest moment foarte departe de gîndul meu, trebuia să vină îndată, după teatru, la mine acasă. De aceea, am refuzat să cinez aici. Nu că nu m-aş fi simţit bine la principesa de Guermantes, căci oamenii pot încerca multe soiuri de plăceri. Cea adevărată e aceea pentru care le părăseşti pe celelalte. Dar această din urmă, dacă e aparentă sau singura aparentă poate ascunde pe cea dintîi, linişteşte sau depistează pe geloşi, zăpăceşte judecata lumii. Şi totuşi, puţină fericire şi puţină suferinţă ar fi de-ajuns ca să o sacrificăm celeilalte. Uneori, o a treia categorie de plăceri mai grave, dar mai esenţiale nici nu există încă pentru noi, în care virtualitatea lor nu se traduce decît trezind regrete, descurajări. Totuşi ne vom deda mai tîrziu acestor plăceri. Ca să dăm o pildă cu totul secundară, în timp de pace un militar ar sacrifica viaţa mondenă dragostei, dar o dată ce s-a declarat războiul (şi fără să fie nevoie să intervină măcar ideea unei datorii patriotice), sacrifică dragostea pasiunii, mai tare decît dragostea, de a lupta. În zadar spunea Swann că este fericit istorisindu-mi povestea lui, îmi dădeam bine seama că conversaţia sa cu mine, din pricina orei tîrzii şi pentru că era prea suferind, constituia una din oboselile pentru care cei ce ştiu că-i omoară vechile, excesul, au, cînd se întorc acasă, un regret înverşunat, deopotrivă cu acela pe care-l au risipitorii în urma cheltuielilor nebuneşti pe care le-au făcut iarăşi, ceea ce nu-i va împiedica să arunce a doua zi banii pe fereastră. De la un anumit grad de slăbiciune pricinuită fie de vîrstă, fie de boală, orice plăcere gustată în dauna somnului, în afară de obiceiuri, orice neregularitate, devine o supărare. Cel ce vorbeşte, continuă să vorbească din politeţe, din excitare, dar ştie că ora la care ar

mai fi putut adormi a trecut, și cunoaște și reproșurile pe care și le va adresa în cursul insomniei și oboselii care vor urma. De altminteri, chiar plăcerea momentană a luat sfîrșit, trupul și mintea sînt prea sleite de puterile lor ca să întîmpine cu plăcere ceea ce pare că este o distracție pentru interlocutorul său. Ei seamănă cu un apartament în ziua plecării sau a mutării, cînd vizitele pe care le primești stînd pe cufere, cu ochii ațintiți pe pendulă, sînt niște corvezi.

— În sfîrșit singuri, îmi spuse el ; nu mai știu unde am rămas. Nu-i așa că v-am spus că principele îl întrebuse pe abatele Poiré dacă ar putea face o slujbă pentru Dreyfus ? „Nu, îmi răspunse mie abatele (vă spun „mie“, îmi spuse Swann pentru că principele îmi vorbea, înțelegeți ?), căci am altă slujbă pe care am fost însărcinat să o fac azi dimineață tot pentru el.»

— Cum, i-am spus eu, există și alt catolic afară de mine convins de nevinovăția lui ?

— Așa o fi.

— Dar convingerea celuiilalt partizan e pe semne mai recentă decît a mea.

— Totuși acest partizan mă pune să fac slujbe cînd încă mai credeți în vinovăția lui Dreyfus.

— Ah ! îmi dau seama că nu e cineva din mediul nostru.

— Dimpotrivă.

— Adevărat, sînt și printre noi dreyfusiști ? Mă intrigăți ; aș vrea să-i deschid inima mea, dacă aș cunoaște această pasăre rară.

— O cunoașteți.

— Cum o cheamă ?

— Principesa de Guermantes.

În timp ce mă temeam să nu jignesc părerile naționaliste, credința franceză a scumpei mele

soții, ea se temuse să nu-mi tulbure sentimentele mele religioase, sentimentele mele patriotice. Dar în ceea ce o privea, gîndea ca mine, deși cu mult înaintea mea. Iar camerista ei ascundea ziarul *Aurore* cînd intra în odaia ei, căci se ducea să i-l cumpere în fiecare dimineată. Scumpul meu Swann, din clipa aceea m-am gîndit la plăcerea pe care v-aș face-o spunîndu-vă cît de mult se înrudesesc ideile mele cu ale dumneavoastră, în această privință ; iertați-mă că nu vi le-am împărtășit mai degrabă. Dacă vă întoarceți cu gîndul la tăcerea pe care am păstrat-o față de principesă, nu veți fi mirat că a gîndi ca dumneavoastră m-ar fi depărtat și mai mult de dumneavoastră decît a gîndi altfel decît dumneavoastră. Căci mi-era nespus de penibil să abordez acest subiect. Cu cît cred că s-au săvîrșit erori, ba chiar crime, cu atît mai mult sîngerează în mine dragostea pe care o port armatei. Aș fi crezut că păreri asemănătoare celor ale mele, sînt departe de a vă inspira aceeași durere, cînd mi s-a spus mai zilele trecute că osîndiți cu energie injuriile aduse armatei și faptul că dreyfusarzii au primit să se întovărească cu defăimătorii ei. Asta m-a hotărît, mărturisesc că m-a durut să vă spun ce cred despre unii ofițeri, din fericire puțini la număr, dar e o ușurare pentru mine că nu trebuie să mă țin departe de dumneavoastră și mai ales că vă dați bine seama că, dacă am fi putut avea alte simțăminte este fiindcă n-am avut nici o îndoială asupra temeiniciei sentinței. Îndată ce am avut una, nu mai puteam dori decît un singur lucru, repararea greșelii. Vă mărturisesc că aceste cuvinte ale principelui de Guermantes m-au mișcat adînc. Dacă l-ați cunoaște ca mine, dacă ați ști de unde a trebuit să plece ca să ajungă aici, l-ați admira, și

o merită. De altminteri, părerea lui nu mă miră, e o fire atît de dreaptă !

Swann uita că în după-amiaza aceleași zile îmi spusese dimpotrivă, că părerile în această afacere Dreyfus erau impuse de atavism. Cel mult făcuse excepție pentru inteligență, pentru că la Saint-Loup ea ajunsese să învingă atavismul și să facă din el un dreyfusard. Dar tocmai văzuse că această izbîndă fusese de scurtă durată și că Saint-Loup trecuse în tabăra cealaltă. Acum atribuia sincerității inimii rolul care revenea altădată inteligenței. Dar, în realitate, descoperim totdeauna prea tîrziu că adversarii noștri au un motiv de-a fi în partidul în care sînt ca și ceea ce nu se datorește lucrului, poate just, în acest partid, iar cei ce gîndesc ca noi o fac pentru că i-a constrîns inteligența și nu firea lor morală care e prea josnică pentru a fi invocată și nici spiritul de dreptate de care nu sînt pătrunși.

Swann găsea acum fără osebite inteligenți pe cei ce erau de părerea lui, vechiul său prieten principele de Guermantes și camaradul meu Bloch pe care-l ținuse la o parte pînă atunci și pe care-l invita acum la prînz. Swann îl interesă mult pe Bloch spunîndu-i că principele de Guermantes este dreyfusard. „Ar trebui să-i cerem să semneze listele noastre pentru Picquart ; un nume ca al său ar face efect formidabil.“ Dar Swann, îmbîrînd convingerea lui aprinsă de israelit cu moderația diplomatică a omului de lume ale cărui obiceiuri le adoptase ca să le piardă atît de tîrziu, refuză să-l autorize pe Bloch ca să-i trimită principelui o circulară de semnat, chiar dacă ar fi trimis-o spontan. „Nu poate să facă asta, nu trebuie să ceri imposibilul, repeta Swann. Iată un om fermecător care a făcut mii de kilometri ca să

vină pînă la noi. Poate să ne fie de mare folos. Dacă aș semna lista dumneavoastră, s-ar compromite în ochii alor săi, ar fi pedepsit din pricina noastră, poate s-ar căi că ne-a făcut confidențe și n-ar mai face-o." Ba mai mult, Swann refuză chiar propriul său nume. Găsea că e prea ebraic ca să nu facă efect prost. Apoi, fusese de acord cu tot ce era în legătură cu revizuirea, nu voia să fie amesteca cu nimic în campania antimilitaristă. Purta, ceea ce nu făcuse niciodată pînă acum, decorația pe care o căpătase ca tînăr voluntar în 70, și adăugă testamentului său un codicil ca, spre deosebire de hotărîrile lui anterioare, să i se dea onorurile militare ale gradului său de cavaler al legiunii de onoare. Ceea ce adună în jurul bisericii din Combray un întreg escadron din acei cavaleriști al căror viitor îl compătimea Françoise altădată, cînd se temea de perspectivele unui război. Pe scurt, Swann refuză să semneze circulara lui Bloch, astfel încît dacă trecea drept un dreyfusard turbat în ochii multora, camaradul meu îl găsi călduț, infectat de naționalism și iubitor de fireturi.

Swann se despărți de mine fără să-mi strîngă mîna, ca să nu fie silit să-și lăsa rămas bun de la cei din această încăpere unde avea prea mulți prieteni, dar îmi spuse :

— Ar trebui să veniți să o vedeți pe prietena dumneavoastră, Gilberte. A crescut într-adevăr foarte mult și s-a schimbat, n-ați mai recunoaște-o. Ar fi atît de fericită...

N-o mai iubeam pe Gilberte. Era pentru mine ca o moartă după care ai plîns mult, apoi a venit uitarea și dacă ar învia, nu s-ar mai putea insera într-o viață care nu mai e făcută pentru ea. Nu mai aveam dorința să o văd, nici măcar acea do-

rință să-i arăt că nu mai țin să o văd și pe care-mi făgăduiam în fiecare zi cînd o iubeam să i-o mărturisesc, cînd n-o voi mai iubi.

De aceea, căutînd doar să-mi dau față de Gilberte aerul că dorisem din toată inima să o revăd și că fusesem împiedicat de împrejurările cărora li se spun „independente de voința mea“, și care nu se produc cu adevărat, cel puțin în anumite împrejurări decît cînd voința nu le stingherește, departe de a întîmpina cu rezervă invitația lui Swann, nu m-am despărțit de el pînă ce nu mi-a făgăduit că va explica cu de-amănuntul fiicei sale împrejurările potrivnice care mă lipsiseră și mă vor lipsi încă de plăcerea de-a mă duce s-o văd. „De altminteri îi voi scrie îndată ce mă voi întoarce acasă, am adăugat. Dar spuneți-i că va fi o scrisoare de amenințare, căci peste o lună sau două voi fi cu totul liber și atunci, poate să tremure, căci voi veni la dumneavoastră tot atît de des ca și altădată“.

Înainte de a mă despărți de Swann, l-am întrebat de sănătate. „Nu, nu-mi merge atît de rău, îmi răspunse el. De altfel, cum vă spuneam, sînt destul de obosit și primesc dinainte, cu resemnare, orice mi s-ar întîmpla. Mărturisesc numai că ar fi foarte neplăcut să mor înainte ca procesul Dreyfus să fi luat sfîrșit. Toate canaliile astea sînt în stare de orice. Nu mă îndoiesc că pînă la urmă vor fi învinși, dar în sfîrșit, sînt foarte puternici, sînt sprijiniți pretutindeni. În clipa cînd lucrurile merg mai bine, totul pîrie. Aș vrea să mai trăiesc doar ca să-l văd pe Dreyfus reabilitat și pe Picquart colonel.“

După plecarea lui Swann, m-am întors în salonul mare unde se găsea acea principesă de Guermandes cu care nu știam încă atunci că voi fi

cîndva atît de intim. N-am deslușit la început pasiunea ei pentru domnul de Charlus. Am observat doar că baronul, la un moment dat și fără să fie pornit împotriva principesei de Guermantes cu vreuna din acele dușmăanii care nu te mirau la el, în timp ce continua să aibă pentru ea tot atîta, poate chiar mai multă afecțiune, părea nemulțumit și plictisit ori de cîte ori i se vorbea de dînsa. Nu-i dădea niciodată numele pe listele persoanelor cu care dorea să cîneze.

E adevărat că înainte de aceasta auzisem un om de lume foarte răutăcios spunînd că principesa este cu totul schimbată, că este îndrăgostită de domnul de Charlus, dar această cleveteală mi se păruse absurdă și mă indignase. Băgasem de seamă că atunci cînd povesteam ceva care mă privea, dacă în toiul povestirii intervenea numele domnului de Charlus, atenția principesei se încorda ca aceea a unui bolnav care, auzindu-ne vorbind de noi, deci, într-un chip distrat și nepăsător, recunoaște deodată că unul din numele rostite este acela al bolii de care e atins, ceea ce-l interesează și-l bucură deopotrivă. Astfel, dacă spuneam : „Tocmai domnul de Charlus îmi povestea...“, principesa relua în mîini hățurile destinse ale atenției sale. Și cînd spuseseam o dată în fața ei, că domnul de Charlus nutrește un sentiment destul de puternic pentru o anumită persoană, am văzut, cu mirare, inserîndu-se în ochii principesei aceea trăsătură deosebită și momentană ce lasă în albul ochilor parcă dîra unei fisuri și care se datorește unui gînd pe care cuvintele noastre l-au trezit fără voie în ființa cu care vorbim, un gînd tainic ce nu se va traduce prin cuvinte, dar care va urca din adîncurile răscolite de noi, la suprafața, alterată o clipă, a pri-

virii. Dar nu bănuisem în ce chip cuvintele mele o emoționaseră pe principesa.

De altminteri, în curînd începuse să-mi vorbească de domnul de Charlus și aproape fără înconjur. Făcea aluzii la zvonurile pe care unele rare persoane le făceau să circule asupra baronului, numai ca la niște născociri absurde și infame. Dar pe de altă parte spunea : „Găsesc că o femeie care s-ar îndrăgosti de un bărbat de o valoare imensă ca Palamède ar trebui să aibă vederi destul de înalte, destul devotament, ca să-l primească și să-l înțeleagă în bloc, așa cum este, ca să-i respecte libertatea, fanteziile, ca să caute doar să-i netezească greutățile și să-l consoleze de supărările lui.“ Ori, prin aceste cuvinte totuși destul de vagi, principesa de Guermantes căstăinuia ceea ce căuta să slăvească, în același chip în care proceda însuși domnul de Charlus cîteodată. Nu l-am auzit oare spunînd în diferite rînduri unor oameni care pînă atunci nu erau siguri dacă lumea îl calomnia sau nu : „Eu, care am avut parte și de bune și de rele în viața mea, care am cunoscut tot soiul de oameni, atît hoți cît și regi, și chiar trebuie să mărturisesc o ușoară preferință pentru hoți, care am urmărit frumusețea sub toate formele etc.“ și datorită acestor cuvinte pe care le credea dibace și dezmințind zvonuri pe care nimeni nu bănuia că ar fi circulat (sau ca să acorde prin gust, prin măsură, prin grija verosimilului, adevărului o parte pe care numai el o aprecia minimă), îndepărta ultimele îndoieli ale unora asupra-i, inspirîndu-le pe cele dintîi celor ce încă nu le avuseseră. Căci cea mai primejdioasă din toate tănuirile este aceea a greșelii însăși în mintea vinovatului. Faptul că o cunoaște în permanență, îl împiedică să presupună cît este îndeobște și igno-

rată, cît de lesne ar fi crezută o minciună deplină, și în schimb să-și dea seama la ce grad de adevăr începe pentru ceilalți mărturisirea în cuvintele pe care el le crede nevinovate. Și de altfel, ar fi greșit în orice caz dacă ar fi căutat să o treacă sub tăcere, căci nu există vicii care să nu găsească în lumea mare un sprijin binevoitor și s-au văzut cazuri cînd s-a întors pe dos tot aranjamentul unui castel ca să se dea unei surori o odaie lîngă cealaltă, îndată ce s-a aflat că n-o iubea numai ca pe o soră. Dar ceea ce mi-a destăinuit deodată dragostea principesei a fost un fapt deosebit și asupra căruia nu voi stărui aici, căci el face parte din cu totul altă povestire, în care domnul de Charlus a lăsat să moară o regină, mai degrabă decît să-l piardă pe coaforul care urma să-l frizeze cu fierul ca să fie mai chipeș la întîlnirea cu un controlor de omnibus în fața căruia se simțea din cale-afară de intimidat. Totuși, ca să sfîrșesc cu dragostea principesei, să spun ce lucru de nimic mi-a deschis ochii. Eram în ziua aceea singur în trăsură cu ea. În clipa cînd am trecut prin fața unui oficiu poștal, a oprit trăsura. Nu luase cu ea lacheul. Scoase pe jumătate o scrisoare din manșon și schiță mișcarea de a coborî să o pună la cutie. Am vrut s-o opresc și ne dădeam seama și unul și altul că primul nostru gest fusese, al ei compromițător, avînd aerul că ascunde un secret, al meu indiscret, opunîndu-mă acestui lucru. Ea își reveni mai repede. Înroșindu-se deodată, îmi dădu scrisoarea, nu mai îndrăzneam să n-o iau, dar, punînd-o la cutie, am văzut, fără să vreau, că era adresată domnului de Charlus.

Ca să mă întorc înapoi la această dintîi serată la principesa de Guermantes, m-am dus să-mi iau rămas bun de la ea, căci vărul și vara ei mă duceau

acasă și erau foarte grăbiți. Domnul de Guer-
mantes voia să-și ia rămas bun de la fratele său.
Doamna de Surgis avusese timpul să-i spună du-
celui, în ușa, că domnul de Charlus fusese drăguț
cu ea și cu fiii ei. Această mare gentilețe a fratelui
său, și cea dintîi pe care acesta o manifestase în
această ordine de idei, îl mișcă mult pe Basin și
trezi în el o seamă de sentimente de familie care
nu dormeau niciodată vreme prea lungă. În clipa
cînd ne luam rămas bun de la principesă, el ținu,
fără să-i exprime în mod expres mulțumirile sale
domnului de Charlus, să-i arate dragostea sa, fie
că-i fu într-adevăr greu să și-o înfrîneze, fie ca
baronul să-și poată aminti că genul de fapte pe
care le făcuse în seara aceea nu trece neobservat
în ochii unui frate, așa cum dai zahăr unui cîine
care a „făcut sluj“, în scopul de a crea, pe viitor,
asociații de amintiri folositoare.

— Ei, frățioare, spuse ducele oprindu-l pe dom-
nul de Charlus și luîndu-l duios de braț, treci pe
lîngă cel mai vîrstnic fără să-i dai măcar bună
seara. Nu te mai văd. Mémé, nu știi cît de mult îmi
lipsești. Căutînd printre scrisorile vechi, tocmai
am găsit unele de la biata mama, toate atît de
duioase pentru tine.

— Mulțumesc, Basin, răspunse domnul de Char-
lus cu vocea schimbată, căci nu putea vorbi nici-
odată fără emoție de mama lor.

— Ar trebui să te hotărăști să mă lași să-ți
instalez un pavilion la Guermentes, urmă ducele.

— Ce drăguț să vezi doi frați atît de tandri
între ei, spuse principesa Orianei.

— Ah! nu cred că se mai pot găsi doi frați
ca ei. Vă voi invita cu el, îmi făgădui ea. Sînteți
în termeni buni? Dar ce-or fi avînd să-și spună?
adăugă ea cu un ton neliniștit, căci nu le deosebea

bine cuvintele. Fusesse totdeauna geloasă pe plăcerea pe care domnul de Guermantes o încerca vorbind cu fratele său despre un trecut de care o ținea cam departe pe soția lui. Își dădea seama că atunci cînd erau fericiți unul cu altul și cînd, nemiareținîndu-și curiozitatea nerăbdătoare, ea li se alătura, sosirea ei nu le făcea plăcere. Dar în astă-seară, acestei gelozii obișnuite i se adăuga alta. Dacă doamna de Surgis îi povestise domnului de Guermantes ce bun fusesse fratele lui cu ea, ca el să-i mulțumească acestuia, în același timp niște prietene devotate ale soților Guermantes crezuseră că trebuie să o prevină pe ducesa că amanta ducelui fusesse văzută între patru ochi cu fratele acestuia. Această veste o chinuise pe doamna de Guermantes. „Adu-ți aminte cît de fericiți eram odinioară la Guermantes, urmă ducele adresîndu-se domnului de Charlus. Dacă ai mai veni uneori vara, ne-am relua viața plăcută de odinioară. Îți aduci aminte de bătrînul Courveau : „De ce e Pascal tulburător ? Pentru că e tul... tul...”“

— ...burat, rosti domnul de Charlus, ca și cum ar fi răspuns și acum profesorului său.

— Și de ce e tulburat Pascal ? Pentru că e tul... pentru că e tul...

— ...burător.

— „Foarte bine, veți reuși, veți avea cu siguranță o mențiune și doamna ducesa vă va da un dicționar chinez.“ Cum să nu-mi aduc aminte, dragă Mémé ! Mai văd și acum vasul de porțelan vechi pe care ți l-a dat Hervey de Saint-Denis. Ne amenințai că te vei duce să-ți petreci definitiv viața în China, atît de mult te îndrăgostiseși de această țară ; de pe atunci îți plăcea să te dedai la lungi hoinăreli. Ah ! ai fost un tip deosebit, căci se poate spune că n-ai avut niciodată gusturi ca

toată lumea... Dar abia rostise aceste cuvinte și ducele se aprinse la față, căci, dacă nu-i cunoștea apucăturile, cel puțin cunoștea reputația fratelui său. Cum nu aducea niciodată vorba despre asemenea lucruri, era cu atât mai stingherit că spusese ceva care avea aerul că e în legătură cu ele, ba mai mult, că păruse stingherit de cele spuse. După o clipă de tăcere : „Cine știe, urmă el ca să șteargă aceste din urmă cuvinte, poate că ai fost îndrăgostit de vreo chinezoaică, înainte de a iubi atâtea albe și de-a le plăcea, dacă ar fi să judecăm după o anumită doamnă căreia i-ai făcut o plăcere atât de mare stînd de vorbă cu ea în seara asta. A fost încîntată de tine.“ Ducele își făgăduise să nu vorbească de doamna de Surgis, dar în zăpăceala pe care gafa ce-o făcuse o stîrnise în mintea lui, se năpustise pe cea mai apropiată idee, tocmai pe aceea care nu trebuia să apară în conversație, deși o motivase. Dar domnul de Charlus observase roșeața fratelui său. Ca vinovații care nu vor să aibă aerul încurcat cînd se vorbește în fața lor de crima pe care sînt presupuși că n-au săvîrșit-o și cred că trebuie să prelungească o conversație primejdioasă :

— Sînt încîntat, îi răspunse el, dar țin să revin asupra frazei tale precedente care mi se pare profund adevărată. Spuneai că n-am avut niciodată ideile pe care le profesează toată lumea ; e cît se poate de adevărat ! Spuneai că am gesturi deosebite !

— Nicidecum, protestă domnul de Guermantes, care într-adevăr nu spusese aceste cuvinte și nu credea poate, cînd era vorba de fratele său, în realitatea lor. Se credea el oare îndrituit să-l chinuiască din pricina unor ciudățenii care în orice caz rămăseseră destul de îndoielnice sau destul de

tainice ca să nu strice întru nimic situației colosale a baronului? Ba mai mult, dându-și seama că această situație a fratelui său avea să se pună în slujba amantelor sale, ducele își spunea că asta merita oarecare îndatoriri în schimb ; dacă ar fi cunoscut în acel moment vreo legătură „deosebită“ a fratelui său, în nădejdea sprijinului pe care acesta i l-ar da, speranță ce se unea cu niște amintiri pioase din trecut, domnul de Guermantes ar fi trecut peste ea, închizînd ochii și la nevoie i-ar fi dat o mîna de ajutor.

— Haide, Basin ; bună seara, Palamède, spuse ducesa care, — roasă de furie și de curiozitate, nu mai putea sta locului, dacă v-ați hotărît să petreceți noaptea aici, e mai bine să rămînem la supeu. Ne țineți în picioare, pe Marie și pe mine, de o jumătate de oră.

Ducele se despărți de fratele său după o îmbrățișare cu tîlc și am coborît tustrei scara imensă a palatului principesei.

De o parte și de alta, pe treptele cele mai înalte, erau răspîndite perechile care așteptau ca trăsura lor să tragă la scară. Dreaptă, izolată, încadrată de soțul ei și de mine, ducesa se afla pe stînga scării, înfășurată în mantoul ei *à la Tiepolo*, cu gîtul strîns într-un colier de rubine, sfîșiată din ochi de femei, de bărbați, care căutau să surprindă taina eleganței și frumuseții ei. Așteptîndu-și trăsura pe aceeași treaptă a scării ca și doamna de Guermantes, dar la capătul opus, doamna de Gallardon care-și pierduse de mult orice nădejde de-a primi vreodată vizita verișoarei sale, întorcea spatele, ca să n-aibă aerul că o vede, și mai ales ca să nu ofere dovada că aceasta n-o salută. Doamna de Gallardon era în foarte proastă

dispoziție pentru că domnii care o însoțeau crezuseră că e bine ca ea să vorbească cu Oriane :

— Nu țin de loc s-o văd, le răspunse ea, am zărit-o de altminteri mai adineaori, începe să îmbătrânească ; se pare că nu se poate obișnui cu bătrînețea. Chiar Basin susține acest lucru. Doamne, o înțeleg, cum nu e inteligentă, cum e rea ca o molie și nu știe să se poarte, își dă bine seama că atunci cînd nu va mai fi frumoasă nu-i va mai rămîne nimic.

Îmi pusesem pardesiul în ciuda dojenii domnului de Guermantes care, coborînd cu mine, se temea să nu răcesc din pricina căldurii. Generația nobililor care a trecut mai mult sau mai puțin prin mîinile monseniorului Dupanloup¹ vorbește o franțuzească atît de stricăță (cu excepția Castellanilor), încît ducele își exprimă astfel gîndul : „E mai bine să nu te îmbraci înainte de a ieși afară, cel puțin în *teză generală*“. Revăd această ieșire, îl revăd, dacă nu greșesc situîndu-l pe această scară, portret desprins din rama sa, pe principele de Sagan a cărui ultimă ieșire în lume trebuie să fi fost aceasta, descoperindu-se ca să-și prezinte omagiile ducesei, cu o mișcare atît de largă a jobenului în mîna lui cu mănuși albe, care se potriveau cu gardenia de la butonieră, încît te mirai că nu era o pălărie cu pene din vechiul regim, din care mai multe fețe ancestrale erau întocmai reproduse pe aceea a acestui mare senior. Nu stătu decît foarte puțin timp lîngă ea, dar înseși pozele lui de o clipă erau de ajuns să alcătuiască un întreg tablou viu și un soi de scenă istorică. Cum de altfel a murit și cum abia îl zărisem în timpul vieții sale, a ajuns în asemenea chip pentru mine un

¹ Arhiepiscop de Orléans (1802—1878), a apărut libertatea învățămîntului.

personaj istoric, de istorie mondenă cel puțin, încît mi se întîmplă să mă mir că o femeie, un bărbat pe care-i cunosc, sînt sora și nepotul lui.

În timp ce noi coboram scara, o femeie o urca cu un aer obosit care-i sta bine și care părea de vreo patruzeci de ani, deși avea mai mult. Era principesa d'Orvillers, fiica naturală, se spune, a ducelui de Parma, și a cărei voce gîngășă era marcată de un vag accent austriac. Înainta, înaltă, aplecată, într-o rochie de mătase albă cu flori, lăsînd să-i tresalte pieptul fermecător, palpitant și obosit sub un harnașament de briliante și de safire. Dînd din cap ca un cal regal pe care l-ar fi încurcat căpăstrul de perle de o valoare fără seamăn și de o greutate stingheritoare, ea îndrepta ici și colo niște priviri duioase și fermecătoare, de un albastru care, pe măsură ce începea să obosească, devenea încă și mai mîngîietor, și adresa celor mai mulți invitați care plecau cîte un semn prietenos din cap.

— Ați cam întîrziat, Paulette ! spuse ducesa.

— Ah ! regret atît de mult ! Dar într-adevăr n-am avut posibilitatea materială, răspunse principesa d'Orvillers care adoptase de la ducesa de Guermantes acest gen de fraze, dar le adăuga gîngășia ei naturală și aerul de sinceritate conferit de energia unui accent oarecum teuton într-o voce atît de blîndă. Avea aerul că face aluzii la niște complicații de viață prea lungi de povestit, iar nu în chip vulgar la niște serate, deși venea acum de la mai multe. Dar nu ele o sileau să sosească atît de tîrziu. Cum principele de Guermantes o împiedicase mai mulți ani de-a rîndul pe soția lui s-o primească pe doamna d'Orvillers, cînd opreliștea fu ridicată, aceasta se mulțumi să răspundă invitațiilor numai prin cărți de vizită, ca să n-aibă

aerul că rîvnește la ele. După ce întrebuințase vreo doi sau trei ani această metodă, acum venea în persoană, dar foarte tîrziu, ca și cum ar fi venit de la vreun spectacol. În chipul acesta, își dădea aerul că nu ține cîtuși de puțin la serată, nici să fie văzută acolo, ci venea numai ca să facă o vizită principelui și principesei, numai pentru ei, din simpatie, în momentul în care trei sferturi din invitați plecînd, ea „le-ar gusta mai bine tovărășia“.

— Oriane a căzut într-adevăr pe ultima treaptă, îngînă doamna de Gallardon. Nu-l înțeleg pe Bazin cum o lasă să vorbească cu doamna d'Orvillers. Domnul de Gallardon nu mi-ar fi îngăduit asemenea lucru.

Eu recunoscusem în doamna d'Orvillers pe femeia care-mi arunca lungi priviri galeșe în apropierea palatului Guermantes, întorcîndu-se, oprindu-se în fața oglinzilor prăvăliilor. Doamna de Guermantes mă prezentă, doamna d'Orvillers fu drăguță, nici prea amabilă, nici prea înțepată. Se uită la mine ca la toată lumea, cu ochii ei blînzi... Dar cînd aveam s-o mai întîlnesc n-am primit niciodată din parte-i nici unul din acele avansuri prin care parcă mi se oferise. Sînt unele priviri deosebite și care au aerul că te recunosc, pe care un tînăr nu le primește niciodată de la anumite femei — și de la anumiți bărbați -- decît pînă în ziua cînd te cunosc și află că ești prietenul unora cu care la rîndul lor sînt prieteni.

Am fost anunțați că trăsura trăsese la scară. Doamna de Guermantes își apucă fusta roșie ca și cum ar fi vrut să coboare și să urce în trăsură, dar cuprinsă poate de o remușcare sau de dorința de a face plăcere și mai ales de a profita de scurtimea pe care împiedecarea materială de a-l pre-

lungi îl impunea unui act atît de plicticos, o privi pe doamna de Gallardon ; apoi, ca și cum abia ar fi zărit-o, venindu-i o inspirație, înainte de a coborî, străbătu din nou treapta în toată lungimea ei și, ajungînd în dreptul verișoarei sale încîntate, îi întinse mîna. „De cît timp !“ îi spuse ducesa care, ca să nu fie silită să înșire toate regretele și scuzele legitime presupuse că ar fi cuprinse în această formulă, se întoarse cu un aer speriat spre duce care coborîse într-adevăr cu mine spre trăsură și tuna văzînd că soția lui se îndreptase spre doamna de Gallardon și întrerupea circulația celorlalte trăsuri. „Oriane e oricum încă frumoasă ! spuse doamna de Gallardon. Mă amuză unii cînd spun că sîntem certate ; din motive în care n-avem de ce să amestecăm pe alții, putem sta ani întregi fără să ne vedem, avem prea multe amintiri comune ca să putem fi vreodată despărțite, și, la urma urmei, ea știe prea bine că ține mai mult la mine decît la atîția alții pe care-i vede în fiecare zi și care nu sînt din sîngele ei.“ Doamna de Gallardon era într-adevăr ca acei îndrăgostiți disprețuiți care vor cu orice chip să facă să se creadă că sînt mai iubiți decît cei pe care-i mîngîie iubita lor. Și (prin elogiile pe care le risipi vorbind de doamna de Guermantes, fără să se sinchisească de loc de contrazicerea lor cu ceea ce spusese mai adineaori) dovedi indirect că ducesa posedă temeinic maximele care trebuie să călăuzească în cariera ei pe o mare elegantă care, chiar în clipa cînd toaleta ei cea mai minunată trezește, pe lîngă admirație, și invidie, trebuie să știe să străbată o scară întregă ca să o dezarmeze. „Aveți cel puțin grijă să nu vă udați pantofii“ (căzuse o ploaie scurtă furtunoasă), spuse ducele, încă furios pentru că trebuise să aștepte.

La întoarcere, din pricina cupeului strîmt, pantofii roșii fură prea aproape de ai mei, și doamna de Guermantes, temîndu-se chiar să nu-i fi atins, spuse ducelui :

— Tînărul acesta va fi silit să-mi spună ca în nu mai știu care caricatură : „Doamnă, spuneți-mi numai decît că mă iubiți, dar nu mă călcați astfel pe picioare“. Gîndul meu era însă departe de doamna de Guermantes. De cînd Saint-Loup îmi vorbise de o tînără fată de neam mare care frecventa o casă de întîlnire și de camerista baroanei de Putbus, la aceste două persoane, care alcătuiau un bloc, se rezumaseră dorințele pe care mi le inspirau în fiecare zi atîtea frumuseți din două categorii, pe de o parte cele vulgare și magnifice, cameristele maiestuoase din case mari, pline de orgoliu, și care spun „noi“ cînd vorbesc de ducese, pe de altă parte acele tinere fete al căror nume mi-era de ajuns să-l fi citit într-o dare de seamă a vreunui bal ca să mă îndrăgostesc de ele chiar fără să le fi văzut trecînd în trăsură sau pe jos, și după ce căutasem conștiincios în anuarul castelelor unde-și petreceau vara (lăsîndu-mă adesea înșelat de un nume similar) să visez rînd pe rînd că mă duc să locuiesc în cîmpiile de la apus, în dunele de la miază-noapte, în pădurile de pini de la miază-zi. Dar în zadar topeam toată substanța carnală cea mai minunată ca să plăsmuiesc, potrivit idealului pe care mi-l însemnase Saint-Loup — tînăra fată ușuratică și camerista doamnei Putbus — celor două frumuseți care puteau fi posedate le lipsea caracterul individual, pe care-l voi ignora atît timp cît nu le voi fi văzut. Aveam să mă trudesc în zadar căutînd să-mi închipui, în lunile cînd dorința mea se îndrepta mai mult spre fetele tinere cum era aceea de care-mi vor-

bise Saint-Loup și tot astfel în lunile în care aş fi preferat o cameristă, cum era aceea a doamnei Putbus. Dar ce liniște, după ce dorințele mele pline de îngrijorare mă tulburaseră neconținut pentru atâtea fapte fugare ale căror nume adesea nici nu-l știam, care în orice caz erau atât de greu de găsit, și încă și mai greu de cunoscut, poate imposibil de cucerit, că extrăsesem din toată această frumusețe risipită, fugară, anonimă, două specimene alese, înarmate fiecare cu fișa lor caracteristică și pe care eram cel puțin sigur că mi le voi putea procura când voi vroi! Amînam ora când aş fi vrut să mă dedau acestei îndoite plăceri așa cum amîni ora când să te apuci de lucru, dar siguranța de-a o avea când voi vroi, mă dispensa să o iau, ca acele pilule de dormit pe care e destul să le ai la îndemînă ca să nu mai ai nevoie de ele și să adormi. Doream, în univers, numai două femei, al căror chip e adevărat că nu puteam să mi-l înfățișez, dar al căror nume mi-l spusese și a căror bunăvoință mi-o garantase Saint-Loup. Astfel încît, dacă prin cuvintele lui de mai adineauri îmi pusese la grea încercare imaginație, îmi procurase totuși o destindere apreciabilă, o trainică odihnă a voinței mele.

— Ei bine, îmi spusese ducesa, în afară de balurile dumneavoastră, nu vă pot fi de nici un folos? Ați găsit vreun salon în care v-ar plăcea să vă prezint?

I-am răspuns că mă tem că singurul care mi-ar plăcea n-ar fi destul de elegant pentru ea.

— Despre care e vorba? întrebă ea cu o voce joasă și răgușită aproape fără să deschidă gura.

— Al baroanei Putbus.

De data aceasta simulă o autentică mînie.

— Ah ! nu, asta-i bună, cred că vă bateți joc de mine. Nici nu știu prin ce întâmplare cunosc numele acestei cămile, dar e drojdia societății. E ca și cum mi-ați cere să vă prezint marchitanei mele. Și comparația încă nu e cea mai bună, căci marchitana mea e drăguță. Sînteți cam nebun, sârmanul meu prieten. În orice caz, vă rog să fiți politicoși cu persoanele cărora v-am prezentat, să vă depuneți cărțile de vizită, să vă duceți să le vizitați și să nu le vorbiți de baroana de Putbus, pe care n-o cunosc.

Am întrebat-o dacă doamna d'Orvillers nu e cam ușuratică.

— Oh ! nu, cîtuși de puțin, o confundați, e mai degrabă naivă. Nu-i așa, Basin ?

— Da, în orice caz nu cred că s-ar putea spune vreodată ceva despre ea, spuse ducele.

— Nu vreți să veniți cu noi la balul costumat ? mă întrebă el. Vă voi împrumuta o mantie venețiană și cunosc pe cineva căruia i-ar face mare plăcere, înainte de toate Orianei, nu mai e nevoie să spun, ci și principesei de Parma. Nu mai contește cu laudele la adersa dumneavoastră și are o încredere fără margini în dumneavoastră. Aveți noroc — cum e cam coaptă — e de o pudicitate absolută. Altfel v-ar fi făcut cu siguranță cavalierul ei, cum se spunea în tinerețea mea, un soi de însoțitor permanent.

Nu țineam să mă duc la bal, ci la întâlnirea cu Albertine. De aceea, am refuzat. Trăsura se oprise, lacheul sună la poartă și caii tropăiră pînă ce ea se deschise larg și trăsura intră în curte. „La revedere“, îmi spuse ducele.

— Am regretat uneori că locuiesc atît de aproape de Marie, îmi spuse ducesa, căci deși țin mult la ea, nu-mi prea place să o văd. Dar niciodată

n-am regretat această apropiere ca în astă-seară, fiindcă din pricina asta voi sta mai puțin cu dumneavoastră.

— Haide, Oriane, lasă discursurile !

Ducesa ar fi vrut să intru o clipă la ei. Rîse mult, după cum rîse și ducele, cînd le-am spus că nu pot, pentru că o fată urma tocmai să-mi facă o vizită acum.

— Ce oră ciudată, pentru o vizită, îmi spuse ea.

— Haide, micuțo, grăbește-te, spuse domnul de Guermantes soției sale. E douăsprezece fără un sfert și abia avem timp să ne costumăm...

Se izbi în fața porții, cu strășnicie păzită de două doamne cu baston, care nu se temuseră să coboare noaptea de pe culmea lor ca să împiedice un scandal.

— Basin, am ținut să vă prevenim, temîndu-ne ca nu cumva să fiți văzuți la balul acela : bietul Amanien a murit acum o oră.

Ducele se alarmă o clipă. Vedea faimosul bal mascat năruindu-se pentru el, de vreme ce aceste muntence blestemate îi vestiseră moartea domnului d'Osmond. Dar își reveni repede în fire și aruncă celor două verișoare următoarele cuvinte în care introducea împreună cu hotărîrea de a nu renunța la o plăcere, incapacitatea de a asimila întocmai întorsăturile limbii franceze :

— A murit ! nicidecum, se exagerează, se exagerează !! și fără să se mai ocupe de cele două rude care, înarmate cu alpenstockurile lor, aveau să facă ascensiunea în noapte, se năpusti după știri, luîndu-l la întrebări pe lacheul său : „Mi-a sosit casca ?“

— Da, domnule duce.

— Are vreo gaură, vreo răsuflătoare ? N-am chef să mă asfixiez, ce dracu !

— Da, domnule duce.

— Ah ! mii de trăsnete, ce seară cu ghinion. Oriane, am uitat să-l întreb pe Babal dacă pantofii cu vârful în sus sînt pentru tine.

— Dar, dragule, de vreme ce costumierul Operei Comice e aici, ne-o va spune. Nu cred să meargă cu pintenii tăi.

— Hai să-l căutăm pe costumier, spuse ducele. Adio, v-aș invita cu dragă inimă să intrați cu noi în timp ce vom încerca costumele, ca să vă amuzați dar ne-am lungi la vorbă, e aproape miezul nopții și nu trebuie să ajungem cu întârziere, pentru ca petrecerea să fie desăvîrșită.

Și eu eram grăbit să mă despart de domnul și de doamna de Guermantes. *Fedra* se sfîrșea către unsprezece și jumătate. Cu cît o fi ținut drumul, Albertine trebuie să fi sosit. M-am dus drept la Françoise :

— Domnișoara Albertine e aici ?

— N-a venit nimeni.

Dumnezeule, aceasta însemna oare că nu va veni nimeni ? Eram tulburat, vizita Albertinei mi se părea acum cu atît mai dorită cu cît era mai puțin sigură.

Și Françoise era plictisită, dar din cu totul alt motiv. Tocmai își instalase fiica la masă pentru o cină suculentă. Dar auzind că mă întorc, văzînd că n-are timp să ridice bucatele și să aibă la îndemînă ace și ață ca și cum ar fi fost vorba de un lucru de mînă și nu de o cină : „A luat o lingură de supă, îmi spuse Françoise, am silit-o să ronțăie puțin din hartane“, ca să reducă astfel la nimic cina fiicei sale, ca și cum ar fi fost vinovată că este atît de îmbelșugată. La prînz sau la cină, dacă săvîrșeam greșeala să intru în bucătărie, Françoise simula că masa se sfîrșise și se acuza chiar spunînd : „Voiam să mănînc o *bucată* sau

o *îmbucătură*“. Dar mă linişteam repede văzînd mulţimea farfuriilor care acopereau masa şi pe care Françoise, surprinsă de intrarea mea neaşteptată, ca un răufăcător, ceea ce nu era, n-avusese timpul să le facă să dispară. Apoi adăuga : „Haide, du-te de te culcă, ai lucrat destul astăzi (căci voia ca fiica ei să n-aibă numai aerul că nu ne costă nimic, că se lipseşte de toate, dar că se omoară lucrînd pentru noi). „Mă încurci în bucătărie cu prezenţa ta şi mai ales îl stinghereşti pe domnul care aşteaptă o vizită. Haide, urcă“ urmă ea, ca şi cum ar fi fost silită să uzeze de autoritatea ei ca să-şi trimită la culcare fata care, din moment ce supeul nu izbutise, stătea acolo numai din prefăcătorie, şi dacă aş mai fi rămas încă cinci minute ar fi dispărut din proprie iniţiativă. Şi întorcîndu-se spre mine cu acea frumoasă franţuzească populară şi totuşi cam individuală care era de fapt limba ei : „Domnul nu-şi dă seama că nevoia de somn îi brăzdează faţa.“ Fusesem încîntat că nu trebuiseam să stau de vorbă cu fiica Françoisei.

Am spus că ea era dintr-o regiune care se învecina cu cea a mamei sale şi totuşi diferită prin natura terenului, culturilor, dialectului, şi mai ales prin unele particularităţi ale locuitorilor. Astfel „măcelăreasa“ şi nepoata Françoisei se înţelegeau foarte prost, dar aveau o însuşire comună, anume cînd plecau să facă un drum, întîrziiau ceasuri întregi la „sora“ sau la „vara“ lor fiind prin fire incapabile să sfîrşească o conversaţie, în cursul căreia motivul care le făcuse să plece de acasă dispărea, astfel încît dacă le spuneai la întoarcere : „Domnul marchiz de Norpois va putea oare fi văzut la ora şase şi un sfert?“, nici nu se băteau măcar peste frunte răspunzînd : „Ah ! am uitat“, ci : „Ah ! n-am înţeles că domnul a cerut asta,

credeam că trebuia doar să-i dau bună ziua“. Dacă „își pierdeau mințile“ în chipul acesta pentru un lucru care li se spusese cu o oră mai înainte, în schimb era cu neputință să le scoți din cap ceea ce le spusese o dată sora sau vara lor. Astfel, dacă măcelăreasa auzise că englezii se războiseră cu noi în '70, în același timp cu prusienii (în zadar le explicam că lucrul era fals), la fiecare trei săptămîni măcelăreasa îmi repeta în cursul unei conversații : „Din pricina războiului pe care ni l-au făcut englezii în '70 în același timp cu prusienii“.

„Dar v-am mai spus de o sută de ori că vă înșelați“. Răspundea, ceea ce arăta că nimic nu se clintise în convingerea ei : „În orice caz nu e un motiv ca să fim supărați pe ei. De la '70, cîtă apă a mai curs pe gîrlă“ etc. Altă dată, propovăduind un război cu Anglia pe care-l dezaprobam, spunea : „de bună seamă, e mai bine să nu fie răzobi ; dar dacă o trebui, mai bine să-l facem îndată. Așa cum mi-a explicat de curînd soră-mea, de cînd cu războiul pe care ni l-au făcut englezii în '70, tratatele de comerț ne ruinează. După ce-i vom fi bătut, nu vom mai lăsa să intre în Franța nici un englez, fără să plătească c taxă de trei sute de franci, așa cum plătim noi cînd ne ducem în Anglia“.

Acesta era — osebit de o mare onestitate și, cînd vorbeau, de o încăpăținare surdă să nu se lase întrerupți, să reînceapă de douăzeci de ori firul vorbei acolo de unde rămăseseră dacă îi întrerupeai, ceea ce sfîrșea prin a da spuselor lor trăinicia neclintită a unei fugi de Bach — caracterul locuitorilor acestei mici regiuni care nu număra mai mult de cinci sute de suflete și care era măr-

ginită de castani, de sălcii, de culturi de cartofi și sfeclă.

Fiica Françoisei, dimpotrivă, vorbea, crezînd că este o femeie de astăzi și ieșită din făgașurile prea învechite, argoul parizian și nu scăpa nici una din glumele cuvenite. Cînd Françoise îi spusese că mă întorc de la o principesă : „Ah ! fără îndoială o principesă cu nucă de cocos“. Văzînd că așteptam o vizită, se prefăcu a crede că mă cheamă Charles. I-am răspuns naiv că nu, ceea ce-i îngădui să răspundă : „Ah ! credeam !“ și-mi spuneam „*Charles attend*“¹ (șarlatan). Ceea ce nu prea era de bun gust. Dar am fost mai puțin indiferent cînd îmi spuse ca o consolare pentru întîrzierea Albertinei : „Cred că ați putea să o așteptați pînă poimîine. Nu va mai veni. Ah ! așa sînt puștoaicele noastre de astăzi.“

Astfel, graiul ei se deosebea de acela al mamei sale, dar, lucru și mai curios, graiul mamei sale nu era același cu al bunicii sale, care se născuse la Bailleau-le-Pin, localitate din apropierea regiunii Françoisei. Totuși dialectele se deosebeau ușor ca și cele două peisaje. Regiunea Françoisei, în povîrniș și coborînd într-o văgăună, era năpădită de sălcii. Și, dimpotrivă, exista în Franța la o foarte mare depărtare, o mică regiune unde se vorbea aproape același dialect ca la Méséglise. Am făcut această descoperire și în același timp i-am încercat și plictiseala. Într-adevăr, am găsit-o într-o zi pe Françoise în mare discuție cu o cameristă din acea regiune și care vorbea același dialect. Aproape că se înțelegeau, dar eu nu le înțelegeam de loc, ele știau acest lucru și, crezînd că le scuză bucuria de a fi compatrioate, deși se născu-

¹ Charles așteaptă (fr.).

seră atît de departe una de alta, nu încetau totuși să vorbească în fața mea această limbă străină, ca atunci cînd nu vrei să fii înțeles. Aceste studii pitorești de geografie lingvistică și de camaraderie ancilară urmau în fiecare săptămînă în bucătărie, fără să-mi facă nici o plăcere.

Cum ori de cîte ori se deschidea poarta de jos, portăreasa apăsa pe un buton electric care lumina scara și cum toți chiriașii se întorseseră acasă, am ieșit îndată din bucătărie și m-am întors să mă postez în anticameră, spionînd, acolo unde tapițeria puțin cam îngustă care nu acoperea complet ușa cu geam a apartamentului nostru lăsa să se vadă raza întunecată verticală, făcută de semi-obscuritatea scării. Dacă această rază ar fi devenit pe neașteptate de un blond auriu, însemna că Albertine a intrat și va fi peste două minute la mine ; căci nimeni altul nu mai putea veni la ora aceea. Stăteam fără să-mi pot desprinde ochii de pe raza care se încăpățîna să stăruiască întunecată ; mă aplecam cu totul ca să fiu sigur că văd bine ; dar în zadar priveam, în ciuda dorinței mele înfocate, linia neagră verticală nu-mi dădea bucuria amețitoare pe care aș fi încercat-o dacă aș fi văzut-o că se transformă, printr-o minune neașteptată și plină de înțeles într-o vergea luminoasă de aur. Mă cuprinse prea multă neliniște pentru această Albertine la care nu mă gîndisem nici măcar trei minute în tot răstimpul seratei de la Guermantes ! Dar trezind simțămintele de așteptare încercate odinioară cînd era vorba de alte fete, mai ales de Gilberte, cînd aceasta întîrzia să vină, privațiunea posibilă a unei simple plăceri fizice îmi pricinuia o cumplită suferință morală.

Am fost nevoit să mă întorc în odaia mea unde mă urmă Françoise. Cum mă întorsesem de la

serată, socotea că este inutil să mai păstrez trandafirul de la cheutoare și veni să mi-l ia. Amintindu-mi că s-ar putea ca Albertine să nu mai vină și silindu-mă astfel să-i mărturisesc că doream să fiu elegant pentru ea, gestul ei îmi pricinui o întăritare pe care o spori faptul că, desprinzându-mă violent, am strivit floarea, iar Françoise îmi mai și spuse : „Ar fi fost mai bine să mă fi lăsat s-o scot eu decît s-o striviți astfel“. De altfel, cele mai neînsemnate cuvinte ale ei mă exasperau. Cînd aștepți, suferi atît de mult din pricina lipsei a ceea ce dorești, încît nu poți suporta altă prezență.

După ce Françoise ieși din odaie, m-am gîndit că dacă am ajuns acum să am cochetării de dragul Albertinei, era foarte neplăcut că mă arătasem în fața ei de atîtea ori cînd nu eram bine ras, cu o barbă de mai multe zile și, în serile cînd o lăsam să vină ca să reîncepem mîngîierile noastre. Simțeam că era nepăsătoare cu mine și mă lăsa singur. Ca să-mi înfrumusețez puțin odaia, în cazul cînd Albertine ar mai veni totuși, și pentru că era unul din lucrurile cele mai frumoase pe care le aveam, am pus pentru întîia oară de mai mulți ani, pe masa de lîngă pat, acea mapă împodobită cu turcoaze pe care Gilberte o comandase ca să învelesc placheta lui Bergotte și pe care, multă vreme, voisem să o am lîngă mine în timp ce dormeam, alături de bila de agată. Poate că prezența Albertinei, care nu venise la mine, și se afla în acest moment în „altă parte“, pe care pesemne o găsisese mai plăcută și pe care n-o cunoșteam, îmi pricinuia un sentiment dureros care, în ciuda a ceea ce-i spuseseam abia acum o oră lui Swann, despre incapacitatea mea de a fi gelos, ar fi putut, dacă aș fi văzut-o pe prietena mea la răstimpuri mai

puțin depărtate, să se transforme într-o nevoie tulburătoare de a ști unde și cu cine-și petrece timpul. Nu îndrăzneam să trimit după Albertine, era prea târziu, dar în nădejdea că poate, cinînd cu niște prietene într-o cafenea, i-ar da prin gînd să-mi telefoneze, am întors comutatorul și, restabilind contactul în odaia mea, l-am tăiat între oficiul poștal și loja portarului, cu care era legat de obicei la ora aceasta. Ar fi fost mai simplu, m-ar fi deranjat mai puțin, dar ar fi fost inutil, dacă ar fi fost un receptor în micul coridor în care dădea odaia Françoisei. Progresele civilizației îngăduie fiecăruia să manifeste însușiri nebănuite sau vicii noi care-i fac mai dragi sau mai insuportabili prietenilor lor. Astfel descoperirea lui Edison îi îngăduie Françoisei să dobîndească încă un cusur, acela de a refuza să se slujească de telefon, oricare ar fi fost folosul sau graba. Găsea mijlocul să fugă cînd voiam să o învăț să-l folosească așa cum fug alții cînd trebuie să fie vaccinați. De aceea, telefonul era instalat în odaia mea și, ca să nu-i stingeresc pe părinții mei, soneria lui era înlocuită prin zgomotul produs de o simplă învîrtitură. Nici nu mă mișcam de frică să nu cumva să nu-l aud. Stăteam atît de nemișcat, încît întîia oară după multe luni deslușeam tic-tacul pendulei. Françoise veni să-mi rînduiască lucrurile. Stătu de vorbă cu mine, dar detestam această conversație, sub a cărei continuitate uniform-banală, sentimentele mele se schimbau din minut în minut, trecînd de la teamă la neliniște, de la neliniște la o decepție deplină. Deosebită de cuvintele de vagă mulțumire pe care mă credeam silit să i le adresez, simțeam că expresia feței mele este atît de nenorocită, încît am pretins că sufăr de un reumatism ca să explic dezacordul dintre nepăsarea mea simulată și acea-

stă expresie dureroasă ; apoi mă temeam că cuvintele pe care Françoise le rostea în șoaptă (nu din pricina Albertinei, căci socotea că ora sosirii ei posibile trecuse de mult) ar fi putut să mă împiedice să aud chemarea salvatoare care nu avea să mai vină. În sfârșit, Françoise se duse la culcare ; am concediat-o cu multă blîndețe pentru că zgomotul pe care l-ar fi făcut la plecare să nu acopere chemarea telefonului. Am început iarăși să ascult, să sufăr ; cînd așteptăm, traiectul îndoit, de la urechea care culege zgomotele pînă la mintea care le despoaie și le analizează, și de la minte pînă la inima căreia îi transmite rezultatele, e atît de rapid, încît nici nu-i putem percepe durata și ni se pare că ascultăm de-a dreptul cu inima.

Mă chinuia revenirea neîncetată a dorinței din ce în ce mai neliniștită și niciodată împlinită, a unui sunet de chemare ; ajungînd la punctul culminant al unui urcuș chinuitor în spiralele neliniștei mele singuraticе, din adîncul Parisului populat și nocturn care se apropiase brusc de mine, am auzit deodată lîngă bibliotecă, mecanic și sublim ca eșarfa agitată sau fluierul ciobanului din *Tristan*, zgomotul de sfîrlează al telefonului. M-am năpusut. Era Albertine.

— Nu te deranjez telefonîndu-ți la o asemenea oră ?

— Nicidecum... am răspuns comprimîndu-mi bucuria, căci amintea de ora nepotrivită, fără îndoială ca să se scuze că avea să vină peste un moment, atît de tîrziu, și nu pentru că n-avea să vină.

— Vii ? am întrebat-o pe un ton indiferent.

— Dar... nu, dacă n-ai neapărată nevoie de mine.

O parte din mine cu care cealaltă ar fi vrut să se întâlnească era în Albertine. Trebuia să vină, dar nu i-am spus-o de la început ; fiind în legătură, mi-am zis că voi putea oricum s-o silesc în ultima clipă să vină, fie ea la mine, fie să mă lase să alerg eu la ea. „Da, sînt aproape de casă, spuse ea și foarte departe de dumneata, nu-ți citisem bine biletul. Tocmai l-am regăsit și m-am temut că mă aștepți. „Simțeam că minte și acum, în furia mea, voiam s-o silesc să vină, mai degrabă din nevoia de a o deranja decît de a o vedea. Dar ți-neam mai întii să refuz ceea ce voi încerca să obțin peste citeva clipe. Unde era ? În cuvintele ei se amestecau alte sunete ; trompeta unui biciclist, vocea unei femei care cînta, o fanfară îndepărtată răsunau tot atît de limpede ca vocea scumpă, ca și cum ar fi vrut să-mi arate că Albertine, în mediul ei actual, este lîngă mine în clipa aceasta, ca un bulgăre de pămînt pe care l-ai dus împreună cu toate semințele din el. Aceleași zgomote pe care le auzeam eu izbeau și urechea ei și-i stînjeneau atenția : amănunte adevărate, străine de subiect, inutile, ca atare, cu atît mai necesare ca să ne dezvăluie evidența minunii ; trăsături cumpătate și fermecătoare, care descriu vreo stradă pariziană, trăsături de asemenea ascuțite și cumplite ale unei seri necunoscute care o împiedecaseră pe Albertine, ieșind de la *Fedra*, să vină la mine.

— Încep prin a te vesti că n-am de gînd să-ți spun să vii, căci la ora aceasta m-ai stingheri mult... i-am spus, pic de somn. Apoi, sînt mii de complicații. Țin să-ți spun că n-a fost nici o neînțelegere cu putință în scrisoarea mea. Mi-ai răspuns că sîntem înțeleși. Atunci, dacă nu înțelegeseși, ce-ai vrut să spui prin asta ?

— Am spus că sîntem înțeleși, dar vezi, nu-mi prea aduceam bine aminte ce anume înțelesesem. Dar văd că te-ai supărat, îmi pare rău, Regret că m-am dus la *Fedra*. Dacă aș fi știut că asta va da naștere la atîtea încurcături..., adaugă ea, ca toți cei ce greșind într-o privință, se prefac a crede că li se fac imputări pentru altceva.

— *Fedra* n-are nimic de-a face cu nemulțumirea mea, deoarece eu te-am rugat să te duci s-o vezi.

— Atunci, ești supărat pe mine, păcat că e atît de tîrziu astă-seară, altfel aș fi venit la dumneata, dar voi veni mîine sau poimîine ca să mă scuz.

— Oh ! nu, Albertine, te rog, după ce m-ai făcut să pierd o seară, lasă-mă cel puțin în pace zilele următoare. Nu voi fi liber decît peste vreo cinci-sprezece zile sau trei săptămîni. Ascultă, dacă te plictisește să stăruie între noi o impresie de supărare, și, în fond, ai dreptate, în cazul acesta prefer, oboseală pentru oboseală, de vreme ce te-am așteptat pînă la ora astă și nu ești încă acasă, să vii numaidecît, voi bea o cafea ca să mă trezesc.

— N-ar fi cu putință să amînam pe mîine ? Pentru că greutatea...

Auzind aceste scuze, rostite ca și cum n-ar veni, îmi dădeam seama că dorinței de a revedea figura catifelată care încă la Balbec îmi călăuzea zilele spre clipa în care, în fața mării mov de septembrie, aveam să fiu lîngă această floare roz — încerca să i se adauge, dureros, un element foarte deosebit. Învătasem să cunosc această nevoie teribilă a unei ființe care ajungea să mă facă să doresc moartea, la Combray, cînd mama îmi trimitea uneori vorbă prin Françoise că nu va putea urca. Această străduință a vechiului simțămînt de a se combina și de a face un element unic cu celă-

lalt mai recent, și care n-avea drept obiect voluptuos decît suprafața colorată, carnația trandafirie a unei flori de plajă, această străduință reușește adesea să facă numai (în sens chimic), un corp nou, care poate dura doar cîteva clipe. În seara aceea cel puțin, și pentru mult timp încă, cele două elemente stăruiură disociate. Dar încă de la ultimele cuvinte pe care le-am auzit la telefon, am început să înțeleg că viața Albertinei era situată (bineînțeles, nu materialmente) la asemenea depărtare de mine, încît ar fi trebuit să recurg totdeauna la niște explorări obositoare ca să pun mîna pe ea, ba mai mult, organizată ca niște fortificații de campanie și, pentru mai mare siguranță, ca acelea căroră li s-a spus, mai tîrziu, „camuflate“. De altminteri, Albertine făcea parte, pe o treaptă mai ridicată a societății, din acel soi de ființe căroră portăreasa făgăduiește comisionarului tău că-i va trimite scrisoarea cînd se va întoarce, pînă în ziua în care-ți dai seama că persoana întîlnită afară, căreia ți-ai îngăduit să-i scrii, este chiar portăreasa. Astfel încît ea locuiește într-adevăr — dar în loja portarului — în casa pe care ți-a indicat-o (care, pe de altă parte, e o casă mică de întîlnire a cărei codoașă e chiar dumneaei). Existențe rînduite pe cinci sau șase linii de retragere, astfel încît cînd vrei să vezi această femeie, sau să știi, afli că ai bătut prea la dreapta sau prea la stînga, sau prea în față sau prea în spate, și poți ignora totul luni și ani de-a rîndul. Îmi dădeam seama că nu voi afla niciodată nimic despre Albertine, că nu voi reuși niciodată să mă descurc în noianul încîlcit de amănunte adevărate și de fapte mincinoase. Și că va fi totdeauna astfel, afară numai dacă aș închide-o (dar poți evada și din închisoare) pînă la urmă. În

seara aceea, convingerea aceasta mă străbătu ca o neliniște, dar în care simțeam că freamătă o anticipare de lungi suferinți.

— Dar nu, am răspuns, ți-am spus că nu voi fi liber decît peste trei săptămîni, nici mîine, nici în altă zi.

— Bine, atunci... o s-o iau la picior... sînt plictisită pentru că sînt la o prietenă care...

(Simțeam că nu crezuse că voi primi propunerea de a veni, care nu era deci sinceră, și voiam s-o încolțesc.)

— Ce mă interesează prietena dumitale, vii sau nu vii, treaba dumitale, dumneata mi-ai propus-o, nu ți-am cerut-o eu.

— Nu te supăra, mă urc într-o birjă și voi fi la dumneata peste zece minute.

Astfel, din acest Paris al adîncurilor nocturne din care emanase pînă în odaia mea, măsurînd raza de acțiune a unei ființe depărtate, mesajul invizibil, ceea ce avea să se ivească și să apară după această dintîi vestire, era acea Albertine pe care o cunoscusem altădată sub cerul din Balbec, cînd chelnerii de la Grand-Hotel, rînduind tacîmurile, erau orbiti de lumina amurgului, cînd ferestrele erau pe de-a-ntregul închise, cînd boarea imperceptibilă a serii adia liber de pe plaja unde întîrziiau ultimii vizitatori pînă în sufrageria în care primii consumatori nu luaseră încă loc, și cînd, prin oglinda din dosul tejghelei trecea răsfrîngerea roșie a unei corăbii și întîrzia reflexul cenușiu al fumului care ieșea din ultimul vapor ce se îndrepta spre Rivebelle. Nu mă mai întrebam de ce întîrziase Albertine, iar cînd Françoise intră în odaia mea ca să-mi spună : „Domnișoara Albertine e aici“, am răspuns fără să mă mișc, numai din prefăcătorie : „Cum se poate ca domnișoara Alber-

tine să vină atît de tîrziu ?“ Dar ridicîndu-mi atunci privirea din curiozitatea de a-i avea răspunsul care trebuia să întărească sinceritatea aparentă a întrebării mele, am zărit cu admirație și minie că, în stare să rivalizeze chiar cu Berma în arta de a face să vorbească vestmintele neînsuflăte și trăsăturile feței, Françoise știuse să-și învețe corsajul, părul din care cel mai alb fusese adus la suprafață, expus ca un extras de naștere, gîtul ei încovoiat de oboseală și de ascultare, să o compătimească fiindcă fusese trezită din somn și scoasă din căldura patului, în toiul nopții, la vîrsta ei, și fusese silită să se îmbrace repede, cu riscul de a contracta o pneumonie. De aceea, temîndu-mă că avusesem aerul că mă dezvinovățesc de sosirea tîrzie a Albertinei : „În orice caz sînt foarte mulțumit că totul e în regulă“, și am lăsat să răsune adîncă mea bucurie. Aceasta nu stărui mult timp cînd am auzit răspunsul Françoisei care, fără să rostească vreo plîngere, avînd chiar aerul că-și înăbușe pe cît poate o tuse irezistibilă, și încrucișînd doar pe ea un șal ca și cum i-ar fi fost frig, începu să-mi povestească tot ce-i spusese Albertinei, fără să fi uitat să o întrebe de mătusa ei. „Tocmai îi spuneam că domnul se temea pesemne că domnișoara n-ar mai veni, pentru că nu mai e ora de venit, se face îndată ziuă. Dar trebuie să fi fost undeva unde se amuza bine, căci nici nu mi-a spus că ar fi supărată că l-a lăsat pe domnul să aștepte, mi-a răspuns cu un aer de parcă și-ar fi bătut joc de tot : «Mai bine mai tîrziu decît de loc !“, Françoise îmi evocă îndată cuvinte care-mi străpunseră inima : „Vorbînd astfel, s-a dat de gol. Poate ar fi vrut să se ascundă, dar...”“

Nu prea aveam de ce să fiu mirat. Am spus că în comisioanele pe care i le dădeam, Françoise împărtășea rareori, dacă nu spusele ei în legătură cu care nu mai contenea dînd bucuros amănunte, cel puțin răspunsul așteptat. Dar dacă, prin excepție, ne repeta cuvintele pe care prietenii noștri le spusese, oricît de scurte ar fi fost, potrivea îndeobște astfel lucrurile ca, la nevoie, grație expresiei, grație tonului cu care ne încredința că ele fuseseră însoțite, să le dea un înțeles jignitor. La rigoare, pretindea că a suferit o ocară din partea unui furnizor la care o trimisese, pesemne închipuită, cu condiția ca adresîndu-i-se ei, care ne reprezenta și vorbise în numele nostru, această ocară să ne atingă pe o cale ocolită. Nu-ți mai rămînea decît să-i răspunzi că n-a înțeles bine, că suferă de mania persecuției și că toți negustorii nu sînt uniți împotriva-i. De altfel sentimentele lor mă interesau prea puțin. Dar nu pot spune același lucru despre acelea ale Albertinei. Și repetîndu-mi aceste cuvinte ironice : „Mai bine mai tîrziu decît de loc !“ Françoise îmi evocă îndată prietenii în a căror societate Albertine își sfîrșise seara și unde se simțise mai bine decît în tovărășia mea. „E hazlie, are o pălăriuță plată, cu ochii ei mari, care-i dă un aer ciudat, mai ales că mantoul ei pe care ar fi făcut mai bine să-l trimită la o «cesătoreasă» că e tot mîncat de molii. Mă amuză“, adăugă, ca și cum și-ar fi bătut joc de Albertine, Françoise, care împărtășea rareori impresiile mele, dar simțea nevoia să le împărtășească pe ale ei. Nu voiam să am aerul că înțeleg că acest rîs însemna dispreț și batjocură, dar, ca să răspund la lovitură cu lovitură, i-am răspuns Françoisei, deși nu cunoșteam pălăriuța de care vorbise.

— Ceea ce numești o „pălăriuță plată“ este ceva pur și simplu încântător...

— Adică de trei ori nimic, spuse Françoise exprimîndu-și sincer, de data aceasta, adevăratu-i dispreț. Atunci (cu un ton blînd și tărăgănat pentru ca răspunsul meu mincinos să n-aibă aerul că este expresia mîniei mele, ci a adevărului, fără să pierd timp ca să n-o fac pe Albertine să aștepte), am adresat Françoisei aceste cuvinte crude :

— Ești foarte bună, i-am spus mînos, ești drăguță, ai mii de însușiri, dar ai rămas tot acolo unde erai în ziua cînd ai sosit la Paris, atît cînd e vorba să te pricepi în ale toaletei, ca și atunci cînd trebuie să pronunți cuvintele și să nu faci greșeli de gramatică.

Învinuirea aceasta era îndeosebi stupidă, căci aceste cuvinte franțuzești pe care sîntem mîndri să le rostim întocmai nu sînt ele însele decît niște „greșeli de gramatică“, săvîrșite de guri galice care pronunță pe dos latina sau saxona, limba noastră fiind numai pronunțarea defectuoasă a altor limbi. Geniul lingvistic în stare vie, viitorul și trecutul limbii franceze, iată ce ar fi trebuit să mă intereseze în greșelile Françoisei. „Cesătoare“ în loc de „șesătoare“ nu era oare tot atît de ciudat ca și animalele supraviețuitoare ale timpurilor depărtate, ca balena și girafa, și care ne înfățișează etapele pe care le-a străbătut viața noastră ? „Și, am adăugat, din moment ce nu ai fost în stare să înveți pînă acum n-ai să mai înveți vreodată. Poți să te consolezi, asta nu te împiedică să fii o femeie de ispravă, să gătești ca nimeni altul carne în aspic, și încă mii de lucruri bune. Pălăria, care crezi că e simplă, e copiată după o pălărie a principesei de Guermantes, care a costat cinci sute de franci. De altminteri am de gînd să-i ofer în

curînd una și mai frumoasă domnișoarei Albertine.“ Știam că ceea ce putea să o supere nespuse pe Françoise era faptul că cheltuiesc bani cu cei care nu-i erau pe plac. Îmi răspunse prin cîteva cuvinte pe care o gîfîială bruscă le făcu oarecum de neînțeles. Cînd am aflat mai tîrziu că suferă de o boală de inimă, cîte remușcări n-am încercat că nu-mi refuzasem niciodată plăcerea sălbatică și stearpă de a răspunde astfel cuvintelor ei ! Françoise nu putea să o sufere pe Albertine, pentru că, fiind săracă, Albertine nu putea spori ceea ce Françoise considera că sînt „superioritățile“ mele. Surîdea binevoitor ori de cîte ori eram invitat la doamna de Villeparisis. În schimb, era indignată că Albertine nu înțelegea reciprocitatea. Ajunsesem să fiu silit să inventez niște preținse daruri pe care mi le făcuse aceasta, vorbe căroră Françoise nu le dădu niciodată nici urmă de crezămînt. Această lipsă de reciprocitate o jigneau mai ales cînd era vorba de alimente. Faptul că Albertine primea să cîneze la mama, dar că nu eram invitați la doamna Bontemps (care totuși lipsea din Paris jumătate din timp, soțul ei primind „posturi“ ca altădată cînd se săturase de minister) i se părea că este, din partea prietenei mele, o necuviință pe care o vesteja indirect, recitînd acest dicton curent la Combray :

„Să mîncăm pîinea mea...

— Cu plăcere.

— Să o mîncăm pe a ta...

— Nu mi-e foame...”

M-am prefăcut că am de scris.

— Cui îi scrii ? mă întrebă Albertine intrînd.

— Unei prietene frumoase, Gilberte Swann. O cunoști ?

— Nu.

Am renunțat să-i pun întrebări Albertinei în legătură cu felul cum își petrecuse seara, îmi dădeam seama că-i voi face imputări și că, avînd în vedere ora înaintată, nu vom avea timp să ne împăcăm îndeajuns ca să trecem la sărutări și mîngîieri. De aceea, voiam să încep din cea dintîi clipă cu ele. De altfel, dacă mă liniștisem oarecum, nu mă simțeam fericit. Pierderea oricărei busole, a oricărei direcții care caracterizează așteptarea, stăruie încă după sosirea ființei așteptate și înlocuind în noi liniștea care ne face să ne închipuim sosirea ei ca o plăcere atît de mare, ne împiedică să gustăm vreuna. Albertine era aici : nervii mei buimăciți continuau să se frămînte, o așteptau încă.

— Vreau o sărutare bună, Albertine.

— Cîte vrei, îmi spuse ea cu toată bunătatea.

— Încă una ?

— Doar știi că-mi face mare, mare plăcere.

— Și mie încă de o mie de ori mai mare, îmi răspunse ea.

— Oh ! ce frumos portofel ai !

— Ia-l, ți-l dau ca amintire.

— Ești prea drăguț...

Nu ne-am vindeca niciodată de romanesc dacă, vrînd să ne gîndim la aceea pe care o iubim, am încerca să fim cei ce vom fi cînd n-o vom mai iubi. Portofelul, bila de agată a Gilbertei, toate acestea fuseseră odinioară importante numai datorită unei stări pur interioare, devreme ce acum erau pentru mine doar un portofel, o bilă oarecare.

Am întrebat-o pe Albertine dacă vrea să bea.

— Mi se pare că văd acolo niște portocale și apă. E minunat.

Am putut astfel gusta sărutările ei cu răcoarea aceea care, la principesa de Guermantes, mi se

părea superioară. Și portocala stoarsă în apă parcă-mi împărtășea, pe măsură ce o beam, viața tainică a maturității ei, a acțiunii ei fericite împotriva anumitor stări ale acestui trup omenesc care aparține unui regn atît de diferit, neputința ei de a-l face să trăiască, dar în schimb jocurile de stropire prin care-i putea fi favorabilă, mii de taine dezvăluite de fruct senzației, iar nicidecum inteligenții mele.

După plecarea Albertinei, mi-am adus aminte că-i făgăduisem lui Swann să-i scriu Gilbertei și am găsit că e mai drăguț să-i scriu îndată. Am scris pe plic, fără nici o emoție și ca și cum aș fi scris ultimul rînd dintr-o lucrare plicticoasă de școală, numele Gilbertei Swann, cu care-mi acopeream odinioară caietele ca să-mi dau iluzia că sînt în corespondență cu ea. Dacă altădată eu eram acela care scria acest nume, acum sarcina aceasta trecuse în mod obișnuit unuia din numeroșii secretari pe care mi-i luam. Acesta putea scrie numele Gilbertei cu atît mai multă liniște, cu cît intrat de curînd în slujba mea, adoptat de curînd de mine prin obișnuință, n-o cunoșcuse pe Gilberte și, fără să atribuie nici o realitate acestor cuvinte, numai pentru că mă auzise vorbind de ea, știa doar că este o fată de care fusesem îndrăgostit.

Nu-l puteam învinui de nesimțire. Ființa care eram eu acum față de ea, era „martorul“ cel mai bine ales ca să înțeleagă ceea ce fusese ea însăși. Portofelul, bila de agată redeveniseră pentru mine față de Albertine ceea ce fuseseră pentru Gilberte, ceea ce ar fi putut fi pentru orice ființă care și-ar fi îndreptat asupra lor răsfrîngerea unei flăcări lăuntrice. Dar acum mă cuprinse o tulburare nouă care altera la rîndul ei puterea adevărată

a lucrurilor și a cuvintelor. Și acum Albertine îmi spunea ca să-mi mulțumească : „Îmi plac atît de mult turcoazele !“ i-am răspuns : „Nu le lăsa pe acestea să moară“, încredințînd astfel unor pietre, viitorul prieteniei noastre care totuși nu erau mai capabile să inspire Albertinei un sentiment, după cum nu fuseseră în stare să-l păstreze pe acela care mă lega altădată de Gilberte.

În acea epocă se petrecu un fenomen care merită să fie amintit numai pentru că se întîlnește în toate perioadele importante ale istoriei. Chiar în clipa în care-i scriam Gilbertei, domnul de Guermantes care abia se întorsese de la balul mascat, încă cu casca pe cap, se gîndea că a doua zi va fi de bunăseamă silită să fie, oficial, în doliu, și hotărî să grăbească cu opt zile cura de ape minerale pe care trebuia să o facă. Cînd se întoarse după trei săptămîni (și ca să anticipez, deoarece abia am sfîrșit scrisoarea mea adresată Gilbertei), prietenii ducelui care-l văzuseră atît de indiferent la început, devenind apoi un anti-dreyfusard înfocat, fură uluiți de surprindere cînd îl auziră (ca și cum cura n-ar fi acționat numai asupra bășicii lui) răspunzîndu-le : „Procesul va fi revizuit și el va fi achitat ; nu poți condamna un om împotriva căruia nu se găsește nimic. Ați mai văzut vreodată un rămolit ca Froberville ? Un ofițer pregătînd pe francezi pentru măcelărie (adică pentru război) ! Ciudate vremuri !“ Dar între timp, ducele de Guermantes cunoscuse la băi trei doamne încîntătoare (o principesă italiană și două cumnate ale ei). Auzindu-le spunînd cîteva cuvinte despre cărțile pe care le citeau, despre o piesă care se juca la Cazinou, ducele înțelesese îndată că avea de-a face cu niște femei de o intelectualitate superioară și cu care, cum spunea, nu era în stare să se mă-

soare. Fusesse cu atît mai fericit de a fi invitat de principesă să joace bridge. Dar abia sosit la ea, cum îi spunea, în rîvna lui antidreyfusardă fără nuanțe : „Nu se mai vorbește de revizuirea vestitului Dreyfus“, mare îi fu mirarea auzind-o pe principesă și pe surorile ei spunînd :

— N-am fost niciodată mai aproape de ea. Nu poți ține la ocnă un om care n-a făcut nimic rău.

— Ah ! Ah ? bilbîise la început ducele, ca și cum ar fi descoperit o poreclă ciudată, obișnuită în casa aceasta pentru ca să ridiculizeze pe cineva pe care-l crezuse pînă atunci inteligent. După cîteva zile, așa cum ai striga din lașitate și din spirit de imitație : „Ei, Jojotte“, fără să știi pentru ce, unui mare artist pe care-l auzi astfel interpelat, ducele încă stingherit de noul obicei, spuse totuși :

— Într-adevăr, dacă n-are nici o vină !

Cele trei doamne încîntătoare găsiră că el nu evolua destul de repede și se cam răstiră la el : „Dar în fond, nici un om inteligent n-a putut crede că ar fi avut vreuna“. Ori de cîte ori se producea un fapt „zdrobitor“ împotriva lui Dreyfus și ducele, crezînd că ar putea converti pe cele trei doamne încîntătoare, se ducea să li-l povestească, ele rîdeau cu poftă și nu le era greu să-i arate cu o mare finețe de dialectică cum că argumentul lui era lipsit de valoare și cu totul ridicol. Ducele se întorsese la Paris dreyfusard înfocat. Firește că nu vom pretinde că cele trei doamne încîntătoare nu fuseseră, în acest caz, vestitoarele adevărului. Dar este de observat că la fiecare zece ani, cînd te-ai despărțit de un om rob al unei convingeri nezdruccinate, se întîmplă ca o pereche inteligentă sau o singură doamnă încîntătoare să intre în societatea lui, și după cîteva luni, el adoptă niște păreri contrarii. În această privință, sînt multe

țări care se comportă ca omul sincer, multe țări pe care le-ai părăsit pline de ură pentru un popor și care, după șase luni, și-au schimbat sentimentul și și-au răsturnat alianțele.

De cîțva timp n-o mai vedeam pe Albertine, dar, în lipsa doamnei de Guermantes care nu mai spunea nimic imaginației mele, am urmat să văd alte zîne și locuințele lor, atît de nedespărțite de ele, după cum e nedespărțit de molusca ce l-a fabricat și locuiește în el, ghiocul de sidef sau de email sau turnulețul cu créneluri al scoicii sale. N-aș fi fost în stare să clasific aceste doamne, greutatea problemei fiind tot atît de neînsemnată și de imposibilă, nu numai de soluționat, dar și de pus. Înaintea doamnei aveam de abordat palatul din povești. Dar una primea totdeauna după-amiaza în lunile de vară și, înainte de a ajunge la ea, trebuiseam să las jos coșul trăsुरii, atît de puternic ardea soarele a cărui amintire, fără să-mi fi dat seama, avea să intre în impresia totală. Credeam că mă duc la Cours-la-Reine ; în realitate, înainte de a sosi la reuniunea de care un om practic și-ar fi bătut joc, încercam ca într-o călătorie prin Italia, o ameteală plină de desfătări, de care palatul nu s-ar mai putea despărți în amintirea mea. Mai mult încă, din pricina căldurii anotimpului și a orei, doamna închisese ermetic obloanele din vastele saloane dreptunghiulare ale parterului unde primea. Recunoscui anevoie, la început, pe amfitrioană și pe musafirii ei, pe ducesa de Guermantes, care cu vocea ei răgușită mă invită să iau loc lîngă ea, într-un fotoliu de Beauvais care înfățișa *Răpirea Europei*. Apoi, deosebeam pe ziduri tapiseriile mari din veacul al XVIII-lea care înfățișau vapoare cu catarge înflorite cu nalbe de grădină, dedesubtul cărora nu

mă aflam ca într-un palat nu de pe Sena, ci în palatul lui Neptun, pe malul fluviului Ocean, unde ducesa de Guermantes devenea un soi de divinitate a apelor. N-aş mai sfîrşi dacă aş înşira toate saloanele deosebite de acesta. Acest exemplu ajunge ca să arăt că făceam să intre o seamă de impresii poetice în părerile mele mondene pe care nu le luam niciodată în seamă în clipa cînd făceam totalul, astfel încît cînd calculam meritele unui salon, adunarea mea nu era niciodată exactă.

Fireşte, erorile datorate acestor cauze nu erau nici pe departe singurele, dar nu mai am timpul, înaintea plecării mele la Balbec (unde, spre nenorocul meu, mă voi duce a doua, care va fi şi cea din urmă oară), să încep să descriu lumea, descrieri ce-şi vor afla locul mult mai tîrziu. Voi spune numai că acestui dintîi motiv fals (viaţa mea relativ uşuratică şi care făcea să presupună că lumea mi-era dragă) al scrisorii mele către Gilberte, şi al reîntoarcerii mele la Swann pe care o indica, Odette ar' fi putut adăuga cu aceeaşi lipsă de temei un al doilea. Nu mi-am închipuit pînă acum deosebitele înfăţişări pe care lumea le ia pentru aceeaşi persoană, decît presupunînd că lumea nu se schimbă: prin faptul că aceeaşi doamnă, care nu cunoaşte pe nimeni, se duce la toată lumea, şi că cutare alta care are o situaţie dominantă e părăsită, eşti ispitit să vezi numai acele ascensiuni şi decăderi pur personale care aduc din cînd în cînd în aceeaşi societate, în urma speculaţiunilor de bursă, o ruină răsunătoare sau o îmbogăţire neaşteptată. Dar nu numai asta. Manifestările mondene — cu mult inferioare mişcărilor artistice, crizelor politice, evoluţiei care îndrumează publicul spre teatrul de idei, apoi spre pictura impresionistă, apoi spre muzica germană

și complexă, apoi spre muzica rusească și simplă, sau spre ideile sociale, spre ideile de dreptate, reacțiunea religioasă, tresărirea patriotică — sînt totuși în oarecare măsură reflexul lor depărtat, frînt, nesigur, tulbure, schimbător. Astfel încît nici saloanele nu pot fi descrise într-o mișcare statică ce a putut conveni pînă acum studiului caracterelor, care și ele vor trebui parcă atrase într-o mișcare aproape istorică. Gustul noutății care îndeamnă oamenii de lume mai mult sau mai puțin lacomi în mod sincer să se informeze asupra evoluției intelectuale și să frecventeze cercurile unde o pot urmări, îi face să prefere de obicei vreo amfitrioană, pînă acum necunoscută, care înfățișează încă proaspete toate nădej-dile mentalității superioare, atît de veștede și învechite la femeile care au exercitat timp îndelungat puterea mondenă și a căror parte tare și slabă pe care o cunosc nu le mai excită imaginația. Fiecare epocă e astfel personificată într-o seamă de femei noi, într-un grup nou de femei, care, strîns legate de ceea ce ațîță curiozitățile cele mai noi, parcă răsar, în toaleta lor, numai în acel moment, ca o specie necunoscută, născută după ultimul potop, frumuseți irezistibile ale fiecărui Consulat nou, ale fiecărui Directorat nou. Dar adesea amfitrioanele cele noi sînt doar ca unii bărbați de stat care intră pentru prima oară într-un guvern, dar care bat de patruzeci de ani la toate ușile fără să li se deschidă vreuna, femei care nu erau cunoscute de societate, dar care primeau totuși de foarte mult timp, și, în lipsă de mai bine, cîtiva „rari intimi“. Firește, lucrurile nu stau totdeauna așa, și cînd o dată cu eflorescența uimitoare a baletelor rusești, care a dezvoltat

unul după altul, pe Bakst, pe Nijinski, pe Benoist, geniul lui Strawinski, principesa Yourbeletieff, tînăra nașă a tuturor acestor oameni mari și noi, se ivi purtînd pe cap o imensă egretă tremurătoare necunoscută parizienilor și pe care toate căutară să o imite, s-a putut crede că această făptură minunată fusese adusă în bagajele lor numeroase, și ca cea mai de preț comoară a lor, de dansatorii ruși; dar cînd vom vedea alături de ea, în avanscena ei, la toate reprezentațiile „rușilor“, ca pe o adevărată zînă, ignorată pînă acum de aristocrație, pe doamna Verdurin, vom putea răspunde oamenilor de lume care au crezut lesne că doamna Verdurin debarcase proaspăt cu trupa lui Diaghelev, că această doamnă existase în alte timpuri și trecuse prin felurite neajunsuri de care acesta nu se deosebea decît prin faptul că era primul care aducea, în sfîrșit, de acum asigurat, și în mers cu un pas din ce în ce mai rapid, succesul așteptat atîta timp și în zadar de Patroană. În ce o privea pe doamna Swann, este adevărat că noutatea pe care ea o înfățișa n-avea același caracter colectiv. Salonul ei se cristalizase în jurul unui om, al unui muribund, care trecuse aproape pe neașteptate, în clipele în care talentul i se sleia, de la întuneric la gloria cea mare. Entuziasmul pentru operele lui Bergotte era imens. El își petrecea toată ziua, expus la doamna Swann, care șoptea cîte unui bărbat influent: „Am să-i vorbesc, o să vă scrie un articol“. Era de altfel în stare să-l și scrie și chiar o piesă într-un act pentru doamna Swann. Mai aproape de moarte, se simțea mai bine decît pe timpul cînd venise să se intereseze de sănătatea bunicii. Căci marile dureri fizice îi impuseseră un regim. Boala este

medicul cel mai ascultat : promiți numai bună-tății, științei, dar ascuți de suferință.

Firește, micul clan al Verdurinilor avea actualmente un interes altcum viu decât salonul cam naționalist, ceva mai literar și înainte de toate bergottic al doamnei Swann. Micul clan era într-adevăr centrul activ al unei lungi crize politice care ajunsese la maximul ei de intensitate : dreyfusismul. Dar cei mai mulți oameni de lume erau atît de antirevizioniști, încît un salon dreyfusard părea tot atît de imposibil ca în altă epocă unui comunard. Principesa de Caprarola care făcuse cunoștința doamnei Verdurin cu prilejul unei mari expoziții pe care ea o organizase, se dusesese să-i facă o lungă vizită în nădejdea să corupă cîteva elemente interesante ale micului clan și să le ali-pească propriului ei salon, vizită în cursul căreia, principesa (jucînd mai mult pe principesa de Guermantes) adoptase păreri contrarii opiniilor primite, declarase că oamenii din lumea ei sînt niște idioți, ceea ce doamna Verdurin găsise foarte curajos. Dar acest curaj nu merse mai tîrziu pînă acolo, încît, sub văpaia privirilor doamnelor naționaliste, să îndrăznească să o salute pe doamna Verdurin la cursele de la Balbec. Antidreyfusiștii erau dimpotrivă mulțumiți că doamna Swann este „conformistă“, fapt pentru care avea un merit dublu, fiind măritată cu un evreu. Totuși, cei ce nu se duseseră niciodată la ea, își închipuiau că primea numai cîțiva israeliți obscuri și elevi de-ai lui Bergotte. Lumea clasează astfel femeile altcum clasificate decât doamna Swann, pe ultima treaptă a scării sociale, fie din pricina originii lor, fie pentru că nu le place să cîneze în oraș, nici la seratele unde nu le vezi niciodată, ceea ce face să se

presupună pe nedrept că n-au fost invitate, fie pentru că nu vorbesc niciodată de prietenii lor mondene, ci numai de literatură și artă, fie pentru că lumea se ascunde ca să se ducă la ele, sau fiindcă, pentru a nu fi nepoliticoși față de alții, ascund că o primesc, în sfârșit, dintr-o mie de motive care sfârșesc prin a face din cutare sau din cutare din ele, în ochii unora, femeia care nu e primită. În această categorie intra Odette. Doamna d'Epinoy ducându-se să o viziteze cu ocazia unui vărsămînt pe care-l solicita pentru „Patria franceză”, așa cum ar fi intrat la marchitana ei, fiind convinsă că nu va găsi la ea decît niște mutre, nici măcar disprețuite, dar necunoscute, rămăsese ținută locului cînd ușa se deschise nu spre salonul pe care și-l închipuia, ci spre o sală fermecată în care parcă grație unei schimbări de tablouri dintr-o feerie, recunoscui în figurantele orbitoare, pe jumătate întinse pe divane, sau stînd pe fotolii, spunîndu-i amfitrioanei pe nume, altele, ducesele pe care ea însăși, principesa d'Epinoy le atrăgea cu mare greutate la ea și cărora în acea clipă, sub ochii binevoitori ai Odettei, marchizul de Lau, contele Louis de Turenne, principele Borghèse, ducele d'Estrées, ducîndu-le oranjade și prăjiturilele, le serveau drept pitari și paharnici. Fără să-și dea seama, principesa d'Epinoy, crezînd că însușirea de mонден se găsește înlăuntrul ființelor, fu silită să o desîncarneze pe doamna Swann și s-o reîncarneze apoi într-o femeie elegantă. Ignoranța vieții reale pe care o duc femeile care n-o expun în ziare așterne astfel un vâl tainic asupra unor situații (contribuind în acest chip la diversificarea saloanelor). La început, cîțiva bărbați din cea mai înaltă societate, curioși să-l cunoască pe Bergotte, se duseseră să

cineze la Odette în intimitate. Doamna Swann avusese tactul, dobîndit de curînd, să nu se laude cu acest lucru ; ei găseau acolo, poate în amintirea micului nucleu, ale cărui tradiții Odette le păstrase din momentul schismei, tacîmul pus etc... Odette îi ducea împreună cu Bergotte, pe care de altminteri acestea îl omorau, la „premierele“ interesante. Ei vorbiră despre ea cu unele femei din lumea lor pe care atîtea noutăți erau în stare să le intereseze. Acestea erau convinse că Odette, intima lui Bergotte, colaborase mai mult sau mai puțin la operele lui și o credeau de o mie de ori mai inteligentă decît pe femeile cele mai remarcabile din foburg, din același motiv pentru care-și puneau toată nădejdea politică în unii republicani de nuanță atrăgătoare, ca domnul Doumer și domnul Deschanel, în timp ce vedeau Franța pe marginea prăpastiei dacă ar fi fost lăsată pe mîna personalului monarhist, ca Charette, Doudeauville etc., pe care-i primeau la cină. Această schimbare în situația Odettei se săvîrșea din parte-i cu o discreție care îi dădea mai multă siguranță și o făcea mai rapidă, dar nu o lăsa nicidecum să fie bănuită de publicul înclinat să se bizuie pe cronicile din *Gaulois*, pentru a afla progresele sau decăderea unui salon, astfel încît într-o zi, la o repetiție generală a unei piese de Bergotte, care se dădea într-o sală din cele mai elegante, în beneficiul unei opere de binefacere, fu o adevărată lovitură de teatru cînd lumea văzu că, în loja din față care era a autorului, luară loc lîngă doamna Swann, doamna de Marsantes și aceea care, în urma retragerii progresive a doamnei de Guermantes (care se săturase de onoruri și anihilîndu-se pentru că așa-i venea mai ușor) era pe cale să ajungă leoaica, regina timpului, contesa de

Molé. „A străbătut ultima treaptă, cînd încă nici habar n-aveam că a început să urce“, s-a spus despre Odette în clipa în care doamna contesă de Molé fu văzută intrînd în lojă.

Astfel încît doamna Swann putea crede că mă apropiam de fiica ei din snobism.

Deşi era în tovărăşia unor pretene strălucite, Odette ascultă piesa cu cea mai mare atenţie, ca şi cum ar fi fost acolo numai ca s-o audă, după cum odinioară străbătea Bois de Boulogne din motive igienice şi ca să facă mişcare. Bărbaţii care pe vremuri se zoreau mai puţin în jurul ei, se duseră la balcon, deranjînd toată lumea, agăţîndu-se de mîna ei, ca să se apropie de cercul impunător care o înconjură. Cu un surîs mai degrabă amabil decît ironic, ea răspundea cu răbdare întrebărilor lor, afectînd mai mult calm decît s-ar fi crezut şi care poate era sincer, această exhibiţie fiind numai una tîrzie a unei intimităţi obişnuite şi ascunse cu discreţie. În spatele acestor trei doamne se afla Bergotte, care atrăgea toate privirile, înconjurat de principele d'Agrigente, de contele Louis de Turenne şi de marchizul de Bréauté. E lesne de înţeles că pentru bărbaţii care erau primiţi pretutindeni şi nu mai puteau aştepta un spor de prestigiu decît din căutarea unor originalităţi, această demonstraţie a valorii lor pe care credeau că o fac, lăsîndu-se atraşi de o amfitrioană cu reputaţie de înaltă intelectualitate şi în tovărăşia căreia se aşteptau să întilnească toţi autorii dramatici şi toţi romancierii la modă, era mai excitantă şi mai vie decît seratele de la principesa de Guermantes, care fără nici un program sau vreo atracţie nouă, urmau de atîta ani, mai mult sau mai puţin asemănătoare cu aceea pe care am descris-o îndelung. În lumea

bună, cea a Guermantilor, de la care curiozitatea se cam abătea, modele intelectuale noi nu se întruchipau în distracții pe măsura lor, ca în acele schițe spirituale ale lui Bergotte scrise pentru doamna Swann, ca acele autentice ședințe de salvare politică (dacă lumea s-ar fi putut interesa de afacerea Dreyfus) când Piquart, Clémencean, Zola, Reinach și Labori se întruneau la doamna Verdurin.

Gilberte aducea și ea servicii situației mamei sale, căci un unchi al lui Swann îi lăsase aproape optzeci de milioane, ceea ce avea drept urmare că foburgul Saint-Germain începea să se gîndească la ea. Reversul medaliei era că Swann, de altminteri muribund, avea păreri dreyfusarde, dar chiar acestea nu-i stricau soției lui, ba chiar îi erau de folos. Nu-i stricau, pentru că se spunea: „E ramolit, idiot, nimeni nu se mai ocupă de el, numai soția lui contează și e încîntătoare“. Dar chiar dreyfusismul lui Swann îi folosea Odettei. Dacă ar fi fost lăsată pe seama ei, poate ar fi fost tentată să facă femeilor șic o seamă de avansuri care ar fi pierdut-o. În serile cînd își tîra soțul să cîneze în foburgul Saint-Germain, Swann stătea morocănos într-un colț, dar nu se sfiia să spună cu voce tare cînd o vedea pe Odette că solicită să fie prezentată vreunei cucoane naționaliste: „Dar ești nebună, Odette. Te rog să stai liniștită. Ar fi o platitudine din parte-ți să te lași prezentată unor antisemite. Îți interzic una ca asta“. Oamenii de lume după care oricine aleargă, nu sînt obișnuiți cu atîta mîndrie, nici cu atîta proastă creștere. Pentru prima dată cunoșteau pe cineva care se credea „superior“ lor. Aceste mîrîieli ale lui Swann erau povestite mai departe și cărțile de vizită plouau la Odette. Cînd era în

vizită la doamna d'Arpajon, deslușeai o pornire vioaie și simpatică de curiozitate.

— Nu v-a supărat că v-am prezentat-o, spunea doamna d'Arpajon. E foarte drăguță. Marie de Marsantes mi-a făcut cunoștință cu ea.

— Nicidecum, dimpotrivă, se pare că e cum nu se poate mai inteligentă, e încântătoare. Dimpotrivă, doream să o întîlnesc ; vreți să-mi spuneți unde locuiește ? Doamna d'Arpajon îi spunea doamnei Swann că petrecuse foarte bine la ea în ajun și o părăsise bucuros pe doamna de Saint-Euverte de dragul ei. Ceea ce era adevărat, căci a o prefera pe doamna Swann însemna să arăți că ești inteligent, ca-și cum te-ai duce la un concert în loc să te duci la un ceai. Dar cînd doamna de Saint-Euverte venea la doamna d'Arpajon concomitent cu Odette, cum doamna de Saint-Euverte era foarte snoabă, iar doamna d'Arpajon, deși o lua destul de de sus, ținea la recepțiile ei, doamna d'Arpajon n-o prezentă pe Odette pentru ca doamna de Saint-Euverte să nu știe cine este. Marchiza își închipuia că trebuie să fie vreo principesă care iese foarte puțin, devreme ce n-o văzuse niciodată, își prelungea vizita, răspundea indirect spuselor Odettei, dar doamna d'Arpajon rămînea de neclintit. Iar cînd doamna de Saint-Euverte, învinsă, pleca : „Nu v-am prezentat, spunea amfitrioana Odettei, pentru că lumii nu-i prea place să se ducă la ea iar ea invită foarte mult ; n-ați fi putut scăpa de ea“. „Oh ! nu face nimic“, răspunse Odette cu regret. Dar rămînea cu ideea că lumii nu-i place să se ducă la doamna de Saint-Euverte, ceea ce era într-o oarecare măsură adevărat, și conchidea că are o situație mult superioară doamnei de Saint-Euverte, deși aceasta avea una foarte mare, și Odette încă nici una.

Nu-și dădea seama de acest lucru și deși toate prietenele doamnei de Guermantes erau prietene cu doamna d'Arpajon, când aceasta o invita pe doamna Swann, Odette spunea cu un aer scrupulos : „Mă duc la doamna d'Arpajon, dar o să mă găsiți foarte demodată ; vizita asta mă supără din pricina doamnei de Guermantes“ (pe care de altminteri n-o cunoștea). Bărbații distinși își spuneau că împrejurarea că doamna Swann cunoaște puțini oameni de lume se datorează faptului că trebuie să fie o femeie superioară, pesemne o mare muziciană, și că a te duce la ea ar fi un soi de titlu extramonden, așa cum ar fi de pildă pentru un duce titlul de doctor în științe. Femeile cu desăvârșire nule erau atrase spre Odette dintr-un motiv contrariu : aflînd că se ducea la concertele Colonne și se declara wagneriană, conchi-deau că trebuie să fie vreo „farsoare“ și erau foarte aprige la ideea de a o cunoaște. Dar nefiind prea sigure pe propria lor situație, se temeau să nu se compromită în public avînd aerul că sînt prietene cu Odette și, dacă o întîlneau la un concert de binefacere, întorceau capul, fiind de părere că e cu neputință să saluți, sub ochii doamnei de Rochechouart, o femeie care era în stare să se ducă la Bayreuth — ceea ce însemna să faci cele mai mari excese.

Orice persoană ducîndu-se în vizită la alta ajunge să fie diferită, fără să mai vorbim de metamorfozele minunate care se săvîrșeau astfel la zîne ; în salonul doamnei Swann, domnul de Bréauté, pus pe neașteptate în valoare prin absența celor ce-l înconjurau de obicei, prin aerul mulțumit pe care-l avea că se simte acolo tot atît de bine ca și cum, în loc să se ducă la o petrecere, și-ar fi pus ochelarii pe nas ca să citească

La Revue des Deux Mondes, prin ritul tainic pe care avea aerul că-l săvîrşeşte venind să o vadă pe Odette, însuşi domnul de Bréauté părea un om nou. Aş fi dat mult ca să văd ce deformări ar fi suferit ducesa de Montmorency-Luxemburg în acest mediu nou deşi era una din persoanele căreia Odette nu i-ar fi putut fi prezentată niciodată. Doamna de Montmorency, cu mult mai binevoitoare cu Oriane decît fusese aceasta cu ea, mă miră mult spunîndu-mi despre doamna de Guermantes : „Cunoaşte oameni de duh, toată lumea o iubeşte, cred că dacă ar fi avut mai mult şir în idei, ar fi reuşit să-şi facă un salon. Dar e adevărat că nu ţine la asemenea lucruri, are mare dreptate, e fericită aşa cum este, căutată de toţi.“ Dacă doamna de Guermantes n-avea un „salon“, atunci ce era, în fond „un salon“ ? Uimirea pe care mi-au pricinuit-o aceste cuvinte nu era mai mare decît aceea pe care la rîndu-mi am pricinuit-o doamnei de Guermantes spunîndu-i că-mi place foarte mult să mă duc la doamna de Montmorency. Oriane găsea că e o bătrînă cretină. „Eu, îmi spunea ea, n-am încotro, e mătuşa mea, dar dumneavoastră ! Nici nu ştie să atragă oameni plăcuţi.“ Doamna de Guermantes nu-şi dădea seama că oamenii plăcuţi mă lăsau rece, ca atunci cînd ea îmi spunea „salonul Arpajon“, vedeam un fluture galben, şi „salonul Swann“ (doamna Swann primea iarna de la 6 la 7) un fluture negru cu aripile presărate cu zăpadă. Şi încă acest din urmă salon pe care nu-l socotea ca atare, era inaccesibil pentru ea, dar scuzabil pentru mine, din pricina „oamenilor de spirit“. Dar doamna de Luxemburg ! Dacă aş fi „produs“ acum ceva care ar fi fost remarcat, aş fi conchis că, snobismul

se poate întovărăși în parte cu talentul. Și am decepționat-o la culme ; i-am mărturisit că nu mă duceam la doamna de Montmorency (așa cum credea), ca „să iau notițe“ și „să fac studii“. Doamna de Guermandes nu se înșela de altminteri, mai mult decît romancierii mondeni, care analizau cu cruzime, din afară, acțiunile unui snob sau pretins ca atare, dar nu se puneau niciodată în locul acestuia în epoca în care înflorea în orice imaginație o primăvară socială. Eu însumi, cînd am voit să știu de ce încercam o atît de mare plăcere ducîndu-mă la doamna de Montmorency, am fost puțin dezamăgit. Ea locuia în foburgul Saint Germain într-o casă veche, plină de pavilioane care despărțeau niște mici grădini. Sub boltă, o statueta despre care se spunea că e de Falconet reprezenta un Izvor de unde, de altfel, se prelingea o umezeală continuă. Puțin mai departe, portăreasa, mereu cu ochii roșii, fie de supărare, fie de neurastenie, migrenă sau guturai, nu-ți răspundea niciodată, făcea doar un gest vag arătînd că ducea era acasă și lăsa să-i cadă de sub pleoape cîteva picături peste un vas plin cu nu mă uita. Plăcerea pe care o simțeam văzînd statueta pentru că ea mă făcea să mă gîndesc la un mic grădinar de ghips care se afla în grădina de la Combray, nu era nimic pe lîngă cea pe care mi-o pricinuiau marea scară umedă și sonoră, plină de ecouri ca cele ale anumitor stabilimente de băi de odinioară, vasele pline de plante ornamentale — albastru pe albastru — din anticameră, și mai ales clinchetul clopoțelului care era exact cel din camera Eulaliei. Acest clinchet punea vîrf entuziasmului meu, dar mi se părea prea modest ca să-l pot explica doamnei

de Montmorency, astfel încît această doamnă mă vedea mereu într-o stare de încîntare a cărei cauză n-o ghici niciodată.

Intermitențele inimii

A doua sosire a mea la Balbec se deosebi foarte mult de cea dintîi. Directorul veni în persoană să mă aștepte la Pont-à-Coulevre, repetînd cît de mult ținea la clientela lui titrată, ceea ce m-a făcut să mă tem că m-ar înnobila, pînă ce am înțeles că, în bezna memoriei sale gramaticale, titrată însemna numai atitrată. De altminteri, pe măsură ce învăța vreo limbă nouă, le vorbea mai prost pe cele vechi. Mă vesti că mă instalase în catul cel mai de sus al hotelului.

— Nădăjduiesc, spuse el, că nu veți vedea în asta o lipsă de politețe, mă deranja să vă dau o odaie de care sînteți nedemn, dar am făcut-o din pricina zgomotului, pentru că astfel nu veți avea pe nimeni deasupra dumneavoastră ca să vă obosească trepanul (în loc de timpan). Puteți fi liniștit, voi pune să se închidă ferestrele ca să nu le mai miște vîntul. În această privință sînt „intolerabil“ (aceste cuvinte nu exprimau gîndul său, care era că va fi întotdeauna inexorabil, în privința aceasta, ci mai curînd poate pe cel al personalului său).

Odăile erau aceleași pe care le ocupasem cu prilejul celei dintîi șederi. Nu erau situate mai jos, dar eu urcasem în stima directorului. Aș

putea pune să se facă foc dacă mi-ar place (căci, după ordinul medicilor, plecasem încă de la Paște), dar se temea ca nu cumva să fie „fixuri“ în tavan. „Mai cu seamă cînd vrei să aprindeți din nou vîlvoarea, așteptați ca precedentă să se fi consumat (în loc de consumat). Căci lucrul de căpetenie este să nu se dea foc căminului, cu atît mai mult cu cît, ca să mai înveselesc odaia, am pus să-se așeze deasupra un mare vas de China care s-ar putea strica“.

M-a informat cu multă tristețe de moartea decanului din Cherbourg : „Era un bătrîn rutinar“, spuse el (pesemne în loc de pișicher) și mi-a dat să înțeleg că sfîrșitul său grabnic se datora unei vieți pline de necazuri, ceea ce însemna plină de desfrîu. „Băgasem încă de mult timp de seamă că după cină ronțăia prin salon (fără îndoială, în loc de moțăia). În ultimul timp era atît de schimbat, încît dacă nu știai că e el, cînd îl vedeai abia mai era recunoscător“ (fără îndoială, în loc de de recunoscut).

Compensație fericită, primul președinte de la Caen primise „cravașă“¹ de comandor al Legiunii de onoare. „Firește că e plin de calități, dar se pare că i s-a dat mai ales din pricina marei sale „neputințe“. Despre decorație vorbea de altfel și ziarul *L'Echo de Paris* din ajun, din care directorul nu citise decît „primul paraf“ (în loc de paragraf). Ziarul scărmana bine politica domnului Cailiaux. „Găsesc de altfel că au dreptate. Prea ne pune sub cupola Germaniei“ (la cheremul). Cum aceste subiecte tratate de un hotelier mi se păreau plicticoase, am încetat să-l mai ascult. Mă gîndeam la imaginile care mă hotărîseră să mă întorc la Balbec. Erau foarte deosebite de acelea de altă-

¹ În loc de „cravată“ (insigna ordinului).

dată, viziunea pe care veneam să o caut era tot atît de strălucitoare pe cît de ceţoasă era cea dintîi ; ele n-aveau să mă decepţioneze mai puţin. Imaginile alese de amintire sînt tot atît de arbitrare, tot atît de înguste, tot atît de necuprins ca acelea pe care le-a alcătuit imaginaţia şi le-a distrus realitatea. Nu e nici un motiv ca un loc real să posede, în afară de noi, mai degrabă tablourile memoriei decît acelea ale visului. Apoi, poate că realitatea cea mai nouă ne va face să uităm, să detestăm chiar dorinţele din pricina cărora am plecat.

Acelea care mă îndemnaseră să plec la Balbec se datorau în parte faptului că Vêrduinii (de ale căror invitaţii nu profitasem niciodată şi care ar fi cu siguranţă fericiţi să mă primească, dacă m-aş duce la ţară să mă scuz că nu putusem să le fac vreodată o vizită la Paris), ştiind că-mai mulţi credincioşi îşi vor petrece vacanţa în aceleaşi locuri, şi închiriînd din această cauză pentru tot sezonul unul din castelele domnului de Cambremer (La Raspelière), o invitaseră acolo pe doamna Putbus. În seara în care am aflat acest lucru (la Paris), am trimis, ca un adevărat nebun, pe tînărul nostru lacheu să se intereseze dacă această doamnă va lua cu ea la Balbec şi pe camerista ei. Era cam unsprezece seara. Portarul întîrzie să deschidă şi printr-o minune, nu trimise la plimbare pe comisionarul meu, nu chemă poliţia, mulţumindu-se să-l primească prost, şi-i furniză în acelaşi timp informaţia dorită; îi spuse că, într-adevăr, prima cameristă şi-ar însoţi stăpîna, mai întîi la băi în Germania, apoi la Biarritz, şi în urmă la doamna Verdurin. De atunci am fost liniştit şi mulţumit de a avea acest lucru pus de o parte. Putusem să renunţ de a mai urmări

femei pe stradă, unde îmi lipsea, pentru frumusețile pe care le-aș fi putut întâlni, acea scrisoare de recomandare care ar fi pe lângă acel „Gior-gione“ faptul că cinasem chiar în seara aceea cu stăpîna ei, la Verdurini. De altminteri, poate ar avea o idee mai bună despre mine știind că cunosc nu numai pe locatarii burghezi ai Raspe-lierei, dar și pe proprietarii săi, și mai ales pe Saint-Loup care, neputîndu-mă recomanda din de-părtare cameristei (care ignora numele lui Robert), scrisese pentru mine o scrisoare călduroasă Cam-bremerilor. Credea că pe lângă orice alt folos pentru mine, m-ar interesa să stau de vorbă cu tînăra doamnă de Cambremer, născută Legrandin. „E o femeie inteligentă, mă liniștise el. Nu-ți va spune lucruri definitive (Robert, care modifica la fiecare cinci sau șase ani vreuna din expresiile lui favorite, păstrîndu-și totuși pe cele mai de seamă, înlocuise lucrurile «sublime» prin lucruri «definitive»), dar e o fire, are o personalitate și intuiție, trîntește la timp cuvîntul potrivit. E din cînd în cînd enervantă, spune prostii, ca să «facă pe casa mare», ceea ce e cu atît mai ridicol cu cît nimic nu e mai puțin elegant decît Cambremerii, nu e totdeauna *la curenț*, dar, la urma urmei, face încă parte din persoanele cele mai suporta-bile de frecventat“.

Îndată ce recomandarea lui Robert le parvenise, Cambremerii, fie din snobismul care-i îndemna să dorească să fie indirect amabili cu Saint-Loup, fie din recunoștință pentru ce făcuse pentru unul din nepoții lor, la Doncières, și mai probabil din bunătate și tradiții de ospitalitate, scriseseră scri-sori lungi prin care mă solicitau să locuiesc la ei, și în caz că aș fi preferat să fiu mai independent, se ofereau să-mi caute o locuință. Cînd Saint-

Loup le obiectase că voi locui la Grand Hotel de Balbec, răspunseră că cel puțin așteptau din parte-mi o vizită încă din primele zile de la sosirea mea și, dacă ea ar întârzia prea mult, vor veni neapărat la mine ca să mă invite la *garden-party*-urile lor.

Fără îndoială că nimic nu o lega în chip esențial pe camerista doamnei Putbus de regiunile Balbecului, unde ea n-ar fi fost pentru mine ceea ce fusese țărâna pe care, singur, pe drumul din Méséglise, o chemasem de atâtea ori în zadar, din toate puterile dorinței mele. Dar încetasem de mult timp să extrag dintr-o femeie un soi de rădăcină pătrată a necunoscutului ei, care nu rezista adesea unei simple prezentări. Cel puțin la Balbec unde nu mai fusese de mult, voi avea acest avantaj, în lipsa legăturii necesare care nu exista între această regiune și această femeie, unde obișnuința nu-mi va suprima sentimentul realității, ca la Paris, unde, fie în casa mea, fie într-o odaie cunoscută, plăcerea de a fi în tovărășia unei femei nu-mi putea da o clipă iluzia, în toiul lucrurilor zilnice, că mi-ar îngădui accesul la o viață nouă. (Căci dacă obișnuința e o a doua natură, ea ne împiedică să cunoaștem pe cea dintâi, deoarece nu are nici cruzimile, nici încântările acesteia.) Dar poate aș avea această iluzie într-o regiune nouă unde sensibilitatea renaște în fața unei raze de soare și unde tocmai femeia pe care o doream ar izbuti să mă exalteze: dar se va vedea că, datorită împrejurărilor, nu numai că femeia aceasta n-a venit la Balbec, dar că nu m-am temut de nimic mai mult decât de acest lucru, atât timp cât ar fi putut să vină, astfel încât scopul de căpetenie al călătoriei mele nu fu atins, nici chiar urmărit.

Firește, doamna Putbus n-avea să vină atât de

devreme, în sezon, la Verdurini; dar plăcerile pe care le-ai ales pot fi depărtate, dacă ai siguranța că vor veni și dacă, în așteptarea lor, te poți deda din cînd în cînd lenei de a căuta să plăci și neputinței de a iubi. De altfel, nu m-am dus la Balbec dintr-un spirit atît de poetic ca înțîia oară; închipuirea pură cuprinde totdeauna mai puțin egoism decît amintirea; știam că mă voi afla tot-mai într-unul din acele locuri unde mișună frumoasele necunoscute; o plajă nu oferă mai puțin decît un bal, și mă gîndeam dinainte la plimbările din fața hotelului, pe dig, cu același soi de plăcere pe care mi-ar fi procurat-o doamna de Guermantes dacă, în loc să mă invite la unele cine strălucite, mi-ar fi indicat mai des numele, pentru listele lor de cavaleri, amfitrioanelor la care se dansa. Mi-ar fi tot atît de lesne să fac cunoștințe temeinice la Balbec după cît îmi fusese de greu altădată, căci aveam acolo atîtea legături și sprîjin, pe cît fusesem de lipsit de ele la prima mea călătorie.

Vocea directorului, ale cărui dizertații politice nu le ascultasem, mă trezi din visarea mea. Schimbînd subiectul, îmi povesti bucuria primului președinte cînd aflase că sosisem și că va veni să mă vadă în aceeași seară, în odaia mea. La gîndul acestei vizite m-am speriat atît de tare, căci începeam să mă simt obosit, încît l-am rugat s-o împiedice (ceea ce-mi făgădui) și ca să fiu mai sigur, să pună ca, în această primă seară, etajul meu să fie păzit de personalul său, de care nu prea era mulțumit. „Sînt silit să alerg tot timpul după ei, pentru că le lipsește prea mult «inertia». Dacă n-aș fi aici, nici nu s-ar urni. Voi pune lif-tierul planton la ușa dumneavoastră.” L-am întrebat dacă acesta ajunsese în sfîrșit „șef de comisionari”. „N-are destulă vechime la noi, răspunse

el. Are camarazi mai vîrstnici, s-ar isca supărări. În toate lucrurile trebuie granulații (gradații). Recunosc că are aptitudini (în loc de atitudini) bune față de ascensorul său. Dar e încă prea decît numele, ci a adevăratei mele bunici, a cărei realitate vie o regăseam într-o amintire voită și deplină, întîia oară de cînd avusese atacul la Champs-Élysées. Această realitate nu există pen-tînăr pentru asemenea situație. Ar face contrast cu alții, care sînt mai vechi. Îi cam lipsește seriozitatea, care e însușirea primitivă (fără îndoială însușirea primordială, însușirea de căpetenie). Trebuie să aibe mai mult plumb în aripi (interlocutorul meu voia să spună în cap). De altfel, n-are decît să aibă încredere în mine. Îmi cunosc meseria. Înainte de a fi cîștigat galoanele de director la Grand-Hotel, am servit la început la domnul Paillard." Această comparație mă impresionează, și i-am mulțumit directorului că a venit în persoană la Pont-à-Coulevre. „Oh! pentru puțin, nu e nimic. Nu m-a făcut să pierd decît un timp infinit" (în loc de infim). De altminteri, sosisem.

Răsturnare a întregii mele ființe. Încă din prima noapte, cum sufeream de o criză de oboseală cardiacă, încercînd să-mi stăpînesc suferința, m-am aplecat încet și cu băgare de seamă ca să mă descalt. Dar cum am atins primul nasture al ghe-tei, pieptul meu se umflă plin de o prezență necunoscută, dumnezeiască, m-au scuturat niște hohote de plîns, lacrimile îmi curgeau șiroaie din ochi. Făptura care-mi venea în ajutor, care mă scăpa de uscăciunea sufletului, era aceea care, cu cîțiva ani în urmă, într-o clipă de deznădejde și singurătate identice, într-o clipă în care nu mai aveam nimic din mine, intrase și mă redase mie însumi, căci ea era eu mai mult decît mine însumi (vasul care e mai mare decît con-

ținutul și pe care mi-l aducea). Zărisem în memorie, aplecată peste oboseala mea, fața blindă, preocupată și decepționată a bunicii, așa cum fusese în cea dintîi seară cînd sosisem, nu fața acelei bunici de care mă mirasem și-mi imputasem că o regret atît de puțin și care nu-i purta decît numele, ci a adevăratei mele bunici, a cărei realitate vie o regăseam într-o amintire voită și deplină, întîia oară de cînd avusese atacul la Champs-Élysées. Această realitate nu există pentru noi atît timp cît mintea noastră n-a creat-o din nou (altfel, oamenii care au luat parte la o luptă gigantică ar fi cu toții niște mari poeți epici); și astfel, în dorința nebună de a mă arunca în brațele ei, aflasem abia în clipa aceasta că murise de mai bine de un an, din pricina acestui anacronism care împiedică atît de des ca într-adevăr calendarul faptelor să coincidă cu acela al sentimentelor. Vorbisem adesea de ea din acel moment și mă și gîndisem la ea; dar în cuvintele și gîndurile mele de tînar ingrat, egoist și crud, nu era niciodată nimic care să îi semănat cu bunica, pentru că în nechibzuința mea, în dragostea mea de plăcere, în obișnuința mea de a o vedea bolnavă, aveam în mine, numai în stare virtuală, amintirea a ceea ce fusese. În orice clipă l-am privi, sufletul nostru total n-are decît o valoare aproape fictivă, în ciuda numeroaselor bilanțuri ale bogăției sale, căci, ba unele, ba altele sînt indisponibile, fie că ar fi vorba de bogății efective sau de acelea ale imaginației, și pentru mine de pildă tot atît cît vechiul nume Guermantes, erau acelea cu mult mai grave, ale adevăratei amintiri a bunicii. Căci intermitențele inimii sînt legate de tulburările memoriei. Fără îndoială că existența trupului nostru, asemănător pentru noi cu un vas în care spiritualitatea noastră ar fi în-

chisă, ne face să presupunem că toate comorile noastre lăuntrice, toate bucuriile noastre din trecut, toate durerile noastre, sînt veşnic în stăpînire noastră. Poate că e tot atît de greşit să crezi că ele fug sau se întorc. În orice caz, dacă rămîn în noi, ele sălăşluiesc aproape tot timpul într-un domeniu necunoscut, unde nu ne sînt de nici un folos şi unde chiar cele mai obişnuite sînt refulate de amintiri de un alt ordin şi care exclud orice simultaneitate cu ele în conştiinţă. Dar cadrul senzaţiilor în care sînt păstrate fiind luat iarăşi în stăpînire, ele au la rîndul lor aceeaşi putere să gonească tot ce e incompatibil cu ele, să instaleze singur în noi eul care le-a trăit. Dar cum acela care redeveneam pe neaşteptate nu mai existase din acea seară îndepărtată în care bunica mă dezbrăcase la sosirea mea la Ealbec, foarte firesc, am aderat la clipa în care bunica se aplecase spre mine, nu după ziua de astăzi pe care eul meu o ignora, ci — ca şi cum ar exista în timp — serii diferite şi paralele — fără soluţie de continuitate, îndată după prima seară de altădată. Eul meu de atunci, şi care dispăruse de atîta timp, era din nou atît de aproape de mine încît mi se părea că aud încă cuvintele imediat premergătoare şi care totuşi erau doar un vis, după cum un om care nu s-a trezit bine crede că percepe foarte aproape de el zgomotele visului său care dispare. Nu mai eram decît acea fiinţă care caută să se refugieze în braţele bunicii sale, să şteargă urma supărărilor ei sărutînd-o, acea fiinţă care mi-ar fi fost atît de greu să mi-o închipuiesc cînd eram cutare sau cutare din cei ce se succedaseră în mine de cîtva timp, încît acum ar fi trebuit să fac eforturi sterpe ca să încerc dorinţele şi plăcerile unuia dintre acei care, cel puţin pentru

un timp, nu mai eram. Îmi aduceam aminte cum, cu o oră înainte de clipa în care bunica se aplecase astfel, în rochia ei de casă, spre ghetetele mele, rătăcind pe strada înnăbușitoare de căldură, prin fața cofetarului, în nevoia pe care o încercam să o sărut, crezusem că n-aș mai fi putut aștepta ceasul pe care trebuia să-l mai petrec fără ea. Iar acum, când aceeași nevoie renăștea, știam că pot aștepta ore după ore, că nu va fi niciodată lângă mine, simțind-o înțlia oară, vie, autentică, umflindu-mi pieptul gata să mi-l spargă, regăsind-o în sfârșit, aflasem că o pierdusem pe veci. Pierdută pe veci; nu puteam înțelege și mă deprindeam să îndur suferința acestei contradicții : pe de o parte o existență, o dragoste, care supraviețuiau în mine așa cum le cunoscusem, adică făcute pentru mine, o dragoste unde totul își găsea atât de bine complementul în mine, scopul ei, direcția ei constantă, încît geniul oamenilor mari, toate geniile care putuseră exista de la începutul lumii n-ar fi valorat în ochii bunicii cît unul singur din cusururile mele; și, pe de altă parte, îndată ce retrăisem această fericire ca și cînd ar fi fost prezentă, să o simt străbătută de siguranța, avîntîndu-se ca o durere fizică repetată, a unui neant care-mi ștersese imaginea acestei dragoste, care distrusese această existență, care desființase retrospectiv predestinarea noastră mutuală, care făcuse din bunica, în clipa în care o regăseam ca într-o oglindă, o simplă străină pe care o întîmplare/ o făcuse să petreacă cîtiva ani lângă mine, așa cum ar fi putut trăi lângă oricare altul, dar pentru care, înainte și după, nu eram nimic, nu voi fi nimic.

În locul plăcerilor pe care le încercasem de cîtva timp, singura pe care aș fi fost în stare s-o gust în această clipă ar fi însemnat, retușînd trecu-

tul, să împrăzesc durerile pe care bunica le simțise altădată. Dar nu mi-o aminteam numai în această rochie de casă, veșmînt atît de potrivit, aproape simbolic, cu oboselile, nesănătoase fără îndoială, dar și gingașe, pe care i le pricinuiam; iată că-mi aminteam puțin cîte puțin de toate prilejurile pe care le prinsesem, lăsînd-o să vadă, exagerîndu-i la nevoie suferințele mele, ca să-i pricinuiesc o supărare pe care-mi închipuiam apoi că o risipeam prin sărutările mele, ca și cum dragostea mea ar fi fost tot atît de capabilă ca fericirea mea să o facă fericită pe ea ; ba mai rău, eu care nu concepeam acum fericirea decît dacă aș fi putut-o regăsi răspîndită în amintirea mea pe brazdele acestei fețe modelate și plecate din dragoste, pușesem altădată o patimă nesăbuită să stîrlesc de pe ea pînă și cele mai mărunte plăceri, ca în ziua aceea în care Saint-Loup o fotografiase pe bunica și cînd, fiindu-mi greu să-i ascund puerilitatea aproape ridicolă a cochetăriei de a poza, cu o pălărie mare, într-un clar-obscur potrivit, mă lăsasem îndemnat să murmur cîteva cuvinte care vădeau nerăbdare și jignire care, după cum simțisem după contractarea feței sale, nimeriseră. o atinseseră; acum, cînd consolarea a mii de sărutări era pe veci cu neputință, mă sfîșiam pe mine.

Dar nu voi mai putea șterge niciodată această contracțiune a feței și această suferință a inimii ei sau mai degrabă a inimii mele; căci după cum morții există numai în noi, ne lovim neîncetat pe noi înșine cînd ne încapățînăm să ne aducem aminte de loviturile pe care i le-am dat. Mă agățam din răspuțuri de aceste dureri, oricît de cumplite ar fi fost, căci îmi dădeam seama că ele erau efectul amintirii bunicii, dovadă că această amintire era cu adevărat prezentă în mine. Simțeam

că nu-mi aduceam aminte cu adevărat de ea decît prin durere, și aș fi vrut să înfig și mai zdravăn în mine aceste cuie care mi-o țintuiau în memorie. Nu încercam să îndulcesc, să-mi înfrumusețez suferința, să simulez că bunica n-ar fi decît absentă și pentru moment invizibilă, adresînd fotografiiei sale (aceea pe care o făcuse Saint-Loup și pe care o aveam la mine), cuvinte și rugăminți ca unei ființe despărțite de noi, dar care, rămî-nînd individuală, ne cunoaște și rămîne legată de noi printr-o armonie indisolubilă. N-am făcut aceasta niciodată, țineam nu numai să sufăr, dar să respect originalitatea suferinței mele, așa cum o încercasem pe neașteptate fără să vreau, și voiam să continui să o încerc, după legile ei, ori de cîte ori revenea această contradicție atît de stranie a supraviețuirii și a neantului care se încrucișau în mine. Nu știam, firește, dacă voi putea desprinde cîndva puțin adevăr din această impresie atît de dureroasă și actualmente de neînțeles, dar știam că dacă aș putea extrage vreo-dată oricît de puțin din acest adevăr, n-ar putea fi decît din ea, atît de deosebită, atît de spontană, care nu fusese nici marcată de inteligența mea, nici atenuată de bicisnicia mea, dar pe care chiar moartea, revelația bruscă a morții, o săpase ca trăsnetul în mine, după un grafic suprafiresh și neomenesc, ca o diră dublă și tainică. (Nici nu eram în stare să mă gîndesc, să mă agăț de uitarea bunicii, în care trăisem pînă acum, ca să scot vreun adevăr din ea; căci nu era în ea însăși decît o negație, slăbirea gîndului meu incapabil să cre-eze din nou un moment real din viață și obligat să-i substituie niște imagini convenționale și in-diferente). Poate totuși instinctul de conservare, ingeniozitatea inteligenței de a ne feri de durere,

începînd să clădească pe ruine încă fumegînde, să pună temelia operei sale utile și nefaste, gustam prea mult gingășia de a-mi aduce aminte de cutare sau cutare păreri ale ființei dragi, de a mi le aminti ca și cum le-ar fi putut încă emite, ca și cum ar exista, ca și cum aş continua să exist pentru ea. Dar, îndată ce am apucat să dorm, la ora această, mai veridică, în care ochii se închid lucrurilor din afară, lumea somnului (pe al cărei prag inteligența și voința paralizate deocamdată, nu mă mai puteau disputa cruzimii adevăratelor mele impresii) reflectă, refractă sinteza dureroasă a supraviețuirii și a neantului în sfîrșit refăcută, în adîncul organic care ajunsese translucid, al viscerelor tainic luminate. Lume a somnului, unde cunoașterea lăuntrică atîrnă de tulburările organelor noastre, accelerează ritmul inimii sau al răsufllării, pentru că o aceeași doză de spaimă, de tristețe, de remușcare acționează cu o putere însutită dacă este astfel injectată în vinele noastre; îndată ce ne-am imbarcat pe valurile negre ale propriului nostru sînge ca pe un Lethe lăuntric cu înșeptite cotituri, ca să străbătem arterele cetății subterane, ne apar figuri mari, solemne care ne întîmpină și ne părăsesc, lăsîndu-ne înlăcrimați. Am căutat în zadar figura bunicii îndată ce am ajuns sub porțile întune-coase; știam totuși că există încă, dar cu o viață împuștinată, tot atît de palidă ca și aceea a amintirii; întunericul și vîntul creșteau; tata, care trebuia să mă ducă la ea, nu mai sosea. Deodată mîi s-a tăiat răsufllarea, am simțit că inima mi se înăs-prește, îmi aduceam aminte că uitasem de multe săptămîni să-i scriu bunicii. Ce trebuia să creadă despre mine ? „Doamne, îmi spuneam, cît de nenorocită trebuie să fie în odăița aceea pe care au

închiriat-o pentru ea, atît de mică, parcă ar fi fost destinată unui fost servitor, unde e singură cuc cu îngrijitoarea și în care n-a vrut să se scoale din pat măcar o singură dată! Trebuie să creadă că o uit de cînd a murit; ce singură și părăsită trebuie să se simtă! Oh! trebuie să alerg să văd, nu mai pot aștepta o clipă, nu mai pot aștepta să vină tata; dar unde e? Cum de-am putut uita adresa? Numai de m-ar recunoaște! Cum de-am putut-o uita atîtea luni? E întuneric, nu voi nimeri, vîntul mă împiedică să înaintez; dar iată că tata se plimbă prin fața mea; strig după el: „Unde e bunica? Spune-mi adresa ei. Îi merge bine? Ești sigur că nu-i lipsește nimic? — Poți fi liniștit, îmi spuse tata. Îngrijitoarea ei e o femeie ordonată. I se trimite din cînd în cînd o sumă foarte mică ca să i se cumpere puținul de care are nevoie. Întreabă uneori de tine. I s-a spus chiar că vei scrie o carte. A părut mulțumită. Și-a lăcrimat“. Atunci parcă mi-am amintit că, puțin după moartea ei, bunica îmi spusese plîngînd, ca o aer umil, ca o servitoare bătrînă gonită, ca o străină: „Îmi vei îngădui oricum să vin să te văd uneori, nu mă lăsa prea mulți ani fără să mă vizitezi. Gîndește-te că ai fost nepotul meu și că bunicile nu uită.“ Văzîndu-i din nou fața atît de smerită, atît de nenorocită, atît de blindă, am vrut să alerg îndată și să-i spun ce-ar fi trebuit să-i răspund atunci: „Da, bunică, ai să mă vezi ori de cîte ori vei voi, te am numai pe tine pe lume, n-o să te mai părăsesc niciodată“. Cît de mult o fi făcut-o să plîngă tăcerea mea de atîtea luni, de cînd nu m-am mai dus pe acolo unde e culcată! Ce și-a putut spune? Și eu i-am zis tatii tot plîngînd: „Iute, iute, adresa ei, arată-mi drumul“. Dar el răspunse: „— Vezi

că... nu știu dacă s-ar putea s-o vezi. Apoi, știi, e foarte slabă, foarte slabă, nu mai e aceeași, cred că îți va fi mai degrabă penibil. Și nu-mi mai aduc aminte numărul exact al aleiei.“ „— Dar spune-mi, tu care știi, nu-i așa că nu este adevărat că morții nu mai trăiesc? Oricum, nu-i adevărat, orice s-ar spune, fiindcă bunica există încă.“ Tata surîse trist : „— Oh ! foarte puțin, știi, foarte puțin. Cred că ai face mai bine dacă nu te-ai duce. Are tot ce-i trebuie. Tocmai am pus ordine în totul.“ „— Dar e adesea singură !“ „— Da, dar e mai bine pentru ea. E mai bine să nu se gîndească. Adeseori e dureros să te gîndești. De altminteri, știi, e foarte slăbită. O să-ți las indicația precisă ca să te poți duce la ea; nu văd ce ai putea face acolo și n-aș crede că îngrijitoarea te-ar lăsa să o vezi.“ „— Totuși, știi prea bine că voi trăi totdeauna alături de ea, cerbi, cerbi, Francis Jammes, furculiță.“ Dar, străbătusem din nou fluviul cu cotituri întunecoase, mă urcasem la suprafață unde se deschide lumea celor vii, și repetam încă : „Francis Jammes, cerbi, cerbi“, dar șirul acestor cuvinte nu-mi mai ofereau înțelesul limpede și logic pe care-l exprimau atît de firesc pentru mine acum o clipă și pe care nu mi-l mai puteam aminti. Nici nu înțelegeam pentru ce cuvîntul Aias, pe care mi-l spusese adineauri tata, însemnase îndată : „Bagă de seamă să nu-ți fie frig“, fără nici o îndoială cu putință. Uitasem să trag jaluzelele și de bună-seamă că ziua mă trezise. Dar n-am putut îndura să am sub ochi valurile mării pe care bunica le putea contempla altădată ore întregi : imaginea nouă a frumuseții lor indiferente se împlinea astfel îndată cu ideea că ea nu le vedea; eu aș fi vrut să-mi astup urechile la zgomotul lor, căci acum

plinătatea luminoasă a plajei săpa un gol imens în inima mea ; parcă totuî mi spunea ca acele alei și pajiști dintr-o grădină publică unde o pierdusem altădată, cînd eram încă copil : „N-am văzut-o“, și sub rotunjimea cerului palid și divin mă simțeam apăsător ca sub un clopot imens, albăstrui, care închidea un orizont în care bunica nă mai era. Mă întorceam cu fața la perete ca să nu mai văd nimic, dar, din păcate, eram aproape de acel perete, tot atît de ascultător ca o vioară, care reda toate nuanțele unui simțămînt, transmitea cu atîta exactitate buniciei teama mea totodată de-a o trezi, și, dacă se și trezise, de-a nu fi auzit de ea, căci n-ar fi îndrăznit să se miște, apoi îmi vestea îndată ca replica unui al doilea instrument, sosirea ei și mă poftea să fiu liniștit. Nu îndrăzneam să mă apropiu de acest perete întocmai ca de un pian la care bunica ar fi cîntat și care vibra încă de atingerea ei. Știam că așa putea bate acum, chiar mai tare, că nimic n-ar mai putea-o trezi și că nu voi auzi nici un răspuns, că bunica nu va mai veni. Și nu-i ceream altceva lui Dumnezeu decît, dacă există un rai, să pot da în acest perete trei lovituri ușoare pe care bunica le-ar recunoaște dintr-o mie, și căroră le-ar răspunde prin altele care ar vrea să spună : „Nu te frămînta, șoricelul meu, înțeleg că ești nerăbdător, dar voi veni“, și să mă lase să stau cu ea întreaga veșnicie, care n-ar fi prea lungă pentru noi doi.

Directorul veni să mă întrebe dacă n-aș vrea să cobor. Veghiase, la întîmplare, la „plasarea“ mea în sufragerie. Cum nu mă văzuse, se temuse să nu mă fi cuprins iarăși sufocările de altădată. Nădăjduia că n-ar fi decît o ușoară „durere de

gît“ și-mi spuse că auzise că ele puteau fi pofolite cu ceea ce numea el : „caliptus“.

Îmi înmînă un bilet de la Albertine care nu trebuia să vină anul acesta la Balbec dar, răzgîndindu-se, era de trei zile, nu chiar la Balbec, ci la zece minute cu tramvaiul, într-o stațiune vecină. Temîndu-se că drumul m-ar fi obosit, ea se abținuse întîia seară, dar mă întreba cînd aş putea-o primi. M-am informat dacă venise chiar ea în persoană, nu ca să o văd, dar ca să potrivească astfel lucrurile încît să n-o văd. „Da, îmi răspunse directorul. Dar ar vrea s-o primiți cît mai grabnic cu putință, în afară de cazul dacă n-ați avea motive cu totul «necesitoase». Vedeți, încheie el, că toată lumea vă dorește aici, în definitiv“. Dar eu nu voiam să văd pe nimeni.

Și totuși, în ajun, cu prilejul sosirii, simțisem că mă cuprinsese din nou farmecul trîndav al vieții de băi de mare. Același liftier tăcut, de data aceasta din respect, și nu din dispreț, și roșu de plăcere, pusese în mișcare ascensorul. Urcîndu-mă de-a lungul coloanei, străbătusem iarăși ceea ce fusese pentru mine misterul unui hotel necunoscut, unde cînd sosești, turist fără protecție și fără vază, fiecare client obișnuit care se întoarce în odaia lui, fiecare fată care coboară să cîneze, fiecare slujnică ce trece pe coridoarele ciudat de dezaliniat, pînă și fata care a venit din America cu doamna ei de companie care coboară să cîneze, aruncă asupra-ți o privire în care nu citești nimic din cîte ai fi dorit. De data aceasta, dimpotrivă, încercasem plăcerea odihnitoare de a urca într-un hotel cunoscut în care mă simțeam la mine, unde săvîrșisem încă o dată acea operație totdeauna de reînceput, mai lungă, mai grea decît întoarcerea pleoapei pe dos și care constă în a așterne peste

lucruri sufletul care ne e intim în locul sufletului lor care ne sperie. Va trebui oare acum, îmi spuneam, fără să bănuiesc brusca schimbare a sufletului care mă aștepta, să mă duc mereu la alte hoteluri unde să cinez pentru întâia oară, unde obișnuința n-ar fi ucis la fiecare etaj, în fața fiecărei uși, balaurul îngrozitor care pare să vegheze asupra unei existențe fermecate, unde va trebui să mă apropiu de acele femei necunoscute pe care hotelurile de lux, cazinourile, plajele, le adună doar și le fac să trăiască în comun, în chipul unor vaști polipieri?

Mă bucurase chiar faptul că plicticosul primpreședinte era atît de grăbit să mă vadă; era întâia zi cînd vedeam valurile, lanțul de munți de azur al mării, ghețarii și cascadele ei, fluxul și maiestatea ei neglijentă — doar simțind pentru întâia oară, de atîta timp, cînd îmi spălam mîinile, acest miros specific al săpunurilor prost parfumate ale Grand-Hotelului—care păreau că aparțin în același timp momentului de față și șederii din trecut, plutea printre ele ca farmecul real al vieții deosebite în care te întorci numai ca să-ți schimbi cravata. Cearceafurile prea subțiri, prea ușoare, prea mari, cu neputință de mărginit, de stăpînit și care stăteau umflate în jurul plapumelor în volute mișcătoare, m-ar fi întristat altădată. Ele legănau numai, pe rotunjimea incomodă și bombată a valurilor lor, soarele glorios și plin de nădejdi al celei dintîi dimineți. Dar acesta nu avu timp să răsară. Chiar în noaptea aceea, prezența îngrozitoare și divină înviase. L-am rugat pe director să plece și să nu lase pe nimeni să intre. I-am spus că voi sta culcat și i-am respins oferta de a trimite la farmacie după leacul minunat. Refuzul meu îl încîntă, căci îi era teamă că

mirosul de „caliptus“ să nu-i incomodeze clienții. Ceea ce-mi atrase complimentul : „Sînteți în mișcare“ (voia să spună „în nota justă“) și recomandarea : „Băgați de seamă să nu vă murdăriți de ușă, căci din pricina broaștelor, am pus să se «inducă» cu ulei; dacă un funcționar și-ar îngădui să bată la ușa dumneavoastră, va fi «umflat» în palme. Și să bage bine de seamă că nu îmi plac «repetițiile» (asta însemna, desigur, că nu-i plăcea să repete de două ori un ordin). N-ați vrea să vă trimit, ca să vă dea puteri, puțin vin vechi, din care am jos o «balenă» (probabil balercă)? Nu vi l-aș aduce pe o tavă de argint ca și capul lui Ionathan, și vă previn că nu e un Chateau-Lafite, dar e ceva aproape «echivoc» (în loc de echivalent). Și am putea să vă punem la fript o mică solă, care e o mîncare ușoară.“ Am refuzat tot, dar am fost uimit cînd am auzit numele peștelui (sola) rostit ca salcia, mai ales de un om care pesemne comandase atîția în viața lui.

În ciuda făgăduielilor directorului, mi se aduse ceva mai tîrziu cartea de vizită a marchizei de Cambremer. Bătrîna doamnă venise să mă vadă și întrebese dacă sînt acasă și, cînd aflase că sosisem abia în ajun, și că nu mă simțeam bine nu stăruise, și (nu fără să se fi oprit desigur în fața farmacistului sau a marchitanei la care lacheul sărind de pe capră, intra și plătea vreo notă sau făcea provizii) marchiza plecase la Féterne în vechea ei călească cu opt arcuri și înhămată cu doi cai. De altfel, se auzea destul de des uruitul și se admira luxul acesteia pe străzile din Balbec și a cîtorva alte mici localități de pe litoral, așezate între Balbec și Féterne. Scopul acestor drumuri nu erau aceste opriri la furnizori, ci, dimpotrivă, vreo gustare sau vreun *garden-party*

la vreun boiernaș sau burghez, foarte nedemni de marchiză. Dar aceasta, deși domina foarte de sus, prin nașterea și averea ei, mica nobilime din împrejurimi, se temea atît de mult, în bunătatea și în simplitatea ei desăvîrșite, să nu decepționeze pe cineva care o invitasese, încît se ducea la cele mai neînsemnate reuniuni mondene din împrejurimi. Firește, ca să facă atîta drum ca să asculte, în căldura unui salonaș înăbușitor, o cîntăreață de obicei fără talent și pe care, în calitatea ei de doamnă mare din împrejurimi și de muziciană vestită, ar trebui pe urmă s-o felicite cu exagerare, doamna de Cambremer ar fi preferat să se ducă să se plimbe sau să stea în grădina ei minunată de la Féterne la al cărei capăt valul aromit al unui mic golf dispărea printre flori. Dar știa că venirea ei probabilă fusese anunțată de amfitrion, fie că era un nobil sau un burghez liber din Maineville-la-Teinturière sau din Chattoncourt-l'Orgueilleux. Or, dacă doamna de Cambremer ar fi ieșit în ziua aceea fără să facă act de prezență la serbare, cutare sau cutare invitat care venise de la una din plajele mici de-a lungul mării, putuse auzi și vedea caleașca marchizei, ceea ce ar fi anulat scuza că nu se urnise de la Féterne. Pe de altă parte, deși acești amfitrioni o văzuseră pe doamna de Cambremer ducîndu-se la concerte date de oameni unde după părerea lor nu era locul ei, scăderea neînsemnată la care era supusă, din pricina acestui fapt, situația marchizei, prea bună la suflet, dispărea cînd ei erau cei care primeau, și se întrebau cu înfrigurare dacă va veni sau nu la mica lor petrecere de după-amiază. Ce ușurare după îngrijorările încercate cîteva zile, cînd, după întîia bucată cîntată de fata amfitrionului sau de vreun amator în vile-

giatură, un invitat anunța (semn infailibil că marchiza va veni la matineu) că văzuse caii vestei calești oprindu-se în fața ceasornicarului sau droghistului! Atunci doamna Cambremer (care într-adevăr nu avea să întârzie, urmată de nora ei, de invitații care locuiau în acel moment la ea, și pentru care ceruse îngăduirea, acordată cu cită bucurie, să-i aducă cu dînsa) își redobîndea toată strălucirea în ochii amfitrionilor pentru care răsplata vizitei ei fusese poate motivul de căpetenie și nemărturisit al hotărîrii pe care-o luaseră acum o lună : să-și bată capul și să facă cheltuieli pentru a da un matineu. Văzînd-o pe marchiză prezentă la petrecerea lor, nu-și mai aminteau de amabilitatea ei de a se duce la acei vecini puțin calificați, ci de vechimea familiei sale, de luxul castelului ei, de lipsa de politețe a norei sale născută Legrandin care, prin aroganța ei, scotea în evidență cumsecădenia cam fadă a soacrei sale. Credeau de pe acum că citesc în corespondența mondenă din *Gaulois*, informația pe care o vor ticlui chiar ei în familie, cu ușile zăvorîte, asupra „micului colț din Bretagne unde lumea petrece în lege, matineul ultraselect care a luat sfîrșit numai după ce musafirii au reușit să smulgă făgăduiala amfitrionilor că-l vor repeta în curînd.“ Așteptau în fiecare zi ziarul, îngrijorați că încă nu-și văzuseră matineul figurînd în el, și temîndu-se că o avuseseră pe doamna de Cambremer doar pentru invitații lor și nu pentru mulțimea de cititori. În sfîrșit, ziua binecuvîntată sosea : „Sezonul e excepțional de strălucit anul acesta la Balbec. La modă sînt micile concerte de după-amiază“ etc... Bine că a dat Dumnezeu și numele doamnei Cambremer fusese bine ortografiat și „citat la întîmplare“, dar în frunte. Nu-ți mai

rămînea decît să pari plictisit de această indiscreție a ziarelor care te puteau învrăjbi cu cei pe care nu-i putuseși invita, și să întrebi, cu fățarnicie, în fața doamnei de Cambremer, cine fusese atît de perfid și trimisese această informație, despre care marchiza binevoitoare și cucoană mare spunea : „Înțeleg că lucrul acesta vă indispoaze, dar, în ce mă privește, am fost foarte fericită că s-a știut că am fost la dumneavoastră“.

Doamna de Cambremer scrisese în grabă pe cartea de vizită care mi se înmînase că dădea poimîine un matineu. Și, firește că acum două zile, oricît de obosit aș fi fost de viața mondenă, mi-ar fi făcut o adevărată plăcere să o gust transplantată în aceste grădini unde creșteau în plin pămînt, grație așezării Féterne-ului, smochini, palmieri, răsaduri de trandafiri pînă la mare, adesea atît de liniștită și de un albastru mediteranean și pe care, înainte de începutul petrecerii, micul iaht al proprietarilor ce se ducea să ia de pe plajele de pe cealaltă parte a golfului pe invitații cei mai de seamă, slujea, cu pînzele lui întinse pentru a apăra de soare, cînd toată lumea sosise, de sufrage-rie pentru gustare, și pleca din nou seara să-i conducă pe cei ce aduseseră. Lux fermecător, dar atît de costisitor, încît, ca să facă, în parte, față cheltuielilor pe care le atrăgea după sine, doamna de Cambremer încercase să-și sporească veniturile în diferite chipuri și mai ales închiriind pentru întîia oară una din proprietățile ei, foarte deosebită de Féterne : Raspelière. Da, acum două zile, ce mi-ar mai fi schimbat „înalta viață pariziană“, un asemenea matineu populat cu nobili mărunți și necunoscuți, într-un cadru nou ! Dar acum plăcerile nu mai aveau nici un înțeles pentru mine. I-am scris deci doamnei de Cambremer ca să mă scuz, după

cum cu o oră mai de vreme o refuzasem pe Albertine : durerea gonise din mine posibilitatea dorinței tot atît de desăvîrșit ca o febră mare care taie pofta de mîncare... Mama trebuia să sosească a doua zi. Mi se părea că eram mai puțin nedemn să trăiesc în tovărășia ei, că o voi înțelege mai bine, acum cînd o viață străină și înjositoare făcuse loc întoarcerii amintirilor sfișietoare care-mi încingeau și-mi înnobilau atît sufletul meu cît și al ei, cu cununa lor de spini. Așa credeam; în realitate, adevăratele mîhniri ca aceea a mamei care îți iau viața cu desăvîrșire pentru foarte mult timp, uneori pe veci, îndată ce ai pierdut ființa pe care o iubești, sînt foarte departe de celelalte supărări oricum trecătoare, cum trebuie să fie a mea, care trec repede așa cum au venit tîrziu, pe care nu le cunoști decît mult timp după ce s-au întîmplat, pentru că a fost nevoie să le înțelegi; supărări cum le încearcă atîta lume și de care aceea ce mă chinuia actualmente nu se deosebea decît prin această modalitate a amintirii involuntare.

Aveam să cunosc cîndva o mîhnire tot atît de adîncă la fel ca mîhnirea mamei, după cum se va vedea în urmarea acestei povestiri, dar nu acum și nici așa cum mi-o închipuiam. Cu toate acestea, după cum un recitator care ar trebui să-și cunoască bine rolul și să fie la locul său de mult timp, dar care a sosit abia în ultima clipă și n-a citit decît o singură dată ceea ce are de spus, știe să ascundă cu destulă îndeminare cînd vine momentul să dea replica, pentru că nimeni să nu-și poată da seama de întîrzierea lui, noua mea mîhnire mi-a îngăduit, cînd a sosit mama, să-i vorbesc ca și cînd ar fi fost totdeauna aceeași. Mama crezu doar că vederea acestor locuri unde

fusesem cu bunica (nu asta era pricina) îmi trezise această mîhnire. Pentru întîia oară atunci, și fiindcă durerea mea nu era nimic pe lîngă a ei, dar îmi deschidea ochii, mi-am dat seama, cu groază, de ceea ce era în stare să sufere. Am înțeles pentru întîia oară că acea privire fixă și fără lacrimi (din care pricină Françoise o compătimea puțin), pe care o avea de la moartea bunicii, se oprise asupra acestei contradicții de neînțeles dintre amintire și neant. De altminteri, deși tot mai purta vălurile ei negre, dar era mai bine îmbrăcată în aceste locuri noi, eram și mai izbit de transformarea ce se săvîrșise în ea. Nu e destul dacă spun că pierduse orice veselie; topită, înțepenită într-un soi de imagine rugătoare, se temea parcă să nu jignească cu o mișcare prea bruscă, cu un sunet prea tare al vocii, prezența dureroasă care nu se despărțea de ea. Dar mai ales, cum am văzut-o intrînd în mantoul ei de crep, am băgat de seamă — ceea ce-mi scăpase la Paris — că n-o mai vedeam pe mama, ci pe bunica. După cum în familiile regale și ducale, la moartea șefului fiul îi ia titlul și ajunge din duce d'Orléans, din principe de Tarent sau din principe de Laumes, rege al Franței, duce de la Trémoille, duce de Guermantes, tot astfel adesea, printr-o înălțare de altă natură și de origină mai adîncă, mortul înhață pe cel viu care ajunge urmașul său asemănător, continuatorul vieții lui întrerupte. Poate că marea durere care urmează la o fiică, după moartea mamei sale, nu face decît să rupă mai degrabă crisalida, să grăbească metamorfoza și apariția unei ființe pe care o porți în tine și care, fără această criză ce grăbește etapele și sare dintr-o dată perioadele, nu s-ar fi ivit decît mai încet. Poate că în regretul celei ce nu mai este, se află

un soi de sugestie care sfîrșește prin a aduce pe trăsăturile noastre asemănări pe care le aveam de altminteri, mai ales vreo oprire a activității noastre, îndeosebi individuale (la mama, a bunului ei simț, a veseliei zeflemiste pe care le moștenise de la tatăl ei) pe care nu ne temeam, cît timp ființa iubită trăia, să o exercităm, fie chiar în paguba ei, și care cumpănea caracterul pe care-l moșteneam numai de la ea. După ce a murit, avem scrupule să fim altfel, admirăm numai ceea ce a fost ea, ceea ce și era, dar îmbinat cu altceva, și ceea ce vom fi de aici înainte numai noi. În acest sens (și nicidecum în acela atît de vag, atît de fals în care se înțelege îndeobște) se poate spune că moartea nu e inutilă, că mortul continuă să acționeze asupra noastră. Și acționează chiar mai mult decît un viu, pentru că adevărata realitate desprinzîndu-se numai prin spirit, fiind obiectul unei operații a spiritului, cunoaștem cu adevărat numai ceea ce sîntem nevoiți să creem din nou prin gîndire, ceea ce ne ascunde viața de toate zilele... În sfîrșit, în acest cult al regretului pentru morții noștri, ne facem un idol din tot ceea ce au iubit ei. Nu numai că mama nu se putea despărți de sacoșa bunicii care ajunsese mai de preț decît dacă ar fi fost din safire și diamante, de manșonul ei, de toată îmbrăcămintea care accentua încă și mai mult asemănarea înfățișării dintre ele, dar chiar și de volumele doamnei de Sévigné pe care bunica le avea întotdeauna cu ea, pe care mama nu le-ar fi schimbat nici chiar cu însuși manuscrisul acestor scrisori. Glumea altădată cu bunică-mea care nu-i scria niciodată fără să citeze vreo frază de doamna de Beausergent. În fiecare din cele trei scrisori pe care le-am primit de la mama în-

intea sosirii ei la Balbec, mi-a citat-o pe doamna de Sévigné ca și cum nu mi-ar fi adresat ea mie aceste trei scrisori, ci bunica le-ar fi adresat ei. Vru să coboare pe dig ca să vadă plaja despre care bunica îi vorbea întotdeauna cînd îi scria. Ținînd în mînă umbrela mamei sale, am văzut-o cum înainta, toată în negru, cu pași șovăitori, pioși, pe nisipul pe care picioarele scumpe îl călcaseră înaintea ei și avea aerul că se duce în căutarea unei moarte pe care valurile aveau s-o aducă la mal. A trebuit să cobor cu ea, ca să n-o las să cineze singură. Primul președinte și văduva decanului mă rugară să-i prezint. Și era atît de sensibilă la tot ce era în legătură cu bunica, încît fu nespus de mișcată, nu uită niciodată și rămase recunoscătoare pentru tot ceea ce-i spusese primul președinte, după cum suferi cu indignare, pentru că, dimpotrivă, soția decanului nu rostise nici un cuvînt în amintirea răposatei. În realitate, nici primul președinte nu se sinchisea mai mult de bunica decît soția decanului. Cuvintele emoționante ale unuia și tăcerea celeilalte, deși mama făcuse între ele o deosebire atît de mare, erau numai un chip deosebit de a exprima acea nepăsare pe care ne-o inspiră morții. Dar cred că mama găsea mai ales gingășie în cuvintele prin care lăsam să se strecoare fără voie din suferința-mi, care n-o putea decît fericii (în ciuda dragostei pe

– care mi-o purta), ca tot ce asigura bunicii o supraviețuire în inimi. În toate zilele următoare, mama cobora să ia loc pe plajă, ca să facă întocmai ce făcuse mama ei, și citea cele două cărți preferate ale ei, *Memoriile* doamnei de Beausergent și *Scrisorile* doamnei de Sévigné. Ea, și nici unul din noi, nu putuse îndura să i se spună acesteia din urmă „marchiza cea spirituală“, nici lui La Fon-

taine „unchiașul“. Dar cînd citea în scrisori cuvintele „fata mea“, credea că o aude vorbind pe mama ei.

Într-unul din pelerinajele în care nu voia să fie tulburată, avu nenorocul să întâlnească pe plajă o doamnă din Combray însoțită de fiicele ei. Cred că o chema doamna Poussin. Dar între noi îi spuneam totdeauna numai : „Ai să vezi că am avut dreptate“, căci prin această frază pe care o repeta mereu anunța fetelor durerea pe care ele și-o pregăteau, de pildă, spunînd uneia care-și freca ochii : „Cînd vei avea o oftalmie în lege, ai să vezi că am avut dreptate“. Adresă de departe mamei un lung salut compătimitor, nu în semn de condoleanțe, ci din pricina educației ce-o primise. Trăind destul de retrasă la Combray, într-o grădină imensă, găsea întotdeauna că nimic nu e destul de dulce și îndulcea cuvintele și chiar numele din limba franceză. Găsea că sună prea aspru să spună „lingură“ obiectului de argint cu care se serveau siropuri și deci spunea „lingurică“; s-ar fi temut să-l bruscheze pe blîndul cîntăreț al lui Telemac spunîndu-i cu asprime Fénelon — cum făceam eu însumi în cunoștință de cauză, căci eram prieten cu ființa cea mai scumpă, cea mai inteligentă, cea mai bună și cea mai de ispravă, neuitată tuturor ce l-au cunoscut, Bertrand de Fénelon — și spunea totdeauna numai Fénelon, găsind că accentul ascutit îl înmuia oarecum. Ginerele, mai puțin dulce, al acestei doamne Poussin și al cărui nume l-am uitat, fiind notar la Combray, fugi cu casa cu bani și-l făcu astfel pe unchiul meu să piardă o sumă foarte mare. Dar aproape toată lumea din Combray era în relații atît de bune cu ceilalți membri ai familiei, încît această ispravă nu avu drept urmare

vreo supărare și lumea se mulțumi să compătimească pe doamna Poussin. Nu primea, dar trecînd prin fața grilajului ei, te opreai să admiri minunatele sale umbrare, fără să poți deosebi altceva. Nu ne stingheri întru nimic la Balbec unde am întîlnit-o doar o singură dată, într-un moment cînd fiica ei își rodea unghiile: „Cînd ai să te pomenești cu cogeamite panarițiu, ai să vezi că am avut dreptate“.

În timp ce mama citea pe plajă, stăteam singur în odaia mea. Îmi aduceam aminte de ultima perioadă din viața bunicii și de tot ce era în legătură cu ea, de ușa scării care era ținută deschisă cînd ieșisem cu prilejul ultimei sale plimbări. Spre deosebire de toate astea, restul lumii abia mi se părea real, și suferința mea îl otrăvea de-a binelea. În sfîrșit, mama îmi ceruse să ies. Dar, la fiecare pas, vreun aspect uitat al cazinoului, al străzii, unde așteptînd-o în cea dintîi seară, mă dusesem pînă la monumentul lui Duguay-Trouin¹, mă împiedica să merg mai departe, ca un vînt împotriva căruia nu poți lupta; plecam ochii ca să nu văd. Și după ce mai prindeam putere, mă întorceam spre hotelul unde știam că era de acum înainte cu neputință ca, oricît ar fi trebuit să aștept, să o regăsesc pe bunica, pe care o regăsisem altădată în cea dintîi seară cînd sosisem. Cum ieșeam pentru întîia oară, mulți servitori pe care nu-i văzusem încă mă priviră cu curiozitate. Pe pragul hotelului, un tînăr comisionar, își scoase șapca să mă salute și și-o puse repede pe cap. Am crezut că, potrivit expresiei sale, Aimé îi „dăduse consemnul“ să fie atent cu mine. Dar am văzut în aceeași clipă că a scos din nou

¹ Marinar francez (1673—1736), devenit celebru prin luptele navale din timpul lui Ludovic al XIV-lea.

șapca în fața altei persoane care se întorcea. Adevărul este că, în viață, acest tânăr nu știa decît să-și scoată și să-și pună la loc șapca, operație care-i reușea de minune. Înțelegînd că nu este în stare să facă altceva și că excelează în lucrul acesta, îl săvîrșea de cît mai multe ori pe zi, ceea ce-i atrase din partea clienților o simpatie discretă, dar generală, și o mare simpatie din partea portarului căruia îi venea sarcina să angajeze comisionarii și care pînă la acea pasăre rară nu putuse găsi vreunul pe care să nu-l dea afară în mai puțin de opt zile, spre marea uimire a lui Aimé care spunea : „E de mirare, căci în meseria aceasta li se cere doar să fie politicoși, și s-ar părea că nu-i un lucru atît de greu“. Directorul ținea ca ei să aibă și ceea ce numea el o frumoasă „prezență“ vrînd să înțeleagă prin asta să rămînă în serviciu sau, mai degrabă, pentru că nu reținuse bine cuvîntul de prestanță. Aspectul pajiștei care se întindea în spatele hotelului se schimbase prin crearea cîtorva răzătoare înflorite și suprimarea nu numai a unui arbust exotic, dar și a comisionarului care împodobeau, în primul plan, exteriorul intrării, prin tulpina mlădioasă a taliei sale și culoarea ciudată a părului său. Plecase cu o contesă poloneză care-l luase ca secretar, imitînd în această privință pe cei doi frați mai vîrstnici și pe sora lui dactilografă, smulși hotelului de personalități din țări și de sexuri diferite, care se îndrăgostiseră de farmecele lor. Rămăsese numai mezinul pe care nu-l voia nimeni, fiindcă era sașiu. Era foarte fericit cînd contesa poloneză și protectorii celorlalți doi veneau să petreacă cîtva timp la hotelul din Balbec. Căci, deși își invidia frații, îi iubea și putea cultiva astfel, în răstimp de mai multe săptămîni, sentimentele de

familie. Stareța de la Fontevrault nu obișnuia oare, părăsindu-și în acest scop călugărițele, să vină să împărtășească ospitalitatea pe care-o oferea Ludovic al XIV-lea celeilalte Mortemart, amanta lui, doamna de Montespan? În ce-l privea pe el, acesta era primul an cînd se afla la Balbec; nu mă cunoștea încă, dar auzindu-i pe camarazii lui mai vechi care, cînd mi se adresau, îmi precedau numele de cuvîntul „domnule,” îi imită încă de prima dată cu un aer mulțumit, fie ca să-și arate instruirea cu privire la o personalitate pe care o credea cunoscută, fie ca să se conformeze unui obicei pe care-l ignora acum cinci minute, dar pe care i se părea indispensabil să nu-l calce. Înțelegeam foarte bine farmecul pe care acest mare hotel îl putea oferi anumitor persoane. Se ridica întocmai ca un teatru, și o figurație numeroasă îl însufletea pînă sub boltă. Desi clientul nu era decît un soi de spectator, era veșnic amestecat cu spectacolul, dar nu ca în acele teatre în care actorii joacă o scenă în sală, ci ca și cum viața spectatorului s-ar desfășura aidoma somptuozităților scenei. Jucătorul de tenis putea să se întoarcă în veston de flanelă albă, portarul se îmbrăcase în frac albastru galonat cu argint ca să-i înmîneze corespondența. Dacă acest jucător de tenis nu voia să urce pe jos, era totuși amestecat cu actorii, căci avea alături de el, ca să conducă ascensorul, pe liftierul tot atît de bogat costumat. Coridoarele etajelor ascundeau o forfoteală de cameriste și de comisionare, frumoase pe mare ca friza Panateneelor¹ și chiar și în odăile în care amatorii de frumusețe feminină ancilară ajungeau prin ocoluri savante. Jos, stăpînea elemen-

¹ Friza vestită care împodobește frîntonul Parteonului.

tul masculin și făcea din acest hotel, din pricina tinereții extreme și lenese a servitorilor, un soi de tragedie judeo-creștină întrupată și mereu reprezentată. De aceea nu mă puteam împiedica să recit în sinea mea când îi vedeam, de bunăseamă nu versurile lui Racine care-mi veniseră în minte la principesa de Guermantes în timp ce domnul de Vaugoubert îi privea pe tinerii secretari de ambasadă care-l salutau pe domnul de Charlus, dar alte versuri de Racine, de data aceasta nu din *Esther*, ci din *Athalie* : căci mai ales la ora ceaiului, în hol, căruia i se spunea în veacul al XVIII-lea porticele, stătea „un popor înfloritor“ de tineri comisionari, ca tinerii israeliți din corurile lui Racine. Dar nu cred că măcar unul ar fi fost în stare să dea răspunsul confuz pe care Joas îl găsește pentru *Athalie* când aceasta întreabă pe copilul-principe : „*Quel est donc votre emploi ?*“¹ căci n-avea nici una. Cel mult dacă i-ai fi întrebat pe oricare din ei, ca bătrîna regină :

„*Mais tout ce peuple enfermé dans ce lieu, à quoi s'occupe-t-il ?*“² — ar fi putut răspunde :

„*Je vois l'ordre pompeux de ces cérémonies et j'y contribue*“³.

Uneori, unul din acești tineri figuranți se îndrepta spre un personaj mai important, apoi această tînără frumusețe intra în cor, și, cu excepția unei clipe de destindere contemplativă, toți își împleteau evoluțiile inutile, respectuoase, decorative și zilnice. Căci, în afară de „ziua lor de

¹ Care este funcția dumitale ? (Fr.)

² Dar acest întreg popor închis în acest loc, cu ce se ocupă ? (Fr.)

³ Văd ordinea solemnă a acestor ceremonii și contribui la ea (fr.)

ieșire“, „crescuți departe de lume“ și cum nu treceau dincolo de tindă, duceau aceeași existență eclesiastică la fel ca și leviții din *Athalie*, și în fața acestei „trupe tinere și credincioase“ care se juca la picioarele unor trepte acoperite cu covoare minunate, puteam să mă întreb dacă pătrund în marele hotel din Balbec sau în templul lui Solomon.

M-am urcat direct în odaia mea. Gîndurile mele erau de obicei îndreptate asupra ultimelor zile de boală ale bunicii, asupra acelor suferințe pe care le rețrăim, sporindu-le : căci, atunci cînd credem că recreăm numai durerile unei ființe scumpe, mila noastră le exagerează ; dar poate că ea are mai multă dreptate decît conștiința pe care o au despre aceste dureri cei ce le îndură și cărora le este ascunsă această tristețe a vieții lor pe care mila o vede, și-și pierde orice nădejde. Totuși, mila mea ar fi depășit într-un avînt nou suferințele bunicii, dacă aș fi știut atunci ceea ce am ignorat timp îndelungat, că, în ajunul morții, bunica, într-un moment de luciditate și încredințindu-se că nu eram de față, luase mîna mamei și după ce-și lipise de ea buzele-i înfierbîntate, îi spusese : „Adio, fata mea, adio pentru totdeauna“. Și poate că ceea ce mama n-a mai încetat să privească cu atîta stăruință, este această amintire. Apoi, rețrăim amintirile gingașe. Ea era bunica mea și eu nepotul ei. Expresiile feței sale parcă erau scrise într-o limbă numai pentru mine ; ea era totul în viața mea, ceilalți nu existau decît în legătură cu ea, după părerile pe care ea mi le-ar da despre ei ; dar nu, legăturile noastre fuseseră prea fugare ca să nu fi fost accidentale. Ea nu mă mai cunoaște, n-o voi mai vedea niciodată. Nu fusesem creați mai presus de toate unul pentru

celălalt, era o străină. Acum priveam fotografia acestei străine făcută de Saint-Loup. Mama, care o întâlnise pe Albertine, stăruise s-o vad, din cauza lucrurilor plăcute pe care ea i le spusese despre bunica și despre mine. Îi dădusem deci întâlnire. Am spus directorului să o roage să aștepte în salon. Îmi spuse că o cunoaște de mult timp, pe ea și pe prietenele ei, cu mult înainte să fi atins „vîrsta purității“, dar că este supărat pe ele din pricina unor lucruri pe care le spusese despre hotel. Pe semne că nu sînt prea „ilustrate“ dacă vorbesc astfel. Afară numai dacă n-au fost calomniate. Am înțeles lesne că spusese „puritate“ în loc de „pubertate“. Pentru „ilustrate“ nu știam ce să cred. Poate că era o confuzie cu „necultivate“ confundat la rîndul său cu „literate“. În așteptarea momentului cînd urma s-o întîlnesc pe Albertine, îmi simțeam ochii pironiți, ca pe un desen pe care sfîrșești prin a nu-l mai vedea tot uitîndu-te la el, pe fotografia pe care o făcuse Saint-Loup, cînd, deodată, m-am gîndit iarăși : „E bunica, sînt nepotul ei“, așa cum un amnezic își regăsește numele, iar un bolnav își schimbă personalitatea. Françoise intră să-mi spună că Albertine venise și, văzînd fotografia : „Biata doamna, e ea, uite și negul de pe obraz ; în ziua în care marchizul a fotografiat-o, fusese foarte bolnavă, i-a fost rău în două rînduri. «Mai ales, băgă de seamă, Françoise, îmi spunea dînsa, nepotul meu nu trebuie să știe nimic.» Își ascundea boala, era totdeauna veselă în societate: Numai eu îmi dădeam seama, de pildă, că avea din cînd în cînd spiritul cam monoton. Dar trecea repede. Apoi, mi-a spus așa : «Dacă mi s-o întîmpla vreodată ceva, ar trebui să aibă un portret al meu. Nu mi-am făcut niciodată vreunul.» Atunci m-a tri-

mis să-i spun domnului marchiz, rugîndu-l să nu-i spună domnului că ea îl rugase, «s-o tragă în poză». Dar cînd m-am întors să-i spun că da, nu mai voia, pentru că găsea că nu arată bine. «E și mai rău, îmi spuse ea, decît nici o fotografie.» Dar cum nu era proastă, a sfîrșit prin a se găti atît de bine, punînd o pălărie mare cu marginea lăsată în jos, încît nu se mai vedea nimic cînd nu era în plină lumină. Era foarte mulțumită de fotografia ei, pentru că nu mai credea atunci că se va mai întoarce de la Bâlbec. În zadar îi spuneam : «Doamnă, nu trebuie să vorbești astfel, nu-mi place s-o aud pe doamna vorbind astfel», îi intrase în cap. Și, Doamne, nu mai mîncă de cîteva zile. Și de aceea îl îndemna și pe domnul să se ducă să cîneze departe, cu domnul marchiz. Atunci, în loc să se ducă la masă, se prefăcea că citește și îndată ce trăsura marchizului se depărta, se urca să se culce. Uneori, voia s-o vestească pe doamna să vină s-o mai vadă. Apoi, se temea să nu-i pricinuiască vreo surprindere, deoarece nu-i spusese nimic. «E mai bine să stea cu bărbatul ei, nu-i așa Françoise ?» «Françoise, care mă privea, mă întrebă deodată dacă mă simt „indispus“. I-am spus că nu ; și ea : „Mă țintuiți aici să stau de vorbă cu dumneavoastră. Poate că «vizita» dumneavoastră a și sosit. Trebuie să cobor. Nu e o persoană pentru aici. Și cu o poftă de plimbare ca a ei, s-ar putea să fi plecat. Nu-i place să aștepte. Ah ! acum domnișoara Albertine e cineva“.

— Te înșeli, Françoise, e destul de bine, prea bine pentru aici. Dar du-te și spune-i că n-o voi putea vedea astăzi.

Ce declamații compătimitoare ași fi trezit în Françoise, dacă m-ar fi văzut plîngînd ! M-am

ascuns cu grijă. Altfel i-aş fi cucerit simpatia. Dar i-o ofeream pe a mea. Nu coborîm îndeajuns în inima acestor jupînese care nu ne pot vedea plîngînd, ca şi cum plînsul ne-ar face rău : sau poate le făcea rău, căci Françoise îmi spusese cînd eram mic : „Să nu plîngeţi, nu-mi place cînd vă văd plîngînd“. Nu ne plac cuvintele mari, mărturiile, dar greşim, şi închidem astfel inima pateticului rustic, legendei pe care biata servitoare, gonită, poate pe nedrept, pentru furt, foarte palidă, ajungînd pe neaşteptate mai umilă, ca şi cum ar fi o crimă să fie învinuită, o deapănă invocînd cinstea tatălui ei, principiile mamei sale, sfaturile bunicii. Fireşte, aceiaşi servitori care nu pot îndura lacrimile noastre ne-ar face să contractăm fără scrupul o pneumonie pentru că jupînesei de la etajul de jos îi plac curenţii de aer şi ar fi nepolitic să-i suprimе. Căci e necesar ca înşişi cei ce au dreptate, ca Françoise, să greşească şi ei, ca să facă din Dreptate un lucru imposibil. Chiar plăcerile umile ale servitoarelor stîrnesc sau refuzul sau glumele stăpînilor lor. Căci e totdeauna un lucru de nimic, dar negliobeşte sentimental, antihigienic. De aceea ele pot spune : „Cum, eu care cer numai atîta într-un an întreg şi nu mi se acordă“. Cu toate acestea, stăpînii ar acorda cu mult mai mult, ceea ce n-ar fi prostesc şi primejdios pentru ele — sau pentru ei. Fireşte, nu poţi rezista umilinţei unei biete servitoare, care tremură, gata să mărturisească ceea ce n-a săvîrşit, spunînd : „Voi pleca deseară, dacă trebuie“. Dar trebuie să mai ştii să nu rămîi insensibil, cu toată banalitatea solemnă şi ameninţătoare a lucrurilor pe care le spune, moştenirea ei dinspre partea mamei şi demnitatea „vetrei“, în faţa unei bucătărese bătrîne care se laudă cu

o viață și o ascendență cinstită, care ține mătura ca un sceptru și-și exagerează rolul pînă la tragic, întretîindu-l cu plînsese, îndreptîndu-se cu măiestrie. În ziua aceasta mi-am amintit sau mi-am închipuit asemenea scene, le-am atribuit bătrînei noastre servitoare și de atunci, cu tot răul pe care a fost în stare să-l facă ea Albertinei, am ținut la Françoise cu o dragoste intermitentă, e adevărat, dar din cele mai puternice, aceea care se întemeiază pe milă.

Firește am suferit toată ziua stînd în fața fotografiei bunicii, care mă chinuia. Mai puțin însă decît vizita pe care mi-o făcu directorul seara. Cum îi vorbeam de bunica și el îmi reînoia condoleanțele, l-am auzit spunîndu-mi (căci îi plăcea să întrebuițeze cuvintele pe care nu le rostea cum trebuie) : „E ca în ziua în care doamna bunica dumneavoastră avusese acea «simcopă», voiam să vă dau de veste, din pricina clientelei, nu-i așa, căci lucrul acesta ar fi putut să strice renumelui nostru. Ar fi fost mai bine să plece chiar în acea seară. Dar m-a rugat să nu spun nimic și mi-a făgăduit că nu va mai avea vreo «simcopă» sau că va pleca în caz că se va mai repeta. Șeful etajului mi-a raportat totuși că a mai avut una. „Doamne, erați clienți vechi pe care căutam să-i mulțumim, și de vreme ce nimeni nu s-a plîns...“ Astfel, bunica avusese sincope și mi le ascunsese. Poate că tocmai în clipa cînd eram mai puțin drăguț cu ea, cînd, în timp ce suferea, era obligată să bage de seamă să fie bine dispusă, ca să nu mă întărite și să pară sănătoasă, ca să nu fie gonită din hotel. „Simcopă“, era un cuvînt pe care nu mi-l-aș fi închipuit niciodată rostit astfel, care poate mi s-ar fi părut ridicol dacă s-ar fi aplicat altora, dar în strania lui noutate sonoră, semănînd cu

aceea a unei disonanțe originale, stăruise mult timp ceea ce era în stare să trezească în mine senzațiile cele mai dureroase.

A doua zi, la cererea mamei, m-am dus să mă întind puțin pe nisip sau mai degrabă pe dune, acolo unde ești ascuns de șerpuielile lor, unde știam că Albertine și prietenele ei nu mă puteau găsi. Pleoapele mele plecate lăsau să treacă o singură lumină, toată roz, aceea a pereților interiori ai ochilor. Apoi, se închiseră de-a binelea. Atunci, mi-a apărut bunica șezînd într-un fotoliu. Atît de slabă cum era, avea aerul că trăiește mai puțin decît altă persoană. Totuși, o auzeam răsuflînd ; uneori, un semn arăta că înțelesese ceea ce spuseseam, tata și cu mine. Dar în zadar o sărutam, nu reușeam să trezesc o privire de dragoste în ochii ei, puțină culoare pe obraji ei. Absentă din ea însăși, avea aerul că nu mă iubește, că nu mă cunoaște, poate că nu mă vede. Nu-i puteam ghici taina nepăsării, a descurajării, a nemulțumirii ei tăcute. L-am luat pe 'tata la o parte : „vezi, orice s-ar spune, nu e nici o îndoială, a prins întocmai fiecare lucru. E iluzia deplină a vieții. Dacă l-am putea aduce pe vărul tău care pretinde că morții nu trăiesc ! Iată mai bine de un an de cînd a murit și, în fond, mai trăiește. — Dar de ce nu vrea să mă sărute ? — Privește, capul ei cade din nou. — Dacă ar vrea să se ducă la Champs-Élysées mai tîrziu... — Ce nebunie ! — Adevărat, crezi că i-ar putea face rău, că ar putea muri din nou ? Nu se poate să nu mă mai iubească. În zadar o voi săruta, oare nu-mi va mai surîde niciodată ? — Ce vrei, morții sînt morți...”

Peste cîteva zile priveam cu plăcere fotografia pe care o făcuse Saint-Loup ; nu-mi mai trezea amintirea celor spuse de Françoise, pentru că nu

mă mai părăsise și mă obișnuisem cu ea. Dar, față de ideea pe care mi-o făcusem despre starea ei atît de gravă, atît de dureroasă în ziua aceea, fotografia, profitînd încă de șiretlicurile bunicii care reușeau să mă înșele chiar după ce-mi fuseseră destăinuite, mi-o arăta atît de elegantă, atît de lipsită de griji, sub pălăria care-i ascundea puțin fața, încît o vedeam mai puțin nenorocită și mai sănătoasă decît mi-o închipuiam. Și totuși, cu obrajii ei avînd, fără să știe, o expresie proprie, ceva plumburiu, rătăcit, ca privirea unui animal care se simte ales și însemnat, bunica avea aerul unei condamnate la moarte, un aer involuntar întunecat, inconștient tragic care-mi scăpa, dar care o împiedica pe mama să privească vreodată fotografia aceasta, care i se părea că este mai puțin o fotografie a mamei sale decît a bolii ei, a unei insulte pe care boala aceasta o aducea chipului palmuit cu brutalitate al bunicii.

Apoi, într-o zi m-am hotărît să-i trimit vorbă Albertinei că o voi primi în curînd. Căci într-o dimineață de mare căldură timpurie, miile de strigăte ale copiilor ce se jucau, ale celor ce făceau baie glumind între ei, strigătele vînzătorilor de ziare, îmi descriseseră cu litere de foc, în scînteii împletite, plaja arzătoare pe care micile valuri le udau unul cite unul cu răcoarea lor ; atunci începuse concertul simfonic îmbinat cu clipocitul apei în care viorile vibrau ca un roi de albine rătăcite pe mare. Dorisem îndată să aud din nou risul Albertinei, să-i revăd prietenele, acele fete care se desprindeau pe valuri și care stăruiseră în amintirea mea ca farmecul nedespărțit, flora caracteristică a Balbecului ; și hotărîsem să-i trimit Albertinei un bilet prin Françoise, invitînd-o pe săptămîna viitoare, în timp ce înălțîndu-se ușor, cu desfășu-

rarea fiecărui val ce se spărga, marea acoperea de tot, cu o alunecătură de cristal, melodia ale cărei fraze se iveau despărțite unele de altele, ca acei îngeri meșteșugari de lăute, care se înalță în vârful catedralei italiene între crestele de porfir albastru și de jasp spumegînd. Dar în ziua cînd veni Albertine, timpul se stricase iarăși și se răcorise, și de altmînter n-am mai avut ocazia să-i aud rîsul ; era foarte prost dispusă.

— Balbec e plicticos anul acesta, îmi spuse ea. Voi încerca să nu stau mult. Știi că sînt aici de la Paște, de mai bine de o lună. Nu e nimeni aici. Dacă-ți închipui că e plăcut...

Cu toată ploaia recentă și cerul în fiecare clipă schimbător, după ce am însoțit-o pe Albertine pînă la Eperville, căci Albertine, potrivit expresiei sale, făcea „naveta“ între această mică plajă unde era vila doamnei Bontemps și Incarville, unde fusese „luată în pensiune“ de părinții Rosemondei, am plecat să mă plimb singur pe drumul mare pe care îl apuca trăsura doamnei de Villeparisis, cînd ne duceam la plimbare cu bunica ; băltoacele pe care soarele nu le uscuse, prefăceau pămîntul într-o adevărată mlaștină și mă gîndeam la bunica mea care nu era în stare să facă doi pași fără să se umple cu noroi. Dar, îndată ce am ajuns în drum, a fost o încîntare. Acolo unde văzusem cu bunica, în luna august, numai frunzele și parcă locul merilor, ei erau acum cît vedeai cu ochii, în plină floare, de un lux nemaipomenit, cu picioarele în noroi și în toaletă de bal, fără să ia măsuri că să nu-și strice minunatul satin trandafiriu pe care nu-l mai văzusem niciodată și pe care soarele-l făcea să strălucească ; orizontul depărtat al mării oferea merilor un soi de fundal de stampă japoneză ; dacă

înălțam capul să privesc cerul printre florile care dădeau albastrului său senin o nuanță aproape violetă, ele păreau că se trag la o parte ca să scoată la iveală adîncul acestui rai. Sub acest azur, o adiere ușoară, dar rece, făcea să tremure ușor buchetele înroșite. Niște pițigoi albaștri tocmai se așezau pe ramuri și săltau printre flori, îngăduitoare, ca și cînd un amator de exotism și de culori ar fi creat artificial această frumusețe vie. Dar ea te emoționa pînă la lacrimi pentru că oricît de departe ar fi mers în efectul artei rafinate, simțai că această frumusețe era firească și că acești meri erau aici, în plin cîmp, ca niște țărani pe o șosea din Franța. Apoi, razele ploii urmară pe neașteptate după acelea ale soarelui ; ele vărgau tot orizontul, cuprinzînd șirul de meri în rețeaua lor cenușie. Dar merii continuau să-și înalțe frumusețea înflorită și trandafirie, în vîntul ce se răcorise sub ploaia care cădea : era o zi de primăvară.

CAPITOLUL AL DOILEA

Tainele Albertinei. — Fetele pe care le vede în oglindă. — Doamna necunoscută. — Liftierul. — Doamna de Cambremer. — Plăcerile domnului Nissim Bernard.

Temîndu-mă că plăcerea aflată în această plimbare singuratică să nu slăbească în mine amintirea bunicii, am încercat să o redéştept, gîndindu-mă la cutare suferinţă morală pe care ea o îndurase : la chemarea mea, această suferinţă încerca să se clădească în inima mea, înălţîndu-şi stîlpii ei imenşi ; dar, fără îndoială că inima mea era prea mică pentru ea, n-aveam puterea să port o durere atît de mare, atenţia mea pierdea în clipa cînd se refăcea toată, şi arcadele ei se năruiau înainte de a se fi împreunat, după cum talazurile se năruiesc înainte de a-şi fi desăvîrşit bolta. Cu toate acestea, numai prin visurile mele, cînd dormeam, aş fi putut afla că durerea pe care mi-o pricinuise moartea bunicii scădea, căci îmi apărea în vis mai puţin împovărată de ideea ce mi-o făceam despre neantul ei. O vedeam tot bolnavă, dar pe cale să se însănătoşească ; o gă-

seam mai bine. Și dacă făcea aluzie la ceea ce suferise, îi închideam gura cu sărutările mele și-i spuneam că acum se vindecase pe veci. Aș fi vrut să-i fac pe sceptici să constate că moartea e într-adevăr o boală de care te vindeci. Dar nu mai găseam la bunica spontaneitatea ei bogată de odinioară. Cuvintele ei nu erau decît un răspuns slăbit, ascultător, aproape un simplu ecou al cuvintelor mele ; bunica nu mai era decît răsfrîngerea propriului meu gînd.

Cum nu eram încă în stare să simt din nou o dorință fizică, Albertine reîncepea totuși să-mi trezească parcă o dorință de fericire. Unele visuri de dragoste împărtășită, plutind totdeauna în noi, se îmbină printr-un soi de afinitate cu amintirea (cu condiția, ca aceasta să fi ajuns oarecum nedeslușită) unei femei cu care am încercat voluptate. Acest sentiment îmi amintea unele aspecte ale feței Albertinei, mai blînde, mai puțin vesele, destul de deosebite de acelea pe care mi le-ar fi evocat dorința fizică ; și cum eram mai puțin grăbit decît aceasta din urmă, i-aș fi amînat bucuros realizarea pînă la iarna viitoare, fără să încerc să o revăd pe Albertine la Balbec, înaintea plecării ei. Dar chiar în timpul unei supărări, dorința fizică se trezește. Din patul meu, unde eram silit să stau timp îndelungat în toate zilele ca să mă odihnesc, doream ca Albertine să vină, ca să reîncepem jocurile noastre de altădată. Nu se văd oare, chiar în odaia în care și-au pierdut un copil, soții din nou îmbrățișați, ca să dea un frate micuțului ce murise ? Încercam să mă distrag acestei dorinți, ducîndu-mă la fereastră să privesc marea din ziua aceea. Că și în anul dintîi, de la o zi la alta, marea era rareori aceeași. De altminteri, nu semăna de loc cu cea din cel

dintîi an, fie pentru că acum venise primăvara cu furtunile ei, fie pentru că, chiar dacă aş fi venit la aceeaşi dată ca şi înţia oară, timpuri diferite, mai schimbătoare, ar fi putut abate de pe această coastă unele mări mai leneşe, aburii şi fragile pe care le văzusem în zilele arzătoare dormind pe plajă şi ridicîndu-şi imperceptibil sînul albăstrui cu o palpitatie molatecă, fie mai ales pentru că ochii mei învăţaţi de Elstir să reţină tocmai elementele pe care le înlăturam de bunăvoie odinioară, contemplau lung ceea ce nu ştiuseră să facă în primul an. Această nepotrivire care mă izbea atunci atît de mult, dintre plimbările cîmpeneşti pe care le făceam cu doamna de Villeparisis şi acea vecinătate fluidă, inaccesibilă şi mitologică a Oceanului etern, nu mai exista pentru mine. În unele zile, marea mi se părea, dimpotrivă, acum ea însăşi aproape rurală. În zilele, destul de rare, cînd timpul era într-adevăr frumos, căldura însemna pe ape, ca de-a lungul cîmpiilor, un drum prăfuit şi alb, în dosul căruia vîrfurile ascuţite al unui vapor de pescari se ivea ca o clopotniţă de sat. Un remorcher din care vedeai numai coşul fumegînd în zare ca o uzină îndepărtată, în timp ce singur, la orizont, un pătrat alb şi umflat, zugrăvit fără îndoială de o pînză, dar care părea compact ca piatra de var, te îndemna să te gîndeşti la unghiul însovit al vreunei clădiri izolate, spital sau şcoală. Iar norii şi vîntul, în zilele în care se adăugau soarelui, desăvîrşeau dacă nu eroarea de judecată, cel puţin iluzia celei dintîi priviri, sugestia pe care ea o trezeşte în închipuire. Căci alternanţa de spaţii de culoare despărţite limpede ca acelea care rezultă la ţară din vecinătatea diferitelor culturi, inegalităţile aspre, galbene şi parcă noroioase ale

suprafeței marine, ridicările, talazurile care ascundeau vederii o barcă în care o echipă de marinari îndemînateci păreau că seceră, toate acestea făceau din ocean, în zilele furtunoase, ceva tot atît de variat, tot atît de consistent, tot atît de accidentat, tot atît de populat, tot atît de civilizat ca și pămîntul carosabil pe care mă duceam altădată, și pe care aveam să mă duc cîrînd să mă plimb. Odată, nemaiputînd rezista dorinței, în loc să mă culc din nou, m-am îmbrăcat și m-am dus s-o caut pe Albertine la Icarville. O voi ruga să mă însoțească pînă la Douville, unde mă voi duce să fac o vizită doamnei de Cambremer la Féterne și la Raspelière, unde o voi vizita pe doamna Verdurin. Albertine avea să mă aștepte între timp pe plajă și ne puteam întoarce împreună, la noapte. M-am dus să iau micul tren de deservire locală ale cărui porecle, din regiune, le învățasem pe toate de la Albertine și prietenele ei, unde i se spunea cînd *Intortochiatul*, din pricina numeroaselor lui ocoluri, cînd *Rabla*, pentru că abia înainta, *Transatlantic*, din pricina unei sirene îngrozitoare pe care o avea pentru ca trecătorii să se ferească de el, *Decauville-ul* și *Funi*, deși nu era de loc un funicular, dar pentru că urca pe faleză, nici propriu-zis un decauville dar pentru că avea o cale de 60 de centimetri B.A.G., pentru că mergea de la Balbec la Grallevast trecînd prin Angerville, *Tramul* și T.S.N. pentru că făcea parte din liniile de tramvai din sudul Normandiei. M-am instalat într-un vagon unde eram singur ; era un soare minunat, te înăbușeai ; am coborît perdeaua albastră care nu lăsa să treacă decît o rază de soare. Dar am văzut-o îndată pe bunica, așa cum sta în tren la plecarea noastră de la Paris la Balbec, cînd, suferind din pricină

că mă văzuse bînd bere, preferase să nu se uite, să închidă ochii și să se prefacă biata, că doarme. Eu, care nu puteam îndura altădată suferința pe care o încerca ea cînd bunicul bea coniac, nu i-o pricinuiseam numai pe aceea de a mă vedea că beau, fiind poftit de altcineva, o băutură care credea că-mi va face rău, dar o silisem să mă lase să mă îndop în voia mea ; ba mai mult încă, din pricina supărării mele, a crizelor mele de năduf, o obligasem să mă ajute să beau, să mă sfătuiască să beau, într-o resemnare supremă a cărei imagine mută, deznădăjduită, cu ochii închiși ca să nu mă vadă, apăruse în memoria mea. O astfel de amintire, ca o baghetă magică, îmi redăduse sufletul pe care eram pe cale să-l pierd de cîtva timp ; ce aș fi putut face cu Rosemonde, cînd buzele mele erau străbătute numai de dorința deznădăjduită de a săruta o moartă ? Ce le-aș fi putut spune Cambremerilor și Verdurinilor cînd inima-mi bătea atît de puternic, pentru că în ea se refăcea, în fiecare clipă, durerea pe care o suferise bunica ? N-am mai putut sta în acest vagon. Îndată ce trenul se opri la Maineville-la-Teinturière, renunțînd la planurile mele, am coborît. Maineville dobîndise de cîtva timp o însemnătate considerabilă și o reputație deosebită, pentru că unul din directorii numeroaselor cazinouri, negustor de plăceri, construisese nu departe de acolo, cu un lux de prost gust capabil să rivalizeze cu acela al unui hotel luxos, un stabiliment asupra căruia vom reveni, și care era la drept vorbind cea dintîi casă publică pentru lumea șic, care s-a construit pe coastele Franței. Era și singura. Fiecare port are casa lui, dar bună numai pentru marinari și pentru amatorii de pitoresc pe care-i distrează să vadă, în imediata apropiere a bisericii imemo-

riale, pe patroana aproape tot atît de bătrînă, de venerabilă şi acoperită cu muşchi, stînd în faţa porţii ei de proastă reputaţie şi aşteptînd întoarcerea vaselor de pescari.

Depărtîndu-mă de sclipitoarea casă de „plăcere“, care se ridica obraznic în ciuda împotrîvirii familiilor adresate în zadar primarului, m-am dus pe faleză şi am urmat potecile şerpuitoare în direcţia Balbec. Am auzit chemările rujelor albe, fără să le răspund. Vecine mai puţin bogate ale florilor de măr, le găseau foarte greoaie deşi recunoşteau tenul proaspăt al fetelor, cu petalele trandafirii a acelor mari fabricanţi de cidru. Ştiau că deşi erau mai puţin bogat înzestrate, erau totuşi mai căutate şi că albeaţa lor şifonată era de ajuns ca să placă.

Cînd m-am întors, portarul hotelului îmi înmîină o scrisoare de doliu în care figurau marchizul şi marchiza de Gonnevillle, viconte şi vicontesa d'Amfreville, contele şi contesa de Berneville, marchizul şi marchiza de Graincourt, contele d'Amenoncourt, contesa de Maineville, contele şi contesa de Franquetot, contesa de Chaverny născută d'Aigleville şi m-am dumirit în sfîrşit pentru ce-mi fusese adresată cînd am recunoscut numele marchizei de Cambremer, născută du Mesnil La Guichard, al marchizului şi a marchizei de Cambremer şi cînd am văzut că răposata, o vară a Cambremerilor era Eléonore-Euphrasie-Humbertine de Cambremer, contesă de Criquetot. În toată întinderea acestei familii provinciale a cărei înşirare umplea rînduri subţiri şi strînse, nici un burghez şi de altminteri nici un titlu cunoscut, dar toată nobilimea din regiune, fără excepţie, care-şi trîmbiţa numele — acelea ale tuturor locurilor interesante din regiune — cu finalele vesele în *ville*, în *court*, uneori mai stinse (în *tot*).

Îmbrăcate în olanele castelului sau în tencuiala bisericii lor, cu capul înclinat abia depășind bolta sau partea principală a clădirii și numai ca să se acopere cu turnulețul normand sau cu grinzile acoperișului în formă de con, aveau aerul că au sunat adunarea tuturor satelor frumoase eșalonate sau risiptie pe o rază de cincizeci de poște și că le-au rînduit în formație strînsă, fără nici un gol, fără nici un nepoftit, pe damierul compact și dreptunghiular al scrisorii aristocratice cu che-nar negru.

Mama urcase în odaia ei, meditînd asupra următoarei fraze a doamnei de Sévigné : „Nu văd pe nimeni din cei ce vor să mă distreze ; vor să mă împiedice, în cuvinte ocolite, să mă gîndesc la voi, ceea ce mă jignește“, pentru că primul președinte îi spusese că ar trebui să se distreze. Iar mie îmi șopti : „E principesa de Parme“. Teamă mi se risipi cînd am văzut că femeia pe care mi-o arăta magistratul n-avea nici o legătură cu alteța-sa regală ; dar cîm pușese să i se oprească o odaie ca să petreacă noaptea cînd se va întoarce de la doamna de Luxemburg, știrea avusese asupra multora efectul de a confunda fiecare doamnă nou sosită cu principesa de Parme, — și asupra mea de a mă face să urc și să mă închid în podul meu.

N-aș fi vrut să rămîn singur aici. Era abia ora patru. Am rugat-o pe Françoise să se ducă să o caute pe Albertine și să o roage să vină să petreacă sfîrșitul după-amiezii cu mine.

Cred că aș minți spunînd că începuse neîncrederea dureroasă și permanentă pe care avea să mi-o inspire Albertine, cu atît mai mult caracterul deosebit, mai ales gomorean pe care avea să-l ia această neîncredere. E cert că încă din

ziua aceea — care nu era cea dintîi — aşteptarea-mi fu neliniştită. După ce plecă, Françoise stătu atîta timp, încît începeam să desnădăjduiesc. N-aprinsesem lampa. Nu mai era lumină. Vîntul biciuia drapelul cazinoului. Încă mai plătîndă în tăcerea prîndului pe care se ridica marea, şi cu o voce care ar fi tălmăcit şi ar fi sporit nedesluşitul enervant al acestei clipe neliniştită şi false, o mică flaşnetă, care se oprise în faţa hotelului, cînta nişte valsuri vieneze. În sfîrşit, sosi Françoise, singură. „Am mers cît am putut de repede, dar nu voia să vină, căci găsea că nu e destul de bine pieptănată. Dacă n-a stat un ceas întreg ca să se pomădeze, n-a stat nici cinci minute. Ce mai parfumerie o să fie aici. Vine, a rămas în urmă ca să se potrivească în oglindă. Credeam că o s-o găsesc aici.” Trecu însă mult timp pînă la sosirea Albertinei. Dar veselia, drăgălăşenia de care dădu de astă dată dovadă, îmi risipiră tristeţea. Mă vesti (spre deosebire de ceea ce spusese mai zilele trecute), că va rămîne tot sezonul şi mă întrebă dacă n-am putea să ne vedem în fiecare zi, ca în primul an. I-am spus că în momentul de faţă sînt prea trist şi că mai degrabă aş trimite după ea, din cînd în cînd, în ultimul moment, ca la Paris. „Dacă te simţi vredodată mîhnit sau te-o îndemna inima, nu şovăi, îmi spuse ea, trimite după mine, voi veni în grabă, voi rămîne cît vei voi.” Venind cu ea, Françoise a avut acelaşi aer fericit ca ori de cîte ori îşi dăduse osteneală cu mine şi reuşise să-mi facă plăcere. Dar Albertine însăşi nu avea nici un amestec în această veselie şi, chiar a doua zi, Françoise avea să-mi spună aceste cuvinte adînci : „Domnul n-ar trebui să o vadă pe această domnişoară. Îmi dau seama ce caracter are, o să vă

pricinuiască multe mîhniri". Cînd am recondus-o pe Albertine, am văzut-o pe principesa de Parme prin sufrageria luminată. M-am uitat doar la ea, potrivit astfel lucrurile ca să nu mă vadă. Dar mărturisesc că am găsit oarecare măreție în poli-teța regală care mă făcuse să surîd la Guermanți. E un principiu că suveranii sînt pretutindeni la ei acasă, dar protocolul îl tălmăcește prin obiceiuri moarte și lipsite de valoare ca acela potrivit căruia amfitrionul stă cu pălăria în mînă în propria-i casă, ca să arate că nu mai e la el acasă, ci la principe. Or, poate că principesa de Parme nu-și formula această idee, dar era atît de pătrunsă de ea, încît toate faptele ei, inventate spontan după împrejurări, o tălmăceau. Cînd se ridică de la masă, înmînă un bacșiș mare lui Aimé ca și cum el ar fi fost acolo numai pentru ea și ca și cum ar fi răsplătit părăsind un castel, un *maître d'hotel* afectat serviciului ei. Nu se mulțumi de altminteri numai cu bacșișul, dar îi adresă, cu un surîs grațios, cîteva cuvinte amabile și măgulitoare, cu care o înzestrase mama ei. Nu mai lipsea mult și i-ar fi spus că atît hotelul era bine ținut cît și Nórmandia era înfloritoare și că prefera Franța oricărei țări din lume. Altă monedă alunecă în mîinile chelnerului cu vinurile, pe care-l chemase, și căruia ținuse să-i exprime mulțumirea ca un general care tocmai a trecut o trupă în revistă. Liftierul sosise în clipa aceea ca să-i dea un răspuns, și avu și el parte de un cuvînt, de un surîs, de un bacșiș, toate îmbinate cu vorbe de încurajare și umile, menite să le dovedească cum că ea nu este mai mult decît ei. Cum Aimé, chelnerul cu vinurile, liftierul și ceilalți socotiră că n-ar fi politicos să nu surîdă pînă la urechi unei persoane care le surîdea, ea

fu curînd înconjurată de un grup de servitori cu care stătu, binevoitoare, de vorbă ; aceste obiceiuri nefiind obișnuite în hotelurile de lux, persoanele care petreceau pe acolo ignorîndu-i numele, credeau că vedeau o obișnuită a Balbecului, și care din pricina unei origini mediocre sau dintr-un interes profesional (poate că era soția unui comisionar de șampanie), se deosebea mai puțin de servitorime decît clienții cu adevărat șic. Iar eu m-am gîndit la palatul Parma, la sfaturile în parte religioase, în parte politice date acestei principese, care se purta cu poporul ca și cum ar fi urmat să-l cîștige ca să domnească vreodată ; ba mai mult, ca și cînd ar fi domnit încă de pe acum.

M-am urcat în odaia mea, dar nu mai eram singur. Auzeam pe cineva cîntînd, cu delicatețe, niște bucăți de Schumann. Se întîmplă desigur, ca oamenii, chiar cei pe care-i iubim mai mult, să se sature de tristețea sau de plictiseala care emană din noi. Există, totuși, un lucru capabil de o putere de exasperare pe care o făptură omenească n-ar putea-o atinge niciodată, și anume un pian.

Albertine mă făcuse să însemn datele la care avea să lipsească pentru ca să se ducă la niște prietene, pe cîteva zile, și mă pusese să le scriu și adresele, în cazul în care aș fi avut nevoie de ea într-una din acele seri, căci nici una nu locuia departe. Așa încît, ca să dau de ea, din fată în fată, s-au format în mod firesc în jurul ei niște legături de flori. Îndrăznesc să mărturisesc că multe din prietenile ei — n-o iubeam încă — mi-au dat pe o plajă sau alta, clipe de voluptate. Aceste tinere camarade binevoitoare nu mi se păreau prea numeroase. Nu de mult, m-am gîndit din nou la ele, mi-am adus aminte de numele lor. Am numărat că numai în acest sezon, două-

sprezece mi-au dăruit favorurile lor firave. Apoi, mi-am adus aminte încă de un nume, erau trei-sprezece. Am avut atunci parcă o cruzime copilărească să mă opresc la acest număr. Dar, vai, m-am gândit că o uitasem pe cea dintîi, pe Albertine, care dispăruse și care era a paisprezecea.

Ca să reiau firul povestirii, însemnasem numele și adresele fetelor la care aș fi putut să o găsesc în cutare zi, în care ea nu ar fi la Incarville, dar mă gândisem că voi profita mai degrabă de acele zile ca să mă duc la domnul Verdurin. Dorințele pe care ni le inspiră diferite femei n-au, de altminteri, totdeauna aceeași tărie. În cutare seară nu ne putem lipsi de una care, după aceea, nu ne va mai tulbura de loc vreo lună sau două. Apoi, cauzele alternanței pe care nu e locul să o studiem aici, după marile oboseli carnale, fac ca femeia a cărei imagine ne chinuiește senilitatea momentană să fie o femeie pe care ai săruta-o doar pe frunte. Dar pe Albertine o vedeam rareori și numai în serile foarte depărtate unele de altele, în care nu mă puteam lipsi de ea. Dacă mă cuprindea asemenea dorință, cînd era prea departe de Balbec, ca Françoise să se fi putut duce după ea, trimiteam pe liftier la Egreville, la Sogne, la Saint-Frichoux, rugîndu-l să-și termine mai devreme lucrul. Intra în odaia mea, dar lăsa ușa deschisă, căci, deși avea conștiința „muncii” lui care era foarte grea, căci trebuia să curețe multe încăperi încă de la ora 5 dimineața, nu se putea hotărî la sfortarea de a închide o ușă și, dacă-i atrăgeai atenția că este deschisă, se întorcea și reușea, cu un maximum de efort, s-o împingă ușor. Cu mîndria democratică ce-l caracteriza și pe care n-o ating în carierele lor liberale, membrii unor profesii cam numeroase, avocați, me-

dici, literați, care nu spun decît altui avocat, om de litere sau medic : „Confrații mei“, el, folosindu-se pe bună dreptate de un cuvînt rezervat corpurilor restrînse, ca academicienii de pildă, îmi spunea cînd vorbea de un comisionar care era liftier o zi din două : „Voi încerca să fiu înlocuit de *colegul* meu“. Acest orgoliu nu-l împiedica, în scopul de a-și îmbunătăți *leafa*, să primească pentru cursele lui remunerații care o făcuse pe Françoise să-l urască : „Da, cînd îl vezi înțîia oară, i l-ai da pe Dumnezeu fără spovedanie, dar sînt zile cînd e politicoasă ca o ușă de închisoare. Toți sînt niște calici“. Această categorie în care o pusese atît de des pe Eulalie să figureze și în care, din păcate, pentru toate nenorocirile pe care avea să le pricinuiască poate, cîndva, o rînduia de pe acum pe Albertine, pentru că mă vedea cerînd adesea mamei, pentru prietena mea mai puțin avută, diferite obiecte, zorzoane, ceea ce Françoise găsea de neiertat pentru că doamna Bon-temps n-avea decît o femeie la toate. Liftierul, dezbrăcîndu-și ceea ce aș fi numit livreaua lui și căreia îi spunea tunică, apărea în pălărie de paie, cu un baston, avînd grijă de ținuta sa cu trupul drept, căci mama lui îi recomandase să n-adopte niciodată genul de „lucrător“ sau de „comisionar“. După cum grație cărților, știința e accesibilă unui lucrător după ce și-a sfîrșit munca, tot astfel, datorită unei pălării de paie și a unor mănuși, eleganța devenea accesibilă unui liftier care, după ce înceta, seara, să-și urce clienții, credea, ca un tînăr chirurg care-și leapădă bluza, sau ca plutonierul lui Saint-Loup fără uniformă, că ajunsese un om de lume desăvîrșit. Nu era de altfel lipsit de ambiție, nici de talent, cînd

era vorba să-și manipuleze cușca și să nu te oprească între două etaje. Dar limbajul său era defectuos. Îl credeam ambițios, pentru că spunea, când vorbea de portarul de care depindea : „Portarul meu“, cu același ton cu care cineva care ar fi avut la Paris ceea ce comisionarul ar fi spus o „casă boierească“, ar fi vorbit despre portarul său. În ce privește limbajul liftierului, e curios că cineva care auzea zilnic de cincizeci de ori pe un client chemînd : „Ascensorul“, spunea totdeauna numai „accensorul“. Unele amănunte erau din cale afară de supărătoare la acest liftier : orice i-aș fi spus, mă întrerupea cu o locuție : „Vă închipuiți!“ sau „Gîndiți-vă“, care parcă voiau să însemne fie că observația mea era atît de vădită, încît toată lumea ar fi găsit-o ca atare, fie că își însușea meritul ei, ca și cum el mi-ar fi atras atenția în această privință. „Vă închipuiți!“ sau „Gîndiți-vă !“, exclamate cu cea mai mare energie, reveneau la fiecare zece minute în gura lui cînd vorbea de lucruri de care nu și-ar fi dat niciodată seama, ceea ce mă revolta într-atît, încît începeam să spun îndată contrariul, ca să-i arăt că habar n-are de nimic. Dar, la a doua afirmație a mea, continua să răspundă : „Vă închipuiți !“, „Gîndiți-vă !“, ca și cum aceste cuvinte ar fi fost inevitabile. Îi iertam cu greutate că întrebuița unele cuvinte din meseria lui și care ar fi fost, din această pricină, cu totul convenabile la propriu, numai în sensul figurat, ceea ce le dădea o intenție spirituală destul de prostească, de pildă verbul a pedala. Nu se folosea niciodată de el cînd avea de făcut vreun drum cu bicicleta. Dar dacă se grăbise pe jos, ca să ajungă la timp, spunea ca să arate că mersese repede : „Vă închipuiți cît am pedalat !“ Liftierul

era mai degrabă scund, prost făcut și destul de urît. Asta nu-l împiedica însă ca, ori de cîte ori i se vorbea de un tînăr înalt, zvelt și subțire, să spună : „Da ! știu, unul care e înalt cît mine“. Și, într-o zi, cînd așteptam un răspuns de la el, cum cineva urcase pe scară, la zgomotul pașilor deschisesem din nerăbdare ușa odăii mele și văzusem un comisionar frumos ca Endymion¹ cu trăsăturile nemaipomenit de desăvîrșite, care căuta o doamnă pe care n-o cunoșteam. Cînd liftierul se întorsese, spunîndu-i cu ce nerăbdare așteptasem răspunsul său, îi povestisem că crezusem că fuseseră pașii lui, dar că era un comisionar de la Hotel de Normandie. „Ah ! da, știu, îmi spuse el, nu e decît unul, un băiat de talia mea. Îmi seamănă atît de mult la față, încît am putea fi confundați unul cu altul, s-ar spune că e fratele meu.“ În sfîrșit, voia să pară că a înțeles totul încă din cea dintîi clipă, din care pricină îndată ce i se spunea ceva, răspundea : „Da, da, da, da, înțeleg prea bine“, cu o hotărîre și cu un ton inteligent care m-au determinat să-mi fac mult timp iluzii ; dar pe măsură ce-i cunoști, oamenii sînt ca un metal afundat într-un amestec alterant, îi vezi cum își pierde puțin cîte puțin însușirile (ca uneori cusururile). Înainte de a-i face recomandările mele, am văzut că lăsase ușa deschisă ; i-am atras atenția că mă temeam să nu fim auziți ; cedă dorinței mele și se întoarse după ce micșorase deschiderea ușii. „Ca să vă fac plăcere. Dar nu mai e nimeni la etaj, afară de noi doi.“ Am auzit numaidecît trecînd una, apoi două, apoi trei persoane. Asta mă plictisea din pricina

¹ Păstor din mitologia greacă iubit de Selene și de Diana.

unei indiscreții cu putință, dar mai ales pentru că el nu părea mirat, și acest du-te-vino i se părea firesc. „Da, e camerista de alături care se duce să-și ia lucrurile. Oh! N-are nici o importanță, e chelnerul cu vinurile care urcă cu cheile. Nu, nu e nimic, puteți vorbi, e colegul meu care se duce să-și ia serviciul în primire.” Și cum motivele pe care le avea lumea ca să treacă nu-mi înpuținau supărarea că m-ar putea auzi, la ordinul meu formal se duse, nu ca să închidă ușa, ceea ce era peste puterile acestui ciclist care dorea o „moto”, ci ca s-o împingă ceva mai mult. „Așa sîntem foarte liniștiți.” Eram atât de liniștiți, încît o americană intră și se retrase, scuzîndu-se că a greșit odaia.

— Vei veni cu această fată, i-am spus, după ce trîntisem ușa după mine din toate puterile (ceea ce îndemnă pe alt comisionar să vadă dacă vreo fereastră nu este deschisă). Ține bine minte: domnișoara Albertine Simonet. De altfel, scrie pe plic. N-ai decît să-i spui că e de la mine. Va veni cu plăcere, am adăugat ca să-l încurajez și să nu mă umilesc prea mult.

— Vă închipuiți!

— Ba nu, dimpotrivă, nu-i de loc firesc să vină cu plăcere. E foarte incomod să vii de la Berneville aici.

— Înțeleg!

— Îi vei spune să vină cu dumneata.

— Da, da, da, da, înțeleg prea bine, răspunse el cu acel ton precis și fin care încetase de mult să-mi facă „impresie bună”, pentru că știam că era aproape mecanic și, sub preciziunea lui aparentă ascundea mult lucru nelămurit și multă prostie.

— La ce oră te vei întoarce?

— Nu-mi trebuie mult timp, spuse liftierul. Pot să mă duc foarte bine. Tocmai au fost suprimate ieşirile azi după-amiază, pentru că se pregătea pentru prînz un salon de douăzeci de tacîmuri. Şi era rîndul meu să ies astăzi după-amiază. E foarte normal să ies puţin astă-seară. Iau bicicleta cu mine. Aşa că voi purcede repede.

Şi sosi după o oră, spunînd :

— Domnul a aşteptat mult, dar domnişoara a venit cu mine. E jos.

— Ah ! mulţumesc, portarul nu se va supăra pe mine ?

— Domnul Paul ? Nici nu ştie măcar unde am fost. Nici şeful porţii n-are nimic de spus ! Dar într-un rînd, cînd îi spusese : „Trebuie să mi-o aduci neapărat“, îmi spuse rîzînd : „Ştiţi că n-am găsit-o. Nu era acolo. Şi n-am putut zăbovi mai mult ; mă temeam să nu pat ce a păţit colegul meu care a fost «ieşit» din hotel“ (căci liftierul care spunea pentru o profesie în care intrai pentru prima oară, „aş vrea să reintru la poştă“, prin compensaţie sau pentru a îndulci, cînd era vorba de el, sau a insinua dulceag şi perfid, cînd era vorba de altul, spunea : „Ştii că a ieşit“). Nu surîdea din răutate, ci din pricina sfielii. Credea că micşorează însemnătatea greşelii sale luînd-o în glumă. De asemenea, dacă spunea : „Ştiţi că n-am găsit-o“, n-o spunea pentru că ar fi crezut că într-adevăr aş fi ştiut asta. Dimpotrivă, nu se îndoia că eu nu ştiam acest lucru şi mai ales îi era teamă. De aceea spunea „ştiţi“, ca să-şi evite lui însuşi chinurile prin care trecea rostind frazele menite să mă pună în cunoştinţă de cauză. N-ar trebui să ne înfuriem niciodată pe cei ce încep să rînjească atunci cînd i-am prins cu vreo greşeală. N-o fac ca să-şi bată joc de noi, ci tre-

mură că am putea fi nemulțumiți. Să arătăm o mare milă, o mare blîndețe față de cei ce rid. Tulburarea liftierului nu-i pricinuisese, ca un adevărat atac, numai o roșeață apoplectică, dar și o alterare a limbajului care devenise pe neașteptate familiar. Sfîrși prin a-mi explica că Albertine nu era la Egreville, că urma să se întoarcă de abia la ora nouă și că dacă „uneori“, ceea ce voia să însemne din întîmplare, s-ar întoarce mai devreme, i se va face comisionul și va fi la mine înainte de ora unu noaptea.

De altfel, neîncrederea mea cumplită nu începuse să prindă temei chiar în seara aceea. Nu, ca să o spun numaidecît și deși faptul se petrecu numai peste cîteva săptămîni, ea se trezi în urma unei observații a lui Cottard. Albertine și prietenele ei voiseră să mă ducă după ele în ziua aceea la cazinoul din Incarville și, spre norocul meu, nu aș fi ajuns acolo (vrînd să mă duc să fac o vizită doamnei Verdurin care mă invitase de mai multe ori), dacă nu m-ar fi oprit la Incarville o pană de tramvai care cerea oarecare timp pentru reparație. Plimbîndu-mă în lung și în lat și așteptînd ca repararea să fie terminată, m-am pomenit pe neașteptate nas în nas cu doctorul Cottard care venise la Incarville în consultație. Am șovăit o clipă să-i dau bună ziua, deoarece nu răspunsese la nici una din scrisorile mele. Dar amabilitatea nu se manifestă la toată lumea în același fel. Nefiind constrîns prin educație la aceleași reguli neclintite de comportare în societate ca oamenii de lume, Cottard era plin de bune intenții pe care le ignorai, pe care i le negai pînă în ziua în care avea ocazia să le manifeste. Se scuză, primise scrisorile mele, semnalase prezența mea Verdurinilor care țineau foarte mult să mă vadă și

la care mă sfătuia să mă duc. Voia chiar să mă duc cu el, în aceeași seară, căci avea de gînd să se urce din nou în micul tren local ca să se ducă la ei la cină. Cum șovăiam și mai era încă puțin timp pînă să-i plece trenul, iar reparația avea să mai țină, l-am hotărît să intrec în micul cazinou, unul din acelea care mi se păruse atît de trist în seara primei mele sosiri, dar acum plin de zarva fetelor care, în lipsă de cavaleri, dansau împreună. Andrée veni spre mine cu pași alune-cători; aveam de gînd să plec peste o clipă cu Cottard la Verdurini, cînd am refuzat definitiv invitația lui, căci mă cuprinsese o dorință prea înfocată să rămîn cu Albertine. Pentru că tocmai o auzisem rîzînd. Și acest rîs evoca pe loc carnații trandafirii, suprafețe parfumate de care el parcă se freca și ale căror particule aproape ponderabile, iritante și tainice le vehicula, stringente, senzuale și revelatoare, ca un miros de mușcată.

Una din fetele pe care n-o cunoșteam se așeză la pian și Andrée o rugă pe Albertine să valseze cu ea. Fericit, în acest mic cazinou la gîndul că voi rămîne singur cu aceste fete, i-am atras atenția lui Cottard ce bine dansau. Dar el îmi răs-punse, din punctul de vedere specific medicului, și cu o proastă creștere care nu ținea de faptul că eu cunoșteam aceste fete, deși văzuse că le dădusem bună ziua :

— Da, dar părinții care-și lasă fetele să adopte asemenea obiceiuri sînt foarte neprevăzători. Nu le-aș da voie fetelor mele să vină aici. Sînt cel puțin frumoase ? Nu le deosebesc trăsăturile. Iată, priviți, adăugă el, arătîndu-le pe Albertine și pe Andrée care valsau încet, ghemuite una într-alta, mi-am uitat ochelarii și nu văd bine, dar sînt cu siguranță în culmea voluptății. Lumea nu-și dă

destul de bine seama că femeile o simt mai ales prin sîni. Și vedeți, sîni lor se ating.

În adevăr, contactul dintre sîni Andréei și cei ai Albertinei nu încetase. Nu știu dacă ele au auzit sau au ghicit reflecția lui Cottard, dar s-au desprins ușor una de alta în timp ce continuau să valseze. Andrée spuse în clipa aceea un cuvînt Albertinei care rîse, cu același rîs pătrunzător și profund pe care-l auzisem adineauri. Dar tulburarea pe care mi-o pricinui de data aceasta fu mai cumplită : Albertine avea aerul că arată prin el că o face pe Andrée să simtă un freamăt voluptos și tainic. Suna ea primele și ultimile acorduri ale unei sărbători necunoscute. Am plecat cu Cottard, distrat, stînd de vorbă cu el, gîndindu-mă doar din cînd în cînd la scena pe care o văzusem. Nu că ar fi fost interesantă conversația lui Cottard. În clipa aceasta devenise chiar răutăcioasă căci îl zărisem pe doctorul du Boulbon care nu ne văzu. Venise să petreacă cîtva timp de cealaltă parte a golfului din Balbec, unde avea multe consultații. Or, deși Cottard avea obiceiul să spună că nu practica medicina în timpul vacanței, nădăjduse să-și facă pe coastă o clientelă aleasă, la care se întîmplă ca Boulbon să-i pună piedici. Firește că medicul din Balbec nu-l putea stingheri pe Cottard. Era un medic foarte conștiincios care știa tot și nu puteai vorbi de cea mai mică mîncărime, fără să nu-ți recomande îndată, într-o formulă complexă, pomada, loțiunea sau linimentul potrivit. Așa cum spunea Marie Gineste în limbajul ei frumos, știa să „farmece” rănile. Dar nu se bucura de faimă. Îl supărase totuși pe Cottard care, de cînd voia să-și schimbe catedra cu aceea de terapeutică, se specializase în intoxicații. Intoxicațiile, inovație primejdioasă a medicinei care dă prilej la reîm-

prospătarea etichetelor farmaciștilor ale căror produse, spun ei, nu sînt de loc toxice, spre deosebire de leacurile similare, și chiar dezintoxicante. E reclama la modă; abia mai supraviețuiește jos, în litere necitețe, ca o slabă urmă a unei mode precedente, asigurarea că produsul a fost antiseptizat cu grijă. Intoxicațiile slujesc și la liniștirea bolnavului care află cu bucurie că paralizia lui este numai o indispoziție toxică. Or, un mare duce venind să petreacă cîteva zile la Balbec și avînd ochiul foarte umflat, îl chemase pe Cottard care, în schimbul cîtorva bancnote de o sută de franci (profesorul nu se deranja pentru mai puțin), atribuisese cauza inflamației unei stări toxice și prescrisese un regim dezintoxicant. Ochiul nedesumflîndu-se, marele duce se adresează medicului obișnuit din Balbec, care în cinci minute îi scoase un fir de praf din ochi. A doua zi umflătura dispăruse. Totuși, o celebritate în boli nervoase arătase a fi un rival primejdios. Era un bărbat roșcovan, jovial, pentru că frecventarea decăderii nervoase nu-l împiedica să fie foarte sănătos, dar și ca să-și liniștească bolnavii prin rîsul său gros cu care le dădea bună ziua și-și lua rămas bun de la ei, chiar dacă ajuta cu brațele lui de atlet să le pună mai tîrziu cămașa de forță. Totuși, dacă discutai cu el în lume, politică sau literatură, te asculta cu o binevoitoare atenție, avînd aerul că spune : „Despre ce e vorba ?“, fără să se pronunțe îndată, ca și cum ar fi fost vorba de vreo consultație. Dar în sfîrșit, acela oricît talent ar fi avut, era un specialist. De aceea toată ciuda lui Cottard se îndreptase împotriva lui Boulbon. De altminteri, m-am despărțit îndată de profesorul, prieten al Verdurinilor, făgăduindu-i că mă voi duce să-i văd.

Răul pe care mi-l pricinuiseră cuvintele lui în legătură cu Albertine și Andrée era adînc, dar suferințele cele mai groaznice nu le-am simțit numaidecît, așa cum se întîmplă cu otrăvurile care își fac efectul numai după un oarecare timp.

În seara în care liftierul se dusesese s-o caute, Albertine nu veni, în ciuda asigurărilor lui. Desigur că farmecul cuiva constituie o cauză mai puțin frecventă a dragostei decît o frază de felul acesta : „Nu, în seara asta nu voi fi liberă“. Nu dai de loc atenție acestei fraze dacă ești în tovărășia unor prieteni; ești vesel toată seara, o anumită imagine nu te preocupă; ea se scaldă între timp în amestecul necesar; întorcîndu-te acasă, găsești clișeul care s-a dezvoltat și este foarte deslușit. Îți dai seama că viața nu mai e viața pe care ai părăsit-o pentru o nimica toată în ajun, pentru că dacă continui să nu te temi de moarte, nu mai îndrăznești să te gîndești la despărțire.

De altfel, începînd, pu de la ora unu noaptea (oră pe care o sorocise liftierul) ci la ora trei, n-am mai încercat ca altădată suferința de a simți că-mi scad sorții ca ea să se ivească. Siguranța că nu va mai veni mă liniști pe deplin, mă răcori; plecam de la ideea că noaptea aceasta era doar o noapte ca atîtea altele, în care n-o vedeam. Și din momentul acela, gîndul că o voi vedea a doua zi sau în alte zile, desprinzîndu-se pe acest neant acceptat, se îmbuna. Uneori, în serile de așteptare, neliniștea se datorește unor doctorii pe care le-ai luat. Interpretată greșit de cel ce suferă, acesta crede că e chinuit din pricină că ea nu vine. Dragostea se naște, în cazul acesta, ca unele boli nervoase, din tălmăcirea neexactă a unei indispoziții neplăcute. Tălmăcire care nu trebuie îndrep-

tată, cel puțin în ce privește dragostea, sentiment care (oricare ar fi cauza) e totdeauna eronat.

A doua zi, când Albertine îmi scrisese că abia se întorsese la Egreville, că deci nu primise biletul meu la timp, și va veni, dacă-i voi îngădui, să mă vadă diseară, îndărătul cuvintelor din scrisoare ca și îndărătul aceloră pe care mi le spusese odată, la telefon, îmi păru că deslușesc prezența plăcerilor, a ființelor pe care mi le preferase. M-a tulburat încă o dată curiozitatea dure-roasă de a ști ce făcuse, iar datorită dragostei pe care o porți totdeauna latentă în tine, am putut crede o clipă că mă voi lega de Albertine; dar dragostea se mulțumi să freamăte pe loc, și ultimile zvonuri se stinseră fără ca ea să se fi pus în mișcare.

În timpul primei mele șederi la Balbec — și se poate ca Andrée să fi făcut ca mine — nu deslușisem bine caracterul Albertinei. Crezusem că este ușuratică, dar nu știam dacă toate rugămintile noastre n-ar fi reușit să o rețină și să o facă să piardă un *garden-party*, o plimbare călare pe măgari, un pic-nic. Cu prilejul celei de-a doua șederi la Balbec, am bănuir că acest caracter ușuratic era numai o aparență, *garden-party*-ul numai un paravan, dacă nu o născocire. Faptul următor se petrecu sub diferite forme (înțeleg lucrul văzut de mine, de după geamul care nu era de loc transparent și fără să pot ști ce era adevărat de partea cealaltă). Albertine îmi arăta o afecțiune din cele mai pasionate. Se uita la ceas, pentru că trebuia să facă o vizită unei doamne care pare-se că primea în fiecare zi la ora cinci, la Infreville. Chinuit de o bănuială și simțindu-mă de altfel suferind, am rugat-o pe Albertine, am rugat-o stăruitor să stea cu mine. Era cu nepu-

tință (nu mai putea sta decît cinci minute) pentru că doamna, puțin ospitalieră și susceptibilă, spunea Albertine, nesuferită, s-ar supăra.

— Dar se poate să lipsești totuși de la o vizită.

— Nu, mătușa mea m-a învățat că înainte de toate trebuie să fii politicoasă.

— Dar te-am văzut de atîtea ori că ești nepoliticoasă.

— Nu e același lucru, doamna s-ar putea supăra pe mine și mi-ar crea încurcături cu mătușa mea. Și așa nu sînt în termeni prea buni cu dînsa. Ea ține să mă duc s-o văd măcar o dată.

— Dar, de vreme ce primește în fiecare zi...

Albertine, dîndu-și seama că o „înfundasem“, își schimbă motivul.

— Firește că primește în fiecare zi. Dar azi am dat întîlnire unor prietene la ea. Astfel ne vom plictisi mai puțin.

— Care va să zică, Albertine, în locul meu o preferi pe doamna și pe prietenele dumitale, deoarece mă lași singur, bolnav și deznădăjduit, ca să nu riști să faci o vizită cam plicticoasă?

— Mi-e tot una dacă vizita e plicticoasă. Dar mă duc din devotament pentru ele. Le voi lua cu mine în cariola mea. Altfel, n-ar mai avea nici un mijloc de transport.

I-am atras atenția Albertinei că trenurile de seară circulau la Infreville pînă la ora zece.

— Adevărat, dar știi, se prea poate să ne roage să rămînem la cină. E foarte ospitalieră.

— Foarte bine, atunci n-ai decît să refuzi.

— Mătușa mea s-ar supăra și mai mult.

— Poți să cinezi și să iei trenul de ora zece.

— E prea în grabă.

— Atunci nu mai pot să cinez în oraș și mă întorc cu trenul. Dar iată, Albertine, vom face

un lucru foarte simplu; simt că aerul îmi va face bine; cum n-o poți refuza pe doamna, te voi însoți pînă la Infreville. Nu te teme, n-o să mă duc pînă la Turnul Elisabeth (vila unde locuiau doamnele), n-o voi vedea nici pe doamnă, nici pe prietenele dumitale.

Albertine avea aerul că primise o lovitură îngrozitoare. Amuțise. Spuse că băile de mare nu-i priesc.

— Te supără dacă te-aș însoți ?

— Cum poți spune una ca asta, știi prea bine că cea mai mare plăcere a mea e să ies cu dumneata.

Un reviriment se petrecuse brusc în ea. „De vreme ce mergem să ne plimbăm împreună, îmi spuse ea, de ce nu ne-am duce de cealaltă parte a Balbecului; am cina împreună. Ar fi atît de drăguț... La drept vorbind, partea aceea e cu mult mai frumoasă. Am început să mă plictisesc de Infreville și de altfel de toate colțurile acelea de culoarea verde a spanacului“.

— Dar prietena mătușii dumitale se va supăra dacă nu te vei duce s-o vezi.

— O să-i treacă supărarea.

— Nu, nu trebuie să indispunem lumea.

— Dar nici n-o să bage de seamă, primește în fiecare zi; dacă mă voi duce mîine, poimîine, peste o săptămînă sau două, va fi oricînd același lucru.

— Dar prietenele dumitale ?

— Oh ! și ele mi-au tras de atîtea ori chiulul. Acum e rîndul meu.

— Dar în partea unde propui să mergem nu mai e tren după ora nouă.

— De asta te vaiți ! E destul timp pînă la nouă. Și apoi, nu trebuie să te împiedice niciodată pro-

blema întoarcerii. Oricînd se găsește o căruță, o bicicletă, iar în lipsa lor, ne rămîn picioarele.

— Se găsește oricînd, Albertine, ce repede te descurci! Înspre Infreville, unde vilele de lemn sînt lipite unele de altele, da. Dar în direcția... nu-i același lucru.

— Chiar în direcția... Îți făgăduiesc să te aduc viu și nevătămat.

Îmi dădeam seama că Albertine renunța de dragul meu la un lucru pe care-l pusese la cale, pe care nu voia să mi-l spună și că cineva va fi tot atît de nenorocit ca și mine. Văzînd că ceea ce voise ea nu era cu putință, deoarece țineam s-o însoțesc, renunța fără șovăială. Știa că lucrul nu este iremediabil. Căci, asemenea tuturor femeilor care au mai multe încurcături în viața lor, avea acest punct de sprijin care nu slăbește niciodată: îndoiala și gelozia. Firește, nu încerca să le stîrnească, dimpotrivă. Dar îndrăgostiții sînt atît de bănuitori, încît simt numaidecît minciuna. Așa încît Albertine care nu era mai bună decît alta, știa din experiență (fără să ghicească cîtuși de puțin că o datora geloziei) că putea totdeauna fi sigură să regăsească pe acei cărora le trăsese chiulul într-o seară. Persoana necunoscută căreia îi trăgea chiulul pentru mine va suferi, va iubi-o și mai mult (Albertine nu știa că o va iubi și mai mult din această pricină) și ca să nu continue să sufere, se va întoarce chiar în aceeași seară la ea, așa cum aș fi făcut și eu. Dar nu voiam nici s-o supăr, nici să mă obosesc, nici să intru pe făgașul îngrozitor al cercetărilor, al supravegherii multiforme, nenumărate.

— Nu, Albertine, nu vreau să-ți stric plăcerea, du-te la doamna din Infreville, sau, în sfîrșit, la persoana al cărei paravan este, mi-e tot una.

Adevăratul motiv pentru care nu merg cu dumneata este că nu vrei, iar plimbarea pe care ai face-o cu mine nu este aceea pe care ai vrut s-o faci, dovadă că te-ai contrazis de cinci ori fără să-ți dai seama.

Biata Albertine se temea ca nu cumva contrazicerile ei, de care nu-și dăduse seama, să fi fost mai grave. Neștiind întocmai minciunile pe care mi le spusese :

— Se prea poate să mă fi contrazis. Aerul de mare îmi curmă putința de a judeca. Încurec tot timpul numele, rostesc unul în locul altuia.

Și (ceea ce mi-a dovedit că n-ar fi avut nevoie acum de multe afirmații gingașe ca să o cred) am simțit durerea unei răni auzind mărturisirea a ceea ce abia bănuiam. „Atunci, ne-am înțeles, mă duc, spuse ea pe un ton tragic, nu fără să se uite la ceas ca să vadă dacă nu întârziase pentru celălalt, acum când îi dădeam pretextul ca să nu mai petreacă seara cu mine. Ești prea rău. Renunț la toate ca să petrec cu dumneata o seară plăcută, și nu vrei, mă mai și învinuiești că te mint. Nu te-am văzut niciodată așa de crud. Marea va fi mormîntul meu. N-o să te mai văd niciodată. (Acele cuvinte mi-au pricinuit palpitații, deși eram sigur că va reveni a doua zi, ceea ce se și întimplă). O să mă înec, o să mă arunc în mare“.

— Ca Sapho !

— Iar mă insultă, nu te îndoiești numai de spusese, ci și de faptele mele !

— Dar, draga mea, n-am avut nici o intenție, îți jur, știi doar că Sapho s-a aruncat în mare.

— Da, dar nu mai ai încredere în mine.

Văzu că pendula arăta fără douăzeci de minute; se temea să nu piardă ceea ce avea de făcut, și recurgînd la cele mai scurte cuvinte de despăr-

țire (de care se scuză de altfel cînd veni să mă vadă a doua zi, căci pe semne că în ziua aceea cealaltă persoană nu era liberă), plecă în grabă exclamînd : „Adio pentru totdeauna“, cu un aer deznădăjduit. Se prea poate să fi fost deznădăjduită. Căci știind mai bine decît mine ce făcea în acel moment, mai severă și mai indulgentă în același timp cu ea însăși decît eram eu cu ea, poate avea totuși o îndoială că n-aș mai vrea s-o primesc, după felul în care se despărțise de mine. Dar cred că ținea la mine, astfel încît cealaltă persoană era chiar mai geloasă decît mine.

Peste cîteva zile, la Balbec, cum eram în sala de dans a cazinoului, au intrat sora și vara lui Bloch care se făcuseră foarte frumoase și una și cealaltă, dar pe care nu le mai salutam din pricina prietenelor mele, pentru că cea mai tînără, vara lui, trăia în văzul lumii cu actrița cu care făcuse cunoștință în timpul primei mele șederi. La o aluzie discretă în legătură cu acest lucru, Andrée îmi spuse :

— Oh ! în această privință eu sînt ca și Albertine, nimic nu ne îngrozește mai mult pe amîndouă decît asemenea obiceiuri.

Iar Albertine începînd să stea de vorbă cu mine pe canapeaua unde luasem loc, întorsese spatele celor două fete cu apucături urîte. Totuși, băgasem de seamă că înainte de a fi făcut această mișcare, în clipa în care domnișoara Bloch și vara ei se iviseră, în ochii prietenei mele licărise acea atenție bruscă și adîncă ce dădea uneori figurii fetei zburdalnice un aer serios, chiar grav, și apoi întristat. Dar Albertine își întorsese numaidecît spre mine privirile-i rămase totuși ciudat de nemîșcate și de visătoare. Domnișoara Bloch și vara ei ieșind din sală după ce rîseră foarte tare și

scoaseră strigăte foarte puțin cuviincioase, am întrebat-o pe Albertine dacă blonda cea mică (anume prietena actriței) nu era aceea care luase în ajun premiul în cursa trăsurilor înflorite.

— Ah ! nu știi, spuse Albertine, e vreuna blondă printre ele ? Trebuie să-ți mărturisesc că nu prea mă interesează, nu m-am uitat niciodată la ele. E vreuna blondă între ele ? Întrebă ea pe cele trei prietene cu un aer interogativ și detașat. Aplicată unor persoane pe care Albertine le întâlnea zilnic pe dig, ignoranța aceasta mi s-a părut excesivă, ca să nu fie simulată.

— Nici ele nu prea au aerul să se uite la noi, i-am spus Albertinei, poate în ipoteza pe care totuși n-o luam în chip conștient în considerație, în care Albertinei i-ar fi plăcut femeile, ca să-i risipesc orice regret arătându-i că nu le atrăsese atenția și că, îndeobște, chiar cele mai vicioase nu obișnuiesc să se uite după niște fete pe care nu le cunosc.

— Nu s-au uitat la noi ? Îmi răspunse Albertine zăpăcită. Dar tocmai asta au făcut tot timpul.

— Dar n-ai cum să știi, i-am spus, doar erai cu spatele întors spre ele.

— Dar asta ? Îmi răspunse ea, arătându-mi o oglindă mare încastrată în peretele din fața noastră pe care n-o observasem și asupra căreia înțelegeam acum că, în timp ce-mi vorbea, prietena mea nu încetase să-și ațintească ochi-i frumoși și plini de preocupare.

Începînd din ziua în care Cottard intrase cu mine în micul Cazino din Incarville, fără să împărtășesc părerea pe care o emisese, Albertine mi s-a părut schimbată; mă minîam cînd o vedeam. Eu însumi mă schimbasem, în aceeași măsură în care mi se părea că e alta. Încetasem să-i mai

doresc binele; cînd era de față sau cînd nu era de față, vorbeam de ea în chipul cel mai jignitor cînd cuvintele mele îi puteau fi repetate. Erau totuși între noi clipe de răgaz. Într-o zi am aflat că Albertine și Andrée fuseseră amîndouă invitate la Elstir. Fără să mă îndoiesc că era în vederea faptului că s-ar putea amuza la întoarcere ca niște școlărițe, imitînd fetele cu apucături urîte și să găsească în acest amuzament plăcerea nemărturisită a fecioarelor, ceea ce-mi strîngea inima, fără să mă anunț, ca să o stingheresc și să o lipsesc pe Albertine de plăcerea pe care o sconta am sosit pe neașteptate la Elstir, unde n-am găsit-o decît pe Andrée. Albertine alesese altă zi, cînd avea să vină și mătușa ei. Atunci mi-am spus că Cottard trebuie să se fi înșelat; impresia favorabilă pe care mi-o produsese prezența Andreei fără prietena ei se prelungea și întreținea în mine dispoziții mai blinde față de Albertine. Dar ele nu țineau mai mult decît sănătatea firavă a acestor făpturi gingașe, care erau obiectul unei îndrăveniri trecătoare, și pe care un nimic e de ajuns să le îmbolnăvească din nou. Albertine o îndemna pe Andrée la jocuri care, fără să meargă prea departe, poate nu erau cu totul nevinovate; suferind din pricina acestei bănuieli, sfîrșeam prin a o îndepărta. Dar abia mă lecuiam de ea, și ea renăștea sub altă formă. O văzusem pe Andrée într-una din acele mișcări grațioase proprii ei, punînd capul alintîndu-se pe umărul Albertinei, sărutînd-o pe gît, închizînd ochii pe jumătate; sau schimbau între ele o privire; cineva care le văzuse singure ducîndu-se să se scalde scăpase un cuvînt; nimicuri ce plutesc în mod obișnuit în atmosfera înconjurătoare, unde aproape toată lumea le respiră toată ziua fără ca sănătatea să sufere sau

dispoziția să se strice de pe urma lor, dar care sînt morbide și generatoare de suferinți noi pentru cine e predispus la ele. Uneori, chiar fără să o fi văzut pe Albertine, fără să-mi fi vorbit cineva de ea, regăseam în amintirea mea o poză a Albertinei lîngă Gisele și care atunci mi se păruse nevinovată ; aceasta era acum de ajuns ca să-mi distrugă liniștea pe care fusesem în stare s-o regăsesc, nici nu mai aveam nevoie să mă duc să respir afară germenii primejdioși, mă intoxica-sem eu însumi, cum ar fi spus Cottard. Mă gîndeam atunci la tot ce aflasem în legătură cu dragostea pe care Swann i-o purtase Odettei, la chipul în care Swann fusese înșelat toată viața. În fond, dacă vreau să mă gîndesc, amintirea, ideea fixă a caracterului doamnei Swann, așa cum mi se povestise că era, a fost ipoteza care m-a făcut să construiesc încetul cu încetul tot caracterul Albertinei și să interpretez fiecare moment dintr-o viață pe care n-o puteam controla pe de-a-ntregul. Din pricina acestei povestiri, în viitor, imaginația mea se juca presupunînd că Albertine, în loc să fie fata cumsecade care era, ar fi putut avea aceeași imoralitate, aceeași însușire de a înșela ca o fostă tîrfă și mă gîndeam la toate suferințele care m-ar fi așteptat în acest caz, dacă s-ar fi întîmplat s-o iubesc vreodată.

Într-o zi, în fața Grand-Hotel-ului, unde ne adunasem pe dig, i-am adresat Albertinei cuvintele cele mai aspre și cele mai umilitoare și Rosemonde spuse : „Ah ! cît de mult te-ai schimbat față de ea; trecea înaintea tuturor, acum nu mai e bună de nimic“. Ca să scot și mai mult în evidență purtarea mea față de Albertine, eram pe cale să adresez toate amabilitățile cu puțință Andréei care, dacă era atinsă de același viciu,

mi se părea mai scuzabilă pentru că era neurastenică și suferindă, când se ivi caleașca doamnei de Cambremer în trapul mic al celor doi cai, pe strada perpendiculară pe dig, în unghiul căreia ne aflam. Primul președinte, care se îndrepta spre noi, se dădu în lături când recunoscu trăsura, ca să nu fie văzut în societatea noastră; apoi, când socoti că privirile marchizei s-ar putea încreucișa cu ale lui, se înclină, salutînd larg cu pălăria. Dar trăsura, în loc să-și continue drumul, așa cum era probabil, prin *rue de la Mer*, dispăru după intrarea hotelului. Nici nu trecuseră zece minute, când liftierul veni gîfîind să-mi spună: „Marchiza de Cambremer a venit să-l vadă pe domnul. M-am urcat în odaie, am căutat în sala de lectură, n-am putut da de domnul. Din fericire mi-a dat în gînd să-mi arunc ochii pe plajă”. Abia își sfîrși expunerea că marchiza, urmată de nora ei și de un domn foarte ceremonios, înaintă spre mine, venind, pesemne de la un matineu sau de la vreun ceai din vecinătate, și încovoiață mai puțin sub povara bătrîneții decît a sumedeniei de obiecte de lux cu care credea că e mai amabil și mai demn pentru rangul ei să fie acoperită, ca să pară cît se poate de „îmbrăcată” în ochii lumii pe care se ducea să o viziteze. În fond avea loc la hotel acea „debarcare” a Cambremerrilor de care bunica se temea atît de mult altădată, cînd voia ca Legrandin să nu știe că s-ar putea să ne ducem la Balbec. Mama ridea atunci de temerile inspirate de o întîmplare pe care o credea imposibilă. Iată însă că evenimentul se producea totuși, dar pe alte căi și fără nici un amestec al lui Legrandin.

— Pot rămîne, dacă nu vă stingheresc? mă întrebă Albertine (în ochii ei stăruiau, pricinuite

de lucrurile crude pe care i le spuseseam, cîteva lacrimi pe care le observai fără să par că le văd, dar nu fără să mă fi bucurat de ele). Aş vrea să-ţi spun ceva.

O pălărie cu pene peste care se înălţa un ac cu safir era pusă la nimereală peste peruca doamnei de Cambremer, ca o insignă a cărei exhibiţie e necesară, dar suficientă, locul indiferent, eleganţa convenţională şi nemişcarea inutilă. Deşi era cald, doamna de Cambremer îmbrăcase o mântăluţă cu jeuri, ca o dalmatică, deasupra căreia atîrna o etolă de hermină al cărei port nu mi se părea în legătură cu anotimpul, ci cu caracterul ceremoniei. Şi, pe pieptul doamnei de Cambremer, atîrna un colan de baroană legat de un lanţ, ca o cruce pectorală. Domnul care o însoţea era un avocat vestit din Paris, de familie nobilă, care venise să petreacă trei zile la Cambremeri. Era unul din cei pe care experienţa profesională desăvîrşită îi face să-şi cam dispreţuiască profesiunea şi care spun, de pildă : „Ştiu că pledez bine, dar nu mă mai amuză să pledez“, sau : „Nu mă mai interesează operaţiile; ştiu să operez bine“. Intelligenţi, artiştii, ei văd cum străluceşte în jurul maturităţii lor foarte puternic întreţinută băneşte de succes, acea „intelligenţă“, acea fire de „artist“ pe care confrăţii le-o recunosc şi care le conferă un gust şi un discernămint aproximativ. Nu se pasionează de pictura unui mare artist, ci de un artist totuşi destul de distins, şi folosesc, la cumpărarea operelor lor, grosul veniturilor pe care le procură cariera. Le Sidaner era artistul pe care-l alesese prietenul Cambremerilor, care era de altminteri foarte plăcut. Vorbea de bine unele cărţi, dar nu pe acelea ale adevăraţilor maeştri, ci pe acelea ale celor ce se arătau ca atare. Singurul

defect supărător pe care-l oferea acest amator era că întrebuinta în chip statornic unele expresii dinainte pregătite, ca de pildă „în bună parte“, ceea ce dădea subiectelor despre care voia să vorbească un ce important și incomplet. Doamna de Cambremer îmi spuse că profitase de un matineu pe care niște prieteni de-ai ei îl dăduseră azi lângă Balbec, ca să vină să mă vadă, așa cum îi făgăduise lui Robert de Saint-Loup.

— Știți că trebuie să vină în curînd să petreacă vreo cîteva zile în regiune. Unchiul său Charlus e aici în vilegiatură la cumnata lui, ducesa de Luxemburg, și domnul de Saint-Loup va profita de acest prilej ca să-i dea bună ziua mătușei sale și să-și revadă regimentul, unde este foarte iubit, foarte stimat. Primim adesea ofițeri care ne vorbesc despre el cu laude care nu mai conținesc. Ar fi foarte drăguț dacă ne-ați face plăcerea să veniți amîndoi la Féterne.

I-am prezentat-o pe Albertine și pe prietenele ei. Doamna de Cambremer ne prezintă noiei sale. Aceasta, foarte rece cu micii nobili pe care vecinătatea cu Féterne o silea să-i frecventeze, atît de rezervată de teamă să nu se compromită, îmi întinse dimpotrivă mîna cu un surîs strălucitor, căci era în siguranță și bucuroasă în fața unui prieten al lui Robert de Saint-Loup și despre care, păstrînd mai multă finețe mondenă decît voia să lase să se vadă, îi spusese că este foarte bun prieten cu Guermanții. Spre deosebire de soacra ei, doamna de Cambremer avea două feluri de politețe nespuse de diferite. Mi-ar fi arătat-o cel mult pe cea dintîi, rece, de nesuferit, dacă aș fi cunoscut-o prin fratele ei, Legrandin. Dar n-avea la îndemîină destule surîsuri pentru un prieten al Guermanților. Încăperea cea mai comodă pen-

tru primit, din hotel, era salonul de lectură, acest loc odinioară atât de îngrozitor, în care intram acum de zece ori pe zi, din care ieşeam liber, ca stăpîn, ca acei nebuni mai puţin atinşi şi de atîta timp pensionari ai unui azil, încît medicul le încredinţează cheia. De aceea i-am oferit doamnei de Cambremer să o conduc în salonul de lectură. Cum acest salon nu-mi mai inspira sfială şi nu-mi mai oferea farmec, pentru că faţa lucrurilor se schimbă pentru noi ca şi aceea a fiinţelor, i-am făcut această propunere fără să mă tulbur. Dar ea o refuză, preferînd să stea afară şi ne-am aşezat în aer liber, pe terasa hotelului. Am găsit acolo, şi l-am strîns, un volum al doamnei de Sévigné pe care mama n-avusese timpul să-l ia în fuga ei grăbită, cînd aflase că sosiseră nişte vizite pentru mine. Ca şi bunica, se temea de aceste invazii străine şi, de teamă că n-ar mai putea scăpa dacă s-ar fi lăsat incercuită, fugea cu o repeziciune care ne făcea totdeauna, pe tata şi pe mine, să rîdem de ea. Doamna de Cambremer ţinea în mînă, împreună cu mînerul umbrelei, mai multe pungi brodate, o poşetă, o pungă de aur din care atîrnau nişte fire de granate şi o batistă de dantelă. Mi se părea că i-ar fi fost mai comod dacă le-ar fi pus pe un scaun; dar îmi dădeam seama că ar fi fost necuviincios şi inutil să o invit să-şi părăsească podobaile turneului ei pastoral şi ale sacerdoţiului ei monden. Priveam marea liniştită, deasupra căreia zburau nişte pescăruşi răzeli ca nişte corole albe. Din pricina nivelului de simplu „mediu“ la care ne coboară conversaţia mondenă şi a dorinţei noastre de a place, nu graţie însuşirilor pe care le ignorăm chiar noi, dar graţie celor ce credem că trebuie să fie apreciate de cei ce sînt în tovă-

rășia noastră, m-am apucat instinctiv să vorbesc cu doamna de Cambremer, născută Legrandin, în chipul în care i-ar fi putut vorbi fratele ei. „Sînt, i-am spus, vorbindu-i de pescăruși, de o imobilitate și de un alb de nuferi.“ Și, într-adevăr, aveau aerul că oferă o țintă nemișcată micilor valuri care îi bălăbăneau, astfel încît acestea, prin contrast, pareă dobîndeau viață, urmărindu-i, însuflețiți de o intenție. Bătrîna marchiză nu se mai sătura lăudînd vederea măreață a mării pe care o aveam la Balbec, și mă invidia, căci de la Raspelière (unde de altminteri nu locuia anul acesta) o vedea numai de departe. Avea două obiceiuri ciudate care se datorau deopotrivă dragostei sale exaltate pentru artă (mai ales pentru muzică) și insuficienței sale dentare. Ori de cîte ori discuta despre estetică, glandele ei, salivare — ca acelea ale unor animale în timpul împănării — intrau într-o fază de hipersecreție, astfel încît gura lipsită de dinți, a bătrînei doamne, lăsa să treacă în cîlțul buzelor cam mustăcioase, cîteva picături al căror loc nu era acolo. Dar le înghițea îndată cu un oftat adînc, ca cineva care-și recapătă răsufarea. În sfîrșit, dacă era vorba de o prea mare frumusețe muzicală, în entuziasmul ei, ridica brațele și rostea cîteva păreri sumare, mestecate cu energie și venind la nevoie pe nas. Dar nu mă gîndisem niciodată că plaja vulgară de la Balbec ar fi putut oferi într-adevăr o „vedere a mării“ și doar spusele doamnei de Cambremer îmi schimbară ideile în această privință. În schimb, și i-am spus-o, auzisem totdeauna lăudîndu-se vederea unică de la Raspelière, așezată pe culmea dealului și unde, într-un salon cu două căminuri, un întreg rînd de ferestre îți dă prilejul să privești, la capătul grădinilor, printre frunzișuri,

marea pînă dincolo de Balbec, iar celălalt rînd valea. „Ce amabil sînteți și ce bine vă exprimați : marea printre frunzișuri. E minunat, s-ar spune că e... un evantai.“ Și, după răsuflarea adîncă menită să prindă saliva și să usuce mustața, am simțit că complimentul era sincer. Dar marchiza, născută Legrandin, rămase rece, nu ca să-și manifeste disprețul față de cuvintele mele, ci față de acelea ale soacrei sale. De altminteri, nu numai că disprețuia inteligența acesteia, dar îi dezaproba amabilitatea, căci se temea totdeauna că lumea nu și-ar face o idee suficientă despre Cambremeri.

— Și ce frumos nume, am spus. Te-ndeamnă să-i cunoști originea.

— V-aș putea spune originea acestuia, îmi răspunse blînd bătrîna doamnă. E o locuință de familie, a bunicei mele Arrachepel, nu e o familie ilustră, dar e bună și foarte veche din regiune.

— Cum nu e ilustră ? Întrerupse scurt și aspru nora ei. Un întreg vitraliu din catedrala din Bayeux e plin cu armoariile ei, iar biserica principală din Avranches cuprinde monumentele lor funerare. Dacă acest nume vechi vă distrează, adăugă ea, veniți cu un an prea tîrziu. În ciuda tuturor greutăților de a schimba ierarhia, am reușit să numim în parohia din Criquetot pe decanul dintr-o regiune unde am niște moșii, foarte departe de aici, la Combray, unde cucernicul preot simțea că va ajunge neurastenic. Din nenorocire, aerul de mare nu i-a priit la vîrsta lui înaintată ; neurastenia lui a progresat și el s-a întors la Combray. Dar cît timp a fost vecinul nostru, s-a desfătăt consultînd toate hrisoavele și a scris o mică broșură foarte curioasă asupra numelor din regiune. Asta i-a deschis gustul, căci pare-se că-și

petrece ultimii săi ani scriind o mare lucrare despre Combray și împrejurimile lui. Vă voi trimite broșura lui despre împrejurimile Féternei. E o adevărată lucrare de benedictin, în care veți găsi multe lucruri foarte interesante în legătură cu vechiul nostru castel Raspelière, despre care soacra mea vorbește cu prea multă modestie.

— În orice caz, anul acesta, răspunse doamna de Cambremer, Raspelière nu e al nostru și nu-mi aparține. Dar se simte că aveți o fire de pictor ; ar trebui să desenați și mi-ar face atîta plăcere să vă arăt Féterne, care e mult mai bine decît Raspelière.

Căci de cînd Cambremerii închiriaseră această din urmă locuință Verdurinilor, poziția ei dominantă înceta brusc să le apară ceea ce fusese pentru ei timp de atîția ani, adică dînd avantajul, unic în regiune, de a avea o vedere în același timp la mare și asupra văii, și în schimb le înfățișase deodată — și prea tîrziu — neajunsul că trebuia să urci și să cobori într-una înainte de a ajunge sau de a ieși de acolo. Pe scurt, s-ar fi crezut că doamna de Cambremer o închiriasse mai degrabă ca să-și odihnească bidiviii decît pentru ca să-și sporească veniturile. Spunea că e încîntată că poate, în sfîrșit, avea tot timpul marea atît de aproape, la Féterne, ea, care de atîta timp, uitînd de cele două luni pe care le petrecea aici, o văzuse numai de sus și ca într-o panoramă. „O descopăr la vîrsta mea, spunea ea, și ce mă mai bucur de ea ! Îmi face atîta bine ! Voi închiria Raspelière pe nimic, numai ca să fiu silită să locuiesc la Féterne“.

— Ca să revenim la subiecte mai interesante, urmă sora lui Legrandin, care spunea : „Mamă“, bătrînei marchize, dar adoptase cu timpul ma-

nevre necuviincioase față de ea, vorbești de nufăr albi : cred că-i cunoașteți pe cei pictați de Claude Monet. Ce geniu ! Lucrul mă interesează cu atât mai mult, cu cât lângă Combray, locul unde v-am spus că am moșii... Dar preferă să nu vorbească prea mult de Combray.

— Ah ! e cu siguranță seria despre care ne-a vorbit Elstir, cel mai mare pictor contemporan exclamă Albertine, care nu spusese nimic pînă acum.

— Ah ! se vede că domnișoarei îi place arta exclamă doamna de Cambremer care, răsufîind adînc, sorbi o înghițitură de salivă.

— Îngăduiți-mi să-l prefer pe Le Sidaner, domnișoară, spuse avocatul, surîzînd cu un aer de cunoscător. Și fiindcă odinioară gustase sau văzuse că sînt gustate unele „îndrăznești“ ale lui Elstir, adăugă : „Elstir era înzestrat, a făcut parte din avangardă, dar nu știu pentru ce a încetat să o mai urmeze, și-a irosit viața“. Doamna de Cambremer dădu dreptate avocatului în ceea ce-l privea pe Elstir, dar, spre marea mîhnire a invitatului ei, îl egală pe Monet cu Le Sidaner. Nu se poate spune că era proastă ; din ea țîșnea o inteligență despre care-mi dădeam seama că-mi era cu desăvîrșire inutilă. Soarele era tocmai spre asfințit, pescărușii erau acum galbeni, ca nufării dintr-alt tablou din aceeași serie a lui Monet. Am spus că-l cunoașteam și (continuînd să imit limbajul fratelui ei, al cărui nume nu îndrăzneam încă să-l citez), am adăugat că era păcat că, nu-i trecuse mai degrabă prin gînd să vie în ajun, căci, la aceeași oră, ar fi putut vedea o lumină ca de Poussin, pe care ar fi putut-o admira. Doamna de Cambremer-Legrandin și-ar fi luat, fără îndoială, un aer ofensat în fața unui mărunț nobil nor-

mand, necunoscut de Guermanți și care i-ar fi spus că ar fi trebuit să fi venit în ajun. Dar așa fi putut avea o atitudine și mai intimă față de ea : mi-ar fi arătat aceeași bunătate molatecă și delicată ; pe căldura acestui frumos sfârșit de după-amiază, puteam ciuguli după plac din prăjitura mare, cu miere, care se întâmpla să fie atît de rar doamna de Cambremer și care înlocui prăjiturile pe care nu mi-a dat în gînd să le ofer. Dar numele lui Poussin, fără să altereze amabilitatea femeii de lume, trezi protestările diletantei. La auzul acestui nume, în șase rînduri pe care nu le despărțea aproape nici un interval, avu acel mic plescăit al limbii de buze care înseamnă pentru un copil care e pe cale să facă o prostie, totodată un blam că a început și interzicerea de a mai urma.

— Pentru numele lui Dumnezeu, după un pictor ca Monet, care e un geniu, n-o să-mi citați un vechi imitator banal fără talent ca Poussin. Am să vă mărturisesc pe șleau că-l găsesc cel mai groaznic bărbier între bărbieri. Ce vreți, nu pot numi asemenea lucru pictură. Monet, Degas, Manet, da, ăștia sînt pictori ! E foarte curios, adăugă ea, ațintind o privire cercetătoare și încîntată pe un punct nedeslușit din spațiu unde-și zărea propriu-i gînd, e foarte ciudat, altădată îl preferam pe Manet. Acum continui să-l admir pe Manet, bineînțeles, dar cred că i-l prefer poate mai degrabă pe Monet. Ah ! catedralele !

Punea tot atîtea scrupule cît și bunăvoință ca să mă informeze asupra evoluției pe care-o urmase gustul ei. Se simțea că fazele prin care trecuse acest gust nu erau, după părerea ei, mai puțin însemnate decît diferitele maniere ale lui Monet. Nu trebuie de altfel să mă simt măgulit

că-mi mărturisea admirațiile ei, căci, chiar în fața provincialei celei mai mărginite, nu putea sta cinci minute fără să încerce nevoia să i se mărturisească. Atunci când o doamnă nobilă din Avranches, care n-ar fi fost în stare să deosebească pe Mozart de Wagner, spunea în fața doamnei de Cambremer : „N-am avut nici o premieră interesantă în timpul șederii noastre la Paris, am fost o dată la Opera Comică, se dădea *Pélléas și Mélisande*, e îngrozitor“ ; doamna de Cambremer nu numai că fierbea, dar simțea nevoia să exclame : „Dar, dimpotrivă, e o mică capodoperă“ și să „discute“. Poate că era un obicei de la Combray contractat în societatea surorilor bunicii care numeau acest lucru : „să combată pentru cauza cea bună“, și căroră le plăceau cinele la care știau că, în fiecare săptămână, vor trebui să-și apere zeii împotriva filistinilor. Tot astfel, doamnei de Cambremer îi plăcea să-și „biciuiască singele“, „ciorovăindu-se“ despre artă, ca alții despre politică. Luă partea lui Debussy ca și cum ar fi apărut o prietenă căreia i s-ar fi adus învinuire în legătură cu purtarea ei. Trebuia totuși să înțeleagă că spunînd : „Dar nu, e o mică capodoperă“, nu putea să improvizeze, în fața persoanei pe care o pune la locul ei, toată progresia culturii artistice la capătul căreia ele ar fi căzut de acord, fără să fi fost silite să discute. „Trebuie să-l întreb pe Le Sidaner ce crede despre Poussin“ îmi spuse avocatul. E un om închis, tăcut, dar voi ști să-l trag de limbă.

— De altminteri, urmă doamna de Cambremer, am groază de apusurile de soare, e ceva romantic, gen operă. De aceea nu pot suferi casa soacrei mele, cu plantele ei din sud. Veți vedea, seamănă cu un parc din Monte-Carlo. De aceea prefe

țărmlul dumneavoastră. E mai trist, mai sincer ; e acolo o cărăruie de unde nu se mai vede marea. În zilele ploioase, e numai noroi, dar e o lume întreagă. E ca la Veneția, nu pot suferi Marele Canal și găsesc că nu e nimic mai emoționant decît ulicioarele. E de altfel o chestiune de ambianță.

— Dar, i-am spus, dîndu-mi seama că singurul chip de a-l reabilita pe Poussin în ochii doamnei de Cambremer era să o informez că ajunsese iar la modă, domnul Degas afirmă că nu cunoaște nimic mai frumos decît tablourile lui Poussin de la Chantilly.

— Ce spuneți ? Nu le cunosc pe acelea de la Chantilly, îmi spuse doamna de Cambremer, care nu voia să fie de altă părere decît Degas, dar pot vorbi de acelea de la Luvru care sînt niște orori.

— Degas le admiră foarte mult.

— Va trebui să le revăd. Poate că s-au învechit în capul meu, răspunse ea după o clipă de tăcere, ca și cum părerea favorabilă pe care o va avea negreșit în curînd despre Poussin nu trebuia să depîndă de informația pe care i-o dădusem, ci de examenul suplimentar, și de data aceasta definitiv, la care avea de gînd să supună tablourile lui Poussin de la Luvru, ca să aibă dreptul să se contrazică.

Mulțumindu-mă cu ceea ce era un început de retractare, deoarece dacă nu admira încă tablourile lui Poussin, ea o amîna pentru o a doua deliberație, ca să n-o mai chinuiesc, i-am spus soacrei sale cît de mult mi se vorbise de florile minunate de la Féterne. Îmi vorbi cu modestie de grădinița de paroh pe care o avea în dosul castelului și unde se ducea dimineata, împingînd poarta, în rochie de casă, să dea de mîncare păunilor, să

caute ouă, să culeagă cîrciumărese sau trandafiri care, alcătuiind pe masă, în jurul ouălelor cu smîntînă sau pestelui prăjit, un chenar cu flori, îi aminteau de aleile ei.

— E adevărat că avem mulți trandafiri, îmi spuse ea, grădina noastră cu trandafiri e prea aproape de casa de locuit, sînt zile în care îmi pricinuiesc dureri de cap. E mai plăcut pe terasa de la Raspelière, unde vîntul aduce un miros de trandafiri, dar mult mai puțin persistent.

M-am îndreptat spre nora ei :

— Acest miros de trandafiri care se ridică pînă la terase e cu totul gen Pelléas, i-am spus, ca să-i satisfac gustul de modernism. În partitură e atît de puternic, încît, cum sufăr de guturai de fin și de guturai de trandafiri, strănut ori de cîte ori aud această scenă.

— Ce capodoperă, Pelléas, exclamă doamna de Cambremer, înnebunesc după ea ; și, apropiindu-se de mine cu gesturile unei femei sălbatice care ar fi vrut să mă sîciie, ajutîndu-se cu degetele ca să atace notele închipuie, începu să îngîne ceva care presupuneam că era în mintea ei despărțirea lui Pelléas și urmă cu o stăruință înfocată ca și cum ar fi avut importanță ca doamna de Cambremer să-mi amintească în acest moment scena aceasta, sau poate mai degrabă să-mi arate că-și aducea aminte de ea. „Cred că e încă mai frumos decît *Parsifal*, adugă ea, pentru că în *Parsifal* marile frumuseți se îmbină cu un nimf de fraze melodice, deci caduce, deoarece sînt melodice.“

— Știu că sînteți o mare muziciană, doamnă, i-am spus bătrînei marchize. Mi-ar plăcea foarte mult să vă aud. Doamna de Cambremer-Legrandin privi marea ca să nu ia parte la conversație. Fiind

de părere că ceea ce-i plăcea soacrei sale nu era muzica autentică, ea privea pretinsul ei talent, în realitate din cele mai remarcabile, care i se recunoștea, ca o virtuozitate lipsită de interes. E adevărat că singura elevă încă în viață a lui Chopin spunea, pe bună dreptate, că felul de a executa, „sentimentul“ maestrului se transmisese, prin ea, numai doamnei de Cambremer; dar a cînta ca Chopin era departe de a fi o recomandare pentru sora lui Legrandin care nu disprețuia pe nimeni atît de mult ca pe muzicianul polonez.

— Oh! îi vezi cum zboară, exclamă Albertine arătîndu-mi pescărușii care, părăsind o clipă incognito-ul lor de flori, se înălțau laolaltă spre cer.

— Aripile lor de uriași îi împiedică să umble, spuse doamna de Cambremer, confundînd pescărușii cu albatroșii.

— Îmi plac mult, îi vedeam la Amsterdam, spuse Albertine. Simt marea, vin să o soarbă chiar printre pietrele de pavaj.

— Ah! ați fost în Olanda, cunoașteți tablourile lui Ver Meer? întrebă poruncitor doamna de Cambremer și pe un ton cu care ar fi spus: „Cunoașteți pe Guermain“, căci, schimbînd obiectul, snobismul nu-și schimbă și accentul. Albertine răspunse negativ, credea că e vorba de niște oameni în viață. Dar răspunsul ei nu bătuse la ochi. „Aș fi foarte fericită să fac muzică, îmi spuse doamna de Cambremer. Dar știți că nu cînt decît lucruri care nu mai interesează generația dumneavoastră. Am fost crescută în cultul lui Chopin“, spuse ea încet, căci se temea de nora ei, și știa că aceasta era de părere că Chopin nu înseamnă muzică, iar a-l cînta bine sau a-l cînta prost erau niște expresii lipsite de înțeles. Recunoștea că soacra ei avea agilitate, perla notele rapide. „N-o să fiu

niciodată în stare să spun că e muziciană“, încheia doamna de Cambremer-Legrandin. Pentru că se credea „înaintată“ și (numai în artă) „nicioodată prea neîndemînată“, spunea ea, își închi-puia nu numai că muzica progresează, dar pe o singură linie, ci și că Debussy era un soi de supra-Wagner, încă și mai înaintat decît Wagner. Nu-și dădea seama că dacă Debussy nu era atît de independent de Wagner, după cum ea însăși avea să creadă peste cîțiva ani, pentru că te slujești oricum de armele cucerite ca să sfîrșești prin a te libera de acela pe care l-ai învins pentru moment, compozitorul francez căuta totuși, după sistemul de saturare care începea să se manifeste față de operele prea complete în care totul e exprimat, să satisfacă o nevoie contrarie. Unele teorii, bineînțeles, sprijineau deocamdată aceste reacții, asemenea celor ce în politică vin în sprijinul legilor împotriva congregațiilor, a războaielor din Orient (învățămînt împotriva naturii, primejdie galbenă etc.). Se spunea că unei epoci pripite îi convenea o artă rapidă, întocmai cum s-ar fi spus că războiul viitorului n-ar putea dura mai mult de cincisprezece zile, sau că o dată cu drumul de fier vor fi părăsite micile colțuri scumpe diligențelor, pe care totuși automobilul avea să le repună la loc de cinste. Se recomanda să nu obosești atenția auditoriului, ca și cum n-am dispune de atenții felurite, și ar depinde numai de artist să trezească pe cele mai înalte. Căci cei ce cască de oboseală după ce au citit zece rînduri dintr-un articol mediocru, repetaseră în fiecare an călătoria la Bayreuth ca să asculte *Tetralogia*. De altminteri, trebuia să vină ziua cînd Debussy va fi declarat pentru un timp tot atît de șubred ca și Massenet' și tresăririle Mélisandei vor fi coborîte la rangul acelora ale lui *Manon*. Căci asemenea microbilor

și globulelor, teoriile și școlile se mănîncă între ele și asigură, prin lupta lor, continuitatea vieții. Dar timpul acesta încă nu sosise.

După cum la Bursă, cînd se ivește o mișcare de creștere, un compartiment întreg de valori profită de pe urma ei, un oarecare număr de autori disprețuiți beneficiază de reacțiune, fie pentru că nu merită acest dispreț, fie numai — ceea ce îngăduie să spui o noutate, lăudîndu-i peste măsură — pentru că ei se expuseseră acestui dispreț. Și lumea se ducea chiar să caute, într-un trecut izolat, cîteva talente independente asupra reputației cărora mișcarea actuală nu părea să aibă influență, dar despre al căror nume se spunea că unul din meșterii noi îl cita cu bunăvoință. Lucrul se datorează adesea faptului că un meșter, oricare ar fi el, oricît de exclusivă ar trebui să-i fie școala, judecă după sentimentu-i original, dă dreptate talentului pretutindeni unde acesta se găsește, și chiar mai puțin decît talentului, vreunei inspirații plăcute pe care a gustat-o cîndva, care se leagă de un moment îndrăgit din adolescența lui. Altădată se datorează faptului că unii artiști din altă epocă au realizat, numai într-o singură operă, ceva care seamănă cu ceea ce maestrul și-a dat puțin cîte puțin seama că el însuși voise să facă. Atunci vede în acest meșter vechi un soi de precursor ; admiră la el, sub cu totul altă formă, o strădanie momentană, în parte frățească. Găsim în opera lui Poussin lucruri de Turner, și o frază de Flaubert, în Montesquieu. Iar uneori, chiar acest zvon despre predilecția maestrului este rezultatul unei erori, ivit nu se știe unde și colportat în școală. Dar numele citat se bucură atunci de

¹ *Georges Massenet* (1842—1912), compozitor francez.

firma sub a cărei protecție intrase tocmai la timp, căci dacă în alegerea maestrului este oarecare libertate, un gust autentic, școlile se călăuzesc numai după teorie. Astfel, spiritul urmîndu-și cursul obișnuit care progresează prin digresiuni, apucînd-o o dată într-un sens, altă dată în sens contrar, revarsă lumina de sus asupra unui număr oarecare de opere, la care nevoia de dreptate sau de reînnoire, sau gustul lui Debussy, sau capriciul său, sau vreun cuvînt pe care poate că l-a rostit, le-au adăugat pe acelea ale lui Chopin. Lăudate peste măsură de judecătorii în care lumea avea toată încrederea, beneficiind de admirația pe care o trezea *Pelléas*, ele regăsiseră o strălucire nouă, și chiar cei ce nu le auziseră din nou erau atît de dornici să le admire, încît le plăceau fără voia lor, deși cu iluzia libertății. Dar doamna de Cambremer-Legrandin locuia o parte din an în provincie. Chiar la Paris, bolnavă, trăia mai mult retrasă în odaia ei. E adevărat că neajunsul se putea mai ales face simțit în alegerea expresiilor pe care doamna de Cambremer le credea la modă și care s-ar fi potrivit mai bine limbajului scris, nuanță pe care n-o deosebea, căci le avea mai mult din lecturi decît din conversație. Aceasta nu este atît de necesară pentru cunoașterea exactă a părerilor cît și a expresiilor noi. Totuși, critica nu vestise încă această întinerire a *Nocturnelor*. Noutatea se transmisese numai prin discuțiile „tinerilor” și doamna de Cambremer-Legrandin o ignora. Mi-am făcut o plăcere s-o anunț, dar adresîndu-mă în acest scop soacrei sale, așa cum, ca să atingi o bilă de biliard, joci prin bandă, că Chopin, departe de a fi demodat, era muzicianul preferat al lui Debussy. „Ia te uită, e amuzant”, îmi spuse surîzînd fin

nora, ca și cum acesta ar fi fost numai un paradox emis de autorul lui *Pelléas*. Totuși, acum eram foarte sigur că-l va asculta pe Chopin nu numai cu respect, dar chiar cu plăcere. Cuvintele mele care sunau ceasul eliberării pentru bătrîna marchiză, au așternut pe fața ei o expresie de recunoștință pentru mine, și mai ales de bucurie. Ochii ei străluceau ca aceia ai lui Latude în piesa numită *Latude sau treizeci și cinci de ani de captivitate* și pieptul ei sorbi aerul mării cu acea dilatare pe care Beethoven a însemnat-o atît de bine în *Fidelio* cînd prizonierii lui respiră în sfîrșit „acel aer înviorător“. Am crezut că bătrîna marchiză îmi va atinge obrazul cu buzele ei mustăcioase. „Cum, vă place Chopin? Îi place Chopin, îi place Chopin“, exclamă ea cu un fornăit pasionat, ca și cum ar fi spus: „Cum, o cunoașteți și pe doamna de Franquetot?“; cu deosebirea că legăturile mele cu doamna de Franquetot i-ar fi fost profund indiferente, cîtă vreme faptul că-l cunoșteam pe Chopin o lăsa pradă unui soi de delir artistic. Hiper-secreția salivară nu mai fu de ajuns. Cum nici nu încercase măcar să înțeleagă rolul lui Debussy în redescoperirea lui Chopin, își dădea doar seama că părerea mea este favorabilă. Fu cuprinsă de un entuziasm muzical. „Élodie! Élodie! îi place Chopin!“; sîinii i se ridicară și călca aerul cu brațele. „Ah! mi-am dat numaidecît seama că sînteți muzician, exclamă ea. Înțeleg, cum sînteți artist, că vă place, e atît de frumos!“ Și vocea ei era atît de nisipoasă ca și cînd, imitîndu-l pe Demostene, și-ar fi umplut gura cu toate pietricelele de pe plajă. În sfîrșit, veni și refluxul, care-i atinse pînă și voaleta pe care n-avu timpul s-o pună la adăpost și care fu străpunsă; în cele din

urmă marchiza își șterse cu batista ei brodată spuma cu care amintirea lui Chopin îi umpluse mustățile.

— Dumnezeule, îmi spuse doamna de Cambremer-Legrandin, cred că soacra mea cam întârzie, uită că avem la cină pe unchiul nostru Ch'nouvelle. Și lui Cancan nu-i place să aștepte.

N-am înțeles cine era Cancan și m-am gândit că poate e vorba de un câine. Dar iată explicația în legătură cu verii de Ch'nouvelle. La tinăra marchiză se amortizase, cu vîrsta, plăcerea pe care o încerca rostindu-le numele în acest chip. Și totuși, se hotărîse odinioară să se căsătorească, tocmai ca să o guste. Cînd se vorbea în alte grupuri mondene de membrii familiei Ch'nouvelle, se obișnuia (cel puțin ori de cîte ori particula era precedată de un nume care se termina printr-o vocală, căci în caz contrar, erai silit să te sprijini pe *de*, căci limba refuză să rostească *madame'd'Ch'nouvelle*) să se sacrifice acel *e* mut al particulei. Se spunea : „Domnul d'Chenouvelle“. La Cambremeri, tradiția era inversă, dar tot atît de poruncitoare, iar cînd era vorba de Chenouvelle, se suprima în orice caz acel *e* mut. Chiar cînd numele era precedat de „vărul meu“ sau de „vara mea“, îl pronunțau totdeauna „Ch'nouvelle“ și niciodată de Chenouvelle. Tatălui acestor Chenouvelle i se spunea „unchiul nostru“, căci cei de la Fêterne nu erau destul de nobili ca să rostească „*onk*“, cum ar fi făcut Germanții a căror limbă stîlcită dinadins, suprimînd consonantele și naționalizînd numele străine, era tot atît de greu de înțeles ca și franceza veche sau un dialect modern. Oricine intra în familie primea îndată, în ce privește pe Ch'nouvelle, un avertisment de care doamna de Cambremer-Legrandin n-avusese

nevoie. Auzind într-o zi, cînd era în vizită, pe o fată spunînd : „mătuşa mea d'Uzai“, „*mon onk*“ de Rouan“, nu recunoscuse îndată numele ilustre pe care era obișnuită să le pronunțe : Uzès și Rohan fusese uimită, încurcată și rușinată ca cel ce are în fața lui, la masă, un instrument nou, inventat de curînd, de care nu știe să se folosească și cu care nu-ndrăznește să înceapă să mănînce. Dar noaptea următoare și a doua zi le repetase cu încîntare : „mătuşa mea d'Uzai“, cu acea suprimare a lui s final, suprimare care o uluise în ajun, dar care i se părea acum că e atît de vulgar să n-o cunoști, încît una din prietenele ei, vorbindu-i de un bust al ducesei D'Uzès, domnișoara Le-grandin îi răspunsese supărată și pe un ton semeț : „Ați putea cel puțin pronunța cum trebuie : *Madame d'Uzai*“. Înțelesese de atunci că, în virtutea transmutării substanțelor consistente în elemente din ce în ce mai subtile, averea mare și atît de onorabil dobîndită pe care o moștenise de la tatăl ei, educația desăvîrșită pe care o primise, sîrguința ei la Sorbona, atît la cursurile lui Caro, cît și la acelea ale lui Brunetière, și la concertele Lamoureux, toate astea trebuiau să se volatilizeze, să-și găsească sublimarea din urmă în plăcerea de a spune cîndva : „mătuşa mea d'Uzai“ ; aceasta nu excludea din mintea ei că va continua să frecventeze, cel puțin în primele timpuri după căsătorie, nu anumite prietene la care ținea și pe care era hotărîtă să le sacrifice, ci altele pe care nu le iubea și căroră le va putea spune (pentru că tocmai de aceea s-ar mărita) : „Vă voi prezenta mătușii mele d'Uzai“, și cînd văzu că această înrudire era prea grea : „Vă voi prezenta mătușii mele de Ch'nouvelle“ și „Vă voi face să cinați cu

d'Uzai". Căsătoria cu domnul Cambremer îi dăduse domnișoarei Legrandin prilejul să rostească întâia din aceste fraze, dar nu pe cea de-a doua, căci lumea pe care o frecventau socrii ei nu era aceea la care se așteptase și la care continua să viseze. De aceea, după ce-mi spusese despre Saint-Loup (adoptînd în acest scop o expresie a lui Robert, căci dacă foloseam cu ea în discuție expresiile lui Legrandin, printr-o sugestie inversă ea îmi răspundea în dialectul lui Robert pe care nu știa că acesta îl împrumutase de la Rachel) apropiînd degetul cel mare de arătător și închi-zînd ochii pe jumătate ca și cum ar fi privit un lucru nespus de gingaș pe care reușise să-l capteze : „Are o minte de soi“ ; îl lăudă cu atîta căldură, încît ai fi putut crede că era îndrăgostită de el (se spusese de altfel că altă dată, cînd era la Doncières, Robert fusese amantul ei), dar în realitate numai ca să-i repet spusele ei, și să ajungă la : „Sînteți foarte bun prieten cu doamna de Guermantes. Sînt suferindă, nu ies de loc, știu că s-a izolat într-un cerc de prieteni ai ei, ceea ce găsesc că e foarte bine. de aceea o cunosc foarte puțin, dar știu că e o femeie cu totul superioară.“ Știînd că doamna de Cambremer abia o cunoștea și ca să mă fac tot atît de mic ca ea, am alunecat asupra acestui subiect și i-am răspuns marchizei că l-am cunoscut mai ales pe fratele ei, domnul Legrandin. La numele lui, adoptă același aer evaziv pe care-l adoptasem eu cînd fusese vorba de doamna de Guermantes, dar adăugîndu-i o expresie de nemulțumire, deoarece credea că-i adusesem aminte de fratele ei, nu ca să mă umilesc pe mine, ci pe ea. O rodea oare deznădejdea că este născută Legrandin ? Cel puțin așa pretindeau su-

rorile și cumnatele soțului ei, doamne nobile din provincie care nu cunoșteau pe nimeni și nu știau nimic, dar care erau geloase pe inteligența doamnei de Cambremer, pe cultura, pe averea ei, pe agreeamentele fizice pe care le avusese înainte de a se îmbolnăvi. „Nu se gîndește la altceva, asta o omoară“, spuneau aceste provinciale rele îndată ce se apucau să vorbească cu oricine despre doamna Cambremer, dar de preferință cu un om de rînd, fie în cazul cînd era încrezut și stupid ca să dea prin această afirmație mai multă valoare rușinii de a fi om de rînd, amabilității pe care i-o arătau, fie, dacă era sfios și fin și-și aplica lui cele auzite, pentru plăcerea de a fi indirect obraznice cu el, Jeși-l primeau bine. Dar aceste doamne se înșelau crezînd că aveau dreptate cînd era vorba de cumnata lor, care suferea cu atît mai puțin de a fi născută Legrandin, cu cît uitase acest lucru. Se simți ofensată pentru că i-am adus aminte și tăcu, ca și cum n-ar fi înțeles, crezînd că nu e necesar să precizeze, nici să-mi confirme spusele.

— Nu rudele noastre sînt cauza principală a scurtării vizitei noastre, îmi spuse bătrîna doamnă de Cambremer, pe care pesemne, plăcerea ce o încerci spunînd „Ch'nouvelle“ o blazase mai mult decît pe nora ei. Dar, ca să nu vă obosim cu prea multă lume, domnul, spuse ea arătîndu-l pe avocat, n-a îndrăznit să vină pînă aici cu soția și cu fiul său. Ei se plimbă pe plajă așteptîndu-ne și cred că au și început să se plictisească.

Am rugat-o să mi-i descrie întocmai și am alergat să-i caut. Soția lui avea o față rotundă ca unele flori din familia renonculaceelor și în colțul ochiului un semn vegetal destul de mare. Gene-

rațiile de oameni păstrîndu-și caracterele ca o familie de plante, după cum pe fața ofilită a mamei, același semn care ar fi putut ajuta la clasificarea unei varietăți, se umfla sub ochiul fiului. Avocatul fu adînc mișcat de rîvna pe care am manifestat-o soției și fiului său și se interesă de șederea mea la Balbec : „Nu vă simțiți prea bine, căci aici sînt în bună parte numai străini“. Și mă privea în timp ce vorbea, căci neplăcîndu-i străinii, deși mulți îi erau clienți, voia să se asigure că nu sînt ostil xenofobiei sale, în care caz ar fi bățut în retragere, spunînd : „Firește, doamna X.. poate fi o femeie încîntătoare. E o chestiune de principiu.“ Cum n-aveam, în acea epocă, nici o părere despre străini, nu mi-am manifestat dezaprobară, și el se simți pe teren sigur. Merse atît de departe, încît mă rugă să vin într-o zi la el, la Paris, să-i văd colecția de tablouri ale lui Le Sidaner, și să-i aduc cu mine pe Cambremeri, cu care credea, firește, că aș fi intim. „Vă voi invita împreună cu Le Sidaner, îmi spuse el, convins că nu voi mai cunoaște liniște, în așteptarea acelei vizite binecuvîntate. Veți vedea ce om fermecător este. Și tablourile lui vă vor încînta. Bineînțeles, nu pot rivaliza cu marii colecționari, dar cred că tot eu am cel mai mare număr din tablourile lui preferate, care vă vor interesa cu atît mai mult cu cît, venind de la Balbec, sînt, în cea mai mare parte niște marine.“ Soția și fiul său, care aveau un caracter vegetal, ascultau cu reculegere. Se simțea că la Paris casa lor era un soi de templu închinat lui Le Sidaner. Aceste soiuri de temple nu sînt inutile. Cînd zeul are îndoieli în ceea ce-l privește, as-

tupă ușor crăpăturile părerii sale despre el, prin mărturiile ce nu pot fi recuzate, a ființelor care și-au închinat viața operei sale.

La un semn al nurorii sale, doamna de Cambremer avea să se ridice și-mi spuse : „Dat fiind că nu vreți să vă instalați la Féterne, nu vreți cel puțin să veniți să prânziți într-o zi, în cursul săptămânii, de pildă mâine ?” Și, în bunăvoința ei, ca să mă hotărască, adăugă : „Îl veți regăsi pe contele de Crisenoy”, pe care nu-l pierdusem de loc, pentru motivul că nu-l cunoșteam. Și începu să-mi plimbe prin fata ochilor și alte ispite, dar se opri deodată. Primul președinte care, întorcându-se, aflase că dînsa e la hotel, o căutase pe ascuns, pretutindeni, apoi așteptase și, prefăcându-se că o întîlnise din întîmplare, veni să-i prezinte omagiile. Am înțeles că doamna de Cambremer nu ținea să extindă și asupra-i invitația la prînz pe care mi-o adresase. El o cunoștea totuși de mai mult timp decît mine, fiind de mulți ani unul din obișnuiții matineurilor la Féterne, pentru care-l invidiasem atît de mult în timpul primei mele șederi la Balbec. Dar vechimea nu înseamnă totul în ochii oamenilor de lume, care-și rezervă, cu mai multă plăcere, prînzurile pentru cunoștințele noi care le stîrnesc curiozitatea, mai ales cînd ele sosesc precedate de o recomandatie prestigioasă și caldă ca aceea a lui Saint-Loup. Doamna de Cambremer își făcu socoteala că primul președinte nu auzise ceea ce-mi spusese, dar, ca să-și potolească remușcarea pe care o încerca, vorbi cît se poate mai frumos cu el. În însorirea care scălda, la orizont, coasta aurie, de obicei invizibilă de la Rivebelle, am deosebit, abia despărțite de

azurul luminos, ieșind din apă, trandafirii, argintii, imperceptibile, micile clopote ale vecerniei care sunau în împrejurimile Féternei.

— Și aceasta seamănă cu Pelléas, i-am atras atenția doamnei de Cambremer-Legrandin. Cunoașteți scena la care mă refer.

— Firește că o cunosc ; „dar“ nu știu nimic, proclamau vocea și fața ei, care nu luau forma nici unei amintiri, și surîsul ei lipsit de sprijin, în aer. Bătrîna marchiză nu se dumirea că se auzeau clopotele pînă aici și se ridică gîndindu-se la ceas :

— Într-adevăr, am spus eu, de obicei, de la Balbec nu se vede coasta aceasta, și nici nu se aud clopotele. Pesemne că s-a schimbat timpul care a lărgit de două ori orizontul. Afară de cazul dacă nu vin să vă caute, deoarece văd că vă fac să plecați ; sînt, pentru dumneavoastră, „clopotul le cină“. Primul președinte, puțin sensibil la clopote, se uita pe furiș la dig și era deznădăduit că-l vedea astăseară atît de puțin populat.

— Sînteți un adevărat poet, îmi spuse doamna de Cambremer. Se vede că vibrați, că sînteți artist ; veniți, vă voi cînta din Chopin, adăugă ea ridicînd brațele cu un aer extaziat și rostind cuvintele cu o voce răgușită care avea aerul că mută pietrele din loc. Apoi urmă înghițirea salivei, și bătrîna doamnă își șterse instinctiv, cu o batistă, periuța, după moda americană, a mustății sale. Primul președinte îmi făcu fără să vrea un foarte mare serviciu luînd-o pe marchiză de braț ca să o conducă la trăsură, o oarecare doză de vulgaritate, de îndrăzneală și de înclinare pentru ostentație dictîndu-i o purtare pe care alții ar fi șovăit s-o manifeste și care e departe de a dis-

place în lume. De atîția ani era, de altminteri, mai obișnuit cu ea decît mine. În timp ce-l binecuvîntam, nu îndrăzneam să-l imit și am pășit alături de doamna Cambremer-Legrandin care voia să vadă cartea pe care o țineam în mînă. La numele doamnei de Sévigné, strîmbă din nas ; și, folosindu-se de un cuvînt pe care-l citise în anumite ziare, dar care vorbit și întrebuițat la feminin și aplicat unui scriitor din veacul al XVII-lea face un efect ciudat, mă întrebă :

— Găsiți că e într-adevăr „talentoasă“ ?

Marchiza dădu lacheului adresa unui cofetar unde trebuia să se ducă înainte de a porni pe drumul trandafiriu, din pricina prafului serii, în care falezele eşalonate în formă de crupe se colorau în albastru. Îl întrebă pe bătrînul vizitiu dacă unuia dintre cai, care era friguros, îi fusese destul de cald, dacă pe altul nu-l stingherea potcoava. „Am să vă scriu în ceea ce privește lucrul asupra căruia urmează să ne înțelegem, îmi spuse ea încet. Am văzut că discutați literatură cu nora mea, e adorabilă“, adăugă ea, deși nu credea, dar așa se obișnuise — mînată de bunătate — să spună, pentru ca fiul ei să n-aibă aerul că se însurase de dragul banilor. „Apoi, adăugă ea, cu un ultim molfăit entuziast, e atît de hartthisstă“ Apoi urcă în trăsură, legănîndu-și capul, ridicînd mînerul umbrelei și pornind din nou pe străzile Balbecului, împovărată de podoabele sacerdoțiului ei, ca un bătrîn episcop în turneu de miruire.

— V-a invitat la prînz, îmi spuse sever primul președinte cînd trăsura s-a depărtat și m-am întors cu prietenele mele. Nu sîntem în termeni buni. Găsește că o neglijez. Doamne, sînt un om cu care te înțelegi ușor. Cînd ai nevoie de mine sînt totdeauna gata să răspund : „prezent“. Dar au

văruit să pună stăpînire pe voința mea. Ah ! atunci... adăugă el cu un aer fin și ridicînd degetul ca cineva care deosebește și argumentează, dar nu îngăduie una ca asta. Asta înseamnă să atentezi la libertatea vacanțelor mele. Am fost silit să spun : „Pînă aici !“ Parcă vă aveți bine cu ea... Cînd veți fi de vîrsta mea, veți vedea ce puțin lucru înseamnă lumea, și veți regreta că ați dat atîta însemnătate unor nimicuri. Mă duc să dau o raită înainte de cină. Adio, copii ! exclamă el ca din culise, cum ajunsese de acum la o depărtare de cincizeci de pași.

După ce mi-am luat rămas bun de la Rosemonde și Gisèle, ele văzură cu uimire că Albertine se opri și nu le urma.

— Haide, Albertine, ce faci ? Știi cît e ceasul ?

— Puteți pleca, răspunse ea autoritară, am de vorbit cu el, adăugă, arătîndu-mă cu un aer supus. Rosemonde și Gisèle se uitau la mine, pătrunse de un respect nou pentru persoana mea. Mă bucuram simțind că, cel puțin o clipă, eram, chiar în ochii Rosemondei și ai Gisèlei, pentru Albertine ceva mai important decît ora de întoarcere, decît prietenele ei, și puteam avea chiar, cu ea, taine grele la care era cu neputință să le fi amestecat și pe ele.

— Nu te vom vedea deseară ?

— Nu știu, depinde de el. În orice caz, pe mîine.

— Hai să urcăm în odaia mea, i-am spus, după ce prietenele ei se depărtară. Am luat ascensorul ; Albertine tăcu în fața liftierului. Obişnuința de a fi siliți să recurgă la observația personală și la deducții, ca să cunoască micile treburi ale stăpînilor, acești oameni ciudați, care stau de vorbă între ei și nu le adresează cuvîntul, dezvoltă la „amploiați“ (cum le spunea liftierul servitorilor)

o mai mare putere de divinație decît la „patroni”. Organele se atrofiază sau devin mai puternice sau mai subtile, după cum nevoia de a te sluji de ele crește sau scade. De cînd există drumul de fier, nevoia de a nu scăpa trenul ne-a învățat să ținem seama de minute, pe cînd la vechii romani, a căror astronomie era mai sumară dar și viața mai puțin grăbită, abia exista noțiunea, nu a minutelor, dar chiar a orelor fixe. De aceea, liftierul înțelesese și avea de gînd să povestească camarazilor săi că Albertine și cu mine eram preocupați. Dar ne vorbea fără să se oprească, pentru că era lipsit de tact. În acest timp vedeam deservindu-se pe fața lui un aer de descurajare și de îngrijorare extraordinară care înlocuia impresia obișnuită de prietenie și de bucurie de a mă vedea urcînd. Cum ignoram cauza, încercam să-l distrag de la ea, și deși Albertine mă preocupa mai mult, i-am spus că doamna care plecase era marchiza de Cambremer și nu de Camembert. La etajul în dreptul căruia treceam atunci, am zărit o cameristă îngrozitoare care ducea o pernă și care mă salută cu respect, nădăjduind un bacșiș la plecare. Aș fi vrut să știu dacă era aceea pe care o dorisem atît de mult în seara primei mele sosiri la Balbec, dar n-am putut ști niciodată cu siguranță. Liftierul îmi jură, cu sinceritatea celor mai mulți martori mincinoși, dar fără să părăsească aerul de desnădejde, că marchiza îl rugase să o anunțe sub numele de Camembert. Și, la drept vorbind, era foarte firesc să fi auzit un nume pe care îl cunoștea. Apoi, avînd în ceea ce privește nobilimea și felul numelor cu care se alcătuiesc titlurile noțiuni foarte confuze ca acelea ale multor oameni care nu sînt liftieri, numele de Camembert i se părise cu atît mai verosimil cu cît

această brinză fiind universul cunoscută, n-ar fi trebuit să se mire că un marchizat s-ar fi tras dintr-o faimă atât de glorioasă, afară de cazul în care faima marchizatului n-ar fi dat celebritate brânzei. Totuși, cum vedea că nu vream să am aerul că mă înșelasem și cum știa că stăpînilor le place să le fie ascultate capriciile cele mai mărunte și să li se accepte minciunile cele mai vădite, îmi făgădui, ca un bun servitor ce era, că va spune de acum înainte Cambremer. E adevărat că nici un negustor din oraș, nici un țaran din împrejurimi, unde numele Cambremerilor era foarte cunoscut, n-ar fi putut săvîrși eroarea liftierului. Dar personalul „Marelui Hotel din Balbec“ nu era nicidecum din partea locului, ci venea de-a dreptul cu tot materialul de la Biarritz, Nice și Monte-Carlo, o parte fiind îndreptată spre Deauville, altă spre Dinard și a treia rezervată Balbecului.

Dar neliniștea dureroasă a liftierului nu făcu decît să sporească. Pesemne că i se întîmplase vreo nenorocire, devreme ce se străduia astfel să-mi manifeste devotamentul prin surîsul său obișnuit. Poate fusese concediat. Mi-am făgăduit în acest caz să încerc să obțin ca să rămînă, căci directorul îmi promisese să ratifice orice aș hotărî în legătură cu personalul. „Veți putea face tot ce voiți, «rectific»¹ dinainte“. Deodată, cum ieșisem din ascensor, am înțeles desnădejdea, aerul nenorocit al liftierului. Din pricina prezenței Albertinei nu-i dădusem cei cinci franci pe care obișnuisem să-i dau cînd urcam. Și prostul, în loc să înțeleagă că nu puteam face în fața unor terți paradă de bacșișuri, începuse să tremure, presu-

¹ Corect : ratific.

punînd că se sfîrşise o dată pentru totdeauna, că nu-i voi mai da nimic. Îşi închipuia că ajunsesem „lefter“ (cum ar fi spus ducele de Guer-mantes) şi presupunerea lui nu-i inspira nici o milă pentru mine, ci o groaznică decepţie egoistă. Mi-am spus că sînt mai puţin nesocotit decît spu-nea mama, cînd nu îndrăzneam să nu dau într-o zi suma exagerată, dar aşteptată cu înfrigurare, pe care o dădusem în ajun. Dar şi semnificaţia pe care o dădusem, şi fără nici o îndoială, aerul de obişnuită veselie în care nu şovăiam să văd un semn că ţine la mine, mi s-a părut de un în-teles mai puţin sigur. Văzîndu-l pe liftier în dez-nădejdea lui, gata să se arunce de la etajul al cin-cilea, m-am întrebat dacă de pildă, în urma unei revoluţii, condiţiile noastre sociale s-ar fi schim-bat şi liftierul, în loc să manevreze amabil, pen-tru mine, ascensorul, ajungînd burghez nu m-ar fi zvîrlit din el şi dacă unele clase din popor nu au mai multă duplicitate decît lumea bună, unde, fără îndoială, cuvintele supărătoare se rostesc în lipsa noastră, dar unde purtarea faţă de noi n-ar fi insultătoare dacă am fi nenorociţi.

Nu se poate totuşi spune că la hotelul din Bal-bec liftierul ar fi fost cel mai interesat. Din acest punct de vedere, personalul se împărţea în două categorii : de o parte, cei ce făceau deosebiri între clienţi, mai sensibili la bacşişul modest al unui bă-trîn nobil (de altfel în măsură să le evite cele 28 de zile de concentrare, recomandîndu-i generalului de Beautreillis) decît generozităţilor nesăbuite ale unui străin care dovedea chiar prin asta o lipsă de deprindere cu lumea, căreia i se spunea, numai în faţa lui, bunătate. Pe de altă parte, cei pentru care nobilime, inteligenţă, celebritate, situaţie, ma-niere, erau inexistente, acoperite cu o cifră, Pen-

tru ei nu există decît o ierarhie, banii pe care-i ai sau, mai degrabă, cei pe care-i dai. Poate însuși Aimé, deși pretindea, din cauza numărului mare de hoteluri în care servise, că are o mare deprindere cu lumea, aparținea acestei categorii. Cel mult, dădea o aparență specială și de cunoaștere a familiilor, acestui fel de apreciere, cînd spunea despre principesa de Luxemburg, de pildă : „Ce mai bănet ?“ (punînd semnul întrebării ca să se informeze sau să controleze definitiv informațiile pe care și le luase înainte de a-i procura unui client un „șef bucătar“ pentru Paris, sau să-i rezerve o masă la stînga, la intrare, cu vedere la mare, la Balbec). Cu toate acestea, deși nu era un om dezinteresat, nu și-ar fi manifestat interesul cu desnădejdea prostească a liftierului. De altfel, naivitatea acestuia simplifica poate lucrurile. Asta-i comoditatea unui mare hotel, a unei case așa cum era altădată aceea a Rachelei, anume că, fără mijlocitori, pe fața pînă acum rece, a unui funcționar sau a unei femei, vederea unui bilet de o sută, și cu atît mai mult a unuia de o mie de franci, dat chiar de data asta altuia, trezește un surîs și oferte. Dimpotrivă, în politică, în legăturile dintre amant și amante, se interpun prea multe lucruri între bani și ascultare. Atît de multe, încît chiar cei cărora banul le trezește pînă la urmă un surîs, sînt adesea incapabili să urmărească procesul lăuntric care îi leagă, se cred, sînt mai delicați. Apoi, asta decantează convenția politicoasă de expresii ca : „Știu ce-mi rămîne de făcut, mîine voi fi găsit la morgă“. De aceea, în societatea binecrescută se găsesc rareori romancierii, poeții, acele ființe sublime care să vorbească tocmai ceea ce n-ar trebui.

Îndată ce am fost singuri și am intrat în coridor, Albertine îmi spuse : „Ce ai cu mine ?“ Asprimea mea cu ea îmi fusese oare și mie penibilă ? Nu era oare din parte-mi numai un șiretlic înconștient care-și propunea să o aducă pe prietena mea, față de mine, la acea atitudine de teamă și de rugăciune care mi-ar îngădui să-i pun întrebări, și să aflu care din cele două ipoteze pe care le făuream de mult timp cu privire la ea era cea adevărată ? Oricum, când i-am auzit întrebarea, m-am simțit deodată fericit, ca cineva care atinge o țintă de mult dorită. Înainte să-i fi răspuns, am condus-o pînă la ușa mea. Aceasta, deschizîndu-se, făcu să se reverse lumina roz care-mi umplea odaia și schimba muselina albă a perdelelor așternută deasupra serii, în lampas¹ de nuanța aurorii. M-am dus pînă la fereastră ; pescărușii se așezaseră iarăși pe valuri ; dar acum erau roz. I-am atras atenția Albertinei. „Nu mai întoarce vorba, îmi spuse ea, fii sincer ca mine.“ Am mințit. I-am declarat că trebuia să-mi asculte o mărturisire prealabilă, aceea a unei mari pasiuni pe care o nutream de cîtva timp pentru Andrée, și i-am spus-o cu o simplitate și o sinceritate demne de teatru dar pe care le ai în viață numai pentru dragostele pe care nu le încerci. Folosindu-mă din nou de minciuna pe care i-o spuseseam înaintea primei mele șederi la Balbec, dar modificînd-o, ca să o fac să mă creadă mai bine cînd îi spuneam acum că n-o iubesc, am mers atît de departe încît am dat pe față că altădată fusesem cît pe-aci să mă îndrăgostesc de ea, dar că trecuse prea mult timp, că nu mai era pentru mine decît o bună camaradă și chiar dacă aș fi vrut, n-aș mai

¹ Mătase chinezească.

fi fost în stare se încerc iarăși pentru ea sentimente mai înflăcărâte. De altminteri, stăruind astfel în fața Albertinei asupra acestei indifferențe pe care mi-o inspira, făceam — din pricina unei împrejurări și în vederea unui scop, deosebite — doar mai sensibil, subliniam cu mai multă tărie, acel ritm binar pe care-l adoptă dragostea la toți cei ce se îndoiesc prea mult de ei însăși ca să creadă că o femeie i-ar putea iubi vreodată, și că ei înșiși ar putea-o iubi cu adevărat. Se cunosc prea bine ca să știe că încearcă, pentru cele mai felurite, aceleași nădejdi, aceleași neliniști, inventează aceleași romane, rostesc aceleași cuvinte, ca să-și dea astfel seama că sentimentele, faptele lor nu sînt în legătură strînsă și necesară cu femeia iubită, dar trec pe lângă ea, o stropesc, o înconjoară ca fluxul care se năpustește de-a lungul stîncilor, și sentimentul propriei lor nestatornicii sporește, la ei, și mai mult bănuiala că această femeie, de care ar vrea atît de mult să fie iubiți, nu-i iubește. De ce să fi vrut soarta, deoarece ea nu e decît o simplă întîmplare ivită în fața țîșnirii dorințelor noastre, ca să fim noi înșine ținta scopurilor ei ? De aceea, în timp ce simțim nevoia să revărsăm asupra-i toate sentimentele acestea, atît de deosebite de cele numai omenești pe care ni le inspiră aproapele nostru, sentimentele acestea atît de deosebite care sînt acelea ale dragostei, după ce am făcut un pas înainte, mărturisind celei pe care o iubim dragostea noastră, nădejtile noastre, temîndu-ne îndată ca nu cumva să-i displacem, rușinîndu-ne, de asemenea, simțind că discursul pe care i l-am ținut n-a fost alcătuit anume pentru ea, că ne-a slujit, ne va sluji pentru altele, că dacă nu ne iubește nu ne poate înțelege, și că am vorbit

atunci cu lipsa de gust, cu lipsa de pudoare a pedantului care adresează unor ignoranți niște fraze subtile care nu sînt pentru ei, această teamă, această rușine, aduc cu ele contra-ritmul, refluxul, nevoia, fie chiar dacă am da de la început înapoi, dacă am retrage în grabă simpatia pe care o mărturisisem adineaori, să reluăm ofensiva și să dobîndim stima, stăpînirea ; ritmul îndoit e perceptibil în diferitele epoci ale aceluiași amor, în toate epocile corespunzătoare ale unor amori asemănătoare, la toate ființele care se analizează mai bine decît se prețuiesc mai mult. Dacă el era totuși mai puternic accentuat ca de obicei în acest discurs pe care-l țineam Albertinei, era numai ca să-mi îngăduiască să trec mai repede și mai energic la ritmul opus pe care l-ar scanda dragostea mea.

Ca și cum Albertine ar fi trebuit să creadă numai cu greu ceea ce-i spusese despre neputința mea de-a o iubi din nou, din pricina răstimpului prea lung, îmi întemeiam ceea ce numeam o ciudățenie a caracterului meu, pe niște pilde despre unele persoane cu care, din vina lor sau a mea, lăsasem să treacă ora cînd le-aș fi putut iubi, fără să pot, oricît de mare mi-ar fi fost dorința, să o regăsesc mai tîrziu. Astfel, aveam în același timp aerul că mă dezvinovățesc în ochii ei ca de o nepolitețe, de incapacitatea aceasta de a începe din nou s-o iubesc, și că încerc să o fac să înțeleagă motivele psihologice ca și cum ele ar fi fost particulare. Dar, explicîndu-mi astfel, cercetînd mai amănunțit cazul Gilbertei, în care era de bunăseamă riguros adevărat ceea ce devenea atît de puțin cînd se aplica Albertinei, nu făceam decît să-mi făuresc argumentele cu atît mai plauzibile, pe cît mă

prefăceam a crede că erau mai puțin. Dîndu-mi seama că Albertine aprecia ceea ce credea că „este felul meu sincer de a vorbi“ și recunoscînd în deducțiile mele claritatea și evidența, m-am scuzat de cea dintîi spunîndu-i că știam prea bine că displaci totdeauna cînd spui adevărul și că lucrul acesta trebuia să i se pară de neînțeles. Ea îmi mulțumi, dimpotrivă, pentru sinceritatea mea și adăugă că pe deasupra înțelege de minune o stare de spirit atît de obișnuită și atît de firească.

După această mărturisire pe care o făcusem Albertinei, a unui sentiment imaginar pe care-l nutream pentru Andrée și pentru ea unul de indiferență atît de mare, încît, ca să par cu totul sincer și neexagerat, am încredințat-o incidental, ca dintr-un scrupul de politețe, să nu o ia în înțelesul riguros al cuvintelor, am putut, în sfîrșit, fără să mă tem ca Albertine să bănuiască cum că sub ea se ascunde dragoste, să-i vorbesc cu o gingășie de care mă feream de atîta timp și care mi s-a părut desfătătoare. Aproape că îmi mîngîiam confidența ; cînd îi vorbeam de prietena ei, pe care o iubeam, ochii mi se înlăcrămau. Dar, întorcîndu-mă la fapt, i-am spus în sfîrșit că ea știe ce este dragostea, susceptibilitățile, suferințele ei, și poate că, în calitate de prietenă a mea, acum veche, ar lăsa-o inima să facă să înceteze marile supărări pe care mi le pricinuia, nu de-a dreptul deoarece n-o iubeam pe ea, dacă îndrăznesc să repet aceste vorbe fără s-o jignesc, ci indirect, atingîndu-mă în dragostea pe care i-o purtam Andréei. M-am întrerupt ca să privesc și să-i arăt Albertinei o pasăre mare singuratică și grăbită care, departe de noi, biciuia aerul cu bătăile regulate ale aripilor ei, trecea în goana mare

pe deasupra plajei pătate ici și colo de răsfrîngerea asemenea unor bucățele de hîrtie roșie rupte și o străbătea în toată lungimea ei, fără să-și încetinească goana, fără să-și slăbească atenția, fără să se abată din cale, ca un emisar care duce de parte o solie urgentă și capitală.

— Cel puțin ea se duce drept la țintă! îmi spuse Albertine cu un aer de învinuire.

— Îmi spui una ca asta pentru că nu știi ce aș fi vrut să-ți mărturisesc. Dar e atît de greu, în-cît prefer să renunț: n-aș fi cu nimic mai fericit cu aceea pe care o iubesc și voi fi pierdut și o bună camaradă.

— Dar de vreme ce-ți jur că nu mă voi supăra!

Avea aerul atît de blajin, atît de trist și de ascultător, părăind a aștepta ca fericirea să-i vină de la mine, încît mă înfrînam cu greu să nu sărut cît pe-aci, cu același soi de plăcere pe care l-aș fi încercat ca să-mi îmbrățișez mama, acest obraz nou care nu mai oferea mutra vioaie și rușinoasă a unei pisici îndărătnice și perverse cu un năsuc roz și cîrn, ci care părea, în plinătatea tristeței sale copleșitoare, topită în mase largi și arcuite, în bunătate. Făcînd abstracție de dragostea mea ca de o nebunie cronică fără nici o legătură cu ea, punîndu-mă în locul ei, mă înduioșam în fața acestei fete de ispravă, obișnuită să ai cu ea purtări amabile și leale, și pe care camaradul bun pe care credea că sînt pentru ea o urmărea de multe săptămîni cu niște prigoane care ajunseseră în sfîrșit la punctul lor culminant. Pentru că o priveam dintr-un punct de vedere numai omenesc, exterior amîndurora și din care dragostea geloasă dispărea, încercam pentru Albertine acea milă adîncă, milă care ar fi fost mai puțin adîncă dacă n-aș fi iubit-o. De altfel, în această

oscilație ritmată care merge de la declarație la ceartă (mijlocul cel mai sigur, cel mai eficace și cel mai primejdios pentru a forma, prin mișcări opuse și succesive, un nod care să nu se desfacă și să ne lege zdravăn de o ființă), în toiul mișcării de retragere care constituie unul din cele două elemente ale ritmului, la ce bun să mai deosebim refluxul milei omenеști, care, deși se opune dragostei, deși are poate, inconștient, aceeași cauză, produce în orice caz același efect? Cînd îți aduci aminte, mai tîrziu, de totalul celor făcute pentru o femeie, îți dai seama adesea că actele inspirate de dorința de a arăta că iubești, de a te face iubit, de a cîștiga favoruri, nu ocupă mai mult loc decît acelea datorite nevoii omenеști de a drege greșelile față de ființa pe care o iubești, numai din simplă datorie morală, ca și cum n-ai iubi-o.

— Dar, în sfîrșit, ce am putut face? mă întrebă Albertine.

Cineva bătu la ușă; era liftierul; mătușa Albertinei care trecea prin fața hotelului cu trăsura se opri, la întîmplare, să vadă dacă nu este aici și s-o ia înapoi. Albertine îi spuse să răspundă că nu poate coborî, că n-aveau decît să cineze fără să o mai aștepte, că nu știa la ce oră se va întoarce.

— Dar mătușa dumitale se va supăra!

— Crezi? Va înțelege foarte bine.

Astfel deci, — în acest moment cel puțin, care poate nu se va mai reîntoarce — o întrevvedere cu mine era în urma împrejurărilor, în ochii Albertinei, un lucru de o însemnătate atît de vădită încît trebuia să aibă precădere asupra oricui, și căruia, referindu-se fără îndoială instinctiv la o jurisprudență familială, înșirînd toate împrejură-

rile cînd cariera domnului Bontemps fusese în joc, nu se dăduseră înapoi de la o călătorie — prietena mea era sigură că mătuşa ei va găsi că e foarte firesc să i se sacrifice ora cinei. Albertine, făcînd să alunece pînă la mine această oră depărtată pe care o petrecea la mine fără ei, mi-o dăruia; şi puteam uza de ea după placul meu. Am sfîrşit prin a îndrăzni să-i spun ce mi se povestise despre genul ei de viaţă şi că, în ciuda dispreţului adînc pe care mi-l inspirau femeile atinse de acelaşi viciu, nu m-am sinchisit de el pînă ce nu mi s-a numit complicea ei şi că în felul în care o iubeam pe Andrée, putea lesne înţelege durerea pe care o încercasem. Ar fi fost poate mai dibaci să-i fi spus că mi se citase şi alte femei, dar care-mi erau indiferente. Dar destăinuirea bruscă şi îngrozitoare pe care mi-o făcuse Cottard pătrunsese în mine, sfîşiindu-mă, ca atare, pe de-a-ntregul, dar nu mai mult. Şi după cum n-aş fi avut mai înainte niciodată habar că Albertine o iubea pe Andrée, sau că s-ar fi putut deda cel puţin la jocuri mîngîietoare cu ea, dacă Cottard nu mi-ar fi atras atenţia asupra pozei lor cînd valsau, de asemenea n-aş fi putut trece de la acest gînd la acela, atît de indiferent pentru mine, că Albertine ar putea avea, cu alte femei decît cu Andrée, legături a căror afecţiune n-ar fi fost măcar o scuză. Chiar înainte de a-mi jura că nu este adevărat, Albertine manifestă ca oricine pe care-l informezi că s-a vorbit astfel despre el, minie, durere, şi faţă de calomniatorul necunoscut, curiozitatea furioasă de a şti cine este şi dorinţa de a fi confruntată cu el ca să poată să-l înfunde. Dar mă încredinţă că cel puţin nu era supărată pe mine.

— Dacă ar fi fost adevărat, ți-aș fi mărturisit. Dar Andrée și cu mine avem groază, și una și alta, de asemenea lucruri. N-am ajuns la vîrsta noastră fără să vedem femei cu părul scurt, cu apucături de bărbați și genul de care vorbești, dar nimic nu ne revoltă mai mult decît una ca asta.

Albertine îmi dădea numai cuvîntul ei, un cuvînt peremtoriu și nicidecum întemeiat pe dovezi. Dar era tocmai ce mă putea liniști mai bine, căci gelozia aparține acelei familii de îndoieli bolnavicioase pe care le trezește mai degrabă energia unei afirmații decît verosimilul ei. Este de altfel însușirea deosebită a dragostei de a ne face totodată mai bănuitori și mai încrezători, de a ne face să suspectăm mai repede decît pe alta, tocmai pe aceea pe care o iubim și de a crede mai lesne în negările ei. Trebuie să iubești ca să te îngrijoreze faptul că nu există numai femei cinstite, ca să-ți dai seama de acest lucru, și de asemenea trebuie să iubești ca să dorești, adică să te asiguri că sînt și femei cinstite. E omenesc să cauți durerea și să scapi îndată de ea. Propunerile care sînt în stare să reușească în această privință ni se par cu ușurință și adevărate, nu te sfădești prea mult pentru un calmant care are efect. Și apoi, oricît de multiplă ar fi ființa pe care o iubim, poate, în orice caz, să ne înfățișeze două personalități esențiale, după cum ne apare ca a noastră sau îndreptîndu-și dorințele aiurea. Prima din aceste personalități are puterea deosebită care ne împiedică să credem în realitatea celei de-a doua, taina specifică de a potoli suferințele pe care aceasta din urmă ni le-a pricinuit. Ființa iubită este rînd pe rînd boala și leacul care întreprinde și înrăutățește boala. Fără îndoială că de mult timp, prin puterea pe care o exercita asupra

închipuirii și facultății mele de a mă emoționa pilda lui Swann, eram pregătit să cred că e adevărat ceea ce-mi inspiră teamă, în loc de ceea ce aș fi dorit. De aceea, liniștea pe care mi-au adus-o afirmările Albertinei era cît pe-aci să fie compromisă o clipă, pentru că mi-am adus aminte de povestea Odettei. Dar mi-am spus că dacă era drept să acord ce i se cuvine ipotezei celei mai proaste nu numai cînd, ca să înțeleg suferințele lui Swann, încercasem să mă pun în locul lui, dar acum cînd este vorba chiar de mine, căutînd adevărul ca și cînd ar fi fost vorba de altul, nu trebuie totuși ca din cruzime față de mine însumi, soldat care nu alege postul în care poate fi de cel mai mare folos, ci acolo unde e cel mai expus, să ajung la eroarea de-a crede că o presupunere e mai adevărată decît alta, numai din unica pricină că e cea mai dureroasă. Nu era oare o prăpastie între Albertine, fată dintr-o familie burgheză destul de bună, și Odette, cocotă vîndută de mama ei încă din copilărie? Cuvîntul uneia nu punea fi comparat cu al celeilalte. De altminteri, dacă m-ar fi mințit, Albertine n-avea același interes pe care l-ar fi avut Odette mințindu-l pe Swann. Or, Odette îi mărturisise acestuia ceea ce Albertine tocmai negase. Aș fi săvîrșit o greșală de judecată tot atît de gravă — deși inversă — ca aceea ce m-ar fi îndemnat spre o ipoteză pentru că aceasta m-ar fi făcut să sufăr mai puțin decît celelalte, neținînd seama de acele deosebiri de fapt în situații, și reconstituind adevărata viață a prietenei mele numai după cele ce aflasem din viața Odettei. Aveam în fața-mi o nouă Albertine, întrevăzută cîndva de mai multe ori, este adevărat, spre sfîrșitul primei mele șederi la Balbec, sinceră, bună, o Albertine care, din afecțiunea pe care mi-o purta, îmi iertase bănuielile și

încercase să le risipească. Mă puse să stau lângă ea pe patul meu. I-am mulțumit pentru ceea ce-mi spusese, am încredințat-o că ne împăcasem și că nu voi mai fi niciodată aspru cu ea. I-am spus că, oricum, ar trebui să se întoarcă acasă, la cină. Mă întrebă dacă nu mă simțeam bine în tovărășia ei. Trăgându-mi capul spre ea ca să mă mîngîie, așa cum nu mă mai mîngiase niciodată, mîngîiere pe care poate o datoram cersei noastre care luase sfîrșit, îmi atinse ușor cu limba buzele pe care încerca să mi le deschidă. La început le strîngeam. „Ce rău ești!” îmi spuse ea.

Ar fi trebuit să plec în seara aceea fără să o mai revăd vreodată. Am presimțit încă de pe atunci că în dragostea neîmpărtășită — și același lucru se poate spune și în dragoste, căci pentru unele ființe nu există dragoste care să fie împărtășită — poți gusta numai acel simulacru de fericire care mi se oferea într-unul din acele momente unice în care bunătatea unei femei, sau capriciul ei, sau întîmplarea, aplică dorințelor noastre, într-o coincidență perfectă, aceleași cuvinte, aceleași fapte, ca și cum am fi iubiți cu adevărat. Ar fi fost cuminte să fi privit cu curiozitate, să fi posedat cu desfătare această pîrticică de fericire în lipsa căreia aș fi murit fără să fi bănuیت ceea ce poate fi ea pentru inimi mai puțin dificile sau mai favorizate; să pusupun că face parte dintr-o fericire vastă și trainică ce mi se înfățișa numai în această privință; și pentru ca a doua zi să nu se desmintă această prefăcătorie, să nu încerc să cer o nouă favoare după aceea care se datora numai artificiei unei clipe excepționale. Ar fi trebuit să plec din Balbec, să mă închid în singurătate, să rămîn acolo în armonie cu ultimele vibrații ale vocii pe care reușisem să o fac o clipă îndră-

gostită, și de la care n-aș mai fi pretins nimic decît să nu mi se mai adreseze ; de teama ca, printr-un cuvînt nou care n-ar fi putut fi de acum înainte decît altul, ea să nu jignească cu o disonanță tăcerea simțitoare în care, parcă grație vreunei pedale, tonalitatea fericirii mele ar fi putut supraviețui mult timp.

Explicația mea cu Albertine mă liniștise și începusem să stau mai mult în tovărășia mamei, căreia îi plăcea să-mi vorbească duios de timpurile cînd bunica era mai tînără. Temîndu-se că m-aș putea învinui de tristețile cu care-i putusem întuneca sfîrșitul acestei vieți, ea se întorcea bucuros la anii în care primele mele studii îi prilejuiseră bunicii mulțumiri care mi-au fost totdeauna ascunse pînă acum. Vorbeam iarăși de Combray. Mama îmi spuse că cel puțin acolo citeam și că ar trebui să fac același lucru la Balbec, dacă nu lucram. Am răspuns că mi-ar plăcea să recitesc *O mie și una de nopți* ca să mă înconjur tocmai cu amintiri din Combray și cu farfuriile frumos pictate. Ca și odinioară la Combray îmi dăruia cărți de ziua mea ; comandă pe furiș *O mie și una de nopți* de Galland și *O mie și una de nopți* de Mar-drus. Dar, după ce-și aruncase ochii asupra celor două traduceri, mama ar fi vrut să rămîn la aceea a lui Galland, temîndu-se totuși să nu mă influențeze, din pricina respectului ce-l păstra pentru libertatea intelectuală, din teama de a interveni cu stîngăcie în viața ideilor mele și a sentimentului că, fiind femeie, pe de o parte îi lipsea, credea ea, competența literară necesară, pe de alta că nu putea judeca lecturile unui tînăr după ceea ce o jigne-a pe dînsa. Dînd în anumite povești, fusese revoltată de imoralitatea subiectului și de cruzimea expresiei. Dar mai ales, cum păstra cu mare

grijă, ca pe niște relicve, nu numai broșa, umbrela, mantoul, volumul doamnei de Sévigné, dar și obiceiurile de gândire și de limbaj ale bunicii, căutînd să vadă, în orice ocazie, care i-ar fi fost părerea, mama era sigură că bunica ar fi condamnat cartea lui Mardrus. Își amintea că la Combray, în timp ce înainte de a mă duce la plimbare în direcția Méséglise, citeam pe Augustin Thierry, bunica, mulțumită de lecturile, de plimbările mele, se indignase totuși văzînd că acela al cărui nume rămînea legat de acest emistih : „Apoi domnește Merovée“, zis Merovig, refuza să spună Carolingieni în loc de Carlovingieni cărora le rămînea credincioasă. I-am povestit apoi ce gîndise bunica de numele grecești pe care Bloch, imitîndu-l pe Leconte de Lisle, le dădea zeilor lui Homer, mergînd chiar, cînd era vorba de lucrurile cele mai simple, să-și facă o datorie religioasă în care credea că constă talentul literar, de a adopta o ortografie greacă. Vrînd să spună într-o scrisoare, de pildă, că vinul care se bea la el acasă este un adevărat nectar, scria un adevărat nektar, cu un *k*, ceea ce-i îngăduia să rînjească în numele lui Lamartine. Dar, dacă o *Odisée* din care lipseau numele de Ulysse și de Minerva nu mai era pentru ea *Odiscea*, ce-ar fi spus văzînd deformat pe copertă titlul *O mie și una de nopți*, și nemaigăsind, transcrise așa cum fusese dintotdeauna obișnuită să le spună, numele nemuritoare și familiare al Sheherazadei, al Dinarzadei, unde, răsbotezați și ei, dacă se poate întrebuița asemenea cuvînt cînd e vorba de niște povești musulmane, fermecătorul Calif și Geniile puternice abia se recunosc, spunîndu-i unuia „Kalifatul“, iar celorlalte „Gennis“ ? Cu toate acestea, mama îmi înmînă ambele lu-

crări și i-am spus că le voi citi în zilele când voi fi prea obosit ca să mă plimb.

Astfel de zile nu erau prea dese. Ne duceam să luăm o gustare ca altădată, „în bandă”, Albertine, prietenele ei și cu mine, pe faleză sau la ferma Marie-Antoinette. Dar uneori Albertine îmi oferea această mare plăcere: Îmi spunea: „Vreau să fiu azi singură cu dumneata, ar fi mai drăguț să ne vedem numai noi amîndoi”. Atunci pretexta că are treabă, că de altfel n-are de dat nimănui socoteală, și pentru ca ceilalți, dacă s-ar fi dus totuși să se plimbe și să ia o gustare fără noi, să nu ne poată găsi, ne duceam ca doi amanți, singuri, la Bagatelle sau la Croix d'Heulan, în timp ce banda care nu s-ar fi gîndit niciodată să ne caute acolo și unde nu se ducea niciodată, aștepta la infinit, în nădejdea că ne va vedea sosind la Marie-Antoinette. Îmi amintesc de timpul cald de atunci, cînd de pe fruntea rîndașilor care lucrau în soare, o picătură de sudoare, cădea vertical, regulată, intermitentă, ca picătura de apă dintr-un rezervor, și alterna cu căderea rodului copt care se desprindea din pom în „îngrăditurile” vecinilor; a rămas încă pînă acum, cu acea taină a unei femei ascunse, partea cea mai statornică a oricărei dragoste care mi se înfățișează. O femeie despre care mi se vorbește și la care nu m-aș gîndi nici o clipă, mă face să stric toate întîlnirile din timpul săptămîinii ca să o cunosc, dacă e vorba de o săptămîină cu asemenea vreme și dacă trebuie s-o văd în vreo fermă izolată. Deși știu că acest soi de timp și de întîlnire nu este al ei, e momeala pe care totuși o cunosc bine, de care mă las prins și care reușește să mă agațe. Știu că pe această femeie aș fi putut s-o doresc pe un timp răcoros, într-un oraș, dar fără să mă însoțească vreun sen-

timent romanțios, fără să mă îndrăgostesc ; din această pricină, dragostea nu e mai puțin puternică de vreme ce m-a înlănțuit grație împrejurărilor — e doar mai melancolică, așa cum ajung în viață sentimentele pe care le purtăm unor persoane, pe măsură ce ne dăm mai bine seama de partea din ce în ce mai mică pe care o ocupă în noi și că dragostea nouă pe care am dori-o atât de trainică, scurtată în același timp ca însăși viața noastră, va fi cea din urmă.

În Balbec era încă puțină lume, puține fete. Uneori, o vedeam pe una sau pe alta care se oprea pe plajă, fără plăcere, și care totuși, multe coincidențe parcă dovedeau asta, era aceeași pentru care fusesem deznădăjduit că nu mă puteam apropia de ea în clipa în care ieșea cu prietenele ei din manej sau de la școala de gimnastică. Dacă era aceeași (și mă feream să-i vorbesc Albertinei de ea), tînăra care crezusem că e ametoare nu exista. Dar nu puteam ajunge la o certitudine, căci fața acestor fete nu ocupa pe plajă o mărime, nu oferea o formă permanentă, căci era contractată, dilatată, transformată de propria-mi așteptare, de neliniștea dorinței mele sau de o liniște care se îndestula ea însăși, de toaletele diferite pe care le purtau, de mersul lor grăbit sau de imobilitatea lor. Totuși, de aproape, două sau trei mi se păreau adorabile. Ori de cîte ori vedeam pe una din ele, îmi venea să o duc pe *avenue de Tamaris*, sau pe dune, mai bine încă pe faleză. Dar, deși în comparație cu indiferența, în dorință intra acea îndrăzneală care este un început chiar unilateral de realizare, oricum, între dorința mea și fapta care ar însemna solicitarea mea de a o săruta, era tot „albul“ nesfîrșit al șovăielii, al timidității. Atunci intram la cofetarul limonagiu și beam unul după

altul șapte pahare de porto. În locul intervalului imposibil de împlinit între dorința mea și acțiune, efectul alcoolului însemna îndată o linie care le lega pe amîndouă. Nu mai era loc pentru șovăială sau teamă. Mi se părea că fata va zbura spre mine. Mă îndreptam spre ea și de pe buzele mele ieșeau de la sine cuvintele : „Mi-ar plăcea să mă plimb cu dumneavoastră. N-ați vrea să ne ducem pe faleză, nimeni-nu ne stingherește acolo, în dosul pădurii care apără de vînt casa demontabilă actualmente nelocuită ?” Toate dificultățile vieții erau înlăturate, înlănțuirea trupurilor noastre nu mai găsea piedici, cel puțin în ce mă privește ; căci pentru ea, care nu băuse porto ele nu se volatilizaseră. Dacă ar fi băut, și universul ar fi pierdut din realitate în ochii ei, visul mult timp îndrăgit care i s-ar fi părut deodată realizabil poate n-ar fi fost nicidecum acela de-a cădea în brațele mele.

Nu numai că fetele erau puțin numeroase, dar în sezonul acesta care nu era încă „sezon“, ele stăteau puțin. Îmi aduc aminte de una cu tenul roșcovan de coleus, cu ochii verzi, cu doi obraji roșcovani și a cărei figură dublă și ușoară semăna cu grăunțele înaripate ale unor arbori. Nu știu ce vînt o aduse la Balbec și ce altul o goni. Lucrurile s-au petrecut atît de repede, încît am încercat cîteva zile o mîhnire pe care am îndrăznit să o mărturisesc Albertinei, cînd am înțeles că fata plecase pentru totdeauna.

Trebuie să mărturisesc că unele erau niște fete pe care nu le cunoșteam de loc sau pe care nu le mai văzusem de mulți ani. Adesea, înainte de a le întîlni, le scriam. Ce bucurie, dacă răspunsul lor mă făcea să cred că o dragoste ar fi cu putință ! La începutul unei prietenii cu o femeie și chiar

dacă ea nu avea să se realizeze în urmă, nu te poți despărți de aceste dintîi scrisori pe care le-ai primit. Vrei să le ai tot timpul lîngă tine, ca niște flori frumoase pe care le-ai primit, încă proaspete și pe care nu contenești privindu-le decît ca să le respiri mai de-aproape. Fraza pe care o știi pe dinafară e plăcută de recitit și în acelea învățate mai puțin pe de rost vrei să verifici gradul de gingășie al unei expresii. Scrisu-ți-a : „Scumpa dumneavoastră scrisoare ?” Mică decepție în gingășia pe care o respiri și pe care trebuie s-o atribui fie faptului că ai citit-o prea repede, fie scrisului neciteț al corespondentei ; n-a scris : „și scumpa dumitale scrisoare”, ci : „văzînd această scrisoare”. Dar restul e atît de gingaș ! Oh ! dacă asemenea flori ar veni și mîine. Apoi, asemenea scrisori nu sînt deajuns, trebuie să confrunți cuvintele scrise cu privirea, vocea. Dar îi dai întîlnire, și — fără ca ea să se fi schimbat poate — acolo unde credea, după descrierea făcută sau după amintirea personală, să întîlnești pe zîna Viviane, găsești Motanul încălțat. Îi dai oricum întîlnire pe a doua zi, căci oricum e ea și tocmai pe ea o doreai. Dar aceste dorinți pentru o femeie pe care ai visat-o nu redau cu necesitate absolută frumusețea cutărei trăsături precise. Aceste dorinți sînt numai dorinți după ființă ; vagi ca parfumurile, așa cum styraxul era dorința Protyraiei, șofranul dorința eterată, aromatele dorința Herei, smirna parfumul norilor, mana dorința Nikeei, tămîia parfumul mării. Dar aceste parfumuri cîntate de *Imnurile orfice* sînt cu mult mai puțin numeroase decît divinitățile pe care le îndrăgesc. Smirna e parfumul norilor, dar și al lui Protogonos, al lui Neptun, al lui Nereu, al lui Leto ; tămîia e parfumul mării dar și al frumoasei Dikè, al Themisei, al

Circeei, al celor nouă Muze, al lui Eos, al Mnemosynei, al Zilei, al lui Dikaiosunè. Iar cînd e vorba de styrax, de mană și de aromate, n-am mai sfîrși înșirînd divinitățile care le inspiră, atît sînt de multe. Amphiétea are toate parfumurile cu excepția tămîiei, și Gaia respinge numai bobul și aromatele. Același lucru se întîmplă și cu dorințele pe care mi le inspirau aceste fete. Mai puțin numeroase decît ele, se transformau în decepții și în tristețe care semănau destul de bine unele cu altele. N-am vrut niciodată smirnă, i-am rezervat-o lui Jupien și principesei de Guermantes, căci • cîrînta lui Protogonos „cu cele două sexe avînd mugetul taurului, cu numeroase orgii, demn de amintire, de nepovestit, coborînd, vesel, spre jertfele Orgiophanților“.

Dar în curînd sezonul fu în toi ; în fiecare zi soseau alți vizitatori și frecvența pe neașteptate crescîndă a plimbărilor mele care înlocuiau lectura plăcută a *O mie și una de nopți* se datora unei lipse de plăcere care le otrăvea pe toate. Plaja era acum populată cu fete și ideea pe care mi-o sugerasese Cottard nu-mi trezise bănuieli noi, dar mă făcuse sensibil și fragil din acest punct de vedere și prevăzător ca să n-o las să se trezească în mine : îndată ce o femeie tînără sosea la Balbec, mă simțeam nelalocul meu, îi propuneam Albertinei excursii mai depărtate, ca să nu poată face cunoștință și chiar dacă era cu puțință să n-o poată vedea pe noua venită. Mă temeam fi-rește și mai mult de acelea ale căror obiceiuri proaste se observau sau a cărei faimă proastă era cunoscută ; încercam să-mi conving prietena că această proastă reputație nu se întemeia pe nimic, era calomnioasă, poate fără să mi-o mărturisesc de teama, încă inconștientă, că ar încerca să

se împrietenească cu stricata sau că ar regreta, că nu poate s-o întâlnească, din pricina mea, sau că ar fi crezut că un viciu atît de răspîndit nu e condamnabil fiind atît de răspîndit. Negînd că fiecare vinovată ar fi practicat acest viciu, țineam morțiș să pretind că safismul nu există. Albertine adopta neîncrederea mea în ce privește viciul cutăreia și al cutăreia : „Nu, cred că e numai un gen pe care încearcă să și-l dea, vrea să-și facă un gen“. Dar atunci regretam cît pe-aci că pledasem pentru nevinovăție, căci îmi dispăcea ca Albertine, altă dată atît de severă, să creadă că „acest gen“ ar fi ceva destul de măgulitor, destul de avantajos, pentru ca o femeie lipsită de aceste înclinaări să fi căutat să-și dea aparența lor. Aș fi vrut ca nici o femeie să nu mai fi sosit la Balbec ; frez-muram la gîndul că sosise timpul cînd doamna Putbus avea să-i viziteze pe Verdurini, că jupîneasa ei ale cărei preferințe Saint-Loup nu mi le ascunsese ar fi putut veni să facă excursii pe plajă, și dacă ar fi venit într-o zi cînd n-aș fi fost în tovărășia Albertinei, să încerce să o corupă. Cum Cottard nu-mi ascunsese că Verdurinii țineau foarte mult la mine, și nevrînd să aibă aerul, cum spunea el, că aleargă după mine, ar fi dat mult dacă m-aș fi dus la ei, am ajuns să mă întreb dacă n-aș putea, făgăduindu-le să le aduc la Paris pe toți Guermanții din lume, să obțin de la Verdurini ca sub un pretext oarecare, să o prevină pe doamna Putbus că-i este cu neputință să o primească la ea și să o facă să plece cît mai repede.

În ciuda acestor gînduri, și cum mă îngrijora mai cu seamă prezența Andréei, liniștea pe care mi-o prilejuiseră cuvintele Albertinei mai stăruia încă ; știam de altminteri că în curînd îmi va fi mai puțin necesară, Andrée urmînd să plece

cu Rosemonde și Gisèle aproape în momentul cînd toată lumea sosea și nu avea să mai fie în tovărășia Albertinei decît numai cîteva săptămîni, în timpul cărora, de altminteri, Albertine parcă combina tot ce făcea, tot ce spunea, ca să-mi risipească bănuielile, dacă-mi mai rămăseseră, sau să le împiedice să renască. Potrivea astfel lucrurile ca să nu rămînă niciodată singură cu Andrée, și stăruia, cînd ne întorceam, să o însoțesc pînă la ușa ei, să vin să o iau cînd trebuia să ieșim. Iar Andrée avea la rîndul ei aceeași grijă, parcă evita să o vadă pe Albertine. Și aparența aceasta a înțelegerii dintre ele nu era singurul indiciu că Albertine trebuie să-și fi pus prietena la curent cu conversația noastră și o rugase să aibă bunătatea să-mi potolească bănuielile nesăbuite.

În acest timp se produse la Grand-Hotel-ul din Balbec un scandal care nu fu în stare să schimbe pornirea chinurilor mele. Sora lui Bloch întreținea, de cîtva timp, legături tainice cu o fostă actriță care curînd nu le mai fu de ajuns. A fi văzute împreună, adăuga perversitate voluptății lor, ele voiau să-și scalde petrecerile primejdioase în văzul tuturor. Lucrul începu prin mîngîieri care puteau în fond fi puse pe seama unei intimități prietenești, în salonul de joc, în jurul mesei de bacara. Apoi deveniră mai îndrăznețe. În sfîrșit, într-o seară, într-un colț nu prea întunecat din sala mare de dans, pe o canapea, nu se sfiiră să se arate ca și cum ar fi fost în patul lor. Doi ofițeri care erau aproape de ele, cu soțiile lor, se plînseră directorului și se crezu o clipă că protestele lor vor avea oarecare eficacitate. Dar aveau împotriva lor împrejurarea că, venind pentru o seară de la Net-teholme unde locuiau, la Balbec, nu puteau fi cu nimic folositori directorului. În timo ce, chiar fără

știrea ei, și orice observație i-ar fi făcut directorul, asupra domnișoarei Bloch domina protecția domnului Nissim Bernard. Trebuie să spunem anume din ce pricină domnul Nissim Bernard practica în cel mai înalt grad virtutile de familie. Închiria în fiecare an o vilă minunată la Balbec pentru nepotul său și nici o invitație nu l-ar fi putut abate de a se întoarce să cineze la el acasă, care era în realitate casa lor. Dar nu prânzea niciodată acasă. Era zilnic la prânz la Grand-Hotel. Pentru că, după cum alții întrețineau vreo baletistă de operă, el întreținea un „amploaiat“, care semăna destul de bine cu comisionarii despre care am vorbit, și care te făceau să te gîndești la tinerii israeliți din *Esther* și *Athalie*. La drept vorbind, cei patruzeci de ani care-l despărțeau pe domnul Nissim Bernard de tînărul amploaiat ar fi trebuit să-l ferească pe acesta de o atingere puțin plăcută. Dar, cum spune Racine cu atîta înțelepciune în aceleași coruri :

*Mon Dieu, qu'une vertu naissante,
Parmi tant de périls marche à pas incertains !
Qu'une âme qui te cherche et veut être innocente
Trouve d'obstacle à ses desseins.*¹

În zadar tînărul era departe de „lumea înaltă“, în Templul Palace din Balbec, nu urmase sfaturile lui Joad :

*Sur la richesse et l'or ne mets point ton appui.*²

Poate găsisese un argument spunîndu-și : „Pămîntul e plin de păcătoși“. Oricum ar fi fost și deși

¹ Doamne, cu ce pași nesiguri o virtute tînără calcă
Printre atîtea primejdii !

Cîte piedici întîlnește spre ținta sa.

Un suflet care te caută și vrea să fii nevinovat.

² Pe bogăție și aur nu-ți așeza temeiul.

domnul Nissim Bernard nu nădăjduia un termen atît de scurt, chiar din prima zi.

*Et soit frayer encore, ou pour le caresser,
De ses bras innocents il se sentit presser.*¹

Şi încă a doua zi, domnul Nissim Bernard plimbîndu-l pe băiat, „vecinătatea molipsitoare îi strica nevinovăţia“. Viaţa copilului se schimbase cu începere de atunci. În zadar ducea piine şi sare, aşa cum îi porunceă mai marele său, toată faţa lui cînta :

*De fleurs en fleurs, de plaisirs en plaisirs,
Promenons nos désirs.*

*De nos ans passagers le nombre est incertain...
Hâtons-nous aujourd'hui de jouir de la vie !*

*L'honneur et les emplois
Sont le prix d'une aveuole et douce obéissance.
Pour la triste innocence*

*Qui voudrait élever la voix ?*²

Din ziua aceea, domnul Nissim Bernard nu în-tîrziase niciodată să-şi ocupe locul la prînz (aşa cum şi-ar fi ocupat fotoliul de orchestră cineva care întreţine o figurantă, dar de un gen foarte caracterizat, şi care mai aşteaptă un Degas³). Plă-

¹ Şi fie de frică, sau ca să-l mîngîie
Se simţi cuprins în braţele-i nevinovate.

² Din floare-n floare, din plăceri în plăceri,
Să ne plimbăm dorinţele.
Numărul anilor noştri trecători este nesigur...
Să ne grăhim astăzi să ne bucurăm de viaţă !

Cîntea şi slujbele
Sînt preţul unei oarbe şi dulci ascultări.

Pentru biata nevinovăţie
Cine oare va voi să ridice glasul ?

(citate din *Athalie* de Racine)

³ Pictor pastelist, gravor francez (1834—1917) ; impresionist, a excelat în scenele de balet.

cerea domnului Nissim Bernard era să urmărească în sufragerie și pînă în perspectivele depărtate unde trona casierita sub palmierul ei, evoluțiile adolescentului zelos, în serviciul tuturor, dar mai puțin în acela al domnului Nissim Bernard de cînd acesta îl întreținea, fie că tînărul copil de cor nu credea că e necesar să manifeste aceeași amabilitate cuiva de care se socotea destul de iubit, fie că dragostea aceasta îl irita, sau se temea că, fiind descoperit, ar pierde alte ocazii. Dar chiar această răceală îi plăcea domnului Nissim Bernard prin tot ce ascundea; fie din atavism ebraic sau din profanarea unui sentiment creștinesc, îi plăcea îndeosebi, fie că era evreiască sau catolică, ceremonia raciniană. Dacă ar fi fost o adevărată reprezentație a *Estherei* sau a *Athaliei*, domnul Nissim Bernard ar fi regretat că decalajul de veacuri nu i-ar fi îngăduit să-l cunoască pe autor, Jean Racine, ca să obțină pentru protejatul său un rol mai mare. Dar cum ceremonia prînzului nu emana de la nici un scriitor, se mulțumea să fie în termeni buni cu directorul și cu Aimé, pentru ca „tînărul izraelit“ să fie înălțat la funcțiile dorite de subșef sau chiar șef de rînd. Acela de che-lar i se oferise, dar domnul Bernard îl sili să refuze, căci n-ar mai fi putut veni în fiecare zi ca să-l vadă alergînd prin sufrageria verde și să fie servit de el ca un om străin. Dar plăcerea aceasta era atît de puternică, încît în toți anii domnul Bernard revenea la Balbec și nu prînzea acasă, obiceiuri în care domnul Bloch vedea, în cel dintîi un gust poetic pentru lumina frumoasă, apusurile de soare de pe această coastă preferată oricărei alteia; în cel de-al doilea o manie inveterată de bătrîn celibatar.

La drept vorbind, această eroare pe care o săvârșeau rudele domnului Nissim Bernard care nu bănuiau adevăratul motiv al revenirii lui în fiecare an la Balbec, și ceea ce pedanta doamnă Bloch numea a dormi în bucătărie străină, această eroare era un adevăr mai adânc și de gradul al doilea. Căci domnul Nissim Bernard ignora el însuși în ce măsură putea cuprinde dragostea pentru plaja de la Balbec, pentru vederea la mare pe care ți-o oferea restaurantul și obiceiuri de maniac, înclinarea lui de a întreține, ca pe o baletistă de operă, dar de alt soi, căreia îi lipsește încă un Degas, pe unul din servitorii lui care erau încă nevinovați. De aceea, domnul Nissim Bernard întreținea legături excelente cu directorul acestui teatru care era hotelul din Balbec și cu regizorul Aimé — al căror rol în toată afacerea aceasta nu era din cele mai curate. Poate s-ar recurge cîndva la niște intrigi ca să se obțină un rol mare, poate un loc de *maître d'hotel*. Deoçamdată, plăcerea domnului Nissim Bernard, oricît de poetică, liniștită și contemplativă ar fi fost, avea oarecum caracterul acelor bărbați amatori de femei care știu totdeauna — odinioară Swann, de pildă — că, ducîndu-se în lume, vor da peste amanta lor. Abia va fi luat loc și domnul Nissim Bernard va vedea obiectul dorințelor sale înaintînd pe scenă, ducînd fructe sau țigări pe o tavă. De aceea în fiecare dimineață, după ce-și îmbrățișase nepoata, după ce se interesase de lucrările prietenului meu Bloch și dăduse cailor de mîncare bucăți de zahăr din palma lui întinsă, se grăbea, cu înfrigurare, să ajungă la Grand-Hotel. Dacă i-ar fi luat casa foc, dacă pe nepoata lui ar fi lovit-o damblaua, și tot ar fi plecat la drum. De aceea se ferea ca de ciumă de un guturai care l-ar fi obligat să stea în pat —

căci era ipohondru — și care l-ar fi silit să-l roage pe Aimé să-i trimită pe tânărul său prieten înainte de ora ceaiului.

Îi plăcea de altminteri tot labirintul de coridoare, de odăi secrete, de saloane, de vestiare, de camere, de galerii, din care era alcătuit hotelul din Balbec. Din atavism oriental, îi plăceau seraiurile și, când ieșea seara, îl vedea cum le cerceta pe furiș cotiturile.

În timp ce risca să coboare pînă și în subsoluri și căutînd totuși să nu fie văzut și să evite orice scandal, domnul Nissim Bernard, umblînd după tinerii leviți, își amintea de următoarele versuri din Ebreea ¹:

„O, Dieu de nos pères
Parmi nous descends,
Cache nos mystères
A l'oeil des méchants !”

urcam dimpotrivă în odaia celor două surori care însoțiseră la Balbec, în calitate de cameriste, o bătrînă doamnă străină. Erau cum li se spunea în limbajul hotelurilor, două curiere și în acela al Françoisei două „cursiere”, care-și închipuia că un curier sau o curieră servesc pentru a face curse. Dar hotelurile au rămas, în chip mai nobil, la timpul cînd se cînta : „C'est un courrier de cabinet” ².

În ciuda greutății pe care o întîmpina un client pentru a se duce în odăile curierelor și, invers, legasem foarte repede o prietenie foarte vie, deși foarte curată, cu aceste tinere, domnișoara Marie

¹ „O, Dumnezeu al părinților noștri
Coboară printre noi,
Ferește tainele noastre
De privirile netrebnicilor !”

² E un curier de cabinet (Briganzii, de Offenbach),

Gineste și doamna Celeste Albaret. Născute la poalele munților din centrul Franței, pe malul râurilor și al puhoaielor (apa trecea chiar pe sub casa lor de baștină unde se învîrtea o moară și care fusese pustiită de inundație), le păstraseră parcă firea. Marie Gineste era mai degrabă vioaie și sacadată, Celeste Albaret mai moale și galeșă, întinsă ca un lac, dar cu izbucniri teribile de clo-cotire în care furia ei amintea primejdiile virtu-ților și vîrtejurilor lichide care tîrăsc după ele tot, pustiesc tot. Veneau adesea să mă vadă dimineata, cînd eram încă în pat. N-am cunoscut niciodată alte persoane atît de voit ignorante, care nu în-vățaseră absolut nimic la școală și al căror limbaj avea totuși ceva atît de literar încît, fără natura-lea aproape sălbatecă a tonului lor, ai fi crezut că graiul le e afectat. Cu o intimitate pe care nu o îndrept de loc, în ciuda elogiilor (care nu figu-rează aici ca să mă laude, dar ca să slăvească ge-niul ciudat al Celestei) și a criticilor deopotrivă de false, dar foarte sîncere, pe care aceste spuse par a le comporta cu privire la mine, în timp ce-mi înmuiam niște cornuri în lapte, Celeste îmi spunea : „Oh ! drăcușor mic cu părul negru ca smoala, oh ! răutate mare ! nu știu la ce s-a gîndit mama dumneavoastră cînd v-a făcut, căci aveți totul de pasăre. Ia te uită, Marie, nu s-ar zice că-și netezește penele, și-și întoarce gîtul cu mlădieri ? Are aerul că e atît de ușor, s-ar spune că e pe cale să-nvețe să zboare. Ah ! aveți noroc că cei ce v-au zămislit v-au făcut să vă nașteți în cinul celor bogați ; ce ați fi ajuns, risipitor cum sînteți ? Ia te uită cum aruncă cornul pentru că s-a atins de pat. Iar acum varsă laptele, așteptați, o să vă pun un șervet, căci n-ați ști să vă descurcați sin-

gur, n-am văzut niciodată mai mare prost și mai neîndemînată ca dumneavoastră." Auzeai atunci zgomotul mai regulat, de puhoi, al Mariei Gînește care, înfuriată, o certa pe sora ei : „Haide, Céleste, mai taci o dată. Ești nebună să vorbești astfel cu domnul ?" Céleste surîdea numai ; și cum nu puteam suferi să mi se lege un șervet de gît : „Dar nu, Marie, uită-te bine la el, hang ! Iată-l că se face țeapăn ca un șarpe." Un, adevărat șarpe, îți spun." Făcea de altfel, din belșug, comparații zoologice, căci după spusele ei nu se știa cînd dorm : zburam toată noaptea ca un fluture și ziua eram tot atît de iute ca veverițele, „știi, Marie, așa cum sînt pe la noi, atît de sprintene încît nu le poți urmări nici chiar cu ochii".

— Dar, Céleste, știi doar că nu-i place să-i legi șervetul cînd mănîncă...

— Nu e vorba că nu-i place, ci fiindcă vrea să arate că nu-i poți schimba voința. E un boier și vrea să arate că e boier. Poți să-i schimbi așternutul de zece ori dacă trebuie, și dumnealui tot nu va fi cedat. Cel de ieri și-a încheiat sorocul, dar azi de-abia l-ai pus și trebuie să-l schimbi. Ah ! am avut dreptate cînd am spus că nu era făcut să se nască printre săraci. Ia te uită ; părul i se zbîrlește, se înfoaie de mînie ca penele păsărilor. Sărman împăunat !

În această privință protesta nu numai Marie, dar mă împotriveam și eu, căci nu mă simțeam de loc boier. Dar Céleste nu credea niciodată în sinceritatea modestiei mele și-mi tăia vorba :

— Ah ! sac plin de șiretlicuri ! Ah ! dulceață ! Ah ! perfidie ! Viclean între vicleni, păcătos între păcătoși ! Ah ! Molière ! (era singurul nume de scriitor pe care-l cunoștea, dar mi-l aplica, înțelegînd prin aceasta pe cineva care ar fi în același

timp în stare să scrie piese și să le și joace). „Céleste !“, exclama poruncitor Marie care, ignorînd numele lui Molière, se temea ca nu cumva să fie o insultă nouă. Céleste începea să suridă din nou:

— N-ai văzut în sertarul său fotografia lui cînd era copil ? Voia să ne facă să credem că-l îmbrăcau totdeauna foarte simplu. Și cînd colo, cu bastonașul lui, nu e decît blănuri și dantele, cum nu le-a avut niciodată vreun prinț. Dar asta nu e nimic pe lîngă majestatea lui imensă și bunătatea lui încă și mai mare !

— Care va să zică, tuna puhoiul Mariei, acum îi scotocești sertarele ?

Ca să potolesc temerile Mariei, o întrebam ce crede despre faptele domnului Nissim Bernard...

— Ah ! domnule, sînt lucruri despre care n-aș fi putut crede că ar exista ; a trebuit să vin aici... și, luîndu-i Célestei vorba din gură cu un cuvînt adînc : „Ah ! vedeți, domnule, nu poți ști niciodată ce poate zace într-o viață“. Ca să schimb subiectul, i-am vorbit de viața tatii care lucra zi și noapte. „Ah ! domnule, sînt vieți din care nu păstrezi nimic pentru tine, nici o clipă, nici o plăcere ; totul e un sacrificiu pentru ceilalți, acestea sînt vieți dăruite... Ia te uită, Céleste, cîtă distincție, cînd pune mîna pe plapomă sau ia un corn ! Poate face lucrurile cele mai neînsemnate, și ai spune că toată nobilimea Franței pînă la Pirinei se mișcă în fiecare din mișcările lui.“

Copleșit de acest portret atît de puțin veridic, tăceam ; în tăcerea mea Céleste vedea un nou și-retlic :

— Ah ! frunte ce ai un aer atît de curat și care ascunzi atîtea lucruri, obraji prieteni și fragezi ca miezul de migdală, mînuțe de satin catifelat, unghii ca ghiarele etc. Ia te uită, Marie, pri-

vește-l cum își bea laptele cu o reculegere care-mi face poftă să spun o rugăciune. Ce aer serios ! Ar trebui să-i facem portretul în momentul de față. Seamănă în totul cu copiii. Bînd laptele ca ei și-a păstrat tenul lor ! Ah ! tinerețe ! Ah ! piele fragedă ! N-o să îmbătrînești niciodată. Aveți noroc, n-o să trebuiască niciodată să ridicați mîna împotriva cuiva, căci aveți ochi care știu să-și impună voința. Acum iată-l că s-a înfuriat. Stă drept ca o evidență !

Françoisei nu-i plăcea de loc că acelea cărora ea le spunea „cele două ademenitoare“ veneau să stea de vorbă cu mine. Directorul care pîndea prin funcționarii lui tot ce se petrecea, îmi atrase chiar cu gravitate atenția că nu era demn de un client să stea de vorbă cu niște curiere. Dar cum găseam că „ademenitoarele“ erau superioare tuturor clientelor din hotel, mă mulțumeam să-i rîd în nas, convins că nu va înțelege explicațiile mele. Și cele două surori reveneau. „Ia te uită, Marie, ce trăsături fine are. O miniatură desăvîrșită, mai frumoasă decît cea mai de preț care s-ar vedea într-o vitrină, căci are mișcări și cuvinte să tot stai să-l ascuți zi și noapte.“

E de mirare că o doamnă străină a putut să le ia cu dînsa, căci fără să știe istorie, nici geografie, ele detestau fără a ezita pe englezi, germani, ruși, italieni, „pleava“ străinilor și nu le plăceau, cu unele excepții, decît francezii. Fața lor păstrase atît de bine umezeala lutului maleabil al rîurilor, încît îndată ce vorbeai de un străin din hotel, ca să repete ce spusese, Céleste și Marie aplicau pe fețele lor, fața lui, gura lor devenea gura lui, ochii lor ochii lui, încît ai fi vrut să păstrezi aceste minunate măști de teatru. Céleste, chiar cînd se prefăcea că repetă cuvintele directorului, sau ale

cutărui prieten al meu, introducea fără să aibă aerul, în povestirea ei, cuvintele prefăcute în care erau descrise cu răutate toate cusururile lui Bloch sau ale primului președinte etc. Era un portret inimitabil, sub formă de dare de seamă numai a unui comision cu care se însărcina de bună voie. Nu citeau niciodată nimic, nici măcar un ziar. Într-o zi, ele găsiră o carte pe patul meu. Erau poemele minunate, dar obscure, ale lui Saint-Léger Léger. Céleste citi câteva pagini și îmi spuse : „Dar sînteți sigur că sînt într-adevăr versuri și nu mai degrabă niște ghicitori ?” Firește că asta însemna o lipsă de tranziție pentru cineva care învățase în copilărie o singură poezie : *Ici-bas tous les lilas meurent*¹. Cred că încăpăținarea lor de a nu învăța nimic se datora mai curînd regiunii lor nesănătoase. Și totuși, erau tot atît de înzestrate ca un poet, dar cu mai multă modestie decît au de obicei poezii. Căci dacă Céleste spusese ceva remarcabil și pe care, neaducîndu-mi aminte, o rugam să-mi reamintească, mă încredința că uitase. Nu vor citi niciodată cărți, dar nici nu vor scrie niciodată.

Françoise fu destul de impresionată aflînd că amîndoi frații acestor femei atît de simple se însuraseră, unul cu nepoata episcopului din Tours, iar celălalt cu o rudă a episcopului din Rodez. Pe director nu l-ar fi impresionat un astfel de lucru. Céleste îl învinuia uneori pe soțul ei că n-o înțelege și eu mă miram că el o putea suporta. Căci uneori, cînd tremura toată, înturiata, distrugînd totul, era de nesuferit. Se spune că lichidul sărat care e sîngele nostru nu e decît supraviețuirea elementului marin primitiv. Cred de asemenea

¹ Pe ăst pămînt, tot liliacul se veștejește ! (Fr.)

că, nu numai în furiile ei, dar și în orele ei de depresiune, Céleste păstra ritmul rîurilor de pe meleagurile ei. Cînd era sleită, ostenea în felul lor ; era secată de-a binelea. Nimic n-ar fi putut-o reînviora atunci. Apoi, deodată circulația reîncepea în trupul ei voinic, magnific și ușor. Apa curgea în transparența opalină a pielii sale albăstrii. Surîdea soarelui și se albăstreă și mai mult. În acele clipe era cu adevărat cerească.

Deși familia lui Bloch nu bănuise motivul pentru care unchiul lor nu prinzea niciodată acasă și acceptase acest obicei încă de la început ca o manie de bătrîn celibatar, poate din pricina cerințelor unei legături cu vreo actriță, tot ceea ce-l privea pe domnul Nissim Bernard era „tabu“ pentru directorul hotelului. Iată pentru ce, fără să-i mai fi raportat unchiului, nu îndrăznise pînă la urmă să nu-i dea dreptate nepoatei, deși-i recomandase oarecare băgare de seamă. Dar tînăra fată și prietena ei care-și închipuiseră cîteva zile că fuseseră izgonite din cazinou, văzînd că lucrurile se aranjează, fură fericite să arate acelor tați de familie care le țineau la distanță, că pot să-și îngăduie orice fără să fie pedepsite. Fără îndoială că nu meraseră atît de departe încît să repete scena publică ce revoltase pe toată lumea. Dar încetul cu încetul, continuară să-și afișeze, pe nesimțite, năravurile. Într-o seară, cînd ieșeam din cazinoul pe jumătate stins cu Albertine și cu Bloch cu care ne întilnisem, ele trecură îmbrățișate fără să înceteze să se sărute, și, ajungînd în dreptul nostru, pufniră în rîsete, în exclamații indecente. Bloch plecă ochii ca să n-aibă aerul că-și recunoaște sora și pe mine mă chinuia gîndul că acest limbaj deosebit poate se adresa Albertinei.

Alt incident îmi fixă mai bine preocupările în direcția Gomora. Văzusem pe plajă o femeie frumoasă, zveltă, și palidă ai cărei ochi, în jurul centrului lor, dispuneau de raze geometrice atît de luminoase încît în fața privirii ei îți venea să te gîndești la vreo constelație. M-am gîndit cu cît era mai frumoasă decît Albertine această fată și cu cît ar fi fost mai cuminte să renunț la cealaltă. Cel mult, fața acestei tinere femei frumoase fusese trecută la rîndeaua nevăzută a vreunei vieți josnice, a acceptării constante de expediente vulgare, astfel încît ochii ei, totuși mai nobili decît restul feței, trebuiau să strălucească numai de poftă și dorinți. Dar cum a doua zi această tinăra femeie se afla foarte departe de noi la cazinou, am văzut că nu înceta să țintească asupra Albertinei focurile alternante și rotite ale privirilor ei. S-ar fi putut spune că-i face semne parcă cu ajutorul unui far. Am suferit cînd am băgat de seamă că prietena mea a văzut că i se dădea atîta atenție, mă temeam ca aceste priviri care se aprindeau mereu să n-aibă cumva înțelesul convențional al unei întîlniri de dragoste pe a doua zi. Cine știe? Poate că această întîlnire nu era cea dintîi. Tînăra femeie cu ochii sclipitori poate mai venise în alt an la Balbec? Poate își îngăduia să-i adreseze aceste semnale luminoase din pricină că Albertine și cedase dorințelor ei sau acelorale ale unei prietene. În cazul acesta ei reclamau mai mult decît ceva pentru prezent și se bizuiau, în acest scop, pe orele plăcute petrecute în trecut.

În acest caz, întîlnirea asta nu trebuia să fie cea dintîi, ci urmarea petrecerilor din alți ani. Într-adevăr, privirile nu spuneau: „Vrei”? Îndată ce tînăra femeie o zărise pe Albertine, întorsese

de-a binelea capul și făcea să strălucească spre ea niște priviri încărcate cu amintiri, ca și cum s-ar fi temut și s-ar fi uimit că prietena mea nu-și amintea de ea. Albertine, care o vedea foarte bine, sta nemișcată, flegmatică, astfel încît cealaltă, cu același soi de discreție ca aceea a unui bărbat care-și vedea fosta amantă cu un alt amant, încetă să o privească și să se mai ocupe de ea, ca și cum n-ar mai fi existat.

Dar peste cîteva zile, am avut dovada înclinărilor acestei tinere femei, și poate și a probabilității că o cunoscuse altădată pe Albertine. Adesea, cînd în sala Cazinoului, două fete se doreau, se producea ca un fenomen luminos, un fel de dîră fosforescentă care mergea de la una la alta. Să spunem în treacăt că, cu ajutorul unor asemenea materializări, fie ele cît de imponderabile, prin acele semnale astrale care aprind o parte din atmosferă, Gomora, risipită, încearcă, în fiecare oraș, în fiecare sat, să-și întîlnească membrii ei despărțiți, să alcătuiască din nou cetatea biblică, în timp ce pretutindeni aceleași strădanii sînt urmate, dacă n-ar fi decît în vederea unei reclădiri intermitente, de către nostalgici și ipocriți, uneori de către curajoșii exilați din Sodoma.

Am văzut o dată pe necunoscuta pe care Albertine avea aerul că n-o cunoaște, tocmai în clipa în care trecea vara lui Bloch. Ochii tinerei femei se presărară cu stele, dar se vedea bine că n-o cunoștea pe domnișoara israelită. O vedea întîia oară, încerca o dorință, fără nici o îndoială, nicidecum aceeași siguranță ca atunci cînd fusese vorba de Albertine, pe a cărei camaraderie pesemne se bizuise atît de mult, încît în fața răcelii ei încercase surprinderea unui străin obișnuit cu Parisul, dar care nu-l locuiește și care, venind să

petreacă aici cîteva săptămîni, în locul micului teatru unde obișnuia să petreacă seri plăcute, vede că se clădește o bancă.

Vara lui Bloch se duse să ia loc la o masă unde se uita într-o revistă. Curînd, tînăra femeie se așează cu un aer distrat lîngă ea. Dar sub masă ai fi putut vedea în curînd cum li se frămîntă picioarele, apoi gambele și mîinile lor care se împreunaseră. Cuvintele urmară, conversația se angajă, și soțul naiv al tinerei femei, care o căuta pretutindeni fu mirat să o găsească făcînd proiecte pentru aceeași seară cu o fată pe care n-o cunoștea. Soția lui i-o prezintă pe sora lui Bloch drept o prietenă din copilărie, sub un nume de neînțeles, căci uitase s-o întrebă cum o cheamă. Dar, datorită prezenței soțului, intimitatea lor făcu încă un pas, căci se tutuירă pentru că se cunoscuseră la mănăstire, întîmplare de care rîseră cu poftă mai tîrziu, cît și de soțul dus de nas, cu o veselie care fu prilej nou de dezmierdări.

Nu pot spune că Albertine ar fi avut undeva, la Cazinou, pe plajă, apucături prea libere cu vreo tînără fată. Găseam că manifesta chiar un exces de răceală și de lipsă de însemnătate care părea mai mult decît bună creștere, un vicleșug menit să înșele bănuielile. Cutărei fete, avea un fel repede, rece și decent de a-i răspunde cu voce tare : „Da, mă voi duce la ora cinci la tenis. Voi lua baia mîine dimineață în jurul orei opt“, și de-a se despărți numaidecît de persoana căreia îi spusese aceasta — ceea ce avea grozav aerul de a voi să înșele, și fie să-i dea o întîlnire, fie mai degrabă, după ce i-o dăduse în șoaptă, să rostească tare fraza aceasta într-adevăr neînsemnată, ca să nu se facă „remarcată“. Și, cînd o vedeam apoi încălecînd pe bicicletă și gonind cu toată viteza,

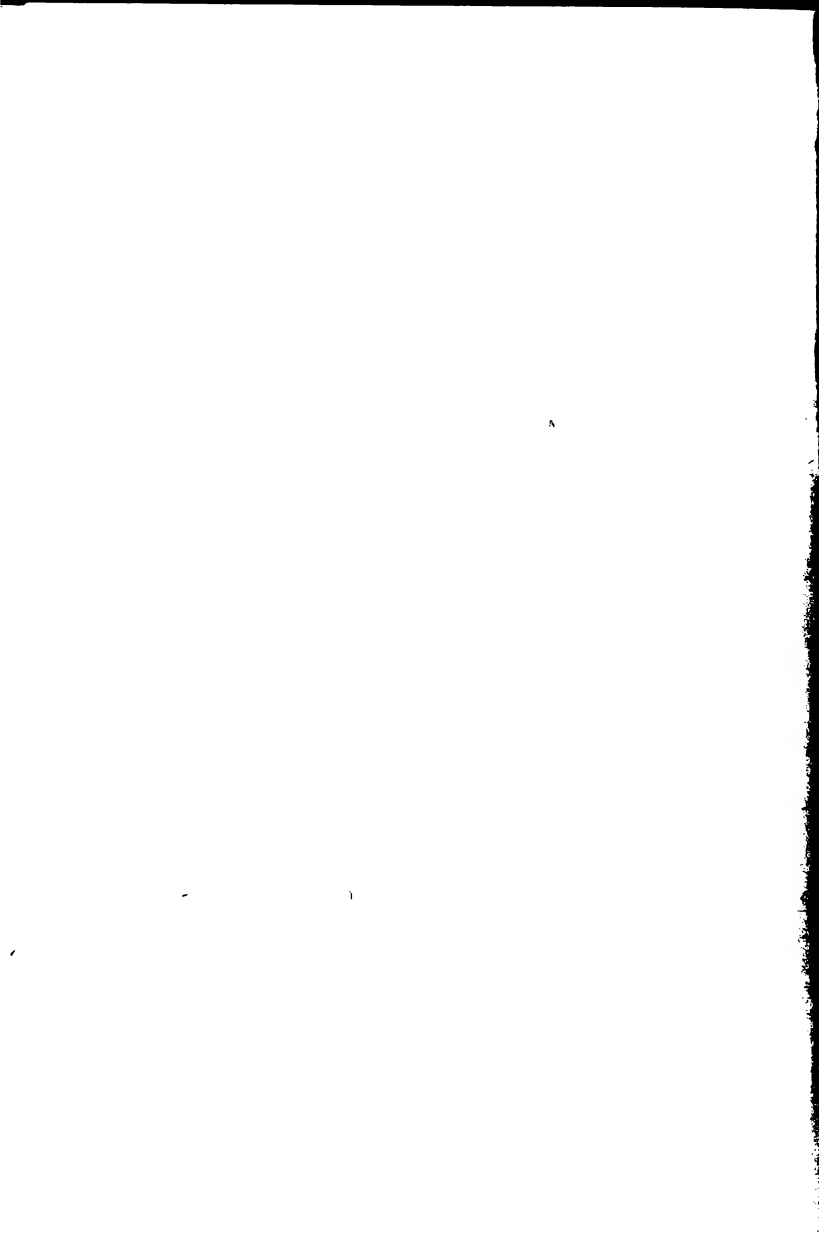
nu mă puteam împiedica să mă gîndesc că se duce să se întilnească cu cea cu care abia stătuse de vorbă.

Cel mult, cînd vreo femeie tină ră și frumoasă cobora din automobil în colțul plajei, Albertine nu se putea împiedica să nu întoarcă iute capul. Și-mi explica îndată : „Mă uitam la drapelul cel nou pe care l-au înălțat în fața băilor. Ar fi putut face ceva mai nou. Celălalt era destul de zdrențuit. Dar cred într-adevăr că acesta e și mai urît.“

Altă dată, Albertine nu se mulțumea cu răceala și am fost și mai nenorocit. Știa că nu-mi place să întilnească o prietenă a mătușii mele, care avea „obiceiuri urîte“ și venea să petreacă uneori două sau trei zile la doamna Bontemps. Iar cînd femeia aceasta venea la Incarville, Albertine spunea : „Fiindcă veni vorba, știi că e aici. Ți s-a spus ?“, ca și cum ar fi vrut să-mi arate că n-o vedea pe ascuns. Într-o zi cînd îmi spuse asta, adăugă : „Da, am întilnit-o pe plajă și dinadins, din mojiție, aproape că m-am freat de ea, căci am îmbrîncit-o“. Cînd Albertine îmi spuse asta, mi-a revenit în memorie o frază a doamnei Bontemps la care nu mă mai gîndisem niciodată, fraza pe care o spusese în fața mea doamnei Swann, cît de nerușinată este nepoata ei Albertine, ca și cum asta ar fi fost o însușire, ca și cum ar fi spus nu știu cărei soții de funcționar că tatăl acesteia fusese rîndaș la bucătărie. Dar un cuvînt al celei pe care o iubim nu se păstrează mult timp în stare pură ; se strică, putrezește. După o seară sau două, m-am gîndit din nou la fraza Albertinei și nu mi s-a părut că avea semnificația proastei sale creșteri cu care se mîndrea — și care nu putea decît să mă facă să surid — ci altceva, că Albertine, poate chiar fără vreun scop lămurit, ca să ațîțe simțurile acestei

doamne sau să-i amintească cu răutate de vechile ei propuneri, pe care poate le acceptase altădată, o atinsese repede, în treacăt, se gîndea că poate aflasem, deoarece lucrurile se petrecuseră în public, și voise să preîntîmpine o tălmăcire nefavorabilă.

De altfel, gelozia ce mi-o stîrniseră femeile pe care Albertine poate le iubea, avea să înceteze brusc.



CUPRINS

PARTEA ÎNTII

Prima apariție a bărbaților-femei, coborâtori din acei locuitori ai Sodomei care au fost cruțați de focul din cer	7
---	---

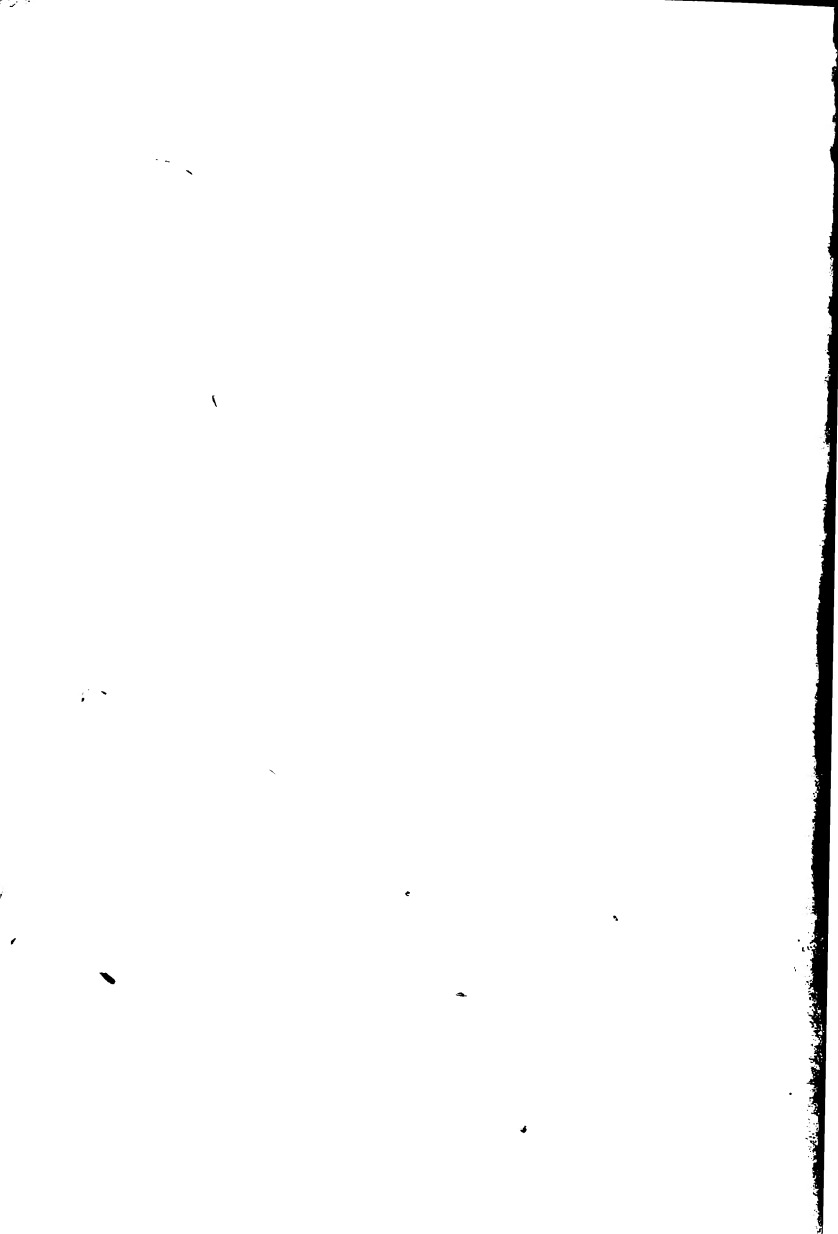
PARTEA A DOUA

Capitolul întâi

Domnul de Charlus în lume. — Un medic. — Fața caracteristică a doamnei de Vaugoubert. — Doamna D'Arpajon, fântâna lui Hubert Ro- bert și veselia marelui duce Vladimir. — Doamna d'Amoncourt, doamna de Citri. doamna de Saint-Euverte etc. — Conversație ciudată între Swann și principele de Guer- mantes. — Albertine la telefon. — Vizite în așteptarea celei de a doua și ultimei mele șederi la Balbec. — Sosirea la Balbec. — Ge- lozia provocată de Albertine. — Intermiten- țele inimii	51
---	----

Capitolul al doilea

Tainele Albertinei. — Fetele pe care le vede în oglinză — Doamna necunoscută. — Liftierul. — Doamna de Chambremer. — Plăcerile dom- nului Nissim Bernard	245
---	-----



Redactor : TEODORA POPA
Tehnoredactor : ION TUDOR

*Apărut 1970. Tiraaj 80 140 ex. broșate. Hîrtie
ziar de 50 g/m². Format 700×920/32. Coli ed.
15,27. Coli tipar 10,75. A. nr. 7 959/1969. C.Z.
pentru bibliotecile mari și mici 84—31=59.*

Tiparul executat sub com. nr. 90.508 la Com-
binatul Poligrafic „Casa Scintei”, Piața
Scintei 1, București — Republica Socialistă
România



Scanare și prelucrare digitală



de

Anonim



și

CAT Graur



Antwerpen

2025

